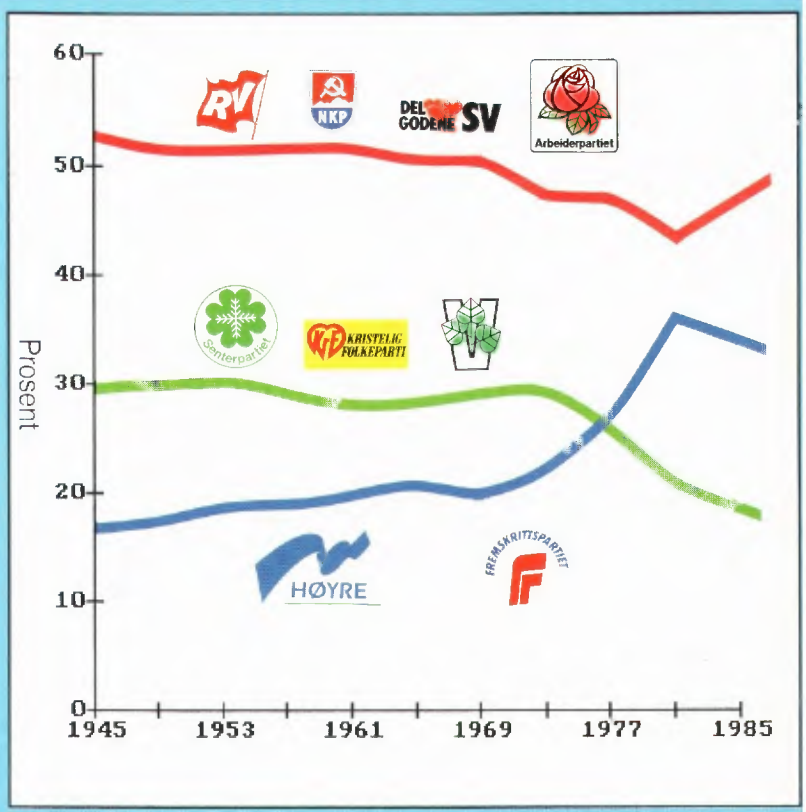
SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 69

VELGERE, PARTIER OG POLITISK AVSTAND

BERNT AARDAL OG HENRY VALEN

STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OSLO

SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 69

VELGERE, PARTIER OG POLITISK AVSTAND

BERNT AARDAL OG HENRY VALEN

STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO - KONGSVINGER 1989

ISBN 82-537-2762-3
ISSN 0801-3845

EMNEGRUPPE
62 Politiske emner

ANDRE EMNEORD
Holdninger
Listeforbund
Partiskifte
Politikere
Stemmegiving
Valgkampspørsmål

Engers Boktrykkeri AS, Otta

FORORD

Denne boken analyserer stortingsvalget i 1985 ut fra en landsomfattende intervjuundersøkelse som ble foretatt umiddelbart etter valget. Materialet ble supplert med opplysninger om de samme intervjupersoners stemmegiving ved kommune- og fylkestingsvalgene i 1987. Undersøkelsen er utført i fellesskap av Institutt for samfunnsforskning og Statistisk sentralbyrå. En nærmere redegjørelse for undersøkelsen er tidligere gitt i publikasjonen Stortingsvalget 1985 Hefte II (NOS B 630). Det spørreskjema som er benyttet, er også trykt i dette heftet. Undersøkelsen er utført med støtte fra Kommunal- og arbeidsdepartementet, Kulturdepartementet og Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Fordi boken i enkelte avsnitt kan oppleves som krevende, kan det være på sin plass med et råd til lesere uten forkunnskaper i metode og statistikk. Hvis man ikke ønsker å gå inn i tallmaterialet, kan man likevel få del i sentrale funn ved å lese innledningen og den avsluttende oppsummering som finnes i hvert kapittel.

Selv om forfatterne har arbeidet svært nært med de enkelte kapitler, har Bernt Aardal hatt hovedansvaret for kapitlene 3-5, 7 og 12, og Henry Valen for kapitlene 1-2, 6, 8-11 og 13-14. Kapittel 15 er skrevet i fellesskap. Kapittel 7 er for øvrig skrevet i samarbeid med Ola Listhaug. Forfatterne takker Gunnar Vogt for utmerket teknisk assistanse og kommentarer, Nils-Eivind Naas og Anders Skrondal for statistisk og EDB-faglig bistand, og Ola Listhaug, Per Arnt Pettersen og Per Torsvik for nyttige kommentarer. Sistnevnte har dessuten gitt oss idéen til bokens tittel. Forfatterne står selvsagt ansvarlig for de konklusjoner som er trukket i boken.

Forfatterne vil også takke Statistisk sentralbyrås intervjuavdeling for godt gjennomført feltarbeid, og de mange enkeltpersoner rundt om i landet som har tatt seg tid til å besvare våre spørsmål.

Statistisk sentralbyrå, Oslo, 2. mars 1989

Gisle Skancke

INNHOLD

Side

Figurregister 7

Tabellregister 10

Tekstdel

1. Innledning 14
2. Partier, ledere og politisk avstand 23
3. De viktigste stridsspørsmål i valgkampen 1985 43
4. Politiske standpunkter og ideologisk struktur 52
5. Norsk opinion i endring. 1981-1985 91
6. Holdninger og politisk nærhet 126
7. Økonomi og stemmegiving 141
8. Hva skjedde ved valget? 158
9. Listeforbund 177
10. Sosial bakgrunn og parti: Langtidstrender 193
11. Geografi og politikk 219
12. Kvinnenes venstredreining 250
13. Tillit til partier og politiske ledere 276
14. Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987 287
15. Tendenser i norsk politikk 310

Appendiks

A. Prosentandel av stemmene i 1977, 1981 og 1985 til Arbeiderpartiet og Høyre. Separat for kvinner og menn ... 318
B. Vedleggstabeller 319

Utkommet i serien Sosiale og økonomiske studier (SØS) 326

Standardtegn i tabeller

.	Tall kan ikke forekomme
-	Null
0	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten
0,0	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten
0,00	Mindre enn 0,005 av den brukte enheten

FIGURREGISTER

		Side
1.1.	Opinionsmålinger september 1984 - september 1985. Gjennomsnittstall fra fire institutter	17
2.1.	Velgernes selvplassering fra venstre til høyre	30
2.2.	Venstre-høyreposisjon. Selvplassering og plassering av eget parti. Middeltall	31
2.3A.	Velgernes selvplassering fra venstre til høyre. De sosialistiske partier og Venstre - 1985	32
2.3B.	Velgernes selvplassering fra venstre til høyre. De borgerlige partier - 1985	32
2.4.	Velgernes sympati for partiene og deres ledere. 1981 og 1985	36
4.1.	Faktor 1: Offentlig kontroll versus privat initiativ. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985	64
4.2.	Faktor 2: Velferd, omsorg og likestilling. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985	65
4.3.	Faktor 3: Moral-religion. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985	67
4.4.	Faktor 4: Vekst-vern. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985	68
4.5.	Plassering på høyre-venstreskalaen og gjennomsnittlig skåre på faktor 1: Offentlig versus privat virksomhet. 1977, 1981 og 1985	71
4.6.	Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 2: Velferd, omsorg, likestilling. 1985	73
4.7.	Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 3: Moral-religion. 1985	74
4.8.	Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 4: Vekst-vern. 1985	75
4.9.	Ulike yrkesgruppers plassering på de ideologiske dimensjonene. 1985	76
4.10.	Ulike utdanningsgruppers plassering på de ideologiske dimensjonene. 1985	78
4.11.	Plassering på de ideologiske dimensjonene, etter alder og kjønn. 1985	80
5.1.	Offentlig versus privat virksomhet, medbestemmelse, likestilling, skatt. Opinionsbalanse 1981 og 1985	92
5.2.	Ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	93
5.3.	Kvinner halvparten av offentlige styrer og råd. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	94
5.4.	Lavere skatt på høye inntekter. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	95
5.5.	Redusere statlig kontroll med næringslivet. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	96
5.6.	Redusere forsvarsutgiftene, fortsatt NATO-medlemskap. Opinionsbalanse 1981-1985	101
5.7.	Fortsatt NATO-medlemskap. 1981-1985	102
5.8.	Redusere forsvarsutgiftene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	103
5.9.	Barnehager, Sør-Afrika, u-hjelp, trygder. Opinionsbalanse 1981-1985	105
5.10.	Boikott av Sør-Afrika. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	107

		Side
5.11.	Opprettholde eller øke u-hjelpen. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	107
5.12.	Bygge ut trygdene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	109
5.13.	Holdning til abort. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985	113
5.14.	Holdning til vassdragstempo, industriutbygging og produktivitet. Opinionsbalanse 1981-1985	116
5.15.	Tempoet i vassdragsutbyggingen. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985	117
5.16.	Fortsatt industriutbygging. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985	118
5.17.	Høy vekst og høy produktivitet. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985	119
6.1.	Parti nærmest egen oppfatning. Hele utvalget. Prosent	128
7.1.	Andel som stemmer sosialistisk, etter forventninger om personlig økonomi. 1969-1985	145
7.2.	Andel som stemmer sosialistisk, etter frykt for arbeidsledighet. 1973-1985	146
7.3.	Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter personlig økonomisk situasjon det siste året. 1985	147
7.4.	Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter vurdering av landets økonomiske situasjon. 1985	148
7.5.	Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter situasjon på arbeidsmarkedet. 1985	149
7.6.	Årsaker til stigende/synkende priser. Regjeringens politikk eller andre årsaker. 1965-1985	150
7.7.	Årsaker til arbeidsledigheten. Regjeringens politikk eller andre årsaker. 1965-1985	152
8.1.	Nettooverganger mellom partiene fra 1981-1985	163
8.2.	Arbeiderpartiets oppslutning i ulike alderskohorter	171
8.3.	Høyres oppslutning i ulike alderskohorter	172
9.1.	Kunnskap om listeforbund og ressursposisjoner	185
10.1.	Partiblokkene 1945-1985. Stortingsvalg	194
10.2.	Hovednæringer i norsk økonomi fra 1950-1984. Kurvene viser prosent av yrkesbefolkningen sysselsatt i de tre hovedsektorene	198
10.3.	Stemmegiving i 1969-1985. Beregnet på grunnlag av endringer i sosial struktur	203
11.1.	Geografi og oppslutning om mellompartiene	222
11.2.	Geografi og oppslutning om Høyre	224
11.3.	Geografi og oppslutning om de sosialistiske partiene	226
11.4.	Geografi og oppslutning om Fremskrittspartiet	227
11.5.	Endring i 1981-1985. Arbeiderpartiet	229
11.6.	Høyre	230
11.7.	Kristelig Folkeparti	231
11.8.	Parti og målform 1985. Kurvene viser prosent av de spurte som stemmer på de respektive partier	233
11.9.	Parti og synet på alkoholpolitikken 1985. Prosent som stemmer	233
11.10.	Parti og religiøs aktivitet 1985. Prosent som stemmer	234
11.11.	Tilslutningen til motkulturene 1965-1985. Kurvene viser prosentandel som oppgir nynorsk, avhold og medlemskap i religiøse organisasjoner (hovedsakelig legmannsbevegelsen)	235

		Side
11.12.	Sammenheng mellom relativ utflytting, relativ innflytting og sentralitet. Flyttere over kommunegrense. 1984	238
11.13.	Befolkningsutvikling i kommuner etter sentralitet. Prosent. 1966-1986	239
11.14.	De minst sentraliserte kommuner. (Verdi 1 på SSBs kommune-standard for sentralitet.)	241
11.15.	Partiblokkene i de seks største byene ved valgene 1945-1985	242
11.16.	Arbeidsledighet i 1984 i ulike typer av kommuner	242
12.1.	Andel som stemmer sosialistisk, etter kjønn. Prosent. 1977-1987	251
12.2.	Andel som stemmer sosialistisk, etter kjønn. Velgere under 30 år. Prosent. 1977-1987	252
12.3.	Andel religiøst aktive etter alder og kjønn. 1985	257
12.4.	Andel innsatsorienterte etter alder og kjønn. 1981	257
12.5.	Parti nærmest mht. å bedre kvinnens stilling. Kvinner og menn under 30 år. 1985	259
12.6.	Plassering på høyre-venstreskalaen, etter kjønn. 1985	267
12.7.	Viktigste politiske motsetninger blant kvinner og menn under 30 år. 1985	271
13.1.	Tilfredshet med demokratiet. Prosentandel som er helt tilfreds eller ganske tilfreds	278
13.2.	Tillit til politikerne	280
13.3.	Partiidentifikasjon i Norge, Sverige og USA. Prosentandel som oppgir at de er faste partitilhengere	282
14.1.	Nettooverganger mellom partiene fra 1985-1987	293
14.2.	Partifordeling i aldersgruppen 20-30 år. Andelen av kvinner og menn som i 1987 stemte på Arbeiderpartiet, Fremskritts-partiet og Høyre	296

TABELLREGISTER

Side

1. Innledning

1.1. Fordeling av stemmer og mandater i 1981 og 1985 15
1.2. Partifordelingen ved valget og i undersøkelsen. Prosent ... 20

2. Partier, ledere og politisk avstand

2.1. De ulike partier etter nest beste parti. 1985 28
2.2. Partiledernes og partienes popularitet blant velgere fra ulike partier i 1985. Middeltall 33
2.3. Annenpreferanse og høyre-venstreposisjon. Arbeiderpartiet og Høyre 37
2.4. Partivurdering og høyre-venstreposisjon innenfor Arbeiderpartiet og Høyre. Middeltall 38
2.5A. Partivurdering og annenpreferanse. A-velgere. Middeltall . 39
2.5B. Partivurdering og annenpreferanse. Høyrevelgere. Middeltall 39

3. De viktigste stridsspørsmål i valgkampen 1985

3.1. Oppfatning av viktige stridsspørsmål. Prosent som nevner de enkelte saker 44
3.2. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985 i ulike aldersgrupper. Prosent som nevner de enkelte saker 46
3.3. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985 blant kvinner og menn. Prosent som nevner de enkelte saker 47
3.4. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985, blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Prosent som nevner de enkelte saker 47
3.5. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985, i grupper for partipreferanse. Prosent som nevner de enkelte saker 48

4. Politiske standpunkter og ideologisk struktur

4.1. Synet på stridsspørmål i 1985. Prosentfordeling og opinionsbalanse 55
4.2. Faktoranalyse av holdninger til politiske stridsspørsmål 1985. Varimax rotasjon 60
4.3. Ideologiske dimensjoner og deres rangorden. 1969, 1977, 1981 og 1985 63
4.4. Politiske stridsspørsmål og opinionsbalanse blant de enkelte partiers velgere. 1985 69
4.5. Ideologisk orientering mot sosial struktur og motkultur. Regresjonsanalyse. 1985 82

5. Norsk opinion i endring. 1981-1985

5.1. Holdning til at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall 97
5.2. Endringer i synet på statlig styring, medbestemmelse, likestilling og skattelettelse, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985 99
5.3. Endringer i synet på forsvars- og utenrikspolitikk, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985 ... 104
5.4. Holdning til boikott av Sør-Afrika. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall 109
5.5. Endringer i synet på Sør-Afrika, u-hjelp og trygder, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985 ... 110
5.6. Holdning til abort. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall 114

Side

5. Norsk opinion i endring. 1981-1985 (forts.)

5.7. Endringer i synet på abort, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985 115

5.8. Endringer i synet på vassdragstempo, industriutbygging og produktivitet, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985 120

6. Holdninger og politisk nærhet

6.1. Parti nærmest i synet på private helsetjenester, etter partipreferanse. Prosent 129

6.2. Parti nærmest egen oppfatning i synet på samboendes rettigheter og plikter, etter partipreferanse. Prosent 130

6.3. Parti nærmest og standpunkt i sak. Prosent 132

6.4. Parti nærmest i synet på private helsetjenester, etter partipreferanse og standpunkt i sak. Prosent 133

6.5. Parti nærmest i synet på samboendes rettigheter, etter partipreferanse og standpunkt i sak. Prosent 133

6.6. Graden av enighet med ulike partier og stemmegiving. Middeltall for antall spørsmål nevnt 135

6.7. Graden av enighet med ulike partier og stemmegiving: Etter annen preferanse. Middeltall for antall spørsmål nevnt 136

7. Økonomi og stemmegiving

7.1. Økonomiske vurderinger og stemmegiving 1985 (1 = sosialistiske partier + Venstre. Blokkvis probitanalyse) 154

8. Hva skjedde ved valget?

8.1. Stemmegiving i 1985 etter parti i 1981. Prosent 159

8.2. Stemmegiving i 1981 og i 1985. Overgangsmatrise 160

8.3. Skiftninger og stabilitet fra valg til valg. Prosent. 1965-1985 162

8.4. Nettoskiftninger for de enkelte partier 1981-1985. Prosent av totalt antall aktive velgere 162

8.5. Skiftninger mellom stemmegiving og hjemmesitting fra 1981 til 1985. Prosent av panelutvalget (jf. tabell 8.2) 164

8.6. Alder og parti 1985. Prosent 165

8.7. De ulike partiers sammensetning, etter alder i 1985. Prosent 166

8.8. Førstegangsvelgernes partivalg 1957-1985. Prosent 168

8.9. Andel av stemmene i 1977, 1981 og 1985 for Arbeiderpartiet og Høyre. Tall for kohort. Prosent 169

9. Listeforbund

9.1. Mandatgevinst for listeforbund 180

9.2. Gjennomsnittlig antall velgere bak hvert mandat i ulike partier i 1981 og i 1985 (basert på data fra valgstatistikken) 181

9.3. Kunnskap om listeforbund. Prosent 184

9.4. Kunnskap om listeforbund og bakgrunn i systemet. Prosent . 184

9.5. Partier som deltok i listeforbund. Prosentandel med riktig svar 186

9.6. Endringer i mellompartienes stemmestyrke mellom 1981 og 1985. I prosent av totalt antall avgitte stemmer (data fra valgstatistikken) 187

9.7. Ønske om listeforbund ved framtidige valg. Prosent 188

9.8. Syn på listeforbund og stemmegiving 189

9.9. Holdning til listeforbund og stemmegiving, etter kunnskap om listeforbund i eget fylke. Prosent (jf. tabell 9.3) 189

Side

10. Sosial bakgrunn og parti: Langtidstrender

10.1. De spurte fordelt etter stilling 1957-1985 (eget eller forsørgers yrke) 199
10.2. Prosent av kvinner og menn aktive i arbeidsstyrken. Befolkning fra 16-74 år 200
10.3. Relativ effekt av strukturvariable på stemmegivingen i 1969. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter 201
10.4. Relative virkninger av strukturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 1 204
10.5. Kohort og stemmegiving blant kvinner og menn. Prosentandel for de respektive partier 206
10.6. Relative virkninger av strukturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Tall for kohort. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 1 207
10.7. Relative virkninger av strukturvariable inkludert offentlig versus privat virksomhet. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 3 208
10.8. Relative virkninger av strukturvariable og kulturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 4 209
10.9. Utviklingen av klasseidentifikasjon 1969-1985. Prosentfordeling 211
10.10. Prosent av de spurte med bevisst identifikasjon med arbeiderklassen. Tall for kohort 211
10.11. Relative virkninger av to holdningsdimensjoner på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 5 212
10.12. Relative virkninger av sosial struktur og holdningsvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 6 213
10.13. Yrke, høyre-venstreposisjon og stemmegiving 1969 og 1985, etter kohort. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter 215

11. Geografi og politikk

11.1. Oppslutning om motkulturene i 1965 og 1985. Prosent av de spurte som oppgir. Region 236
11.2. Endringer i Arbeiderpartiets og Høyres stemmetall fra 1981-1985 og sosial struktur i kommunene. Regresjon 244
11.3. Endringer i andel av stemmene for Arbeiderpartiet og Høyre fra 1981-1985. Forskyvninger i prosentenheter av avgitte stemmer. Region 244
11.4. Endringer i Arbeiderpartiets og Høyres stemmetall og sosial struktur. Regresjon. Region 245

12. Kvinnenes venstredreining

12.1. Andel kvinner og menn som stemmer på Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Prosent. 1977-1987 253
12.2. Andel kvinner og menn som stemmer Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti i ulike sosiale grupper. 1985 .. 260
12.3. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Tall for alder, utdanning og kjønn. 1985 262
12.4. Andel som oppgir å ha stemt på samme parti som ektefellen. 1957 og 1985 263
12.5. Andel positive til likestilling, barnehageutbygging, kjønnskvotering og selvbestemt abort. Tall for kjønn og alder. 1985 265
12.6. Andel kvinner og menn som stemmer sosialistisk etter holdning til likestilling, barnehager, kjønnskvotering og abort. 1985 266

12. Kvinnenes venstredreining (forts.) Side

12.7. Oppslutning blant kvinner og menn om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti etter helse-/sosialomsorg som viktigste sak. 1985 266
12.8. Multivariat analyse av oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, separat for kvinner og menn. 1985 269

13. Tillit til partier og politiske ledere

13.1. Tilfredshet med demokratiet. Prosent. 1977-1987 277
13.2. Politisk kynisme 279
13.3. Endringer i tillit fra 1981-1985. Omfatter bare velgere som ble intervjuet på begge tidspunkter 281
13.4. Partiidentifikasjon 1973-1985. Prosent 282
13.5. Politisk tillit og parti. Indeksverdier for 1985 og juni 1987 (jf. figur 13.2) 283

14. Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987

14.1. Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987. Stemmer etter parti/valgliste. Prosent 288
14.2. Resultatet fra undersøkelsen i 1987 sammenlignet med offisiell valgstatistikk. Godkjente stemmer etter parti. Prosent 289
14.3. Stemmegiving i 1987 i forhold til 1985. Prosent 290
14.4. Valgene i 1985 og 1987. Overgangsmatrise 292
14.5. Nettoskiftninger for de enkelte partiene 1985-1987. Prosent av totalt antall velgere 292
14.6. Resultat av skolevalgene 294
14.7. Stemmegiving i 1987 og alder, etter stemmegiving i 1985. Prosent (bare Høyre og Arbeiderpartiet) 295
14.8. Skifte fra 1985-1987 og partiidentifikasjon. Arbeiderpartiet og Høyre. Prosent 297
14.9. Partiidentifikasjon og grad av enighet med eget parti. Prosent 298
14.10. Partiidentifikasjon, enighet med eget parti og stabilitet. 1985-1987 299
14.11. Holdninger til sosial omsorg og likestilling og overgang til Fremskrittspartiet fra 1985-1987. Tabellen viser andel av Arbeiderpartiets og Høyres velgere i 1985 som skiftet til Fremskrittspartiet i 1987 301
14.12. Holdninger til velferd, omsorg, likestilling og endringer i valgatferden fra 1985-1987. Arbeiderpartiet og Høyre 302
14.13. Tillit til politikere, partiidentifikasjon og stabilitet i stemmegiving fra 1985-1987. Tallene angir prosentandel med uforandret standpunkt 303
14.14. Stabilitet 1985-1987 og politisk bakgrunn. Regresjonsanalyse. Regresjonskoeffisienter og betaverdier 305

1. INNLEDNING

Stortingsvalget 9. september 1985 skapte en helt ny parlamentarisk situasjon i Norge. Den borgerlige koalisjonsregjeringen mellom Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet mistet sitt flertall i Stortinget. Det skjedde en dreining i venstreretning, mest i favør av Arbeiderpartiet, men svingningen var ikke sterk nok til å gi et sosialistisk flertall. Fremskrittspartiet ute på høyrefløyen fikk to mandater og kom i vippeposisjon. Denne boken vil gi en analyse av stortingsvalget. Det ledende spørsmål er: Hvordan kan den situasjon som ble skapt i 1985 forklares i lys av endringer, stridsspørsmål og motsetninger ved valget?

Det skulle snart vise seg at valgresultatet førte til parlamentarisk ustabilitet. Koalisjonsregjeringen fortsatte etter valget, men nå som mindretallsregjering. Samarbeidsforholdene i Stortinget var vanskelige. Regjeringspartiene var ikke på talefot med Fremskrittspartiet, og det ble overhodet ikke gjort forsøk på å etablere parlamentarisk samarbeid med dette partiet. I mai 1986 falt regjeringen Willoch, og Arbeiderpartiet dannet en ny mindretallsregjering med Gro Harlem Brundtland som statsminister. Stilt overfor et borgerlig flertall i Stortinget, fikk denne regjeringen en vanskelig oppgave. Året som fulgte var preget av en rekke "nesten"-kriser. Frustrasjonene på det parlamentariske plan la grunnlaget for voksende protestholdninger blant velgerne. Kommune- og fylkestingsvalget i 1987 som førte til betydelige endringer med tilbakegang for de to store partiene, Arbeiderpartiet og Høyre, ble av medier og politikere tolket som et utpreget "protestvalg".

Mindretallsparlamentarisme har lange tradisjoner i norsk politikk. Om vi holder oss til årene 1961-1985, da intet enkelt parti hadde flertall på Stortinget, ble landet styrt av mindretallsregjeringer i mer enn halvparten av tiden. De fungerte rimelig bra. Hva var det som gjorde situasjonen etter 1985 så spesiell? Det forelå to klare regjeringsalternativer ved dette valget: Fortsatt borgerlig koalisjon, eller en regjering utgått fra Arbeiderpartiet og basert på et sosialistisk flertall.

Denne konstellasjonen bygde på en tradisjon som gikk tilbake til 1975. På dette tidspunkt hadde de verste sår fra EF-striden lagt seg, og Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet maktet å gjenoppta sitt gamle samarbeidsmønster. Avstanden mellom Arbeiderpartiet og de nevnte borgerlige partiene var riktignok ikke spesielt stor. Men på bakgrunn av etablert praksis og som følge av politisk retorikk var det skapt en forestilling om at det viktigste skille i norsk politikk gikk mellom de sosialistiske partier på den ene siden og de borgerlige på den andre siden.

Etter de forventninger som var skapt før og under valgkampen i 1985, var det en selvfølge at koalisjonsregjeringen måtte fortsette etter valget. Nøkkelen til en stabil regjering var imidlertid parlamentarisk samarbeid i en eller annen form mellom koalisjonspartiene og Fremskrittspartiet som holdt balansen for det borgerlige flertall. Vår påstand er at et slikt samarbeid var helt utenkelig på grunn av den store politiske avstand mellom på den ene siden sistnevnte parti, og på den andre siden koalisjonspartiene, særlig Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

Begrepet "politisk avstand" vil bli et sentralt tema i analysen. Men dette begrepet må vurderes i lys av de politiske alternativer som forelå før og etter valget. Den situasjonen som ble skapt i 1985 var betinget av stridsspørsmål, motsetninger og endringer ved valget. Vi vil derfor være opptatt av spørsmålet: Hva kjennetegnet valget i 1985 sammenlignet med tidligere stortingsvalg?

Analysen vil bli basert på en landsomfattende, representativ velgerundersøkelse som ble foretatt like etter valget i 1985. For å studere valget i et langtidsperspektiv vil det bli foretatt systematiske sammenligninger med tilsvarende undersøkelser fra tidligere valg. Rapporten avrundes med et kapittel om kommune- og fylkestingsvalget i 1987. Før vi presiserer problemstillinger og analyseopplegg er det nødvendig med en kort redegjørelse for valgresultatet.

Valgresultatet i 1985

Fordelingen av stemmer og mandater er vist i tabell 1.1. Nettoforskyvningene i partienes stemmestyrke var moderate i 1985. Sammenlignet med foregående stortingsvalg var samlet gevinst for de partier som hadde framgang, 4,4 prosentpoeng. Tilsvarende tall for valgene i 1981 og 1977 var henholdsvis 11,2 og 15,1.

Tabell 1.1. Fordeling av stemmer og mandater i 1981 og 1985

	Stemmer			Mandater				
	1981[1]	1985	Diff. pst.-poeng	1981 Ant.	1981 Pst.	1985 Ant.	1985 Pst.	Diff. pst.-poeng
I alt	100,0	100,0	-	155	100,0	157	100,0	-
Rød Valgallianse (RV)	0,7	0,6	-0,1	-	-	-	-	-
Norges Kommunistiske Parti (K) .	0,3	0,2	-0,1	-	-	-	-	-
Sosialistisk Venstreparti (SV)	5,0	5,5	+0,5	4	2,6	6	3,8	+1,2
Det norske Arbeiderparti (A)	37,1	40,8	+3,7	65	41,9	71	45,2	+3,3
Venstre (V)	3,9	3,1	-0,8	2	1,3	-	-	-1,3
Det Liberale Folkepartiet (DLF)	0,6	0,5	-0,1	-	-	-	-	-
Kristelig Folkeparti (KrF)	9,4	8,3	-1,1	15	9,7	16	10,2	+ ,5
Senterpartiet (Sp)	6,6	6,6	0	11	7,1	12	7,6	+ ,5
Høyre (H)	31,8	30,4	-0,4	54	34,8	50	31,9	-2,9
Fremskrittspartiet (FrP) ...	4,5	3,7	-0,8	4	2,6	2	1,3	-1,3
Andre	0,1	0,3	+0,2	-	-	-	-	-
Tallet på godkjente stemmer ..	2495076	2591958						
Frammøteprosent .	83,2	83,8						

[1] Stemmer avgitt på felleslister er fordelt på de deltagende partier i forhold til deres stemmetall ved tidligere valg og partienes resultater i fylker der de stilte rene lister i 1981.

Tabell 1.1 viser at valgets seierherre i 1985, Arbeiderpartiet, hadde en framgang på 3,6 prosentpoeng, mens de to største taperne, Høyre og Kristelig Folkeparti, gikk tilbake med henholdsvis 1,4 og 1,1 prosentpoeng. For alle andre partier var endringene enda mindre i positiv eller negativ retning. Totalresultatet var imidlertid at de fire sosialistiske partiene sammenlagt økte sin andel av avgitte stemmer fra 43,1 prosent i 1981 til 47,1 prosent i 1985. Samtidig gikk de tre koalisjonspartiene tilbake fra 47,8 prosent i 1981 til 45,3 prosent fire år senere.

Videre forteller tabell 1.1 om økt polarisering i partisystemet. De to store partiene, Arbeiderpartiet og Høyre, økte sin samlede stemmestyrke med over 2 prosentpoeng og passerte 71 prosent. Samtidig opplevde mellompartiene en ny bunnrekord. De fire partiene havnet på et samlet stemmetall på 18,5 prosent, 2 prosent lavere enn i 1981.

De to politiske hovedgrupperingene, sosialistiske versus borgerlige partier, var i utgangspunktet ganske jevnstore. Men de ganske små forskyvningene ved valgurnene skulle vise seg å få betydelige virkninger i parlamentarisk sammenheng. Tabell 1.1 viser imidlertid dårlig samsvar mellom mandatfordeling og stemmefordeling. Det henger sammen med gjeninnføringen av listeforbundsordningen foran valget i 1985. Det var nesten utelukkende Kristelig Folkeparti og Senterpartiet som benyttet seg av ordningen. De fikk begge framgang i mandater, men tilbakegang i stemmer. De ble begge overrepresentert i forhold til stemmetallet. De to store partiene har tradisjonelt vært overrepresentert under den eksisterende valgordning (Valen 1981: 40-44). De er det fortsatt, men svakere enn før. I kapittel 9 vil det bli gjort et forsøk på å vurdere virkningen av listeforbundsordningen.

Sosialistisk Venstreparti hadde svak framgang i stemmer, men fordi partiet lå like under representasjonsterskelen i flere fylker, var framgangen tilstrekkelig til gevinst av to nye mandater. Venstre som hadde en tilbakegang på 0,8 prosentpoeng, falt under representasjonsterskelen og mistet sine to mandater. For første gang i sin hundreårige historie ble Venstre uten representasjon i Stortinget. Det var kanskje valgets største sensasjon.

De tall som er presentert i tabell 1.1 er hentet fra valgstatistikken og angir netto svingninger fra 1981 til 1985. Individuelle svingninger blant velgerne er vanligvis av langt større omfang, og de gir et sterkere utgangspunkt for å analysere de faktiske skiftninger ved valget. Disse skiftningene vil bli temaet for kapittel 8.

Valgkampen

Et par måneder før valget var utsiktene særdeles lovende for koalisjonspartiene. De økonomiske konjunkturene var gode, og norsk økonomi var dessuten begunstiget med stor avkastning i oljesektoren. Regjeringen kunne vise til et høyt aktivitetsnivå, avtagende inflasjon og synkende arbeidsledighet. Arbeidsledigheten hadde vært ubetydelig helt fram til 1981. Den begynte å stige omtrent på det tidspunkt da Høyre overtok regjeringsmakten. Skjønt ledigheten var lav sett i internasjonal målestokk, ble den en belastning for regjeringen Willoch og bidrog utvilsomt til

Høyres tilbakegang ved kommunevalget i 1983 (Valen & Hanisch 1984). I januar 1984 nådde ledighetstallene et høydepunkt med 4,7 prosent av arbeidsstyrken uten arbeid. I begynnelsen av valgåret 1985 var tallet 4,1 prosent. I de etterfølgende måneder framover til mai-juni sank ledigheten til 2,7 prosent.

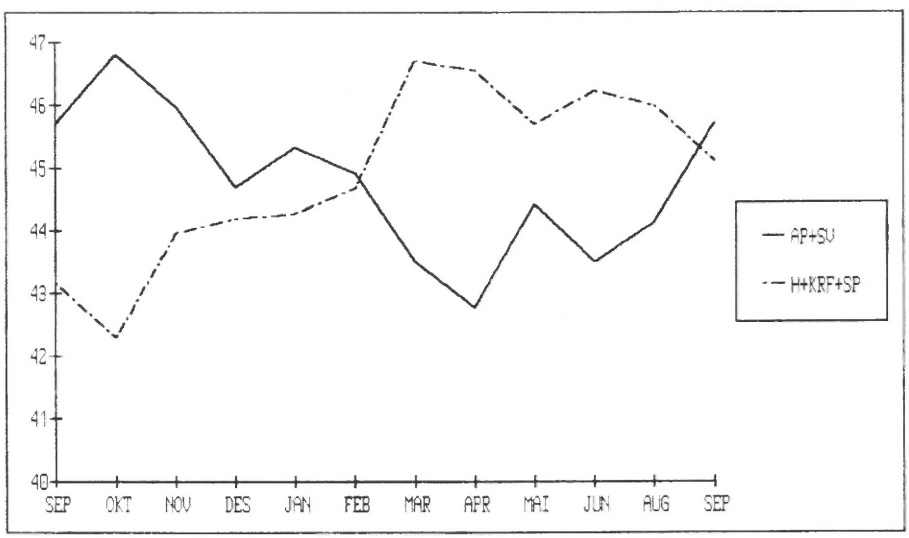
På foråret 1985 viste meningsmålingene økende ustabilitet i styrkeforholdet mellom partiene. Men stort sett støttet de sannsynligheten om fortsatt flertall for koalisjonspartiene. Før sommerferien så disse partiene - og særlig Høyre - fram til valget med store forventninger, mens det hersket en tilsvarende pessimisme i Arbeiderpartiet.

Da valgkampen begynte i midten av august grep Arbeiderpartiet initiativet og beholdt det helt fram til valget. Partiet fokuserte på to typer av stridsspørsmål: (1) sysselsetting og (2) sosiale spørsmål. Det ble forholdsvis lite debatt om det første av disse spørsmål, antakelig grunnet de lave arbeidsledighetstallene i valgåret. Derimot ble sosiale spørsmål, særlig helsestell og eldreomsorg, dominerende tema i valgkampen. I valgkampen ble resultatene av de gode konjunkturene og av regjeringens økonomiske politikk overskygget av uløste problemer vedrørende velferdsstaten.

Valget i 1985 vil bli stående som et klart eksempel på at en valgkamp kan snu opinionen. Meningsmålinger like før valget tydet på svingning i Arbeiderpartiets favør (se figur 1.1). Det samme inntrykk ble bekreftet gjennom skolevalgene, som stort sett er begrenset til videregående skoler. De gir neppe et representativt bilde av stemningen blant unge velgere. Men de unge er særdeles lydhøre for skiftninger i opinionen, og ved å sammenligne resultatene over flere valg kan man registrere om skiftninger er i gang. Skolevalgene i 1985 indikerte at Arbeiderpartiet holdt på å gjenvinne noe av sin tapte popularitet blant de unge, særlig unge kvinner.

Like foran valget var framgang for Arbeiderpartiet et sannsynlig utfall. Spørsmålet var om framgangen ville bli sterk nok til å medføre regjeringsskifte. Det samme spørsmål skapte spenning gjennom en dramatisk valgnatt.

Figur 1.1. Opinionsmålinger september 1984 - september 1985. Gjennomsnittstall fra fire institutter[1]

[1] Markeds- og Mediainstituttet A/S, Scan-Fact A/S, Norsk Opinionsinstitutt A/S, Norges Markedsdata A/S. For siste måned er ikke NMDs tall med, men A/S Opinions augustmåling er inkludert.

Problemstillinger

Ethvert valg har sin egenart. Det som spesielt kjennetegner stortingsvalget i 1985 er følgende:

(1). Valget satte sosialpolitiske spørsmål i forgrunnen. Som nevnt, inntok slike spørsmål en sentral plass i valgkampen. Etter valget erkjente ledere fra samtlige partier at sosialpolitiske spørsmål, særlig helsestell og eldreomsorg, heretter måtte prioriteres høyt.

(2). Valgresultatet avspeilet store geografiske variasjoner, tilsvarende den gamle senter-periferimotsetningen. Arbeiderpartiet hadde markert framgang i utkantstrøk, mens Høyre og i mindre grad Kristelig Folkeparti hadde tilsvarende tilbakegang. Derimot holdt Høyre stillingen bra i byområdene i Sør-Norge.

(3). Kvinnenes politiske uavhengighet ble manifestert, dels ved en rekordhøy representasjon av kvinner i det nye storting, dels ved økt skille mellom kvinner og menn i valget av parti. Tendensen er fortsatt svingning i høyreretning blant menn, mens kvinnene er mer tilbøyelige til å stemme sosialistisk.

De nevnte trekk må nødvendigvis stå sentralt i analysen av valget i 1985. Det er ikke bare et spørsmål om å forklare stemmegivingen. Like viktig er det å kaste lys over sosiale endringsprosesser som danner forutsetningene for politiske utslag. Videre må det være av interesse å studere eventuelle koblinger mellom de nevnte tendenser. Noen få utfyllende bemerkninger om de tre hovedtema er på sin plass.

Kontrasten mellom privat rikdom og offentlig fattigdom er ofte blitt brukt som en karakteristikk av den aktuelle situasjon. Uttrykket kan ha noe for seg i den betydning at privat velstand og privat forbruk har vist en sterkt stigende kurve gjennom en årrekke, og det har ikke vært en tilsvarende stigning i tilgangen på offentlige ressurser. Det siste er ikke nytt. Knapphet på offentlige ressurser må sies å være en permanent tilstand i ethvert samfunn: Kravet om offentlige bevilgninger vil alltid ligge betydelig høyere enn tilgangen på midler. Spørsmålet om prioriteringer i bruken av offentlige midler vil derfor være gjengangere i enhver valgkamp.

Det spesielle ved valget i 1985 var at spørsmål i sosialsektoren vakte enorm oppmerksomhet og kom til å dominere valget. De lange sykehuskøene og den mangelfulle eldreomsorgen ble sentrale stikkord i debatten. Begge deler var velkjente fenomener fra tidligere valg. Hvorfor kom de så sterkt i forgrunnen nettopp i 1985? - Flere mulige forklaringer bør vurderes. For det første kan det tenkes at debatten har rørt ved sentrale problemer ved den moderne velferdsstat. Debatten avslørte ingen fundamental uenighet mellom partiene om velferdsstatens idégrunnlag. Stort sett dreide diskusjonen seg om hva den sittende regjering hadde utrettet og i hvilken grad en eventuell regjering av Arbeiderpartiet kunne ha gjort mer for å løse problemene. Privatisering av helsestellet var det eneste klare stridsspørsmål der de to regjeringsalternativer anviste ulike løsninger. Under alle omstendigheter formidlet debatten den oppfatning at helsestell og eldreomsorg var befengt med store problemer som dels berodde på manglende økonomiske ressurser, dels var et resultat av sviktende organisasjon. Prognosen var at problemene ville bli enda større i årene framover til hundreårsskiftet. Det ble påpekt at fordi andelen av eldre mennesker er stigende, må behovene både for eldreomsorg og sykehusplasser øke tilsvarende.

Men økende objektive behov kan knapt være hele forklaringen på at sosialpolitiske spørsmål ble så sentrale. En annen mulig forklaring ligger i partienes valgkampstrategi. Arbeiderpartiet som fokuserte på nettopp disse spørsmålene, drev en iherdig kampanje, mens Høyre, det ledende parti i regjeringskoalisjonen, holdt en lav profil, i hvert fall i første del av valgkampen. Intensiv valgkamp er imidlertid ikke nok for å fange velgernes oppmerksomhet. Det kreves også at temaet treffer en fruktbar grobunn, betinget av visse behov eller stemninger i den aktuelle situasjon. Spørsmålet er derfor om det forekom visse ideologiske strømninger som skapte grobunn for sosialpolitisk debatt. I analysen av opinionen ved valget i 1985 vil sosialpolitiske spørsmål bli viet stor oppmerksomhet. De må studeres i en bredere ideologisk kontekst. Videre blir det helt vesentlig å undersøke hvordan velgerne oppfatter sosiale spørsmål i et partipolitisk perspektiv.

Senter-periferimotsetningen som kom til uttrykk ved valget i 1985 er av gammel dato i norsk politikk (Hansen 1897, Øidne 1958, Rokkan 1967, Rokkan & Valen 1964, Rokkan 1970, Valen & Rokkan 1974). Trenden i senere år har vært en viss nedbrytning av territoriale motsetninger (Valen 1981, Valen & Urwin 1985). Men så skjedde det altså en ny oppblomstring i 1985. I den etterfølgende analyse vil de territoriale variasjoner bli studert i et historisk perspektiv. Hvordan skal man forklare den nye trend ved valget i 1985? - I hvilken grad er den betinget av økonomiske og kulturelle forhold? - Hvordan og i hvilken grad henger den sammen med de sosiale spørsmål som er diskutert foran?

Endelig kommer vi til spørsmålet om kvinnenes frammarsj ved valget i 1985. Her vil analysen bli begrenset til selve valgatferden. I hvilken grad og under hvilke forhold økte gapet mellom kvinner og menn? Hvordan er kvinnenes atferd betinget av politiske forhold ved valget i 1985? - Spesielt er det ønskelig å studere virkningen av sosialpolitiske og økonomiske stridsspørsmål ved valget.

Undersøkelsen

Undersøkelsen som analysen er bygget på, ble foretatt umiddelbart etter stortingsvalget, i tiden 10. september - 4. oktober. Datainnsamlingen ble foretatt av Statistisk sentralbyrå. Det ble brukt sannsynlighetsutvelgelse og utvalget bestod opprinnelig av 2 967 personer. Av disse ble det oppnådd intervjuer med 2 180, dvs. en svarprosent på 73,5. Omtrent halvparten av utvalget ble trukket fra det utvalg som ble brukt i valgundersøkelsen i 1981. For personer som ble intervjuet på begge tidspunkter, i alt 788, er det altså mulig å foreta direkte sammenligninger av atferdsmønsteret i 1981 og 1985. Denne framgangsmåten kalles i fagsjargongen "panel"-metoden[1]. Det er redegjort for tekniske sider ved undersøkelsen i en publikasjon fra Statistisk sentralbyrå (Stortingsvalget 1985 Hefte II, 1986). Her er det også publisert en samling tabeller basert på undersøkelsen.

---

[1] I valgundersøkelsen brukes det et såkalt "rullerende" panel. Halve utvalget i 1981 var også blitt intervjuet i 1977. Det var den "nye" halvdel av utvalget i 1981 som igjen ble oppsøkt i 1985. Den "nye" halvdel av 1985-utvalget skal etter planen intervjues på nytt i 1989.

Valgforskningsprogrammet ble startet ved Institutt for samfunnsforskning i 1957. Siden 1977 har det vært gjennomført i samarbeid mellom nevnte institutt og Statistisk sentralbyrå.

Partipreferanse er en sentral variabel som vil bli brukt i mange tabeller. Det er nødvendig å se i hvilken grad partifordelingen i undersøkelsen svarer til den faktiske partifordeling (jf. Stortingsvalget 1985, Hefte II: 17).

Tabell 1.2. Partifordelingen ved valget og i undersøkelsen. Prosent

	Valgresultatet 100,0	Undersøkelsen[1] 100,0
Rød Valgallianse	0,6	0,5
Norges Kommunistiske Parti	0,2	0,1
Sosialistisk Venstreparti	5,5	5,8
Det norske Arbeiderparti	40,8	38,4
Venstre	3,1	3,7
Det Liberale Folkepartiet	0,5	0,4
Kristelig Folkeparti	8,3	9,8
Senterpartiet	6,6	7,0
Høyre	30,4	30,6
Fremskrittspartiet	3,7	3,6
Andre	0,3	-

[1] 1,2 prosent av utvalget oppgir at de har stemt, men nekter å oppgi parti. Denne gruppen samt hjemmesitterne er holdt utenfor denne tabellen.

Overensstemmelsen mellom de to tallrekkene i tabell 1.2 er ganske god, men visse avvik forekommer det alltid i en intervjuundersøkelse. Det største avvik i dette tilfelle gjelder Arbeiderpartiet, som er litt underrepresentert, mens Kristelig Folkeparti er mest overrepresentert. Skjønt avviket for Arbeiderpartiets vedkommende ligger i ytterkant av feilmarginen, vil det neppe forstyrre analysen nevneverdig.

Plan for boken

I organiseringen av denne boken vil det bli lagt vekt på tre hensyn. For det første skal boken gi en analyse av velgernes reaksjoner ved valget i 1985. Hvorfor ble sosialpolitiske spørsmål et sentralt tema? Hvorfor ble den gamle senter-periferimotsetningen aktualisert? Hvordan skal man forklare kvinnenes avvikende mønster? Hvordan svarer velgernes reaksjoner i 1985 til langtidstrender målt ved tidligere valg?

For det annet skal vi teste påstanden om at det nye stortingets sammensetning og de politiske avstandene mellom partiene var en hindring for en stabil regjering etter valget i 1985. Begrepet "politisk avstand" vil bli diskutert med utgangspunkt i moderne koalisjonsteori. Deretter følger en presentasjon av velgernes oppfatning av politisk avstand. Betydningen av avstandsbegrepet vil ellers bli analysert i forhold til holdninger og ideologiske skillelinjer i opinionen, når det gjelder endringer i valgatferden, og i synet på listeforbundsordningen.

Endelig skal vi gå inn på konsekvensene av den situasjon som ble skapt ved valget i 1985, dels gjelder det spørsmålet om i hvilken grad velgernes tillit til politikk og politikere avtok etter 1985, dels gjelder det resultatet av kommune- og fylkestingsvalget i 1987.

Litteratur

Hansen 1899
A. M. Hansen: Norsk Folkepsykologi. Kristiania, Jacob Dybwads Forlag.

Rokkan 1970
S. Rokkan: Citizens, Elections, Parties. Bergen, Universitetsforlaget.

Rokkan 1967
S. Rokkan: "Geography, religion and social class. Crosscutting cleavages in Norwegian politics" i S. M. Lipset and S. Rokkan (eds.) Party Systems and Voter Alignments. New York, The Free Press: 367-444.

Rokkan 1964
S. Rokkan & H. Valen: "Regional contrasts in Norwegian politics" i E. Allardt and Y. Littunen (eds.) Cleavages, Ideologies and Party Systems. Helsinki, Westermarch Society.

Statistisk sentralbyrå
Statistisk sentralbyrå: Stortingsvalget 1985 Hefte II. Norges offisielle statistikk, B 630, Oslo.

Valen 1981
H. Valen: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget.

Valen & Hanisch 1984
H. Valen & T. Hanisch: Likestilling, arbeidsledighet og fordelingspolitikk. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.

Valen & Rokkan 1974
H. Valen & S. Rokkan: "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery" i R. Rose (ed.) Comparative Electoral Behavior. New York, The Free Press.

Valen & Urwin 1985
H. Valen & D. Urwin: "De politiske partiene" i T. Nordby (red.) Storting og regjering 1945 - 1985. Institusjoner og rekruttering. Oslo, Kunnskapsforlaget.

Øidne 1958
G. Øidne: "Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet", Syn og Segn, 63 (3): 97-114.

2. PARTIER, LEDERE OG POLITISK AVSTAND

Ved stortingsvalget i 1985 fikk de sosialistiske partiene sammenlagt 77 mandater, koalisjonspartiene 78, mens Fremskrittspartiet fikk 2. For å få flertall på Stortinget trengtes det minimum 79 mandater. Situasjonen krevde en ny koalisjon i en eller annen form. Hvilke muligheter forelå i så måte? Vi skal nærme oss spørsmålet ved å se på moderne koalisjonsteori.

Koalisjonsteori

Forsøk på å skape teori for å forklare hvordan koalisjonsregjeringer blir dannet i multipartisystemer går tilbake til begynnelsen av 1960-årene. Med utgangspunkt i spillteori ble etableringen av koalisjoner behandlet som en rasjonell handling med partiene som aktører. Pionerene Riker (1962) og Gamson (1961) var opptatt av størrelsen på koalisjoner og formulerte hypotesen om minimumskoalisjoner ("minimum winning coalitions"). Den går ut på at koalisjoner vil bli basert på et minimalt antall mandater i parlamentet, dvs. de vil kontrollere et knappest mulig flertall. Begrunnelsen er at alle partier er opptatt av å maksimere sin innflytelse. Som rasjonelle aktører kalkulerer de strategisk for å nå sine mål. Det antas videre at partiene vil oppnå mest ved å være i regjeringsposisjon. Men jo større flertall regjeringen har bak seg, desto flere er det som skal dele utbyttet ("utilities"). Derav følger at koalisjonsregjeringer vil bli dannet av partier som sammenlagt kontrollerer det nødvendige flertall, men minst mulig ut over dette.

Empirisk forskning om koalisjonsdannelser i vesteuropeiske land har gitt liten støtte til hypotesen om minimumskoalisjoner (Browne & Dreijmanis 1982, de Swaan 1973). Slike koalisjoner dannes forholdsvis sjelden. Men i den utstrekning de forekommer, har de vist seg å være forholdsvis stabile sammenlignet med større koalisjoner og med mindretallsregjeringer (Warwick 1979). Hypotesen om minimumskoalisjoner innebærer at partienes størrelse er den avgjørende faktor når regjeringer skal dannes. Det er politikk redusert til en ren maktkamp uten et fnugg av ideologisk innhold.[1] Som et tankeeksperiment kan vi prøve å anvende teorien på situasjonen i Norge etter stortingsvalget i 1985. Hvis vi bare er opptatt av partienes størrelse i form av mandater (jf. tabell 1.1, s. 15), kan det dannes en rekke koalisjoner av de seks partiene som er representert på Stortinget. Men bare to av disse ville innfri kravene til en minimumskoalisjon: (1) De gamle regjeringspartiene, Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti kunne utvide regjeringen til også å omfatte Fremskrittspartiet. Den nye koalisjonen ville da kontrollere 80 av Stortingets 157 medlemmer, det vil si 51,0 prosent. (2) Det andre alternativet ville

[1] Hypotesen om minimumskoalisjoner tar sikte på å forklare regjeringsdannelser i europeiske flerpartisystemer. Men forfatternes (Riker og Gamson) oppfatning av politiske partier er tydeligvis preget av deres amerikanske bakgrunn. Sammenlignet med partiene i europeiske land er det liten forskjell mellom de to amerikanske partiene ideologisk, politisk og organisatorisk.

være en koalisjon av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet. Denne regjeringen ville da kontrollere 79 mandater (50,3 prosent), altså akkurat det minimum som trengtes for å regjere. Det siste alternativet ville være den beste prediksjon ut fra hypotesen, men politisk sett den minst tenkelige av alle koalisjoner.

Til tross for svak forankring i empirisk virkelighet gav Rikers arbeid støtet til en fruktbar teoretisk utvikling. Det ble etter hvert formulert en rekke koalisjonsteorier[2]. Av størst interesse for vår analyse er teorier som bygger på likhet eller slektskap mellom partier som en forutsetning for koalisjonsdannelse. Et representativt uttrykk for denne retningen finner vi hos Axelrod som skriver om den "sammenhengende minimumskoalisjon" (The minimal connected winning coalition 1970: 70). Hypotesen er altså fortsatt en minimumskoalisjon, men de partier som inngår i koalisjonen, er naboer langs en eller annen preferanseskala (f.eks. ideologisk likhet, enighet om politiske stridsspørsmål). I de Swaans teori om politisk avstand (1973) er hypotesen om minimumskoalisjon droppet. Desto mer sentralt står kravet om politisk nærhet mellom partiene.

Et fundamentalt spørsmål for koalisjonsteoretikere er dette: Hva kan et parti oppnå ved å delta i regjeringen? Hvilket utbytte er der å fordele? Det mest iøynefallende utbytte er tildelingen av taburetter som gir makt og prestisje til partiet og dets ledere. Alle koalisjonsteoretikere vil være enig i denne antakelsen. De som legger vekt på politisk nærhet mellom partiene, bygger dessuten på det aksiom at deltagelse i regjeringen gir partiet muligheter til å realisere sitt politiske program. Men her blir det spørsmål om kjøpslåing. En koalisjonsregjering må nødvendigvis søke å formulere en politikk som tar hensyn til alle deltagende partier. Derav følger at jo mer like programmene er, desto mer kan det enkelte parti realisere av sine merkesaker, og desto større blir utbyttet ved å delta i koalisjonen. Hvis derimot partier med helt forskjellige programmer skulle gå sammen i en koalisjon, måtte et eller flere av partiene oppgi eller legge på is viktige prinsipielle standpunkter.

Det grunnleggende synspunkt i de Swaans teori er at et parti vil søke å bli med i en koalisjon som det forventer vil føre en politikk som ligger nærmest mulig opp til partiets eget program (de Swaan 1973: 88). Vurderingen av politiske retningslinjer spiller en overordnet rolle ved etableringen av koalisjoner, og det parlamentariske spill dreier seg derfor om utformingen av hovedlinjene i regjeringens politikk. Synspunktet om minimalisering av politiske avstander mellom aktørene faller sammen med begrepet "maksimering av utbyttet". de Swaan (1973: 132-143) forutsetter endimensjonale partisystemer og legger høyre-venstremotsetningen til grunn for måling av politiske avstander.

---

[2] Gode oversikter over utviklingen av koalisjonsteorier er presentert i de Swaan 1973, Browne & Dreijmanis 1982, Dodd 1976.

Mindretallsregjeringer

For å skape et regjeringsdyktig flertall er det i ethvert flerpartisystem nødvendig å etablere koalisjoner i en eller annen form. Det eneste unntak er situasjoner der et enkelt parti har flertall alene. Flertallskoalisjoner er den mest vanlige regjeringsform i flerpartisystemer. En annen mulighet er mindretallsregjeringer, og det har vært det mest vanlige mønster i så vel Norge som i de andre skandinaviske landene (Strøm 1985). En mindretallsregjering må søke flertall for sin politikk fra sak til sak. Det avstandsbegrep som Axelrod (1970) og de Swaan (1973) opererer med, har full gyldighet også når det gjelder mindretallsregjeringer. I behandlingen av en konkret sak må regjeringen søke støtte hos og eventuelt inngå kompromisser med partier som er nærskyldte på vedkommende område. Ettersom partienes standpunkter varierer, forekommer det at koalisjonene skifter fra sak til sak. Et typisk eksempel er Arbeiderpartiets regjeringer i perioden 1973-1981. I omstridte økonomiske og sosialpolitiske spørsmål fant regjeringen støtte hos Sosialistisk Venstreparti, men i utenriks- og forsvarspolitikk kom støtten helst fra de borgerlige partiene.

Kåre Strøm (1984) hevder at det er ikke uten videre sikkert at ethvert parti vil være med i en koalisjonsregjering hvis og når muligheten byr seg. Fordelene ved å være i regjeringsposisjon blir vurdert i forhold til den innflytelse partiet kan regne med å få i opposisjon under en mindretallsregjering. Komitésystemet i skandinaviske parlamenter gir partier i opposisjon en god plattform for å fremme deres programsaker.

Stikk i strid med gjengs oppfatning viser Strøm (1985) at mindretallsregjeringer kan være like varige og handlekraftige som flertallsregjeringer. I et komparativt perspektiv ligger forutsetningene for handlekraft og stabilitet blant annet i partistruktur og andre institusjonelle forhold som kjennetegner de ulike land. Men innenfor det enkelte samfunn kan vi spore betydelige variasjoner over tid. Spørsmålet er hvordan endrede motsetninger og konflikter innvirker på stabiliteten.

I firefeltstabellen nedenfor er det presentert en oversikt over norske regjeringer siden 1945. Tanken om et felles borgerlig regjeringsalternativ dukket opp under Arbeiderpartiets flertallsstyre i årene 1945-1961, og den ble første gang satt ut i livet av Lyngs koalisjonsregjering sommeren 1963 (Lyng 1978, Valen & Urwin 1985).

Norske regjeringer siden 1945

	Ettpartiregjeringer		Koalisjoner	
Flertallsregjeringer	Gerhardsen (A)	1945-51	Borten (H,KrF,Sp,V)	1965-71
	Torp (A)	1951-55	Willoch I (H)*	1981-83
	Gerhardsen (A)	1955-61	Willoch II (H,KrF,Sp)	1983-85
Mindretallsregjeringer	Gerhardsen (A)	1961-63	Lyng (H,KrF, Sp,V)	Aug.-sept. 1963
	Gerhardsen (A)	1963-65	Korvald (KrF,Sp,V)	1972-73
	Bratteli (A)	1971-72	Willoch (H,KrF,Sp)	1985-86
	Bratteli (A)	1973-76		
	Nordli (A)	1976-81		
	H. Brundtland (A)	Feb.-okt. 1981		
	H. Brundtland (A)	1986		

* Etter valgseieren i 1981 styrte Høyre alene i to år basert på et flertall i Stortinget bestående av Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. I 1983 ble også de to andre koalisjonspartiene med i regjeringen. Enkelte vil hevde at det var samme regjering som satt hele tiden fra 1981-1986, med visse endringer i sammensetningen.

Partisystemets form

Når Axelrod (1970) og de Swaan (1973) setter nærhet mellom partiene som en forutsetning for koalisjonsdannelser, lyder det som kjente toner fra vår hjemlige debatt. Opposisjonen framhevet stadig innbyrdes spenninger og motsetninger mellom de tre koalisjonspartiene i regjeringen Willoch, og disse forsvarte seg med å bagatellisere motsetningene. Når forsvarere av koalisjonen hevdet at regjeringens politikk utgjorde "et minste felles multiplum" mellom de tre partienes programmer, kunne uttrykket egne seg som skoleeksempel for koalisjonsteoretikere.[3] Tilsvarende resonnementer har gyldighet under mindretallsparlamentarismen. Det kom neppe som en overraskelse at Arbeiderpartiets mindretallsregjering som overtok etter Willoch, søkte støtte hos partiene i sentrum. Vi vil nå gå nærmere inn på forutsetningene for koalisjoner i norsk politikk og retter søkelyset på partisystemets form og det innbyrdes forhold mellom partiene.

[3] Se for eksempel leder i Aftenposten 27. september 1985.

I spørsmål om regjeringsdannelser er det partiene og ikke velgerne som er aktører. Velgernes oppfatninger er imidlertid høyst relevante, idet partiene må kalkulere med de forventninger som er skapt og velgernes sannsynlige reaksjoner i forbindelse med eventuelle regjeringsskifter. Forholdet mellom de to nivåene er et sentralt tema i Anthony Downs' (1957) velkjente partiteori. Downs er opptatt av konkurransen mellom partiene i topartisystemer. Han antar at velgerne fordeler seg langs en høyre-venstre-akse med tyngden i sentrum. For å maksimere sitt stemmetall må partiene tilpasse sin politikk til det som er hovedtendensen blant velgerne. Nøkkelen til avgjørelsen ligger i "avstanden" mellom fordelingen av velgernes oppfatning og fordelingen av partiene i et hypotetisk rom. Modellen blir gjerne kalt en nærhets-("proximity")modell, der "nærhet" mellom velgere og parti er det springende punkt. I Downs' modell reagerer både velgere og ledere rasjonelt. Antakelsen er at lederne hele tiden er opptatt av å maksimere sitt stemmetall, mens velgerne prioriterer en politikk som svarer til deres ønsker og interesser.

Rabinowitz og Macdonald (1989) har foreslått en alternativ modell med vekt på retning i politiske holdninger. Deres modell beholder avstandsbegrepet, men den legger vekt på at holdninger er bipolære (tosidige) for folk flest, at velgerne kan grupperes etter hvilken side de står på og hvor sterkt de foretrekker disse standpunktene. Ifølge retningsmodellen vil velgerne foretrekke det parti som mest effektivt går inn for den politiske retning som de (velgerne) foretrekker (Rabinowitz og Macdonald 1989, Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1988, Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988).

Downs' teori som er beregnet på konkurransen mellom to partier, lar seg ikke uten videre overføre til et flerpartisystem. Men to elementer i teorien er relevante for vurderingen av koalisjonsdannelser: For det første samspillet mellom velgere og ledere, og for det annet konkurransen om velgerne. Som vi skal vise, befinner store deler av den norske velgerskare seg nær det politiske sentrum, hvilket har viktige konsekvenser for forholdet mellom partiene.[4] Vi har ikke informasjon om ledernes oppfatninger om koalisjoner og forholdet til andre partier. Men vi kjenner resultatene, de politiske koalisjoner som er kommet i stand - eller gått i stykker. Vårt materiale dreier seg utelukkende om velgernes reaksjoner. Vi antar at deres oppfatning av politisk avstand og av partisystemets form gir et tilfredsstillende bilde av mulighetene for parlamentarisk samarbeid. Antakelig er det bra samsvar mellom oppfatningen hos velgere og ledere på dette punkt. I alle fall representerer velgerne oppfatninger som lederne må forholde seg til når koalisjonsmulighetene skal vurderes. I 1965 var det for eksempel skapt forventninger om et regjeringsskifte. Det ville antakelig ha skapt sterke frustrasjoner blant borgerlige velgere, dersom deres respektive ledere ikke hadde maktet å etablere en koalisjonsregjering. Det kan også

[4] Komparative analyser av Norge, Sverige, Danmark, Forbundsrepublikken Tyskland, Nederland og Frankrike viser samme mønster (Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988).

føre til skarpe reaksjoner fra velgernes side dersom situasjonen gjør det nødvendig for lederne å trekke inn i forhandlingene partier som er direkte upopulære i store deler av velgerskaren. Et parti som innlater seg på slike forhandlinger, kan risikere velgerflukt i neste omgang.

Det er ikke meningen i dette kapitlet å gå inn på endringer over tid.[5] Analysen av politiske avstander vil i hovedsak bli begrenset til situasjonen i 1985, men det vil også bli foretatt sammenligninger med valget i 1981. Tre typer av data vil bli brukt:

(1) Partivalg i forhold til annenpreferansees.
(2) Velgernes plassering langs en høyre-venstreskala.
(3) Vurderinger i form av sympatitermometre for partier og partiledere.

Annenpreferanser

Når vi kjenner individets ideelle posisjon, definert ved stemmegiving, markerer annenpreferansen den korteste avstand til nærmeste nabo i partisystemet. Det er ukjent hvor stor denne avstanden kan være for det enkelte individ. Men teoretisk gir den et interessant inntak til studiet av partisystemets form. Rent praktisk kan den oppfattes som en alternativ stemmepreferanse dersom ens eget parti av en eller annen grunn skulle unnlate å stille liste i vedkommende valgdistrikt.

Tabell 2.1 presenterer velgernes annenpreferanse i forhold til stemmegiving ved valget i 1985. I tabellen er partiene rangert skjønnsmessig fra venstre til høyre.

Tabell 2.1. De ulike partier etter nest beste parti. 1985

Nest beste parti	Stemte i 1985						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
Alle personer	100	100	100	100	100	100	100
SV	.	45	35	2	2	3	5
A	71	.	28	9	9	16	8
V	10	12	.	2	5	3	2
KrF	2	4	7	.	31	16	-
Sp	1	5	6	39	.	26	3
H	1	9	4	33	31	-	77
FrP	3	3	4	1	1	20	.
Andre svar*	4	2	3	3	2	4	-
Vet ikke, ubesvart	7	20	12	10	19	12	6
Antall personer ..	105	706	68	180	129	561	66

* Omfatter Rød Valgallianse, Det Liberale Folkepartiet, Norges Kommunistiske Parti og andre små partier.

[5] En analyse av endringer basert på avstandsmålinger vil bli publisert på et senere tidspunkt.

Materialet viser at velgerne har en tendens til å oppgi nærmeste nabo i partispekteret som annenpreferanse. Mest tydelig er dette for fløypartienes vedkommende. Over 70 prosent av velgerne i Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet oppgir henholdsvis Arbeiderpartiet og Høyre som annenpreferanse. For Arbeiderpartiets velgere er Sosialistisk Venstreparti mest attraktivt. Nesten halvparten nevner dette partiet. Den andre halvparten fordeler seg på de ikke-sosialistiske partiene, med Venstre og Høyre som de viktigste. Høyres annenpreferanser er mer spredt: Den største andelen går til Senterpartiet, deretter følger Fremskrittspartiet, mens Kristelig Folkeparti og Arbeiderpartiet ligger på delt tredjeplass. For partiene i sentrum er bildet mer uklart. Venstres velgere foretrekker de sosialistiske partiene med stort flertall. De to regjeringspartiene Kristelig Folkeparti og Senterpartiet foretrekker hverandre samt koalisjonspartneren Høyre. I begge partier setter 9 prosent av velgerne Arbeiderpartiet på annenplass.

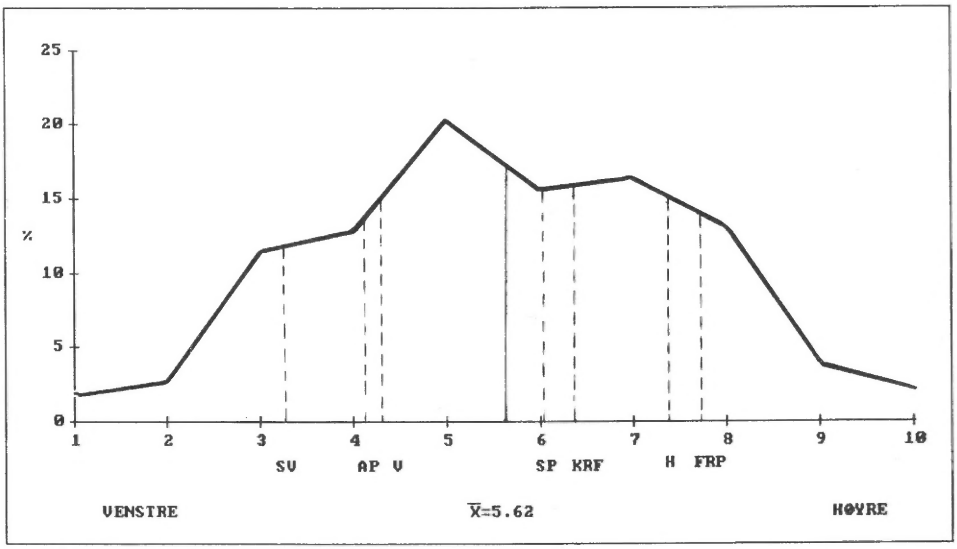
Mønsteret i tabell 2.1 antyder at avstanden mellom partiene målt ved annenpreferanser følger partienes plassering langs høyre-venstreaksen. Men bildet er langt fra entydig. Det mest interessante avvik gjelder forholdet mellom sentrum og fløypartiene. Det forekommer nesten ikke at Kristelig Folkepartis og Senterpartiets velgere setter Fremskrittspartiet på annenplass, og de to partiene er tilsvarende upopulære blant Fremskrittspartiets velgere. Målt i annenpreferanser er det faktisk kortere avstand mellom Fremskrittspartiet og Arbeiderpartiet enn mellom Fremskrittspartiet og mellompartiene. På samme måte er det en enorm avstand mellom Sosialistisk Venstreparti på den ene siden og Kristelig Folkeparti og Senterpartiet på den andre siden. Derimot står det tredje av mellompartiene, Venstre, ganske nær de sosialistiske partiene.

En tilsvarende analyse for valget i 1981 viser stort sett samme mønster i forholdet mellom partiene (Stortingsvalget 1981 Hefte II, s. 35). Den viktigste endring gjelder Venstre, som er kommet nærmere Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti i gjensidige preferanser.

Høyre-venstremotsetningen

Til tross for visse avvik i sentrum antyder materialet i tabell 2.1 at høyre-venstremotsetningen i stor grad strukturerer velgernes oppfatning av partisystemet. I undersøkelsen er det gjort et forsøk på å måle velgernes holdning til denne motsetningen. Utvalget ble spurt: "Her har vi en skala som går fra 1 på venstre side - dvs. de som står helt til venstre politisk - og til 10 på høyre side, dvs. de som står helt til høyre politisk. Hvor vil du plassere deg selv på denne skalaen?" "Hvor vil du plassere de ulike partiene på en slik skala?" Tilsvarende spørsmål ble stilt i de foregående valgundersøkelsene, bortsett fra at det tidligere ble brukt en 9-punkt skala. Materialet viser ingen nevneverdige endringer sammenlignet med tidligere valg. Figur 2.1 viser velgernes selvplassering fra venstre til høyre i 1985.

Figur 2.1. Velgernes selvplassering fra venstre til høyre

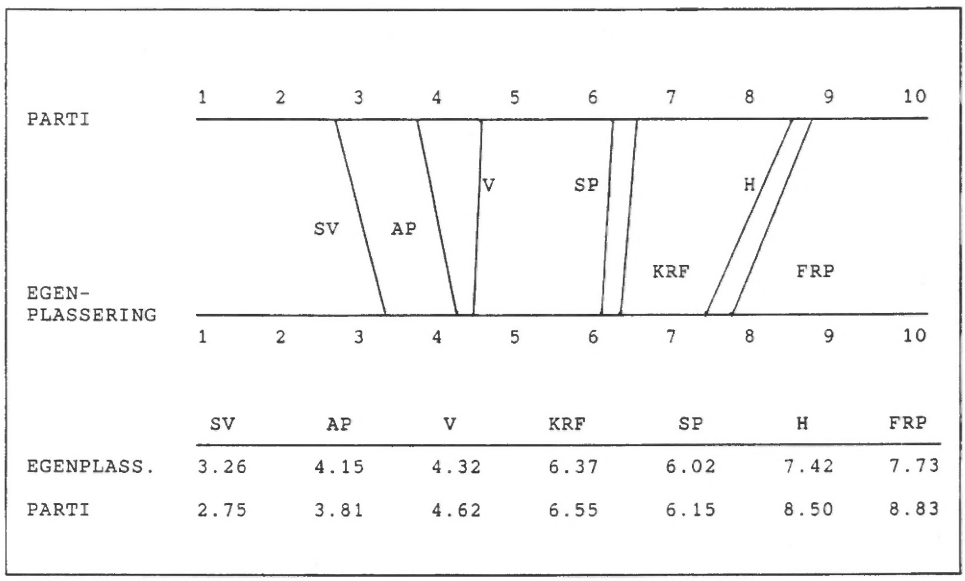

Det er tydelig at et overveldende flertall av norske velgere foretrekker å plassere seg selv nær midtpunktet på skalaen. Gjennomsnittsverdien for de enkelte partiers velgere er avmerket på figuren. De viser at de fleste partiene også har sin tyngde i nærheten av sentrum. Mest bemerkelsesverdig er de to store partienes plassering, Arbeiderpartiet litt til venstre for sentrum, og Høyre et stykke ut på høyresiden. Avstanden mellom de to partiene langs høyre-venstreaksen er kort. Mellompartiene som er plassert mellom de to store, har således et begrenset nedslagsfelt.

Vi har hittil vært opptatt av individenes selvplassering: Et like viktig spørsmål gjelder deres oppfatning av partienes plassering langs den samme skala. Figur 2.2 presenterer en sammenligning mellom selvplassering og plasseringen av eget parti.

Hovedinntrykket er at det er godt samsvar mellom de to rangeringene. Med andre ord har velgerne en tendens til å velge partier som de mener avspeiler deres egen ideologiske oppfatning. Figur 2.2 er imidlertid svakt vifteformet. For partiene i sentrum er det nesten perfekt samsvar mellom de to vurderingene. For fløypartienes vedkommende oppfattes partiet som mer ekstremt enn velgerne oppfatter seg selv: Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet blir oppfattet som mer til venstre, Høyre og Fremskrittspartiet blir oppfattet som mer til høyre. Dette mønsteret er velkjent fra partiforskning i andre land. Det er blant annet påvist for Sveriges vedkommende av Søren Holmberg (1974). Tendensen svarer godt til den retningsmodell som er nevnt foran (Rabinowitz, Macdonald, Listhaug 1988). En betydelig del av velgerne plasserer seg selv nær sentrum, men de plasserer partiene lenger ut mot fløyene. Vi har en tilsvarende tendens i forhold til de såkalte sentrumspartiene, men disse partiene profilerer seg først og fremst på andre dimensjoner enn høyre-venstreaksen.

Figur 2.2. Venstre-høyreposisjon. Selvplassering og plassering av eget parti. Middeltall

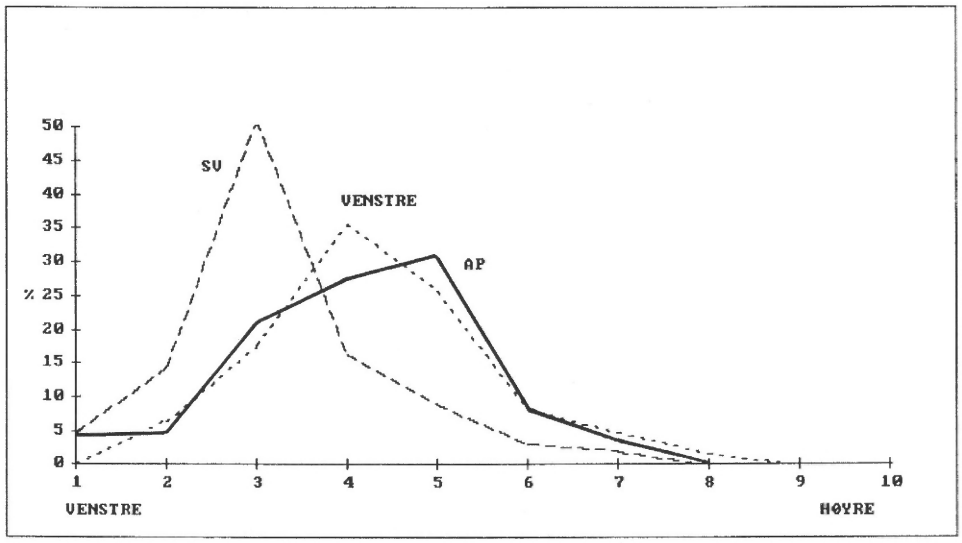
	SV	AP	V	KRF	SP	H	FRP
EGENPLASS.	3.26	4.15	4.32	6.37	6.02	7.42	7.73
PARTI	2.75	3.81	4.62	6.55	6.15	8.50	8.83

De tall som hittil er brukt for enkelte velgergrupper er sentraltendensen (middeltallet). Figur 2.3 viser fordelingen (selvplassering) for hvert enkelt parti. Det er tydelig at det foreligger stor ideologisk variasjonsbredde innenfor de enkelte partiene. Likevel ligger tyngden av velgerne innenfor et begrenset område, i Sosialistisk Venstreparti for eksempel har et overveldende flertall skalaverdiene 2-4, i Arbeiderpartiet 3-5 og i Høyre 6-9. Fremskrittspartiet danner imidlertid et unntak. Partiets velgere ligger godt spredt over et vidt område med topper for verdiene 5 og 10, men tyngden ligger på høyrefløyen.

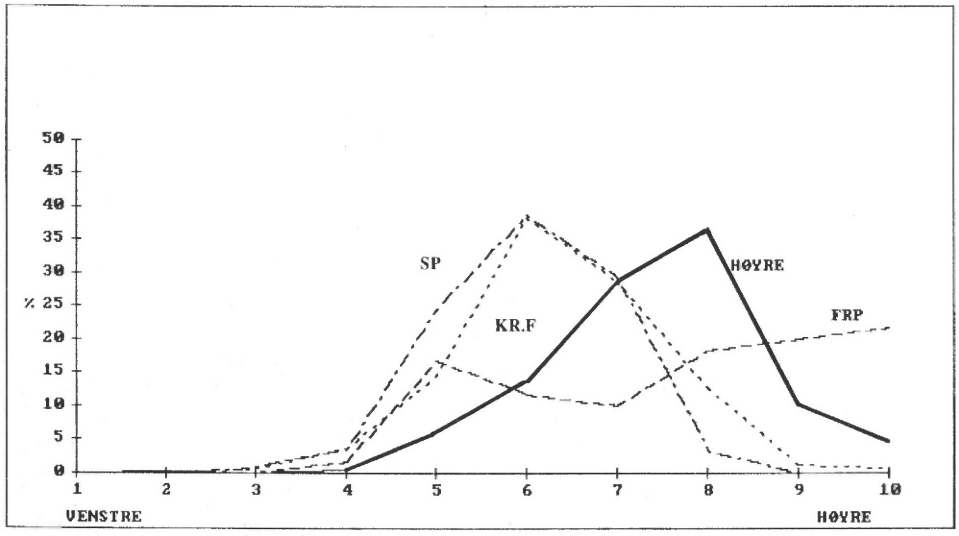
Partier og ledere

Hvor stor rolle spiller politiske ledere for utfallet av et valg? - Dette er et spørsmål som stadig dukker opp. Men det er nesten umulig å gi et eksakt svar på grunn av partienes sterke stilling i vårt politiske system. Det er neppe tvil om at en populær leder kan påvirke stemmegivingen, og omvendt at en upopulær leder kan bli en belastning for sitt parti i konkurransen om stemmene. Men det ligger en åpenbar begrensning i det forhold at partienes stemmetall varierer forholdsvis lite fra valg til valg, til tross for skifte i ledelsen. Dessuten er det et tankekors at det iblant er små partier som har de mest populære lederne. Eventuelle virkninger av ledernes personlige egenskaper må studeres i lys av vedkommende leders partitilknytning og partiets plass i partisystemet. Virkningen er også betinget av den aktuelle situasjon ved valget.

Figur 2.3 A. Velgernes selvplassering fra venstre til høyre. De sosialistiske partier og Venstre - 1985

Figur 2.3 B. Velgernes selvplassering fra venstre til høyre. De borgerlige partier - 1985

Det er imidlertid på det rene at partiene langt på vei blir identifisert med sine ledere. Uansett mulige utslag ved valgurnene danner forholdet leder/parti et viktig element i velgernes oppfatning av foreliggende alternativer. Vi skal undersøke hvordan og i hvilken grad vurderingen av partilederne er betinget av velgernes egen partitilknytning. Og hvordan har vurderingen av partier og ledere endret seg fra 1981 til 1985? Utvalgene i 1981 og i 1985 ble vist en skala kalt "sympatitermometer" som går fra 0 (minst sympati) til 100 (mest sympati), og de spurte ble bedt om å rangere hvert av partiene og deres fremste ledere i forhold til denne skalaen.

Vurderingene av ledere og partier i 1985 er framstilt i tabell 2.2.

Tabell 2.2. Partiledernes og partienes popularitet blant velgere fra ulike partier i 1985. Middeltall

	Alle velgere	SV-velgere	A-velgere	V-velgere	KrF-velgere	Sp-velgere	H-velgere	FrP-velgere
Hanna Kvanmo	61,9	91,1	71,7	73,9	45,8	52,6	51,5	49,2
SV	42,0	84,5	57,2	57,9	25,4	29,1	23,7	27,9
DIFF.	19,9	6,6	14,5	16,0	20,4	23,5	27,8	21,3
Brundtland	56,3	63,5	78,9	57,4	45,6	44,8	37,3	38,0
A	61,0	66,3	87,4	55,8	43,1	44,0	40,1	44,9
DIFF.	-4,7	-2,8	-8,5	1,6	2,5	0,8	-2,8	-6,9
O.E. Dørum	38,5	50,0	44,4	64,2	35,6	35,3	29,3	31,2
V	42,8	52,0	47,4	81,7	42,9	38,4	33,8	34,4
DIFF.	-4,3	-2,0	-3,4	-17,5	-7,3	-3,1	-4,5	-3,2
K.M. Bondevik	54,0	35,5	46,2	51,0	85,0	66,9	59,6	50,5
KrF	46,6	21,8	38,8	36,5	86,5	58,7	51,7	44,2
DIFF.	7,4	13,7	7,4	14,5	-1,5	8,2	7,9	6,3
J.J. Jacobsen	57,3	47,5	49,8	58,2	70,5	83,2	62,7	50,6
Sp	51,5	37,5	44,1	48,7	66,1	82,9	54,8	43,7
DIFF.	5,8	10,0	5,7	9,5	4,4	0,3	7,9	6,9
Kåre Willoch	60,2	37,8	44,4	49,8	70,7	67,4	82,0	69,7
H	54,6	22,0	32,5	38,2	63,1	60,4	84,8	71,7
DIFF.	5,6	15,8	11,9	11,6	7,6	7,0	-2,8	-2,0
Carl I. Hagen	38,4	20,0	26,8	29,7	33,3	33,7	54,1	82,3
FrP	29,0	8,0	18,1	15,4	23,7	22,4	43,9	83,2
DIFF.	9,4	12,0	8,7	14,3	9,6	11,3	10,2	-0,9

Betydelig samsvar i vurderingen av leder og parti er et gjennomgående trekk i materialet. Kolonnen ytterst til venstre i tabell 2.2 viser hele utvalgets vurdering. Målt i absolutte tall er Hanna Kvanmo den mest populære leder i 1985, tett fulgt av Kåre Willoch, Johan J. Jacobsen, Gro Harlem Brundtland og Kjell Magne Bondevik.

Velgerne er tilbøyelige til å verdsette egne ledere høyest. Derfor blir partiets størrelse et viktig element i denne forbindelse. Et mer pålitelig mål får vi derfor ved å sammenligne skårene for leder og hans/hennes parti innenfor ulike velgergrupper. Også i dette tilfelle står Kvanmo sterkest, innenfor konkurrerende partier ligger hun nesten 20 poengskårer foran sitt parti. Også Hagen ligger langt foran sitt parti i popularitet. Videre kan Bondevik, Jacobsen og Willoch notere en mer positiv vurdering enn deres respektive partier. Derimot er Gro Harlem Brundtland (på dette tidspunkt) stort sett mindre populær enn sitt parti. En sammenligning av ulike velgergrupper i tabell 2.2 viser et interessant mønster: Vurderingen av så vel partier som ledere avspeiler politiske avstander mellom de respektive partier. Nest etter eget parti er Kvanmo og hennes parti mest populære i Arbeiderpartiet og Venstre. Det samme gjelder Arbeiderpartiet. Her er populariteten høyest i Sosialistisk Venstreparti og Venstre, deretter følger Kristelig Folkeparti og Senterpartiet og til slutt partiene på høyrefløyen. Venstres popularitet følger stort sett samme mønster. Populariteten er størst i de sosialistiske partiene, deretter følger mellompartiene, og til slutt partiene på høyrefløyen. Kristelig Folkeparti skårer høyest i de to koalisjonspartiene, Høyre og særlig Senterpartiet. Deretter følger Arbeiderpartiet, Venstre og Fremskrittspartiet. Kristelig Folkeparti skårer lavest i Sosialistisk Venstreparti, samtidig med at sistnevnte parti når nesten bunn nettopp i Kristelig Folkeparti. Senterpartiet har stort sett samme profil som Kristelig Folkeparti, men er mer populært enn dette blant partiene på venstresiden. Høyre er mest populært i Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Utenfor egne rekker er Fremskrittspartiet avgjort det minst populære parti. Det skårer høyest i Høyre og svakest i Sosialistisk Venstreparti.

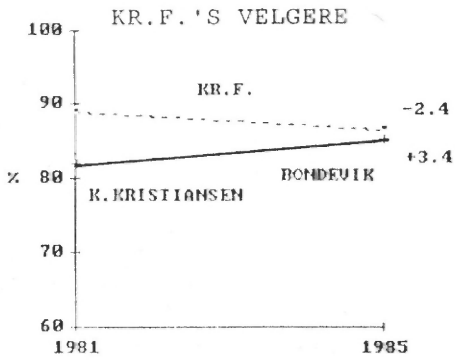
Ledernes popularitet følger i store trekk samme mønster. Det er for øvrig verdt å merke seg at målt ved diskrepansen mellom ledernes popularitet og partiets popularitet, har lederne en tendens til å stå svakest i eget parti. Mest markert er dette for Dørum i Venstre og Harlem Brundtland i Arbeiderpartiet.

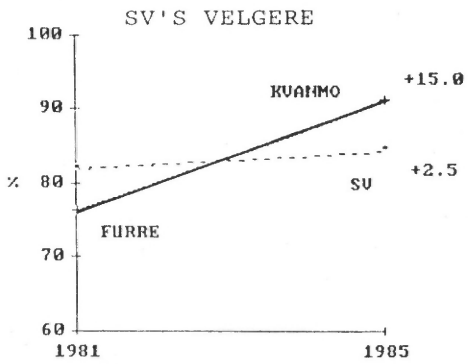
Ser vi på sympatiskårene i tabell 2.2 i forhold til foreliggende regjeringsalternativer, skimter vi konturene av to blokker av partier, på den ene siden de to sosialistiske partiene og Venstre, på den andre siden de fire ikke-sosialistiske partiene. Men det dreier seg ikke om homogene grupper. Arbeiderpartiets og Venstres velgere viser betydelig sympati for Senterpartiet. Innenfor den borgerlige gruppen er det betydelig gjensidig sympati mellom de tre regjeringspartiene Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Høyre nyter også stor velvilje i Fremskrittspartiet, men sympatien for Hagen og Fremskrittspartiet er langt svakere i Høyre. Det viktigste avvik gjelder imidlertid vurderingen av Fremskrittspartiet innenfor Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. De to partienes velgere rangerer Fremskrittspartiet lavere en noe annet parti.

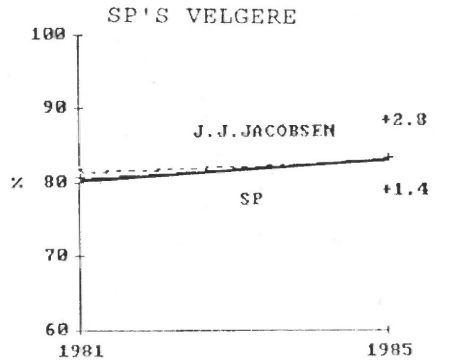
De beskrevne tendenser i velgernes vurderinger av ledere og partier i 1985 svarer godt til mønsteret for 1981 (Valen & Aardal 1983: 32-42). Det viser at velgernes oppfatning av partisystemet er særdeles stabil. Men på et viktig punkt er det skjedd endringer: Tre av partiene har skiftet ledere siden 1981. Det kan derfor være grunn til å sammenligne vurderingen for 1981 og 1985 av leder og parti innenfor hver enkelt partigruppe. Det er blitt gjort i figur 2.4.

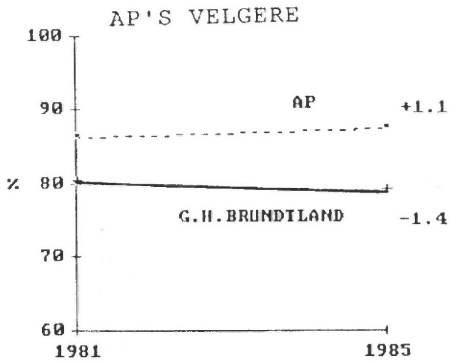
De ledere vi valgte å spørre om i undersøkelsen er partiformann og/ eller parlamentarisk leder. For SVs vedkommende spurte vi i 1981 om partiformann Berge Furre, i 1985 om parlamentarisk leder Hanna Kvanmo. Venstre skiftet fra Hans Hammond Rossbach til Odd Einar Dørum, og Kristelig Folkeparti skiftet fra Kåre Kristiansen til Kjell Magne Bondevik. Figur 3.4 demonstrerer enorm stabilitet i velgernes vurdering av eget parti. Det har ikke skjedd nevneverdige endringer fra 1981-1985, og tendensen er den samme for alle partier. Det er også små variasjoner fra det ene parti til det annet, med gjennomsnittlige skalaverdier som svinger mellom 80 og 90. For de fire partiene som har beholdt sine gamle ledere (Arbeiderpartiet, Høyre, Fremskrittspartiet og Senterpartiet) ligger også vurderingen av lederen forbløffende stabil. I de tre andre partiene har det derimot skjedd betydelige endringer. I Sosialistisk Venstreparti er Kvanmo langt mer populær enn Furre. I Kristelig Folkeparti er Bondevik mer populær enn Kristiansen. Derimot er det et fall i lederens popularitet i Venstre.

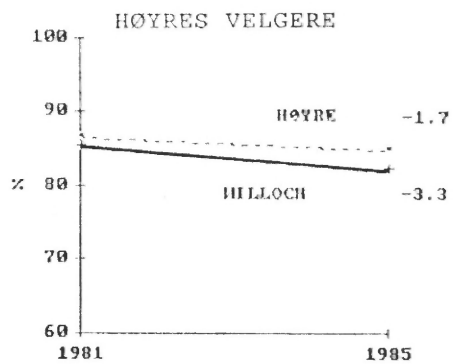
Figur 2.4. Velgernes sympati for partiene og deres ledere. 1981 og 1985

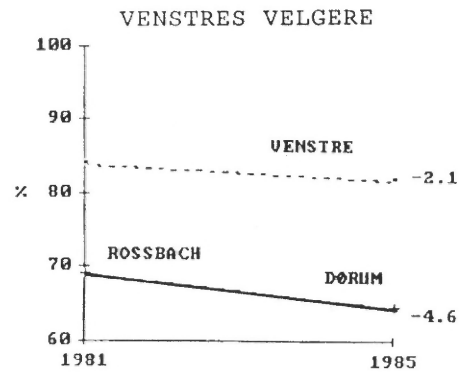

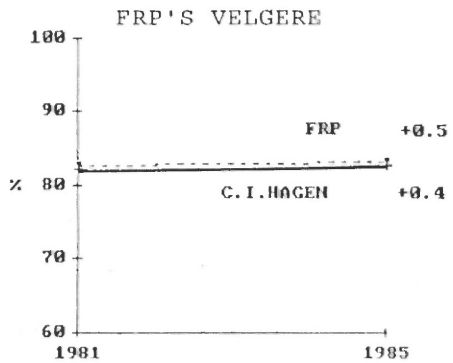

Variasjoner innenfor partiene

De anvendte tre mål på politiske avstander beskriver stort sett et entydig mønster av forholdet mellom partiene. Materialet tyder imidlertid på at det foreligger betydelige variasjoner innenfor de enkelte partier. Dette kommer særlig til uttrykk i velgernes selvplassering langs høyre-venstreskalaen (jf. figurene 2.3 A og 2.3 B). Spørsmålet er hvordan slike variasjoner slår ut på avstandsvurderinger innenfor de enkelte partiene. En kombinasjon av de tre avstandsmålene kan antyde et svar. Bare de to største partiene har et tilstrekkelig tallunderlag for en slik analyse.

Som en første tilnærming deles Arbeiderpartiets og Høyres velgere inn i tre grupper etter sin selvplassering langs høyre-venstreaksen. Ved hjelp av disse skårene kan vi identifisere en venstrefløy, et sentrum og en høyrefløy. Legg merke til at inndelingene er tilpasset de respektive partienes plassering langs høyre-venstreskalaene (jf. figurene 2.3 A og 2.3 B), slik at for eksempel venstrefløyen i Arbeiderpartiet ligger langt til venstre for Høyres venstrefløy. Tabell 2.3 viser oppgitt annenpreferanse i forhold til høyre-venstreposisjon i de to partiene.

Tabell 2.3. Annenpreferanse og høyre-venstreposisjon. Arbeiderpartiet og Høyre

Nest beste parti	Stemte i 1985 Arbeiderpartiet			Høyre		
	Venstre-fløy (verdi 1-3)	Midten (4)	Høyre-fløy (5-10)	Venstre-fløy (1-6)	Midten (7)	Høyre-fløy (8-10)
Alle personer	100	100	100	100	100	100
SV	64	50	34	5	2	2
A	.	.	.	33	19	7
V	11	16	12	5	4	2
KrF	3	3	4	8	15	19
Sp	4	7	5	24	30	26
H	3	3	18	.	.	.
FrP	2	4	3	13	13	27
Andre svar*	1	2	1	2	4	5
Vet ikke, ubesvart	12	15	23	10	13	12
Antall personer ..	193	178	276	111	157	279

* Omfatter Rød Valgallianse, Det Liberale Folkepartiet, Norges Kommunistiske Parti og andre små partier.

I Arbeiderpartiet er andelen som setter Sosialistisk Venstreparti på annenplass nesten dobbelt så stor på venstrefløyen (skalaverdi 1-3) som på høyrefløyen (verdi 5-10). Omvendt er Høyre og Fremskrittspartiet langt mer populære på partiets høyrefløy enn i midten og på venstrefløyen. I Høyre er mønsteret diametralt motsatt. På partiets venstrefløy (verdi 1-6) har nesten fire av ti velgere et sosialistisk parti på annenplass, mot to av ti i midtkategorien og én av ti på høyrefløyen. Både Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet er mer populære på Høyres høyrefløy enn på venstrefløyen.

En tilsvarende inndeling i partiinterne fløyer kan med fordel legges til grunn for en sammenligning av utslag på sympatitermometrene for ulike partier. Materialet er vist i tabell 2.4.

Tabell 2.4. Partivurdering og høyre-venstreposisjon innenfor Arbeiderpartiet og Høyre. Middeltall

Parti som vurderes	Stemte i 1985 Arbeiderpartiet		Høyre			
	Venstre-fløy (verdi 1-3)	Midten (4)	Høyre-fløy (5-10)	Venstre-fløy (1-6)	Midten (7)	Høyre-fløy (8-10)
SV	63	59	52	32	24	20
A	88	88	86	51	41	35
V	50	49	46	38	36	31
KrF	34	36	41	47	51	55
Sp	43	43	46	52	55	56
H	25	30	39	78	83	89
FrP	13	15	22	36	39	50

Sosialistisk Venstreparti vurderes langt høyere på Arbeiderpartiets venstrefløy enn i midten og på høyrefløyen. Omvendt stiger skårene for Høyre og Fremskrittspartiet ettersom vi beveger oss fra venstre til høyre. Derimot er det små variasjoner for de tre mellompartiene. Både Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti og Venstre er langt mer populære på Høyres venstrefløy enn i sentrum og på høyrefløyen. For de andre partiene er tendensen motsatt. Legg særlig merke til den markerte stigningen fra venstre til høyre for Fremskrittspartiets vedkommende. Tabell 2.4 viser også vurderingene av eget parti innenfor ulike fløyer. Arbeiderpartiets velgere vurderer sitt eget parti like høyt uansett hvor de befinner seg på høyre-venstreskalaen. Innenfor Høyre derimot stiger partiets popularitet når vi går fra venstre til høyre. Det tyder på at partiets venstrefløy er minst stabil i sin partiforankring.

En analyse av forholdet mellom annenpreferanse og partivurdering kaster også lys over variasjonene innenfor partiene. Materialet som er presentert i tabellene 2.5 A og 2.5 B, bekrefter at velgerne systematisk vurderer sitt eget parti (førstepreferansen) høyest, mens det parti som får annenpreferansen også får nest høyest vurderingsskåre. Samsvaret er ikke overraskende, men tendensen kan oppfattes som støtte for at de anvendte måleinstrumentene holder høy validitet.

Tabell 2.5 A. Partivurdering og annenpreferanse. A-velgere. Middeltall

	2. pref.					
	SV	V	KrF	Sp	H	FrP
Sympati for						
SV	70	53	41	43	42	47
A	90	86	89	84	84	81
V	48	64	43	46	41	44
KrF	35	36	67	43	45	45
Sp	42	46	48	57	48	47
H	26	31	34	29	66	23
FrP	12	11	20	17	34	57
N	316	83	23	35	63	19

Tabell 2.5 B. Partivurdering og annenpreferanse. Høyrevelgere. Middeltall

	2. pref.					
	SV	A	V	KrF	Sp	FrP
Sympati for						
SV	57	34	42	20	22	19
A	50	63	39	34	39	33
V	36	36	61	34	32	31
KrF	42	41	35	73	55	45
Sp	48	46	52	62	65	49
H	80	79	81	87	85	87
FrP	30	32	25	42	40	69
N	15	64	17	88	142	112

Det mest interessante trekk ved tabellmaterialet gjelder imidlertid vurderingene av andre partier. De avspeiler avstandene mellom partiene langs høyre-venstreaksen. Arbeiderpartivelgere som gir annenpreferansen til Sosialistisk Venstreparti eller Venstre, vurderer partiene på høyrefløyen lavt, og setter Kristelig Folkeparti og Senterpartiet i en mellomstilling. Partiene på venstresiden er derimot mindre populære blant arbeiderpartivelgere som har borgerlige partier på annenplass. I Høyre er tendensen speilvendt. Velgere som foretrekker Fremskrittspartiet, Senterpartiet eller Kristelig Folkeparti på annenplass, har en tendens til å vurdere de sosialistiske partiene og Venstre lavt. Derimot får de borgerlige partiene, særlig Fremskrittspartiet, en lav skåre blant høyrevelgere som har et parti på venstresiden som sin annenpreferanse.

Materialet viser altså at høyre-venstreaksen også er et dominerende begrep for vurderinger av politiske avstander innad i partiene.

Avsluttende bemerkninger

Utgangspunktet for dette materialet er en hypotese fra moderne koalisjonsteori om at partier som står hverandre nær politisk og ideologisk er tilbøyelige til å danne koalisjonsregjeringer sammen. Spørsmålet er hvordan begrepet "politisk avstand" kan bidra til å forklare den nåværende ustabile situasjon i norsk politikk. I den foregående analyse er det gjort et forsøk på å måle velgernes oppfatning av avstand mellom partiene. Tre typer av målinger er brukt:

- Annenpreferanse i forhold til stemmegiving.
- Høyre-venstreskala: Selvplassering og plassering av hvert av partiene.
- "Sympatitermometer" for vurdering av partier og ledere.

Resultatet av de tre målingene som alle peker i samme retning, kan kort oppsummeres:

1) Velgerne er tilbøyelige til å strukturere partisystemet langs en høyre-venstreakse, og deres oppfatning av avstand i forhold til ulike partier er bestemt av deres selvplassering i systemet.

2) Annenpreferansen går fortrinnsvis til nærmeste nabo i partispektret.

3) Vurderingen av avstander følger samme mønster innad i de enkelte partier som i forholdet mellom partiene.

4) Velgernes oppfatning av avstander er så å si uendret fra 1981 til 1985.

5) Et overveldende flertall av velgerne har plassert seg selv nær midtpunktet av høyre-venstreskalaen.

6) Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet ligger lengst ut på fløyene mens de andre partiene - etter velgernes oppfatning - ligger nærmere det politiske sentrum, og avstanden mellom dem er relativt liten.

7) Velgernes oppfatning av avstander svarer i store trekk til de foreliggende regjeringsalternativer. Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Arbeiderpartiet står hverandre nær på venstresiden. På tilsvarende måte er det kort avstand mellom partiene på høyresiden, dog med et markert unntak for Fremskrittspartiet. Både annenpreferansen og vurderingen av ledere og partier tyder på en enorm avstand mellom Fremskrittspartiet på den ene siden og Kristelig Folkeparti og Senterpartiet på den andre siden. Høyre står her i midtposisjon. For øvrig bekrefter materialet at Kristelig Folkeparti og Senterpartiet ligger et sted mellom Høyre og Arbeiderpartiet, dog nærmest Høyre.

I sin modell for konkurranseforholdet mellom partiene i et topartisystem forutsetter Downs (1957) at tyngden av velgerne befinner seg i nærheten av det politiske sentrum. Vårt materiale bekrefter at nevnte forutsetning har gyldighet også i det norske flerpartisystem. På tvers av konkurransen mellom en rekke partier forelå det ved valget i 1985 to regjeringsalternativer, det ene litt til venstre og det andre litt til høyre for sentrum. Ingen av dem fikk flertall. Fremskrittspartiet som holdt balansen mellom de to alternativene, var så fjernt i forhold til begge grupperingene at et samarbeid med dette partiet var utenkelig. Harlem Brundtlands mindretallsregjering som avløste trepartiregjeringen i 1986, søkte naturlig nok parlamentarisk støtte hos de to nærmeste naboer til høyre for Arbeiderpartiet, nemlig Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Makten gled over til en ny koalisjon, skjønt samarbeidsformene var uformelle og meget kortsiktige. Den nye regjeringen bautet seg fram fra sak til sak - i hvert fall i første omgang.

Analysen vil bli videreført i de etterfølgende kapitler som handler om politiske holdninger i 1985. Hittil har vi prøvd å måle politiske avstander rent generelt. De observerte avstander knytter seg til en høyre-venstremotsetning. Dog antyder annenpreferansene at det ikke utelukkende dreier seg om en enkelt motsetning. Nye analyser basert på materialet fra sympatitermometrene har resultert i todimensjonale løsninger, med høyre-venstremotsetningen som den dominerende (Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988, Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1988). Vi forventer at det er sammenheng mellom velgernes syn på aktuelle stridsspørsmål og deres plassering i forhold til partiene. Men opinionen avspeiler ulike dimensjoner varierende fra det ene saksområde til det annet (Valen 1981, Valen & Aardal 1983, Holmberg & Gilljam 1987). Vi tar derfor sikte på å måle hvordan politiske avstander i forholdet mellom partiene varierer fra sak til sak. Analysen vil forhåpentlig gi svar på spørsmålet om avstanden mellom partiene bør vurderes i et flerdimensjonalt rom.

Endelig kommer vi til spørsmålet om endringer i partipreferanser fra valg til valg. Vi forventer at oppfatningen av politiske avstander er retningsgivende for endringer ved valgurnene. Hypotesen er at velgere som skifter parti, foretrekker et parti som ligger "nær" deres gamle preferanse. Vi venter at de fleste skiftninger ved valget i 1985 har foregått mellom nære naboer i partisystemet (kapittel 8). Etter valget i 1985 fulgte to år med forholdsvis store omveltninger på det parlamentariske plan. Den borgerlige koalisjonen gikk i oppløsning og en mindretallsregjering tok over. Mangelen på klare alternativer skapte frustrasjon og misnøye i det politiske liv. Ved kommune- og fylkestingsvalget i 1987 hadde velgerne mulighet til å avsi sin dom over ledernes handlinger. Spørsmålet om hvordan velgerne reagerte i denne situasjon vil bli behandlet i kapittel 14.

Litteratur

Axelrod 1970
R. Axelrod: Conflict of Interest. Chicago, Ill. Markham.

Browne and Dreijmanis 1982
E. C. Browne and J. Dreijmanis (ed.): Government Coalitions in Western Democracies. New York, Longman.

Dodd 1976
L. C. Dodd: Coalitions in Parliamentary Government. Princeton, N. J. Princeton University Press.

Downs 1957
A. Downs: An Economic Theory of Democracy. N. Y. Harper & Brothers.

Gamson 1961
W. Gamson: "A Theory of Coalition Formation" American Sociological Review 26: 373-82

Holmberg 1974
S. Holmberg: Riksdagen representerer svenska folket: Empiriske studier i representativ demokrati. Lund, Studentlitteratur.

Holmberg og Giljam 1987
S. Holmberg og M. Giljam: Väljare och val i Sverige. Stockholm, Bonniers.

Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988
O. Listhaug, S. E. Macdonald & G. Rabinowitz: "A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems". Paper prepared for presentation at the XIVth World Congress of the International Political Science Association, August 28th to September 1st, Washington D.C.

Lyng 1978
J. Lyng: Fra borgfred til politisk blåmandag, Erindringer 1968-71, Oslo, Cappelen.

Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1988
G. Rabinowitz, S. E. Macdonald & O. Listhaug: "New Players in an Old Game". Paper prepared for delivery at the 1988 Annual Meeting of the American Political Science Association, The Washington Hilton, September 1-4.

Rabinowitz & Macdonald 1989
G. Rabinowitz & S. E. Macdonald: "A Directional Theory of Issue Voting, American Political Science Review, forthcoming.

Riker 1962
W. H. Riker: The Theory of Political Coalitions. New Haven, Conn. Yale Univ. Press.

Statistisk sentralbyrå 1982
Statistisk sentralbyrå: Stortingsvalget 1981 Hefte II, Norges offisielle statistikk, Oslo.

Strøm 1985
K. Strøm: "Party Goals and Government Performance in Parliamentary Democracies", American Political Science Review, vol. 79, no. 3: 738-754.

Strøm 1984
K. Strøm: Minority Government and Majority Rule. Upublisert Ph.D. avhandling. Stanford University.

Swaan 1973
A. de Swaan: Coalition Theories and Cabinet Formations. Amsterdam, Elsevier.

Valen 1981
H. Valen:: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget.

Valen & Aardal 1983
Valen & Aardal: Et valg i perspektiv. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Valen & Urwin 1985
H. Valen & D. Urwin: "De politiske partiene" i T. Nordby (red.) Storting og regjering 1945 - 1985. Institusjoner og rekruttering. Oslo, Kunnskapsforlaget.

Warwick 1979
P. Warwick: "The durability of coalition governments in parliamentary democracies", Comparative Political Studies, pp. 465-498.

3. DE VIKTIGSTE STRIDSSPØRSMÅL I VALGKAMPEN 1985

Innledning

Diskusjonen av politiske stridsspørsmål er et av de viktigste formål med en valgkamp. Ut fra demokratisk teori kan det hevdes at partiene ikke bare skal artikulere sine standpunkter til aktuelle saker, men også klargjøre sine prioriteringer, det vil si at man informerer om hvilke løsninger partiene foretrekker samt angi hvilke saker de legger størst vekt på. I virkeligheten møter man få klare prioriteringer fra partienes side i en moderne valgkamp, dels fordi de fleste saker er så kompliserte at det er vanskelig for partiene å anvise konkrete løsninger, og dels fordi politiske saksområder går over i hverandre. Partiene er tilbøyelige til å unnvike klare standpunkter av frykt for å støte fra seg bestemte velgergrupper. Jo større et parti er, desto mer sammensatt er interessene og synspunktene til partiets velgere. Ikke desto mindre er valgkampen kanskje den viktigste arena for diskusjon av politiske stridsspørsmål i det moderne samfunn. En rik mangfoldighet av temaer blir berørt, og noen få av disse fanger oppmerksomheten hos politikere og massemedier og blir stående som kjernespørsmål i valgkampen. Formålet med aktiviteten er å påvirke og overbevise velgerne. De blir utsatt for en kryssild av påstander, argumenter og løfter fra partier og politiske ledere. Velgernes reaksjoner på valgkampen er derfor av stor interesse i en undersøkelse av politiske valg. Hvilke spørsmål oppfatter velgerne som sentrale i valgkampen?

Viktige stridsspørsmål i valgkampen

Det første tema vi skal ta for oss gjelder velgernes oppfatning av hvilke saker som spilte størst rolle i valgkampen i 1985. I den forbindelse stilte vi følgende spørsmål:

> "La oss se tilbake på valget nå i høst. Kan du nevne en eller to saker som var spesielt viktige for din stemmegiving?"

Spørsmålet ble stilt i såkalt halvåpen form.[1]

Tabell 3.1 viser andelen som nevner de forskjellige saker når vi holder utenfor de som ikke har svart på spørsmålet. Tallene for 1981 er tatt med i parentes. Sakene er ordnet etter hvor stor andel av velgerne som nevner de enkelte sakene enten som første eller andre sak. Summen overstiger 100 prosent fordi inntil to svar var tillatt.

---

[1] I løpet av en omfattende utprøving av spørreskjemaet identifiserte vi en rekke saker som folk sa de var særlig opptatt av før valget. Vi utarbeidet så en liste på 26 saker som intervjueren kunne krysse av for. Vi lot imidlertid ikke intervjupersonene få se denne listen. Denne framgangsmåten er identisk med den vi fulgte i valgundersøkelsen i 1977, men avviker noe fra undersøkelsen i 1981 da vi stilte spørsmålet uten "hjelpekategorier" for intervjuerne. Når spørsmålet stilles helt åpent er det dels vanskelig for velgerne å artikulere sine synspunkter, og dels vanskelig for intervjuerne å identifisere saksområdene. En halvåpen form gjør det derfor lettere for begge parter. Andelen som ikke kunne nevne en eller to saker sank fra vel 40 prosent i 1981 til 25 prosent i 1985. Andelen som ikke kunne nevne noen sak er omtrent på samme nivå i 1985 som i 1977. Selv om vi spør etter saker som var viktige for den enkeltes stemmegiving, er det likevel meget komplisert å avgjøre hvilken faktisk rolle disse sakene har spilt for stemmegivingen.

Tabell 3.1. Oppfatning av viktige stridsspørsmål. Prosent som nevner de enkelte saker

	1985	(1981)
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg (sosialpolitikk) ..	67	(23)
Utenriks- og forsvarspolitikk	17	(20)
Sysselsettingen	14	(9)
Skattepolitikken	8	(24)
Økonomiske spørsmål generelt	5	(5)
Kristne verdier, moralsk-rel. spm.	7	(2)
Prisstigningen	6	(1)
Sosial utjevning	6	(-)
Energi, miljøvern	5	(13)
Spørsmålet om regjeringsmakten	5	(6)
Statsdrift, omfanget av off. sektor	3	(10)
Utdanning, skole	3	(4)
Abortsaken	2	(26)
Media, reklame i radio/TV	1	(-)
Distriktspolitikk, desentralisering	1	(-)
U-hjelp	1	(0)
Boligpolitikken	1	(3)
Andre saker	5	(17)
Antall personer (N)	1 631	(846)

Ved valget i 1985 er "trygder,helsetiltak og eldreomsorg" det suverent viktigste saksområdet. Hele 67 prosent av de spurte nevner dette saksområdet som enten det aller viktigste eller det nest viktigste ved valget.[2] På bakgrunn av valgkampens utvikling, spesielt i innspurten, er dette ikke noe overraskende funn. Dette viser tvert imot at valgkampen fikk avgjørende betydning for folks oppfatning av hva som var viktige stridsspørsmål. Det nest viktigste saksområdet er utenriks- og forsvarspolitikk med 17 prosent. Det er interessant at utenriks- og forsvarspolitikk ligger såpass høyt i 1985. Valgkampen i 1981 var preget av debatten om atomfrie soner. Denne debatten var ikke i nevneverdig grad i mediebildet ved siste valg. Derimot var det enkelte tilløp til debatt om president Reagans såkalte stjernekrigprogram og om forslaget om utplassering av nye atomvåpen i Europa. I denne sammenheng ble det fra høyrehold reist tvil om Arbeiderpartiets troverdighet i utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål.

Arbeidsledighet og sysselsetting kommer først på tredjeplass. 14 prosent sier at arbeidsledigheten var viktigst, mot 9 prosent ved forrige valg - altså en økning på 5 prosent. Videre nevner 8 prosent av de spurte skattepolitikk, mens 5 prosent nevner energi- og miljøvernspørsmål. Det er ganske få som nevner abortsaken (2 prosent), som var viktigste sak i 1981. Opptattheten av moralsk-religiøse spørsmål generelt er imidlertid noe høyere enn før med 7 prosent.[3]

---

[2] Holder vi oss bare til første sak som er nevnt, er det 38 prosent som nevner trygder, helsetiltak og eldreomsorg.

[3] Det er bare 16 personer eller 1 prosent som nevner boligpolitikken som viktigste eller nest viktigste sak. 10 av disse stemte enten SV, A eller Venstre, mens 6 stemte Høyre. Tallunderlaget er så lite at vi ikke kan bryte ned de som nevner boligpolitikken ytterligere. Selv om vi her ikke har opplysninger om boligstatus, tyder likevel resultatene på at boligpolitikken spilte en ubetydelig rolle for stemmegivingen i 1985. Se for øvrig Bay (1985) mht. betydningen av boligstatus ved tidligere valg.

Endringer over tid

Vi skal i et senere kapittel se nærmere på opinionsutviklingen over tid for en del utvalgte stridsspørsmål. I denne omgang skal vi bare kort kommentere i hvilken grad velgernes opptatthet av saksområder skiller seg fra tidligere valg. I 1981 var det fire saker som dominerte valgkampen i den forstand at flere velgere nevnte disse sakene enn andre saker. Det var abortsaken, skattepolitikken, sosialpolitikken og utenriks- og forsvarspolitikk. Ingen av disse sakene dominerte imidlertid bildet slik helse- og sosialspørsmål gjorde i 1985. Abortsaken, som var mest aktuell, ble nevnt av 26 prosent av utvalget i 1981. Ser vi på andelen som nevner abortsaken i 1985 (2 prosent), er det snakk om en meget stor nedgang.

Går vi tilbake til 1977-valget da 30 prosent holdt abortsaken som viktigst, finner vi at det er i de siste fire årene at abortsaken for alvor har mistet aktualitet. Ser vi tilbake på den politiske debatt etter innføringen av selvbestemt abort i 1978, er dette ikke overraskende. Som politisk kampsak har abortsaken lenge vært på retur (Waldahl 1983). Analysen av valget i 1981 viste blant annet at man for første gang i valgundersøkelsene fant at et flertall av velgerne støttet det mest liberale abortstandpunktet, nemlig selvbestemt abort (Valen & Aardal 1983: 202-206). På den annen side synes det som om moralsk-religiøse spørsmål betyr noe mer i 1985 enn i 1981 da bare 2 prosent nevnte denne type spørsmål. For forsvars- og utenrikspolitikk er det små forskjeller mellom valget i 1985 da 17 prosent nevnte dette, og i 1981 da 20 prosent gjorde det. Den sterke opptattheten av skattepolitikk i 1981 var tydeligvis situasjonsbestemt. Andelen som nevner skattepolitikk sank fra 24 prosent i 1981 til 8 prosent i 1985.[4] Det er også en klar nedgang i interessen for energiutbygging og miljøvern. Bare 5 prosent nevner denne type spørsmål i 1985 mot 13 prosent i 1981 og hele 26 prosent i 1977. Dette illustrerer godt den skjebne energi- og miljøspørsmål har fått i norsk politikk. Disse spørsmålene var i stor grad 1970-årenes stridsspørsmål. Det er interessant at en lignende utvikling har funnet sted i Sverige når det gjelder energipolitikk, mens "miljøfrågor" viste en betydelig høyere frekvens ved riksdagsvalget i 1985 enn tidligere (Holmberg & Gilljam, 1987: 37).

Bak de tallene vi har presentert ovenfor kan det ligge betydelige forskjeller mellom ulike deler av befolkningen. Det er lite sannsynlig at alle grupper er opptatt av de samme spørsmålene. Alder og kjønn har på mange måter fått en spesiell plass i den politiske analysen de senere år (Listhaug, Miller & Valen 1985, Bjørklund 1986. Se kapittel 1 foran). I hvilken grad varierer andelen som nevner de ulike stridsspørsmål mellom folk i forskjellige aldersgrupper, og i hvilken grad er det systematiske forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder de saker som er viktigst for stemmegivingen? I tabell 3.2 ser vi nærmere på variasjoner etter alder. For oversiktens skyld deler vi inn materialet i tre aldersgrupper, de under 30 år, de mellom 31 og 50 år og de over 50 år.[5]

---

[4] Det er i denne forbindelse interessant at forsøkene på å gjøre skattepolitikk til et tema i kommunevalgkampen i 1987 ikke fikk særlig gjennomslag.

[5] Personer som ikke nevnte noen stridsspørsmål, er holdt utenfor i tabellen.

Tabell 3.2. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985 i ulike aldersgrupper. Prosent som nevner de enkelte saker

	18-30 år	31-50 år	Over 50 år
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg	56	65	76
Utenriks- og forsvarspolitikk	22	18	13
Sysselsettingen	19	14	11
Skattepolitikken	12	8	5
Økonomiske spørsmål generelt	5	5	4
Kristne verdier, moralsk-rel. spm.	5	7	8
Prisstigningen	7	7	4
Sosial utjevning	3	6	6
Energi, miljøvern	7	7	2
Spørsmålet om regjeringsmakten	5	4	6
Statsdrift, omfanget av off. sektor	3	3	2
Utdanning, skole	5	4	1
Abortsaken	3	1	3
Media, reklame i radio/TV	3	1	0
Distriktspolitikk, desentralisering	1	1	1
U-hjelp	1	0	0
Boligpolitikken	1	1	0
Andre saker	5	6	4
Antall personer (N)	436	577	618

Tabellen viser at vi finner de største forskjeller mellom aldersgruppene i synet på helse- og sosialspørsmål. Andelen som er opptatt av denne type spørsmål øker med stigende alder. Blant de over 50 år er det hele 76 prosent som sier at dette er viktigste sak for deres stemmegiving, mot 65 prosent av dem mellom 31 og 50 år, og 56 prosent av de under 30 år. Selv om andelen synker jo yngre folk er, er det altså et flertall også blant de aller yngste velgerne som nevner helse- og sosialsaker. Denne fordelingen avspeiler trolig en "naturlig" tendens,ettersom flere av de tiltak det her er tale om i særlig grad kommer eldre mennesker til gode. Ser vi på utenriks- og forsvarspolitikken, finner vi den motsatte tendens i forhold til alder. Yngre mennesker under 30 år er betydelig mer opptatt av utenriks- og forsvarspolitikk enn de over 50 år (22 prosent mot 13 prosent). Også for sysselsetting, skattepolitikk og prisstigning ellers finner vi at yngre oftere enn eldre er opptatt av sakene. Igjen kan dette trolig ses i sammenheng med den situasjon som de ulike aldersgruppene befinner seg i. Det er derfor naturlig at yngre mennesker som i større grad enn eldre blir rammet av arbeidsledighet, også er mer opptatt av sysselsettingsspørsmål. Interessant nok er det relativt små forskjeller mellom de tre aldersgruppene i synet på moralsk-religiøse spørsmål, selv om tendensen går i retning av at yngre i mindre grad enn eldre nevner slike saker.

Det er ikke bare forskjeller mellom ulike aldersgrupper som kan være interessante i denne forbindelse. Det kan også være at enkelte saker berører kvinner og menn i ulik grad, slik at kvinner er mer opptatt av visse saker enn menn, og omvendt. Av hensyn til plassen viser vi bare de stridsspørsmålene der forskjellen mellom kvinner og menn er størst.[6]

[6] Personer som ikke nevnte noen stridsspørsmål, er holdt utenfor i tabellen.

Tabell 3.3. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985 blant kvinner og menn. Prosent som nevner de enkelte saker

	Kvinner	Menn	Differanse
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg	77	57	+20
Utenriks- og forsvarspolitikk	13	21	-8
Sysselsettingen	13	15	-2
Skattepolitikken	5	10	-5
Økonomiske spørsmål generelt	1	8	-7
Kristne verdier, moralsk-rel. spm.	9	4	+5
Prisstigningen	3	8	-5
Abortsaken	3	1	+2
Media, reklame i radio/TV	1	1	0
Distriktspolitikk, desentralisering	1	2	-1
U-hjelp	0	1	-1
Boligpolitikken	1	1	0
Andre saker	4	6	-2
Antall personer (N)	799	832	

Mønsteret i tabell 3.3 er overbevisende. Kvinner er i betydelig større grad enn menn opptatt av helse- og sosialspørsmål. Det er 20 prosentpoengs forskjell i kvinners og menns prioritering av dette saksområdet. For utenriks- og forsvarspolitikk finner vi derimot at menn legger større vekt på slike spørsmål enn kvinner. For alle de økonomiske spørsmålene finner vi at menn oftere enn kvinner nevner disse. Ved siden av helse- og sosialsaker er det i moralsk-religiøse spørsmål at vi finner den største overvekt av kvinner i forhold til menn. Selv om forskjellene er små, finner vi et tilsvarende mønster for abortsaken. Dette mønsteret er forbløffende likt det man fant i Sverige i forbindelse med riksdagsvalget i 1985 (Holmberg & Gilljam 1987: 38).[7]

Det kan i tillegg til kontrollene for alder og kjønn være interessant å se disse to egenskapene i sammenheng. I tabellen under skal vi se hvordan andelen som nevner de forskjellige sakene varierer etter alder når vi ser kvinner og menn hver for seg. Vi viser bare de seks saksområdene hvor det er størst utslag.[8]

Tabell 3.4. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985, blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Prosent som nevner de enkelte saker

	Kvinner			Menn		
	-30	31-50	51-	-30	31-50	51-
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg	70	80	80	42	51	73
Utenriks- og forsvarspolitikk	15	13	11	29	22	15
Skattepolitikken	6	6	3	18	9	7
Økonomiske spørsmål generelt	1	1	2	10	8	7
Kristne verdier, moralsk-rel. spm.	8	9	10	2	6	5
Prisstigningen	4	2	2	9	11	5
Antall personer (N)	216	268	315	220	309	303

[7] "Männen lade mer tonvikt vid ekonomiska och ideologiska frågor som sysselsättning, skatter, ekonomin och löntagarfonder medan kvinnorna oftare nämnde omsorgsfrågor som familjepolitik, välfärd, pensioner och miljö".

[8] Personer som ikke nevnte noen stridsspørsmål, er holdt utenfor tabellen.

Holder vi oss fortsatt til de som er mest opptatt av helse- og sosialspørsmål, ser vi at det for kvinnenes del er betydelig mindre forskjell mellom eldre og yngre enn det er blant menn. Andelen av menn som nevner helse- og sosialspørsmål stiger med økende alder, men det er bare for gruppen over 50 år at menn kommer på linje med de aller yngste kvinnene. Konklusjonen er at alder først og fremst er av betydning for menn. For kvinner er prioriteringen av sosialpolitikk meget høy uansett alder. Når det gjelder utenriks- og forsvarspolitikk, er menn gjennomgående mer opptatt av dette enn kvinner, og yngre menn er spesielt sterkt engasjert i dette saksområdet. Blant de yngste er det omtrent dobbelt så mange menn som nevner utenriks- og forsvarspolitikk som unge kvinner. De eldste mennene er derimot mer på linje med kvinnene. Et lignende mønster ser vi for betydningen av skattespørsmål og prisstigningen. Moralsk-religiøse spørsmål nevnes noe overraskende i like stor grad av kvinner under 30 år som av kvinner over 30 år. Abortsaken er vel å merke ikke med i denne sakskategorien.

På bakgrunn av partienes politiske profiler og programmer er det rimelig å vente klare forskjeller mellom de ulike partienes velgere med hensyn til hvilke saker de er mest opptatt av. Tabell 3.5 viser andelen som nevner de enkelte saker blant ulike partiers velgere.[9]

Tabell 3.5. Oppfatning av viktige stridsspørsmål i 1985, i grupper for partipreferanse. Prosent som nevner de enkelte saker

	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg	73	86	46	56	64	47	55
Utenriks- og forsvars-politikk	34	8	22	10	11	30	11
Sysselsettingen	16	20	8	7	9	10	14
Skattepolitikken	4	3	0	1	3	15	36
Økonomiske spørsmål generelt	1	3	2	2	3	9	4
Kristne verdier, moralsk-rel. spm.	4	3	8	51	5	3	4
Prisstigningen	0	2	0	2	4	14	4
Sosial utjevning	13	7	2	2	8	4	2
Energi, miljøvern	5	1	64	1	10	1	2
Spørsmålet om regjerings-makten	1	4	0	3	10	9	4
Media, reklame i radio/TV ..	0	0	0	0	0	3	0
Statsdrift, omfanget av off. sektor	1	1	0	0	1	6	7
Utdanning, skole	4	2	3	4	3	2	4
Abortsaken	0	1	0	21	0	0	0
Distriktspolitikk, desentra-lisering	0	1	0	0	9	0	0
U-hjelp	1	0	3	1	1	0	2
Boligpolitikk	2	1	2	0	0	1	0
Andre saker	0	0	0	0	0	3	0
Antall personer (N)	97	556	59	135	92	419	55

[9] Personer som ikke nevnte noen stridsspørsmål, er holdt utenfor i tabellen.

Vi har understreket en del av de viktigste tallene for å lette presentasjonen av tabellen. Tabellen viser at det først og fremst er velgere som stemmer på Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti som er mest opptatt av "trygder, helsetiltak og eldreomsorg". Henholdsvis 86 og 73 prosent av disse partienes velgere sier at helsespørsmål er viktigst for deres stemmegiving. Sammenlignet med valget i 1981 har det skjedd en politisk polarisering når det gjelder betydningen av helse- og sosialspørsmål. I 1981 var det f.eks. 17 prosent flere arbeiderpartivelgere enn høyrevelgere som mente at helse- og sosialsaker var blant de viktigste saker (Valen & Aardal 1983: 45). I 1985 er det en prosentforskjell på 39 prosent i samme retning. Ser vi på fordelingene etter parti for utenriks- og forsvarspolitikk, finner vi et kjent mønster der Sosialistisk Venstrepartis og Høyres velgere skiller seg ut. Henholdsvis 34 og 30 prosent av disse velgerne mener at utenrikspolitikk og forsvar er de viktigste saker i valget. Venstrevelgere følger nærmest med 22 prosent, mens det er stor avstand til de andre partienes velgere. I forhold til valget i 1981 er det påfallende at de største endringene gjelder Sosialistisk Venstrepartis velgere. Mens utenriks- og forsvarspolitikk var viktigst for SV-velgerne i 1981 (Valen & Aardal 1983: 45-46), er det helse- og sosialspørsmål som er viktigst ved valget i 1985. På det økonomiske området finner vi et mønster som ligner sterkt det vi har funnet ved tidligere valg. Sosialistiske velgere er mer opptatt av sysselsetting og sosial utjevning enn borgerlige velgere, mens de borgerlige velgere i større grad nevner skattepolitikk og for Høyres vedkommende også prisstigning og økonomiske spørsmål generelt. Kristelig Folkepartis velgere avspeiler partiets tradisjonelle verdigrunnlag når 51 prosent av dem nevner moralsk-religiøse spørsmål som viktigst, mens bare 3-8 prosent av de andre partienes velgere nevner denne saken. Noe lignende ser vi for abortsaken der 21 prosent av KrF-velgerne nevner spørsmålet, mens nesten ingen av de andre partienes velgere er opptatt av denne saken lenger. Tabell 3.5 illustrerer flere partiers særpreg utover det vi her har nevnt. Venstre er et godt eksempel idet 64 prosent av venstrevelgerne nevner energi- og miljøspørsmål, mens bare mellom 1 og 10 prosent av de andre partienes velgere legger vekt på slike saker. Venstres velgere identifiserer seg med andre ord fortsatt sterkt med energi- og miljøsaken. Venstrevelgerne er faktisk mer opptatt av energi og miljø enn tidligere. Velgerne som helhet har i stor grad mistet interessen for disse spørsmålene. Selv om utenriks- og forsvarspolitikk er den nest viktigste sak for Venstres velgere, er man mindre opptatt av utenrikspolitikk enn tidligere.

Spørsmålet om reklame i radio og TV og mediespørsmål generelt registreres kun blant Høyres velgere, og heller ikke blant disse er det særlig mange som nevner spørsmålet. På bakgrunn av debatten om nærradioer og oppløsning av NRK-monopolet er det litt overraskende at dette ikke var en sak som spilte inn ved partivalget. På den annen side kom dette spørsmålet i liten grad inn i selve valgkampen, blant annet fordi nesten alle andre saker ble overdøvet av helse- og sosialspørsmål.

Oppsummering

1. De tre viktigste stridsspørsmålene for velgerne var i 1985 "trygder, helsetiltak", "utenriks- og forsvarspolitikk" og "sysselsetting".

2. De største forandringene mht. hvilke saker folk er opptatt av, gjelder energi- og miljøspørsmål og abortsaken. Andelen som nevner energi og miljø sank fra 26 prosent i 1977 til 5 prosent i 1985. For abortsakens vedkommende sank andelen fra 30 prosent i 1977 til 2 prosent i 1985.

3. Det er størst forskjell mellom aldersgruppene når det gjelder opptattheten av trygder, helsetiltak og eldreomsorg. Det er flere eldre enn yngre som nevner denne type saker.

4. Det er også størst forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder helse- og sosialsaker. Det er betydelig flere kvinner enn menn som legger vekt på slike spørsmål. Menn er derimot mer opptatt av økonomi, forsvar og utenrikspolitikk enn kvinner. Kvinnene på sin side er derimot mer opptatt av kristne verdier enn menn.

5. Ulike partigrupper framtrer med sterkt varierende profil. Arbeiderpartiets og Sosialistisk Venstrepartis velgere nevner trygder, helsetiltak, eldreomsorg og sysselsetting oftere enn andre partiers velgere. SV-velgere og H-velgere er mer opptatt av utenrikspolitikk enn andre. Når det gjelder skattepolitikken er det først og fremst H- og FrP-velgere som nevner denne. Ikke overraskende er KrF-velgere mest opptatt av kristne og moralske verdier og abortsaken. V-velgerne er de eneste som i noen utstrekning sier at energi og miljøvern betydde mest for deres stemmegiving.

6. Materialet avspeiler ikke bare forskjeller, men også likhetstrekk mellom partiene. Det er således betydelig likhet i oppfatningene blant Arbeiderpartiets og Sosialistisk Venstrepartis velgere og blant Høyres og Fremskrittspartiets velgere. Derimot framtrer de tre partiene i midten med hver sin egenartede profil.

7. Det er grunn til å bemerke den betydelige forskjell i oppfatning av stridsspørsmål som eksisterer mellom de tre koalisjonspartiene Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

Den klare sammenheng mellom partipreferanse og oppfatning av stridsspørsmål reiser et velkjent spørsmål om årsak og virkning. Innebærer svarmønsteret at velgerne har fått signaler under valgkampen fra sine respektive partier om hva som er viktige saker? Eller er det slik at velgernes oppfatning av stridsspørsmål styrer deres valg av parti? Påvirkningen kan selvsagt gå i begge retninger, men uansett partienes evne til å påvirke opinionen viser materialet at oppfatningen av stridsspørsmål ikke bare er betinget av partitilknytning. De markerte forskjeller i forhold til alder og kjønn, tyder på at oppfatningene i betydelig grad har sin bakgrunn i strukturelle forhold. Partiene finner med andre ord varierende grobunn for sine idéer og saker fra den ene velgergruppe til den andre. Opplysninger om hvilke saker eller temaer som opptar velgerne gir oss imidlertid ingen informasjon om hvilke standpunkter de inntar til ulike stridsspørsmål. Et slående eksempel er utenriks- og forsvarspolitikken. Den omstendighet at Høyres og Sosialistisk Venstrepartis velgere er mest opptatt av dette temaet, antyder at standpunktene her avviker sterkt. Spørsmålet om holdninger til aktuelle saker vil bli temaet for neste kapittel.

Litteratur

Bay 1985
Ann-Helen Bay: Boligstatus og stemmegiving. Eller: boligpolitikkens betydning for høyrebølgen, Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Holmberg & Gilljam 1987
Sören Holmberg & Mikael Gilljam: Väljare och val i Sverige, Bonniers, Stockholm.

Valen & Aardal 1983
Henry Valen og Bernt Aardal: Et valg i perspektiv. En studie av stortingsvalget i 1981, Samfunnsøkonomiske studier 54, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Waldahl 1983
Ragnar Waldahl: "Opinion og politikk. Abortsaken i norsk politikk 1969-1981", Tidsskrift for Samfunnsforskning, nr. 6, s. 511-536.

4. POLITISKE STANDPUNKTER OG IDEOLOGISK STRUKTUR

Holdninger til stridsspørsmål og ideologiske skillelinjer

Allerede i de første valgundersøkelser basert på intervjudata ble politiske holdninger viet stor oppmerksomhet. Holdninger hos velgere og ledere avtegnet betydelige variasjoner mellom ulike partier og velgergrupper (Campbell et al. 1960, McClosky et al. 1960, Valen & Katz 1964). Men det var en utbredt oppfatning i de tidlige undersøkelsene at stridsspørsmål i seg selv ikke spilte noen sentral motiverende rolle når velgerne tok standpunkt til hvilke partier de skulle stemme på. Andre forklaringsmodeller viste seg å være langt mer fruktbare. Amerikanske valgforskere la avgjørende vekt på psykologiske faktorer, særlig partiidentifikasjon (Campbell et al. 1960).[1] I europeiske velgerundersøkelser har oppmerksomheten særlig vært konsentrert om sosiale strukturforhold, med vekt på velgernes klassetilknytning (Lipset & Rokkan 1967, Rose 1974).[2] I norske valgundersøkelser har Rokkan/Valens konfliktmodell vært anvendt i et stort antall analyser (Rokkan 1967, Valen & Rokkan 1974, Rokkan 1975). Selv om denne modellen legger stor vekt på individers og gruppers strukturelle plassering, er den ikke en rendyrket sosioøkonomisk modell. Det legges tvert imot stor vekt på spenningsforholdet mellom økonomi og kultur (Rokkan 1975, Rokkan 1987: 30-37).[3] Senere års forskning viser imidlertid at sosiale strukturforhold har mistet en del av sin forklaringskraft (Valen & Aardal 1983: 81-82).[4] Mye på grunn av denne utvikling har forskernes interesse for holdninger til stridsspørsmål ("issues") økt sterkt siden midten av 1960-årene (Nie & Andersen 1974, Carmines & Stimson 1984).

Selv om det hadde vært tilløp til analyser av ideologiske standpunktmønstre innenfor rammen av det norske valgforskningsprogrammet alt i 1969 (Martinussen 1972: 158-199), markerer undersøkelsen i 1977 et gjennombrudd, ikke bare i analysen av aktuelle stridsspørsmål, men også for studiet av ideologiske dimensjoner i den offentlige opinion. Ideologiske

---

[1] Selv om partiidentifikasjon har spilt en betydelig mindre rolle i norsk valgforskning, finner vi slike analyser både i Valen & Katz (1964), Campbell & Valen (1961) og Pettersen (1981).

[2] England har f.eks. vært framstilt som et av de land der klasse betyr mest for stemmegivingen. I senere år har det imidlertid vært diskutert om ikke andre forklaringsfaktorer enn klasse er bedre egnet til å forklare stemmegiving. Jf. Rose, 1982, Rose & McAllister, 1986: 32-54, Zuckerman, 1982.

[3] Det er derfor lite treffende å karakterisere denne konfliktmodellen som "sosialdeterministisk" slik f.eks. Knutsen (1985: 510) synes å gjøre. Sosialdeterministiske modeller begrenser seg vanligvis til bare å se på sammenhengen mellom klasse og partivalg. Jf. Zuckerman 1982: 131-144.

[4] Temaet blir for tiden undersøkt i en internasjonal forskergruppe ledet av Mark Franklin, Tom Mackie og Henry Valen. Det blir foretatt sammenligninger av sammenhengen mellom stemmegiving og sosial struktur i en lang rekke land på tre tidspunkter: I 1960-årene, i 1970-årene og i midten av 1980-årene.

skillelinjer blir identifisert ved hjelp av faktoranalyse av velgernes reaksjoner på et stort antall stridsspørsmål (Petersson & Valen 1979, Valen 1981: 241-280; Valen & Aardal 1983: 157-191).[5]

Det er ikke bare holdninger til enkeltspørsmål som interesserer oss. Sentrale problemstillinger i denne forbindelse er om holdninger til forskjellige stridsspørsmål er knyttet sammen i underliggende ideologiske mønstre. Spørsmålet om disse underliggende dimensjonene representerer mer varige og stabile orienteringer og derved virker som langsiktige føringer på den enkeltes politiske prioriteringer, er for oss et empirisk spørsmål. I utgangspunktet legger vi likevel til grunn en antakelse om at de ideologiske mønstre som avdekkes har en mer grunnleggende betydning enn holdninger til et eller flere aktuelle politiske stridsspørsmål. Det er derfor betydelige likhetstrekk ved dimensjonsanalyser som bygger på "verdier" og analyser som bygger på "holdninger" til enkeltspørsmål.[6] Hvordan ser eventuelt disse ideologiske mønstrene ut?

Vi har i kapittel 2 lagt vekt på den politiske avstand mellom de ulike partiene. Det mønster vi der fikk fram var i stor grad endimensjonalt og knyttet til høyre-venstreaksen. Avstandsbetraktninger er i høyeste grad aktuelle også når det gjelder velgeres og partiers plassering i den ideologiske struktur. Bekrefter en ideologisk analyse mønsteret i kapittel 2, eller har vi å gjøre med flere dimensjoner som velgerne forholder seg til? Hvordan forholder eventuelle andre dimensjoner seg til høyre-venstreaksen? Hvilke ideologiske dimensjoner er viktigst?

Sist - men ikke minst - er det spørsmål om hvordan man skal forklare velgernes reaksjonsmønster. Er reaksjonsmønsteret betinget av den enkeltes forankring i sosiale strukturforhold og av politiske preferanser? Disse spørsmålene vil bli behandlet på de etterfølgende sider. Først vil det bli gitt en oversikt over politiske holdninger ved valget i 1985. Så langt det er mulig vil det bli foretatt sammenligninger med tilsvarende spørsmål ved tidligere valg, særlig valget i 1981. Deretter følger analysen av holdninger i lys av sosiale og politiske bakgrunnsforhold. Noen bemerkninger om sistnevnte tema er på sin plass før vi går over til å presentere materialet. Selv om underliggende ideologiske strømninger fanget interessen på et relativt tidlig tidspunkt i Norge, representerer

---

[5] Folk legger først og fremst merke til analysene av bakgrunnsfaktorene, og mindre oppmerksomhet vies analysen av stridsspørsmål. Det er således bemerkelsesverdig at en relativt fersk oversikt over norsk valgforskning ikke nevner at ideologiske skillelinjer siden 1977-undersøkelsen spiller en sentral rolle i valgundersøkelsene (jf. Heidar & Svåsand 1986). Referanser til analysene av ideologisk struktur, basert på data fra valgundersøkelsene, er fraværende også i visse studier som eksplisitt fokuserer på ideologi og partipreferanse (jf. Lafferty & Knutsen 1984, Knutsen 1986, Knutsen 1988a, Knutsen 1988b). Det er også en misforståelse at dimensjonsanalyser basert på stridsspørsmål ikke kan ha et annet siktepunkt enn å forklare den aktuelle politiske situasjon. En rekke av de spørsmål som benyttes i faktoranalysene i denne boken er ikke knyttet til konkrete saker.

[6] Se for øvrig Valen & Aardal 1983: 191, note 10.

Ronald Ingleharts bok "The Silent Revolution" et nytt perspektiv i studiet av politisk atferd.[7] Ingleharts tilnærming bygger på at holdninger til stridsspørsmål i beste fall er mellomliggende variable i analysen av valgatferd, og derfor ikke kan brukes som forklaringsfaktorer alene. Derimot hevder Inglehart at den enkelte velger har visse grunnleggende verdier som bestemmer holdninger til konkrete stridsspørsmål, og disse verdiene har endret karakter ved overgangen fra det industrielle til det postindustrielle samfunn (jf. Inglehart 1977, Knutsen 1985). Postmaterialistiske verdier står i motsetning til tradisjonelle materialistiske verdier blant annet ved at det legges mindre vekt på økonomiske behov og lov og orden, og mer vekt på selvrealisering og ikke-materielle behov. Postmaterialistiske verdier synes imidlertid å spille liten rolle for valg av parti her i landet (Todal Jenssen & Listhaug 1988). I beste fall spiller postmaterialistiske verdier en helt underordnet rolle i forhold til høyre-venstreverdier i norsk politikk (Knutsen 1988: 168). Vi skal ikke gå nærmere inn på diskusjonen om verdier kontra holdninger i denne omgang, men tar som utgangspunkt at vi har å gjøre med holdninger og andre subjektive orienteringer som analytisk kan befinne seg på noe forskjellige nivåer. Dels kan det være snakk om synspunkter som vil variere fra sak til sak, og dels kan det være snakk om orienteringer som er mer stabile over tid. Stabiliteten i de subjektive orienteringene vil i stor grad være et empirisk spørsmål.

Synet på stridsspørsmål i 1985

Det ble stilt en rekke spørsmål i valgundersøkelsen om holdninger til konkrete stridsspørsmål, så vel som mer generelle spørsmål som ikke direkte er knyttet til en bestemt sak. De spørsmålene som ble stilt i 1985-undersøkelsen var dels motivert ut fra ønsket om å fange opp nye stridsspørsmål, og dels å følge opp spørsmål og temaer som hadde vært aktuelle i lengre tid. Tabell 4.1 viser en oversikt over svarfordelingen for stridsspørsmål i 1985 med opinionsbalanse, middeltall (gjennomsnitt) og standardavvik.[8] Opinionsbalansen framkommer ved å ta differansen mellom andelen som svarer bekreftende (positivt) på spørsmålet og andelen som svarer benektende (negativt).[9] Tabellen er ordnet slik at de spørsmål som har den største positive opinionsbalansen kommer først, dernest kommer de spørsmål der opinionen er delt omtrent på midten, og til slutt kommer de spørsmål der vi finner den største negative opinionsbalansen. For de spørsmål som også ble stilt i valgundersøkelsen i 1981 er opinionsbalansen på dette tidspunkt satt i parentes.

---

[7] "Verdimodellen" var i utgangspunktet ikke tenkt som et alternativ til de tidligere valganalyser, men heller som et supplement. Inglehart (1977: 4).

[8] Middeltallet er basert på forskjellige skalainndelinger og er ikke direkte sammenlignbart fra spørsmål til spørsmål. Fordi spørsmålene ikke har samme form, vil kategoriene variere en del. Oppsettet er forsøkt tilpasset inndelingen med positive, nøytrale, negative og vet-ikke svar.

[9] Opinionsbalansen er et relativt grovt mål, idet spørsmål med samme opinionsbalanse kan ha svært ulik profil. Det kan bl.a. gjelde andelen som ikke har svart på spørsmålet i forhold til andelen som stiller seg i midtposisjonen. Når man sammenligner ulike spørsmål, bør man i tillegg til opinionsbalansen også se på fordelingene på de ulike svarkategoriene.

Tabell 4.1. Synet på stridsspørsmål i 1985. Prosentfordeling og opinionsbalanse

	++	+	0	-	--	Vet ikke/ vil ikke svare	To-talt	Opinions-balanse 85(81)	Mid-del-tall	Stan-dard-avvik
1. Positiv til u-hjelp	82			13		5	100	69(54)	2,10	0,60
2. Positiv til NATO	73			6		21	100	67(64)	1,07	0,26
3. Bør satse på høy øk. vekst og produktivitet	39	33	11	6	2	9	100	64(57)	1,88	0,98
4. Må bygge flere barnehager ...	37	32	19	5	2	5	100	62(50)	1,98	0,99
5. Stanse handel med Sør-Afrika	50	19	12	7	3	9	100	59(21)	1,81	1,11
6. Støtte bygdene framfor byene	53		30		9	8	100	44	1,52	0,67
7. Viktigere å bygge ut offentlige tjenester enn skattelette ..	37	24	10	10	8	11	100	43	2,21	1,33
8. For A-frie soner[1]	57			16		27	100	41	1,21	0,41
9. Forby alle former for pornografi ...	39	19	18	13	5	6	100	40	2,22	1,27
10. Tillate reklame i etermedia	38	24	8	9	13	8	100	40	2,28	1,44
11. Lavere pensjonsalder heller enn kortere arbeidsdag ...	61		5		27	7	100	34	2,26	1,80
12. Kvinner halvparten av off. styrer og råd	27	30	14	15	10	4	100	32(15)	2,50	1,33
13. Skattelettelsene for små	36		35		5	24	100	31	1,59	0,61
14. Oljevirksomhet for komplisert	29	25	9	16	11	9	100	27	2,49	1,41
15. Fortsatt industriutbygging	17	32	15	17	9	10	100	23(50)	2,66	1,26

[1] Spørsmålene ble også stilt i 1981, men i en annen form. Vi må derfor ta visse forbehold mht. direkte sammenligninger. Spm. nr. 8 "tilsvarer" spm. 13 i 1981, spm. 22 = spm. 42 i 1981 og spm. 26 = spm. 20 i 1981.

Tabell 4.1 (forts.). Synet på stridsspørsmål i 1985. Prosentfordeling og opinionsbalanse

	++	+	0	-	--	Vet ikke/ vil ikke svare	To-talt	Opinions-balanse 85(81)	Mid-del-tall	Stan-dard-avvik
16. Ansatte bør velge halv-parten av styremed-lemmene	22	30	8	17	14	9	100	21(8)	2,66	1,41
17. Redusere statlig kontroll med næringslivet	15	25	18	19	10	13	100	11(20)	2,81	1,27
18. Likestillin-gen bør føres videre	53			42		5	100	11	1,52	0,63
19. Gi samboere like rettig-heter som gifte	48			38		14	100	10	1,44	0,50
20. Flere private firmaer i Nordsjøen ...	14	22	16	16	15	17	100	6(18)	2,96	1,36
21. For private helsetjenester	41			43		16	100	-2	1,51	0,50
22. For stor ri-siko ved olje-boring[1]	6	35		37	9	13	100	-5(-40)	2,58	0,77
23. For reduksjon av offentlig sektor	24			31		45	100	-7	1,56	0,50
24. Forhandlinger om A-soner bare gjennom NATO	21			28		51	100	-7	1,57	0,50
25. Økt støtte til innvandrernes kultur	13	22	12	21	25	7	100	-11	3,25	1,42
26. Senke takten i olje/gass-produksjon[1] ..	7	17	21	26	10	19	100	-12	3,18	1,17
27. Økt offent-lig styring for å unngå arbeidsledig-het	9	17	7	21	25	21	100	-20(-26)	3,45	1,42
28. Kristen for-målsparagraf i barnehagene	18	14	8	18	35	7	100	-21	3,40	1,58

[1] Spørsmålene ble også stilt i 1981, men i en annen form. Vi må derfor ta visse forbehold mht. direkte sammenligninger. Spm. nr. 8 "tilsvarer" spm. 13 i 1981, spm. 22 = spm. 42 i 1981 og spm. 26 = spm. 20 i 1981.

Tabell 4.1 (forts.). Synet på stridsspørsmål i 1985. Prosentfordeling og opinionsbalanse

	++	+	0	-	--	Vet ikke/ vil ikke svare	To-talt	Opinions-balanse 85(81)	Mid-del-tall	Stan-dard-avvik
29. Oljevirksomheten bør styres av politikere heller enn eksperter ...		16	38		38	8	100	-22	3,49	1,45
30. Tempoet i vassdragsutbyggingen bør økes	7	18	9	29	20	17	100	-24(-11)	3,45	1,29
31. Redusere forsvarsutgiftene	11	16	9	29	26	9	100	-28(-24)	3,47	1,38
32. Nasjonalisere store bedrifter	8	13	14	24	26	15	100	-29(-31)	3,54	1,31
33. Passe forenkling av off. reguleringer		28	31		15	26	100		1,82	0,74
34. Regj. for kritisk til Sovjetunionens utenrikspol.		5	39		35	21	100	-30	3,78	1,19
35. Lavere skatt på høye inntekter ...	8	15	10	29	31	7	100	-37(-26)	3,63	1,33
36. Regj. for kritisk til USAs utenrikspolitikk		1	40		37	22	100	-38	3,91	1,06
37. Nei til abort	3	22		23	50	2	100	-48(-58)	3,24	0,89
38. Trygder misbrukes i stor grad		17		(62	17)	4	100	-62(-52)	2,00	0,60
39. Avskaffe karakterene i ungdomsskolen	4	5	6	24	55	6	100	-70	4,29	1,08
40. Bør bli mindre trygd[1] ..		6			78	16	100	-72(-54)	2,40	0,61

Tegnforklaring: "++": Meget viktig å få gjennomført. "+": Ganske viktig å få gjennomført. "0": Lite opptatt med spørsmålet. "-": Ganske viktig ikke å gjennomføre. "--": Meget viktig ikke å gjennomføre.

[1] Opinionsbalansen i 1981 er -54, ikke -57 som det ved en feil står i Valen & Aardal 1983: 162.

Det har skjedd til dels store opinionssvingninger for flere av spørsmålene. Dette skal vi imidlertid komme tilbake til i neste kapittel. For det andre er det mange interessante fordelinger i tabellen. De saker som det er minst strid om i befolkningen gjelder overraskende nok trygdene (jf. Pettersen & Kolberg 1988), karakterer i ungdomsskolen, u-hjelpen og NATO. De saker som det derimot står mest strid om, det vil si hvor opinionsbalansen er lav, er blant annet spørsmålet om å redusere den statlige kontroll av næringslivet, å satse på flere private firmaer i Nordsjøen, spørsmålet om private helsetjenester på kommersiell basis, og støtte til innvandrernes kultur. Spørsmålet om at det er viktigere å bygge ut offentlige tjenester enn å få skattelettelser, som var nytt i 1985-undersøkelsen, viser at det er solid oppslutning om den offentlige tjenesteyting. Et annet spørsmål som også var nytt i 1985, gjaldt forslag om nedbygging av den offentlige sektor. Det er et lite flertall som går mot dette forslaget. Samtidig som et overveldende flertall sier at det er viktigere å bygge ut offentlige tjenester enn å gi skattelettelse, er det mange som vil redusere omfanget av den offentlige sektor. Men det er også mange som ikke tar stilling til det siste spørsmålet.

Når det gjelder likestilling mellom kvinner og menn, er det et knapt flertall for å føre denne videre. På den annen side er det et klart flertall som ønsker at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd. Spørsmålet om å øke støtten til innvandrerne er spesielt interessant på bakgrunn av debatten om innvandrere og flyktninger. Spørsmålet har ikke vært stilt i de norske valgundersøkelsene før, men det har i nøyaktig samme form vært stilt i flere svenske valgundersøkelser.[10] Sammenlignet med opinionen i Sverige er norske velgere betydelig mindre skeptiske til innvandrerne enn svenskene (jf. Kolstad & Pettersen 1987). På bakgrunn av opinionsutviklingen i Sverige fra 1979, og det faktum at innvandringen tidligere har vært betydelig større til Sverige enn til Norge, kan det være grunn til å anta at skepsisen mot innvandrerne vil øke i årene framover også i Norge.

For de fleste av stridsspørsmålene er andelen som ikke besvarer spørsmålet fordi de enten ikke vet, ikke har noen mening eller nekter, relativt lav. Unntaket gjelder spørsmålet om man vil redusere den offentlige sektor, der andelen som ikke har noen mening er svært høy. Spørsmålet om forhandlinger om atomfrie soner gjennom NATO har også en svært høy ubesvart andel.[11]

Vi er imidlertid ikke bare interessert i å studere velgernes syn på de enkelte stridsspørsmål isolert. Vi er også interessert i å se om det finnes noe underliggende "ideologisk" mønster i materialet. Dette er tema for neste avsnitt.

---

[10] Fra en opinionsbalanse på -3 i 1979 økte motviljen mot innvandrere til en balanse på -16 i 1982 og -25 i 1985. Holmberg & Gilljam 1987: 276-277. Selv om andre svenske undersøkelser tyder på at det skjedde en endring i innvandrerpositiv retning i Sverige mellom 1969 og 1981, viser svarene på dette ene spørsmålet det motsatte. I Norge var opinionsbalansen -11 i 1985.

[11] Her må man imidlertid ta hensyn til at det bare er de som i et tidligere spørsmål har sagt at de er for atomfrie soner som har fått spørsmålet om hvordan forhandlingene skal gjennomføres.

Ideologiske skillelinjer

En del av de spørsmål som ble stilt i 1985-undersøkelsen er blitt stilt i flere tidligere valgundersøkelser. Enkelte spørsmål er kommet til og andre er tatt ut for å fange opp nye strømninger i tiden. Som tabell 4.1 gir et godt inntrykk av, har vi benyttet et meget stort antall enkeltspørsmål for å få et bilde av folks holdninger til aktuelle spørsmål. I dette avsnittet er vi imidlertid mer interessert i de store linjer, eller strukturen, i den offentlige opinion. Hvilke holdningsmønstre finnes, og hvilke spørsmål henger sammen med hverandre i disse holdningssyndromene? Et første inntrykk får vi ved hjelp av en korrelasjonsmatrise. Vi benytter videre faktoranalyse for å splitte opp korrelasjonsmatrisen i ulike grupper av variable som henger sammen med hverandre, men der disse holdningssyndromene samtidig er uavhengige av hverandre.[12] De "faktorer" som da kommer fram representerer teoretiske, underliggende dimensjoner som ikke selv er direkte målbare. Hver faktor består av en rekke enkeltvariable som korrelerer med hverandre. I tabell 4.2 viser vi hver variabels "ladning" på den enkelte faktor. Denne faktorladningen representerer et mål på hvor sterkt variabelen korrelerer med den underliggende, teoretiske faktoren eller dimensjonen.[13] Variable med samme fortegn på faktorladningen tilhører samme "pol" på dimensjonen. For å sette navn på faktoren, tar vi utgangspunkt i de spørsmål som har høyest faktorladning (jf. Valen 1981: 246-247, Child 1970, Kim & Mueller 1978a, 1978b, Rummel 1970). Først skal vi presentere en løsning med fire dimensjoner eller faktorer som er relativt enkle å tolke. Senere skal vi kommentere en del av de sentrale utviklingstrekk når det gjelder dimensjonaliteten i materialet (se note 12). Det kan være på sin plass å bemerke at bruk av faktoranalyse i denne forbindelse har sine problematiske sider, men dette prøver vi å ta hensyn til ved blant annet å sammenligne med tilsvarende analyser i tidligere undersøkelser.[14]

---

[12] Vi benytter oss av en rotert faktoranalyse der variansen blir spredt mest mulig mellom de enkelte faktorene. For å få fram retningen på variablene som inngår i analysen, har vi for å unngå en omstendelig omkoding forandret noe på variabelbetegnelsene i forhold til tabell 4.1 og tabell 4.4.

[13] Vi har som en tommelfingerregel brukt en ladning på 0.300, positiv eller negativ, som kriterium på at variabelen faller inn under vedkommende faktor.

[14] Som Stimson sier vil antallet dimensjoner som blir "funnet" avhenge både av antall spørsmål og hvor sentrale de spørsmålene som er stilt er. Faktoranalysen kan også overvurdere antallet "reelle" dimensjoner. Dette er en av grunnene til at vi holder oss til fire dimensjoner der eigenvalue for alle faktorene ligger i overkant av Kaisers kriterium. Se Stimson 1976: 150.

Tabell 4.2. Faktoranalyse av holdninger til politiske stridsspørsmål 1985. Varimax rotasjon

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
	Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar	Velferd, omsorg, likestilling (nasjonal og internasjonal solidaritet)	Moral-religion	Vekst-vern/ energi
Nasjonalisere store bedrifter	0,729	0,008	0,014	0,008
Økt off. styring for å unngå arbeidsledighet	0,696	0,123	0,108	0,059
Ansatte bør velge halvparten av styremedl. i bedrifter	0,637	0,134	-0,058	0,094
Redusere forsvarsutgiftene	0,553	-0,050	0,019	-0,238
Viktigere å bygge ut off. tjenester enn skattelettelser	0,442	0,383	0,057	0,052
Kvinner halvparten av off. styrer og råd	0,440	0,384	0,021	0,245
Avskaffe karakterene i ungdomsskolen	0,398	0,030	-0,118	-0,171
For private helsetjenester	-0,633	-0,134	-0,058	0,066
Flere private firmaer i Nordsjøen	-0,499	-0,084	-0,015	0,241
Positiv til NATO	-0,481	0,076	0,012	0,282
For reduksjon av off. sektor	-0,445	-0,226	0,021	0,035
Redusere statlig kontroll med næringslivet	-0,441	-0,092	0,072	0,140
Lavere skatt på høye inntekter	-0,315	-0,159	-0,047	0,076
Mot økt støtte til innvandrernes kultur	0,080	0,600	0,220	-0,181
Likestillingen er ført for langt	0,062	0,580	-0,245	0,068
Mot å bygge flere barnehager	0,180	0,502	-0,289	0,153
Mot å stanse all handel med Sør-Afrika	0,113	0,486	-0,124	-0,081
Positiv til u-hjelp ...	0,086	-0595	-0,099	0,345
Trygder misbrukes i svært liten grad	-0,080	-0,477	-0,036	0,209
Bygge ut trygdene	-0,146	-0,348	-0,084	-0,066

Tabell 4.2 (forts.). Faktoranalyse av holdninger til politiske stridsspørsmål 1985. Varimax rotasjon

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
	Off. kontroll vs. privat initiativ/ forsvar	Velferd, omsorg, likestilling (nasjonal og internasjonal solidaritet)	Moral-religion	Vekst-vern/ energi
Kristen formålsparagraf i barnehagene ..	-0,159	-0,014	0,745	0,070
Nei til abort	-0,048	-0,068	0,725	-0,105
Forby alle former for pornografi	0,178	0,239	0,439	0,012
Gi samboere like rettigheter som gifte	0,085	0,202	-0,610	0,051
Bør satse på høy øk. vekst og økt produktivitet	-0,116	0,046	-0,18	0,660
Fortsatt industriutbygging	-0,041	-0,086	0,082	0,624
Tempoet i vassdragsutb. bør økes	-0,006	-0,148	0,173	0,530
For reklame i etermedia	-0,359	-0,147	-0,204	0,397
Senke takten i olje- og gassproduksjonen .	0,211	-0,004	0,154	-0,375
For stor risiko ved oljeboring	0,203	0,044	0,202	-0,257
Støtte byene framfor bygdenæringene	0,137	0,041	0,233	0,083
Eigenvalue	4,90	2,25	1,84	1,72
Prosent av felles varians	52,9	19,9	14,5	12,7

Den første faktoren gjelder spørsmål knyttet til offentlig virksomhet i motsetning til privat engasjement.[15] Mer spesielt gjelder det synet på nasjonalisering eller sosialisering av store bedrifter og økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet. De som går inn for økt statlig engasjement ønsker også å redusere forsvarsutgiftene, mens de som foretrekker privat virksomhet i større grad går inn for fortsatt norsk NATO-medlemskap. I forhold til tidligere valgundersøkelser er det tre nye spørsmål som inngår i den første faktoren denne gang. Det gjelder to spørsmål som direkte er knyttet til offentlig sektor: At det er viktigere å bygge ut offentlige tjenester enn å få skattelettelser, og at man vil redusere omfanget av den offentlige sektor. De "klassiske" spørsmålene om nasjonalisering, statlig kontroll med næringslivet osv. har høyere faktorladninger enn de nye spørsmålene. Det av de nye spørsmålene som lader høyest, er spørsmålet om å gå inn for privatisering av helsetjenestene. Helse- og sosialspørsmål var som tidligere nevnt svært aktuelle i valgkampen og blant velgerne. Privatisering av helsetjenestene er tydeligvis ikke frikoblet fra de generelle konflikter knyttet til forholdet mellom offentlig

[15] Faktor 1 forklarer nesten 16 prosent av den totale variansen. I den roterte løsningen som vist i tabellen forklarer den første faktoren 52,9 prosent av den felles variansen for de fire faktorene samlet.

og privat virksomhet, men faller sammen med disse. Den andre faktoren har vi kalt "velferd, omsorg, likestilling" etter de variable som lader høyest på faktoren.[16] Som vi ser har spørsmålet om å øke støtten til innvandrernes kultur høyest ladning. Denne dimensjonen er ikke bare rettet mot nasjonal velferd og fordeling, men berører også internasjonal solidaritet (Sør-Afrika, u-hjelpen). Likestillingsspørsmålet og synet på innvandrerkulturen som også lader meget høyt på denne faktoren, er nytt i 1985.

Faktor 3 er en dimensjon der moralsk-religiøse spørsmål står i fokus. Det gjelder kristen formålsparagraf i barnehagene, holdning til selvbestemt abort, forbud mot pornografi og spørsmålet om å gi samboere like rettigheter og plikter som gifte. Moralsk-religiøse spørsmål utgjorde ikke en egen dimensjon i 1981. Det var flere årsaker til dette, ikke minst at det var svært få spørsmål av denne type i 1981-undersøkelsen. En annen viktig årsak var at holdning til abort ikke slo ut sterkt nok til å komme med på noen av dimensjonene i 1981. Dette har forandret seg i 1985. Abortspørsmålet har nå en sentral plassering på dimensjonen og kobles sammen med flere beslektede spørsmål. Vår varsomhet med å avskrive den moralsk-religiøse dimensjonen i 1981, får støtte i det nye materialet. En medvirkende årsak er at motstanden mot selvbestemt abort har fått et visst oppsving i opinionen. Som vi så i tabell 4.1 økte motstanden mot selvbestemt abort fra 1981 til 1985.

Den siste faktoren berører holdninger til industrivekst, produktivitet og energiutbygging, eller motsetningen mellom vekst og vern. Spørsmålet om risikonivået i forbindelse med oljeutvinningen ser imidlertid ikke ut til å spille noen rolle for denne dimensjonen.

Holdning til reklamefinansiering av radio og TV plasserer seg på vekst-vern-faktoren, uten at man kan si at dette er en "naturlig" plassering. Reklamespørsmålet betyr imidlertid også en del for motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet, noe som gjør at spørsmålet ikke har en helt klar profil. Det samme fenomenet gjør seg gjeldende i Sverige. Heller ikke der kan spørsmålet om reklame i TV entydig kobles sammen med andre stridsspørsmål (Holmberg & Gilljam 1987: 274). Det er bare ett av stridsspørsmålene, utenom oljerisiko, som ikke plasserer seg på noen av dimensjonene. Det gjelder spørsmålet om å støtte bygdenæringene framfor storbyene. Det er en rimelig antakelse at dette spørsmålet inngår i en desentraliseringsdimensjon. Desentralisering og distriktspolitikk spilte imidlertid ikke noen viktig rolle i valgkampen. Senterpartiet som vanligvis legger mest vekt på denne type spørsmål, la større vekt på helse- og sosialsaker og kjørte fram "omsorgslønn" som sin valgkampsak - uten at dette fanget velgernes oppmerksomhet i vesentlig grad (jf. tabell 3.1).

Ideologiske endringer

I valgundersøkelsen i 1981 fant vi et knippe på 4-5 dimensjoner der spørsmål knyttet til offentlig styring og kontroll kontra privat virksomhet utgjorde den klart viktigste dimensjonen (Valen & Aardal 1983: 163-169). De to spørsmålene som betyr mest for denne faktoren i 1985, nasjonalisering av store og viktige bedrifter og økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet, var også viktige i 1977 og i 1981 (Valen 1981: 243-249, Valen & Aardal 1983: 164). På samme måte som i 1981 kobles

[16] Faktor 2 forklarer vel 7 prosent av variansen.

spørsmålene om statlig eller privat virksomhet sammen med synet på NATO-medlemskapet og forsvarsutgiftene. Går vi tilbake til 1977, utgjorde forsvars- og sikkerhetspolitikk en egen dimensjon. For å få et bedre overblikk over de ideologiske motsetningene på velgerplan, skal vi kort skissere opp dimensjonene og rangorden eller rekkefølgen ved stortingsvalgene i 1969, 1977, 1981 og 1985.[17]

Tabell 4.3. Ideologiske dimensjoner og deres rangorden. 1969, 1977, 1981 og 1985

	1969	1977	1981	1985
Offentlig vs. privat virksomhet	1	1	1	1
Forsvars- og sikkerhetspolitikk	-	3	-	-
Moral-religion	2	5	-	3
Velferd, omsorg, likestilling	3	4	4	2
Vekst vs. vern	-	2	2,3	4
Privat forretningsdrift	-	-	5	-
Regional og internasjonal solidaritet	4	-	-	-

Synet på offentlig versus privat virksomhet er den aller viktigste og mest stabile av alle de ideologiske dimensjonene vi har funnet i valgundersøkelsene (Valen 1981: 243-249, Valen & Aardal 1983: 176-181).[18] De øvrige motsetningene varierer til dels sterkt over tid og synes å være mer situasjonsbestemte. Mens offentlig-privat-dimensjonen kommer ut som nummer 1 i alle disse analysene, synes dimensjon nummer 2 å reflektere saker som var spesielt aktuelle i valgkampen. I 1969 var abortsak et hett tema, i 1977 og 1981 spilte miljøvern en relativt viktig rolle, og i 1985 var helse- og sosialpolitikk det dominerende valgkamptema. I 1985 kom vekst-vern ut som den siste av de fire dimensjonene. Dette tyder på at energi- og miljøspørsmål spilte en betydelig mindre rolle for folk flest enn tidligere. Den sterke nedgangen i antall velgere som nevner "energi og miljø" som viktigste sak (jf. kapittel 3), støtter opp under denne konklusjonen. Heller ikke i valgkampen klarte disse spørsmålene å trenge igjennom og få plass på den politiske dagsorden. Betegnende nok falt det parti hvis velgere var mest opptatt av energi og miljøvern, nemlig Venstre, ut av Stortinget ved valget. Det er interessant å merke seg at både olje- og vannkraftspørsmål nå plasserer seg på samme dimensjon. Motsetninger knyttet til velferdsstaten, nasjonal og internasjonal solidaritet, er derimot blitt mer framtredende ved valget i 1985 enn tidligere. Sammenligningsgrunnlaget når det gjelder moralsk-religiøse motsetninger er imidlertid noe usikkert.

Ideologiske dimensjoner og partipreferanser

Selv om sosial bakgrunn har vært, og fortsatt er, viktig når vi skal analysere stemmegiving, har vi som tidligere nevnt sett at mer subjektive

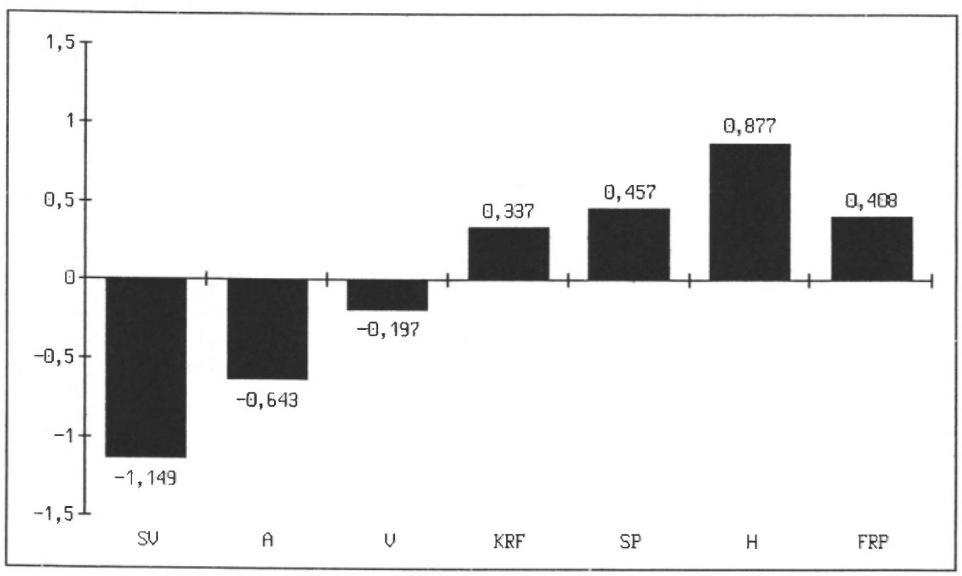
[17] Rekkefølgen blir bestemt etter hvilken faktor som forklarer mest av den felles varians, så mest av den gjenværende varians osv.
[18] Både i 1969, 1981 og 1985 inngår forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål i dimensjonen som er kalt offentlig versus privat virksomhet.

vurderinger og orienteringer spiller en sentral rolle. Det er derfor en naturlig videreføring av den ideologiske dimensjonsanalysen at vi nå går over til å se på sammenhengen mellom partipreferanse og plassering på de enkelte dimensjonene. Faktorskåre er et mål på hvilken verdi eller plassering hver enkelt person har på den underliggende dimensjonen. Som mål på velgernes plassering på de ideologiske dimensjonene bruker vi gjennomsnittlig faktorskåre på hver enkelt faktor for partienes velgere (jf. Valen 1981: 246-247, Valen & Aardal 1983: 169-175). I den grad gjennomsnittsskårene varierer sterkt mellom partiene, betyr dette at velgerne har svært ulike preferanser på de respektive saksområdene, og at dette varierer systematisk med hvilket parti man stemte på.[19]

Offentlig-privat og parti

Søylediagrammet viser gjennomsnittlig plassering (faktorskåre) på dimensjonen offentlig versus privat virksomhet/forsvars- og utenrikspolitikk for ulike velgergrupper. Sosialistisk Venstrepartis velgere er mest positive til offentlig styring og engasjement, fulgt av Arbeiderpartiets velgere, og på et noe lavere nivå Venstres velgere.

Figur 4.1. Faktor 1 : Offentlig kontroll versus privat initiativ. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985

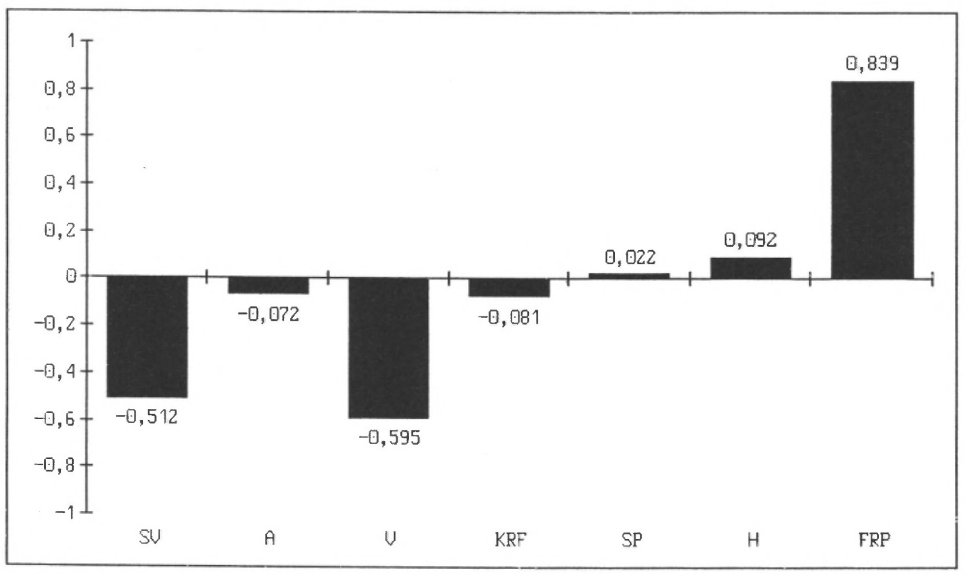
[19] Vi har holdt utenfor de minste partiene da vi har for få personer med i utvalget til å kunne foreta beregning av faktorskårene.

På motsatt side er det ikke uventet Høyres velgere som i størst grad går mot offentlig virksomhet og heller vil prioritere private løsninger. Kristelig Folkepartis velgere, sammen med senterpartivelgerne og fremskrittspartivelgerne, går ikke like langt som Høyre i denne retning, men de plasserer seg klart på samme side. Mønsteret i 1985 er forbausende likt det vi fant i 1981.[20] Venstres velgere synes å ha "stabilisert" seg litt til venstre for midten på denne dimensjonen. Plasseringene er nesten identiske i 1985 og 1981. Det er kanskje noe overraskende at Høyres velgere i større grad enn Fremskrittspartiets velgere går inn for "private" løsninger. FrP-velgernes plassering var imidlertid den samme ved forrige valg.[21]

Velferd, omsorg, likestilling og parti

Den andre faktoren, velferd, omsorg og likestilling, har byttet plass fra fjerde faktor i 1981 til andre faktor i 1985. Mønsteret er likevel svært likt det vi fant i 1981, selv om spørsmålet om støtte til innvandrere er nytt i 1985. De som er mest skeptiske til u-hjelp, innvandrere, trygder og Sør-Afrika-boikott, er Fremskrittspartiets velgere.

Figur 4.2. Faktor 2 : Velferd, omsorg og likestilling. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985

[20] Ettersom vi har å gjøre med gjennomsnittstall, er det forskjeller mellom partiene når det gjelder spredningen av partiets velgere på faktoren. En kontroll av standardavvikene viser imidlertid at det er svært små forskjeller mellom partiene på dette området.

[21] En annen måte å måle sammenhengen mellom ideologisk orientering og partivalg på, er å bruke kvadratet av korrelasjonsmålet eta som gir andelen av variansen i faktorskårer som forklares av parti. Rent teknisk benytter vi MCA-analyse der faktorskåre utgjør avhengig variabel og parti uavhengig variabel. Partipreferanse forklarer 47 prosent av variansen på faktor 1 (eta^2=0.470). Dette er noe lavere enn i 1981 da parti forklarte 52 prosent av variansen på en tilsvarende offentlig-privat-dimensjon (Valen & Aardal 1983: 175).

De øvrige borgerlige partiene, samt Arbeiderpartiet, har en nøytral plassering på denne dimensjonen. Venstre og Sosialistisk Venstreparti utgjør den ideologiske motpol til Fremskrittspartiet. Dette bildet er igjen svært likt det vi fant i 1981. Fremskrittspartiets posisjon i forhold til de andre partiene er imidlertid blitt noe skarpere, noe som innebærer at partiets særpreg som et "anti-velferdsstats"-parti er blitt styrket. Venstre og SV har byttet plass på denne dimensjonen, men det er små forskjeller mellom dem. Bortsett fra Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Fremskrittspartiet, plasserer de andre velgerne seg i en nøytral posisjon på denne dimensjonen. Det kan være nærliggende å tro at det særlig for de største partiene er stor spredning blant velgerne, slik at partiets velgere plasserer seg på helt motsatte ytterpunkter på dimensjonen. Det viser seg at dette i liten grad er tilfelle.[22]

Ser vi de to første ideologiske dimensjonene under ett, synes høyrevelgerne å være mer "klassisk" konservative enn Fremskrittspartiets velgere, ettersom de legger vekt på nedskjæring av offentlig virksomhet og er positive til privat initiativ, samtidig som de støtter opp om velferdsstaten. Fremskrittspartivelgerne har en noe svakere profil når det gjelder forholdet mellom offentlig og privat virksomhet, men de markerer seg desto sterkere som kritikere av velferdsstaten.

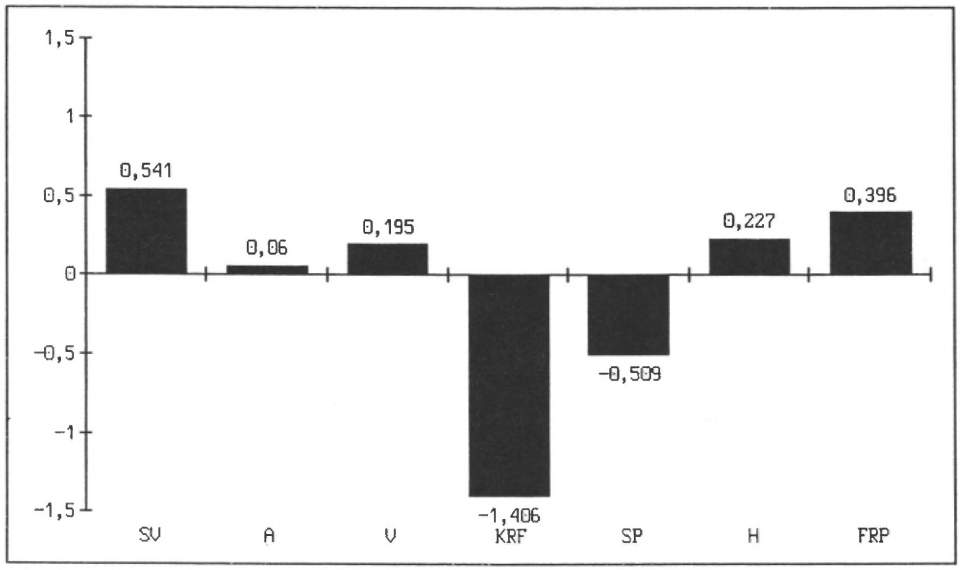
Moral-religion og parti

Den moralsk-religiøse dimensjonen kom som nevnt ikke fram i dimensjonsanalysene av stridsspørsmål i 1981. Denne gang er bildet annerledes. Som tidligere er dette først og fremst Kristelig Folkepartis dimensjon. Avstanden til de andre partiene er stor.

---

[22] Standardavvikene varierer ikke i nevneverdig grad mellom partiene. Partipreferanse forklarer her betydelig mindre av variansen for faktor 2 enn det vi fant for faktor 1, nemlig 6 prosent ($eta^2=0.06$).

Figur 4.3. Faktor 3: Moral-religion. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985

Senterpartiets velgere følger Kristelig Folkepartis velgere et stykke på vei, men det er betydelig avstand mellom dem. SV-velgerne utgjør her en ideologisk motpol, med Fremskrittspartiet hakk i hæl. Arbeiderpartiet og til dels Venstre og Høyre inntar en nøytral midtposisjon.[23] Kristelig Folkeparti er det parti som er mest ideologisk homogent på den moralsk-religiøse dimensjonen.[24]

Vekst-vern og parti

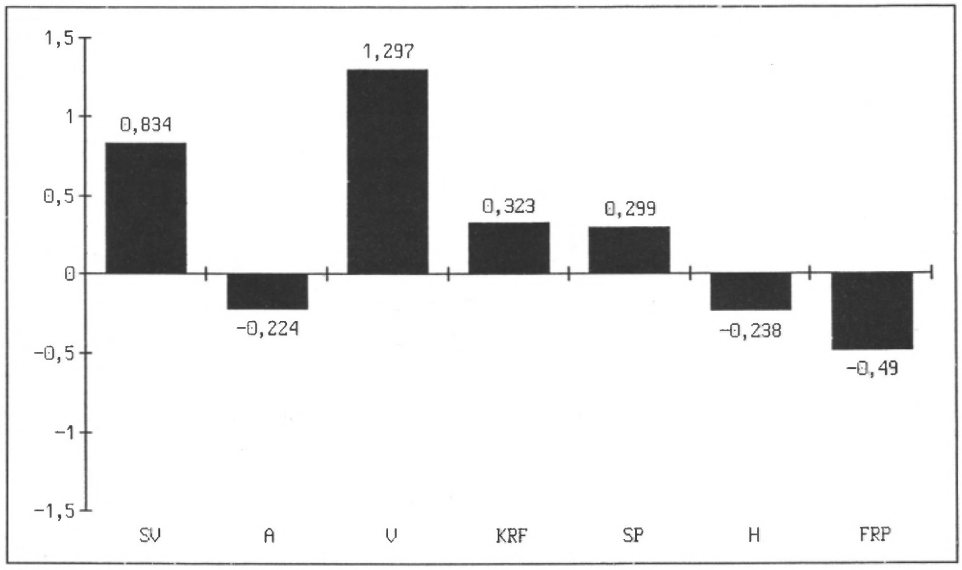
Den siste faktoren gjelder økonomisk vekst, produktivitet, industri- og energiutbygging mot vern og lavere tempo i energiutbyggingen. Vekst- og utbyggingstilhengerne finner vi hovedsakelig i Fremskrittspartiet, Høyre og Arbeiderpartiet. Utbyggingsmotstandere og vernetilhengere finnes først og fremst i Venstre, tett fulgt av Sosialistisk Venstreparti.

---

[23] Heller ikke her er det store forskjeller når vi ser på standardavvikene, med unntak av Kristelig Folkeparti der spredningen er mindre enn for noe annet parti.

[24] Partipreferanse forklarer nesten 25 prosent av variansen for denne dimensjonen ($eta^2=0.249$).

Figur 4.4. Faktor 4: Vekst-vern. Gjennomsnittlig faktorskåre for de enkelte partienes velgere. 1985

Venstrevelgernes posisjon på denne faktoren stemmer godt overens med det vi fant i kapittel 3, nemlig at den viktigste sak for venstrevelgerne i 1985 var energi- og miljøspørsmål. Det er også verd å merke seg at både Kristelig Folkeparti og Senterpartiet plasseres sammen med vernepartiene, og ikke sammen med sin tidligere regjeringspartner Høyre. Igjen bekrefter dette mønsteret fra 1981.[25]

Opinionsbalanse og stemmegiving

Selv om tallene i tabellen over gir informasjon om hvordan de forskjellige partienes velgere plasserer seg på de fire ideologiske dimensjonene, får vi ikke fram i hvilken grad det er variasjoner mellom partiene for de enkelte spørsmål som inngår i dimensjonen. Selv om to partier har likt gjennomsnitt på en dimensjon, betyr ikke dette at disse partienes velgere har lik holdning til alle spørsmål som inngår i dimensjonen. Vi skal se nærmere på svarfordelingene målt ved opinionsbalansen for hvert enkelt parti.

---

[25] Partipreferanse forklarer 16 prosent av variansen for faktor 4 ($eta^2=0.160$).

Tabell 4.4. Politiske stridsspørsmål og opinionsbalanse blant de enkelte partiers velgere. 1985*

	Parti						
	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
Nasjonalisere store bedrifter	43	8	-31	-52	-60	-75	-41
Økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet	34	23	-21	-37	-54	-69	-58
Ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene	75	54	46	2	-6	-24	19
Redusere forsvarsutgiftene ..	44	-12	25	-30	-56	-67	-42
Viktigere å bygge ut off. tjenester enn skattelette ...	76	67	76	42	30	9	11
Kvinner halvparten av off. styrer og råd	64	50	49	18	16	17	18
Avskaffe karakterene i ungdomsskolen	-24	-62	-57	-89	-90	-89	-73
For private helsetjenester ..	-69	-54	-35	13	22	66	64
Flere private firmaer i Nordsjøen	-49	-24	-23	6	2	45	46
Positiv til NATO	-10	62	52	73	85	91	79
For reduksjon av off. sektor	-44	-30	-29	-1	5	23	23
Redusere statlig kontroll med næringslivet	-34	-15	-12	25	19	45	53
Lavere skatt på høye inntekter	-56	-56	-59	-46	-39	-6	-9
Økt støtte til innvandrernes kultur	31	-11	37	14	-9	-27	-60
Likestillingen bør føres videre	56	22	40	-36	-9	11	-15
Må bygge flere barnehager ...	81	66	85	51	41	58	58
Stanse handel med Sør-Afrika	85	65	84	54	62	51	32
Positiv til u-hjelp	79	65	94	94	74	72	3
Trygder misbrukes i stor grad	-76	-67	-84	-70	-74	-52	-17
Bør bli mindre trygd	-88	-81	-59	-74	-75	-62	-42
Kristen formålsparagraf i barnehagene	-75	-32	-51	74	22	-23	-44
Nei til abort	-80	-60	-38	60	-20	-68	-61
Forby alle former for pornografi	51	48	46	74	50	25	2
Gi samboere like rettigheter som gifte	56	19	12	-71	-31	15	9
Bør satse på høy øk. vekst og produktivitet	37	70	1	51	57	80	82
Fortsatt industriutbygging ..	-22	27	-41	17	6	40	47
Tempoet i vassdragsutbyggingen bør økes	-68	-17	-85	-22	-38	-14	-9
Reklame i etermedia	-30	30	0	16	33	73	91
Senke takten i olje- og gassproduksjonen	11	-12	19	4	-6	-28	-29
For stor risiko ved oljeboring	21	-4	21	4	-5	-27	-27
Støtte bygdene framfor byene	45	46	46	57	76	28	33

* Enkelte spørsmålsformuleringer er endret noe slik at en positiv opinionsbalanse betyr at man er enig i utsagnet slik det her er gjengitt, mens negativ balanse betyr at man er uenig i utsagnet.

Denne tabellen nyanserer bildet av partienes plasseringer på de ideologiske dimensjonene. Vi skal holde oss til hovedmønsteret for de fire dimensjonene.[26] Opinionsbalansen viser at selv om venstrevelgerne plasserer seg til venstre for midten på dimensjonen offentlig-privat, gjelder dette verken holdning til nasjonalisering av store og viktige bedrifter eller økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet. Venstrevelgerne er derfor ikke "sosialistiske" i forhold til de klassiske stridsspørsmål mellom sosialistiske og borgerlige partier. Når det derimot gjelder ønsket om å bygge ut offentlige tjenester framfor skattelettelser, motstand mot private helsetjenester, mot reduksjon av offentlig sektor, for statlig kontroll med næringslivet og flere private firmaer i Nordsjøen, er venstrevelgerne mer på linje med velgerne i Arbeiderpartiet og SV enn med velgere i de andre borgerlige partiene. Ser vi på holdninger til forsvars- og sikkerhetspolitikk, finner vi at det først og fremst er Sosialistisk Venstreparti og Venstre som ønsker reduksjon av forsvarsutgiftene. Når det gjelder forholdet mellom sentrumspartiene og Høyre, finner vi at Kristelig Folkepartis velgere i betydelig mindre grad enn høyrevelgerne tar avstand fra offentlig virksomhet og i mindre grad går inn for private helsetjenester. Også i økonomiske spørsmål som lavere skatt på høye inntekter, har sentrumsvelgerne og Høyre ulike oppfatninger. Det er bare i Høyre og Fremskrittspartiet vi finner noen særlig oppslutning om lavere skatt på høye inntekter.[27]

Ser vi på den andre dimensjonen, velferd, omsorg og likestilling, så avviker Arbeiderpartiets velgere fra SV og Venstre blant annet når det gjelder synet på støtte til innvandrerkulturen. Her er det et flertall som går mot et slikt forslag ikke bare i Arbeiderpartiet og Senterpartiet, men i enda større grad i Høyre og Fremskrittspartiet. Særlig sterke utslag er det i FrP. Fremskrittspartiet markerer seg også som det parti der vi finner færrest som er positive til u-hjelp og flest som mener at trygdene blir misbrukt.

For den moralsk-religiøse dimensjonen finner vi at Kristelig Folkepartis velgere har en spesiell posisjon på alle de spørsmål som inngår, men det er også interessante plasseringer for de andre partiene. Sosialistisk Venstrepartis velgere utgjør motpolen til Kristelig Folkeparti på alle spørsmål unntatt forslaget om å forby alle former for pornografi. Her forenes den moralsk baserte motstanden mot pornografi med kvinneforkjempernes syn på pornografi som kvinnediskriminering. Det er Fremskrittspartiet og Høyre som er mest liberale i synet på porno. Det er for øvrig interessant at det er flere som går inn for selvbestemt abort i Høyre enn i Arbeiderpartiet. Ingen andre partier enn KrF kan framvise et flertall mot selvbestemt abort.

Den siste dimensjonen, vekst mot vern, viser at Venstre og Sosialistisk Venstrepartis velgere i noe ulik grad går inn for vern og mot utbygging. Venstrevelgerne er betydelig mer skeptiske til målsettinger knyttet til høy økonomisk vekst og produktivitet enn SV-velgerne. Det samme

---

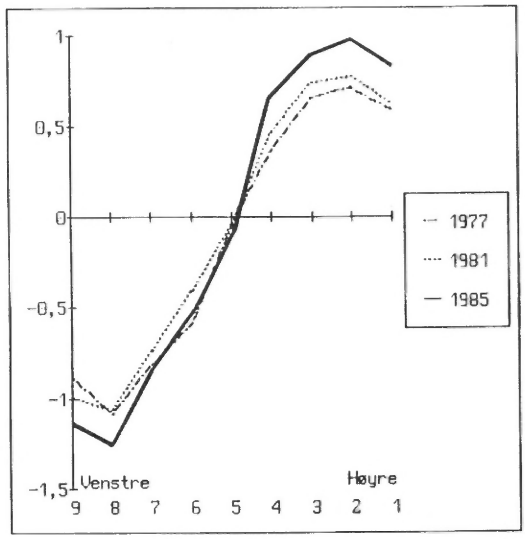
[26] Spørsmålene i tabell 4.4 er ordnet i samme rekkefølge som i tabell 4.2.

[27] Dette spørsmålet er i valgundersøkelsene blitt brukt som et mål på holdning til progressiv beskatning.

gjelder ønsket om fortsatt industriutbygging. Når det derimot gjelder takten i olje- og gassutvinningen og risikonivået ved oljevirksomheten er det små forskjeller mellom de to partiene. Dette kan tyde på at venstrevelgerne i større grad enn SV-velgerne legger vekt på generelle vernemålsettinger, og kanskje har en sterkere ideologisk begrunnelse for sitt verneengasjement.

Forslaget om å øke støtten til bygdenæringene framfor byene plasserte seg ikke på noen av de fire dimensjonene. Dette er det eneste spørsmål i undersøkelsen som direkte berører distriktsutbygging og desentralisering. Tabell 4.4 viser at det i dette spørsmålet går et klart skille mellom Senterpartiet og de øvrige partiers velgere. Opinionsbalansen er hele 76 prosent for Senterpartiets velgere mot 29 til 57 prosent for de andre partiene. Det er illustrerende at Senterpartiet og Høyre utgjør ytterpunktene. Selv om distriktspolitikk ikke utgjør en egen ideologisk dimensjon, viser forskjeller i synet på overføringer til by og bygd likevel at det er betydelig politisk avstand mellom partiene i denne type saker. På bakgrunn av den politiske utvikling den siste tiden er det særlig interessant å se på forholdet mellom Høyre på den ene side og Senterpartiet/Kristelig Folkeparti på den andre. I to saker som hver på sin måte har spesielt stor betydning for mellompartiene, og der det har vært konflikter først innad i den borgerlige koalisjonsregjeringen og senere i forhandlingene om å danne en ny koalisjonsregjering, har disse partienes velgere helt motsatte oppfatninger og prioriteringer.

Figur 4.5. Plassering på høyre-venstre-skalaen og gjennomsnittlig skåre på faktor 1: Offentlig versus privat virksomhet. 1977, 1981 og 1985

Ideologiske dimensjoner og høyre-venstreplassering

Vi har nå sett at det er en sterk sammenheng mellom plassering på de ideologiske dimensjonene og partipreferanse. Vi har tidligere vist at sammenhengen mellom de ideologiske dimensjonene og høyre-venstreaksen

varierer en del (Valen & Aardal 1983: 176-181). Sammenhengen var i 1981 sterkest for motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet og høyre-venstreplassering. Vi vil nå føre denne sammenligningen framover i tid. For oversiktens skyld tar vi med kurvene for 1977 og 1981 i figuren.[28]

Da vi sammenlignet kurvene for 1977 og 1981 i en tidligere analyse, ble vi slått av hvor like de to kurvene var. Når vi nå kan sammenligne kurvene for tre valg, ser vi at kurven for 1985 i meget stor grad faller sammen med kurvene for 1977 og 1981, selv om vi har endret målingen av venstre-høyreplassering noe. Vi ser riktignok at kurven er noe brattere i 1985 enn tidligere. Det betyr at sammenhengen mellom høyre-venstreplassering og synet på offentlig versus privat virksomhet er noe sterkere enn før.[29] Som nevnt kommer motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet ut som den klart viktigste dimensjonen i alle de tre undersøkelsene fra 1977 til 1985. Selv om de spørsmål som dimensjonen er bygd opp av til dels varierer fra valg til valg, er hovedmønsteret det samme. De som karakteriserer seg selv som radikale eller venstreorienterte, er også mest positive til offentlig virksomhet, mens de som er konservative eller høyreorienterte, i større grad foretrekker private løsninger. Figur 4.5 viser at vi har å gjøre med en ideologisk orientering som er svært stabil over tid. Det relativt klare mønster vi får fram ved hjelp av dimensjonsanalysen er interessant av flere årsaker. Vi skal komme nærmere tilbake til dette i slutten av kapitlet.

Når det gjelder de øvrige ideologiske dimensjonene er det et åpent spørsmål i hvilken utstrekning disse faller sammen med høyre-venstremotsetningen. I 1981 var mønsteret noe sprikende. De som betraktet seg som radikale, var mer positive til velferd og trygder enn konservative, men sammenhengen var betydelig svakere enn for synet på offentlig og privat virksomhet. Når det derimot gjaldt "grønne" prioriteringer, det vil si ønske om vekst og energiutbygging mot vern, betydde høyre-venstreaksen lite. Situasjonen i 1985 er svært lik det vi fant i 1981. Selv om det er en viss tendens til at de som er venstreorienterte er mer positive til velferdsordninger og likestilling enn høyreorienterte, er sammenhengen ikke særlig sterk[30], og faktisk lavere enn i 1981. Den moralsk-religiøse dimensjonen avviker imidlertid enda mer fra høyre-venstremønsteret. Både på høyre og venstre fløy finner vi velgere som i liten grad gir uttrykk for religiøse-moralske standpunkter. Det er i sentrum av systemet vi finner de som legger vekt på denne type spørsmål. Typisk nok faller dette sammen med plasseringen av Kristelig Folkepartis velgere. Det er visse avvik, spesielt på ytterste venstre fløy, men dette kan ha sammenheng med at det er relativt få personer i ytterkategoriene og dermed større feilmarginer. En annen forklaring er at ytterste venstre i stor grad er enige

---

[28] Selv om det er visse forskjeller mellom offentlig-privat-dimensjonene i de ulike undersøkelsene, er dimensjonene klart sammenlignbare. Jf. Valen & Aardal 1983: 179-180. Når det gjelder høyre-venstreskalaen er den utvidet fra 9 til 10 posisjoner, og vi bruker i 1985 betegnelsene "venstre" og "høyre", mens vi tidligere brukte "radikal" og "konservativ".

[29] Av korrelasjonskoeffisientene ser vi at tau b har økt fra 0.44 i 1977 til 0.45 i 1981 og 0.50 i 1985. Dette innebærer at det har skjedd en viss polarisering fram mot 1985. Det er mulig dette har sammenheng med at venstre-høyreplassering i 1985 måles med 10 punkter i stedet for 9 som tidligere, men det virker ikke rimelig at dette er hele forklaringen.

[30] Tau b=0.16.

med f.eks. Kristelig Folkepartis velgere i synet på pornografi som inngår i denne dimensjonen. Samlet er det liten sammenheng mellom høyre-venstre-plassering og moralsk-religiøs orientering.[31]

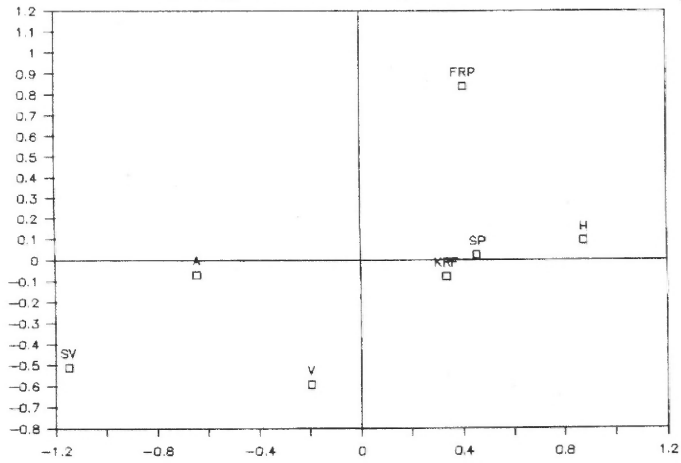
For vekst-vern-dimensjonen er det en viss sammenheng med høyre-venst-reposisjon, men det er også her snakk om svake utslag.[32] Det er en tendens til at venstreorienterte personer er noe mer verneorienterte enn de som plasserer seg på høyresiden. De som plasserer seg ytterst til venstre er derimot mindre verneorienterte enn andre grupper på venstresiden. På grunn av et relativt lite antall personer i denne yttergruppen, skal man imidlertid ikke legge for mye i dette "avviket".

Materialet viser klart at den tradisjonelle høyre-venstremotsetningen først og fremst spiller en rolle for synet på offentlig eller privat virksomhet koblet med synet på forsvars- og utenrikspolitikk. De andre dimensjonene bryter i stor grad høyre-venstremønsteret. Dette gjelder i størst grad den moralsk-religiøse dimensjonen.[33]

Ideologisk avstand mellom partiene

Den foregående analysen har tatt for seg partienes velgerprofiler på fire sentrale ideologiske dimensjoner. Hver for seg finner vi klare mønstre der de enkelte partiene plasserer seg ulikt i forhold til de øvrige partier alt etter hvilken dimensjon det er tale om. Det er imidlertid ut fra dette vanskelig å se for seg hvordan partiene plasserer seg i forhold til hverandre når vi tar hensyn til flere dimensjoner samtidig. Figur 4.6 viser partienes plassering i forhold til de to første dimensjonene. Motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet utgjør den horisontale aksen i figuren, mens velferd, omsorg og likestilling danner den vertikale aksen.

Figur 4.6. Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 2: Velferd, omsorg, likestilling. 1985

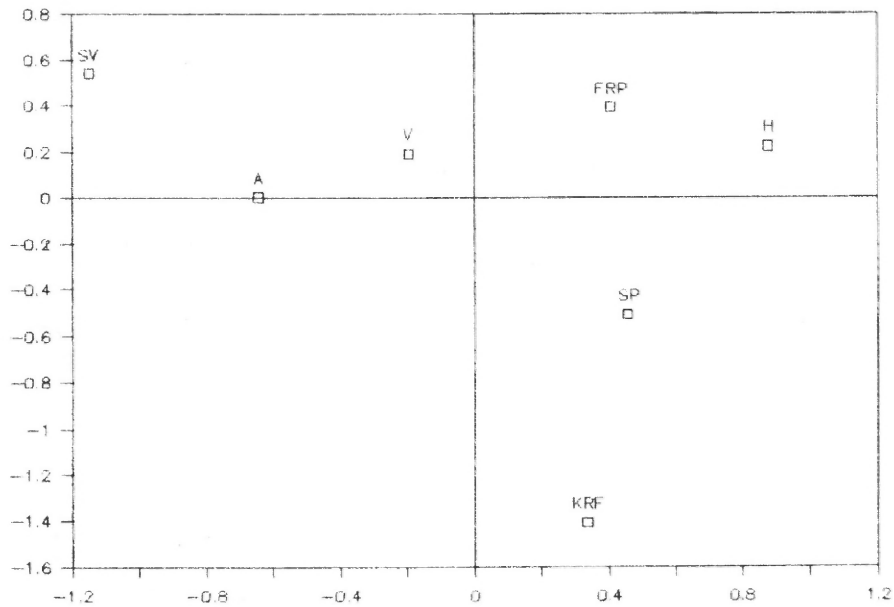

[31] Tau b=-0.03.
[32] Tau b=-0.11.
[33] Man har ofte lett for å identifisere det man kaller moralsk-religiøs "konservatisme" med politisk høyreorientering. Det er imidlertid ikke tale om noen direkte overlapping mellom disse to orienteringene.

Hovedmønsteret i figuren er en akse der ytterpunktene utgjøres av Høyre og Fremskrittspartiet på den ene side og Sosialistisk Venstreparti på den andre.[34] Arbeiderpartiet og Venstre inntar en "sentrum-venstre"-posisjon, mens Senterpartiet og Kristelig Folkeparti har en "sentrum-høyre"-plassering. Høyre og Fremskrittspartiets avstand i planet er relativt stor, noe som hovedsakelig skyldes velferdsdimensjonen. Avstandene er relativt store også på venstresiden av systemet både mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre. Selv om SV- og venstrevelgerne ligger nær hverandre på velferdsdimensjonen, ser vi at avstanden mellom dem er desto større på offentlig-privat-dimensjonen.

Figur 4.7 viser avstanden mellom partiene når vi tar utgangspunkt i offentlig-privat-motsetningen og den moralsk-religiøse dimensjon (faktor 3: Horisontalt i figuren).

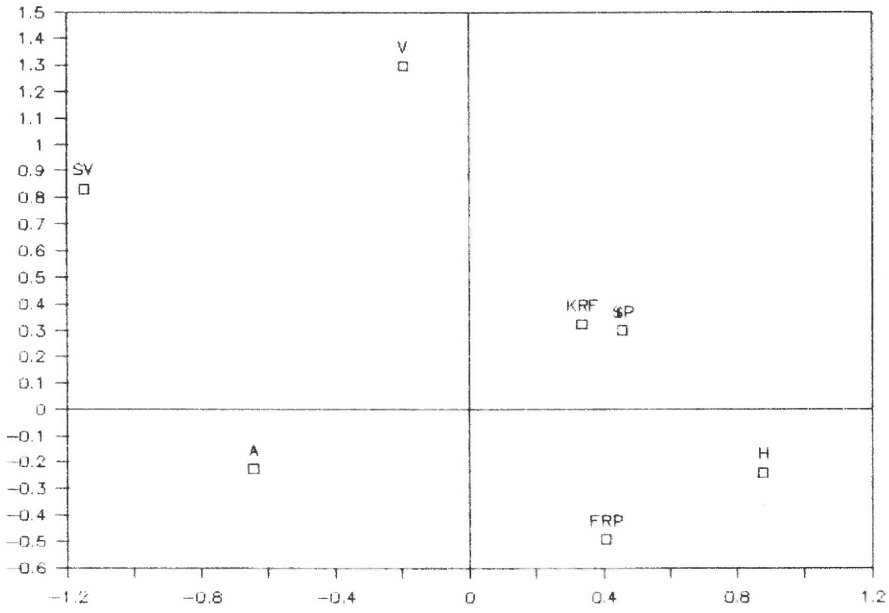
Figur 4.7. Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 3: Moral-religion. 1985

[34] Når vi tar hensyn til begge disse dimensjonene, ser vi at det går en akse gjennom kvadrant 1 og 3 som er vridd ca. 45 grader opp fra den horisontale aksen.

Det særpregede med denne figuren er den markerte avstanden mellom Kristelig Folkeparti på den ene siden og alle de andre partiene på den andre. Det er bare Senterpartiets velgere som i en viss grad følger opp KrFs profil i moralsk-religiøse spørsmål. Det er interessant at avstanden i planet fra Kristelig Folkeparti er omtrent like stor til Høyre og Fremskrittspartiet som til Arbeiderpartiet. Dette bildet bekrefter tidligere analyser av den moralsk-religiøse dimensjonen (Valen 1981: 220-225). Neste figur viser hvordan partiene plasserer seg i forhold til hverandre når den vertikale aksen byttes ut med vekst-vern-dimensjonen.

Figur 4.8. Partienes plassering på faktor 1: Offentlig versus privat og faktor 4: Vekst-vern. 1985

Det mest interessante med denne figuren er at den så klart viser at de to partiene som har markert seg mest til fordel for miljøvern, nemlig SV og Venstre, likevel ligger relativt langt fra hverandre på det ideologiske plan.[35] Det er forskjeller i synet på offentlig og privat virksomhet som forårsaker denne avstanden. Figuren viser derfor godt at mens SV-velgerne har en klar rød-grønn ideologisk profil, er venstrevelgerne nesten utelukkende grønne. Samtidig ser vi at selv om Arbeiderpartiet og Høyre er enige om vekstprioriteringer, skiller partiene seg klart fra hverandre når vi samtidig tar hensyn til den dominerende horisontale aksen, dvs. motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet.

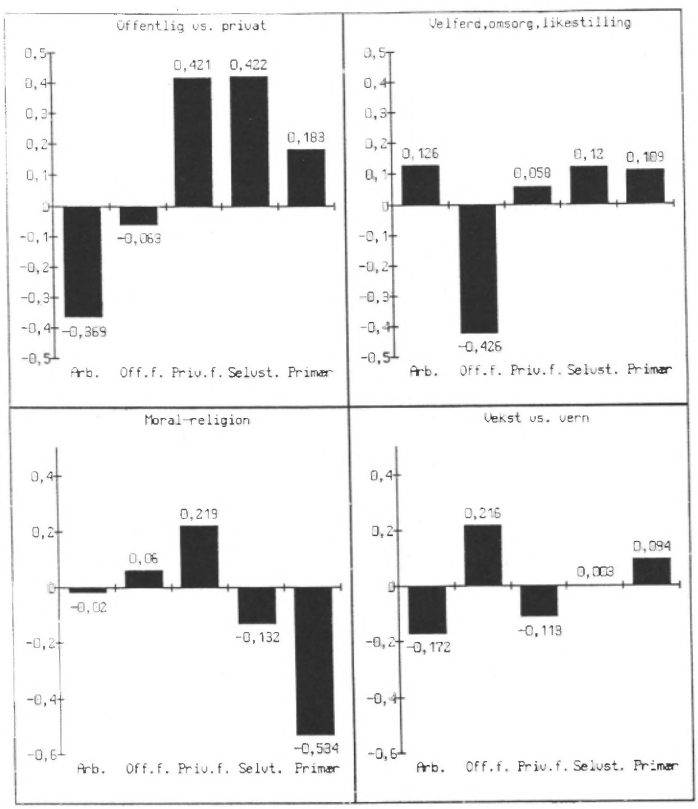
[35] Det kan trekkes en akse fra øverst til venstre i figuren og ned til høyre som kombinerer offentlig-privat ideologi med vekst-vern.

Denne analysen viser at vi har å gjøre med markerte ideologiske avstander i det norske partisystemet. De politisk mest interessante avstandene gjelder særlig de borgerlige partiene, ettersom dette er partier som har vært i koalisjon med hverandre og som stadig forsøker å etablere samarbeid og ta regjeringsmakten. Både Fremskrittspartiets og Kristelig Folkepartis velgere markerer en ideologisk profil som skiller dem klart fra de andre borgerlige partiene. Vi finner også klare avstander på venstresiden av systemet mellom Arbeiderpartiet og SV. Når det gjelder miljøpolitikk er avstanden mellom de to partiene omtrent like stor som mellom Arbeiderpartiet og en del av de borgerlige partiene.

Ideologiske dimensjoner og sosial struktur

Vi har tidligere vist at det i 1981 var en klar sammenheng mellom synet på det offentliges rolle og individenes plassering i den sosiale struktur. Det gjaldt både yrkes- og utdanningsbakgrunn. Arbeiderne var den yrkesgruppe som i størst grad gikk inn for at det offentlige skulle spille en aktiv rolle, og gav i liten grad uttrykk for ønske om private løsninger på viktige samfunnsproblemer (Valen 1981: 260-261, Valen & Aardal 1983: 181-182). Figur 4.9 viser at dette mønsteret også er dekkende for situasjonen i 1985.

Figur 4.9. Ulike yrkesgruppers plassering på de ideologiske dimensjonene. 1985

Av figuren ser vi at det fortsatt er arbeiderne som går inn for offentlige løsninger, men også blant offentlige funksjonærer er det et ønske i samme retning. I forhold til 1981 har offentlige funksjonærer nærmet seg arbeiderne på denne dimensjonen. Som før er det særlig blant private funksjonærer og selvstendig næringsdrivende at vi finner tilhengerne av private løsninger og initiativ. Bønder og fiskere er også orientert i privat retning, men i noe mindre grad enn de to andre yrkesgruppene. Hvis vi i stedet for inndelingen av funksjonærene i offentlig og privat tilsatte ser på høyere og lavere funksjonærer, finner vi at begge disse gruppene totalt sett foretrekker private løsninger. Lavere funksjonærer er derimot orientert mot private løsninger i betydelig mindre grad enn høyere funksjonærer.[36]

Det er først for velferd, omsorg og likestilling at vi får fram forskjellene mellom offentlige funksjonærer og andre yrkesgrupper. Det er først og fremst blant offentlige funksjonærer vi finner de som vil bygge ut velferdsstaten og som ønsker fortsatt likestilling mellom kvinner og menn. Selv om arbeidere sammen med private funksjonærer, selvstendig næringsdrivende og bønder og fiskere utgjør en ideologisk motpol til offentlige funksjonærer på denne dimensjonen, viser faktorskårene at det ikke er snakk om store utslag. Disse yrkesgruppene ligger relativt nær en nøytral posisjon på dimensjonen.[37]

Ser vi på utslagene for moral-religion, er derimot mønsteret helt annerledes. Her ser vi at det er blant bønder og fiskere at vi finner størst oppslutning om moralsk-religiøse orienteringer. Private funksjonærer er minst engasjert i denne type spørsmål, mens arbeiderne på sin side ikke har noen profil verken i den ene eller andre retning.[38]

Offentlige funksjonærer og bønder/fiskere er mest verneorienterte, mens arbeidere og private funksjonærer er mest positive til energiutbygging og økonomisk vekst. Dette bekrefter i stor grad det mønster vi fant i 1981. At vi i 1985 får en felles faktor for utbygging av vannkraft og olje fører til at verneorienteringen blant offentlige funksjonærer kommer bedre fram. I 1981 var offentlige funksjonærer tilhengere av lavere vannkraftutbygging, samtidig som deres plassering med hensyn til oljevirksomheten ikke var like entydig (jf. Valen & Aardal 1983: 182).[39]

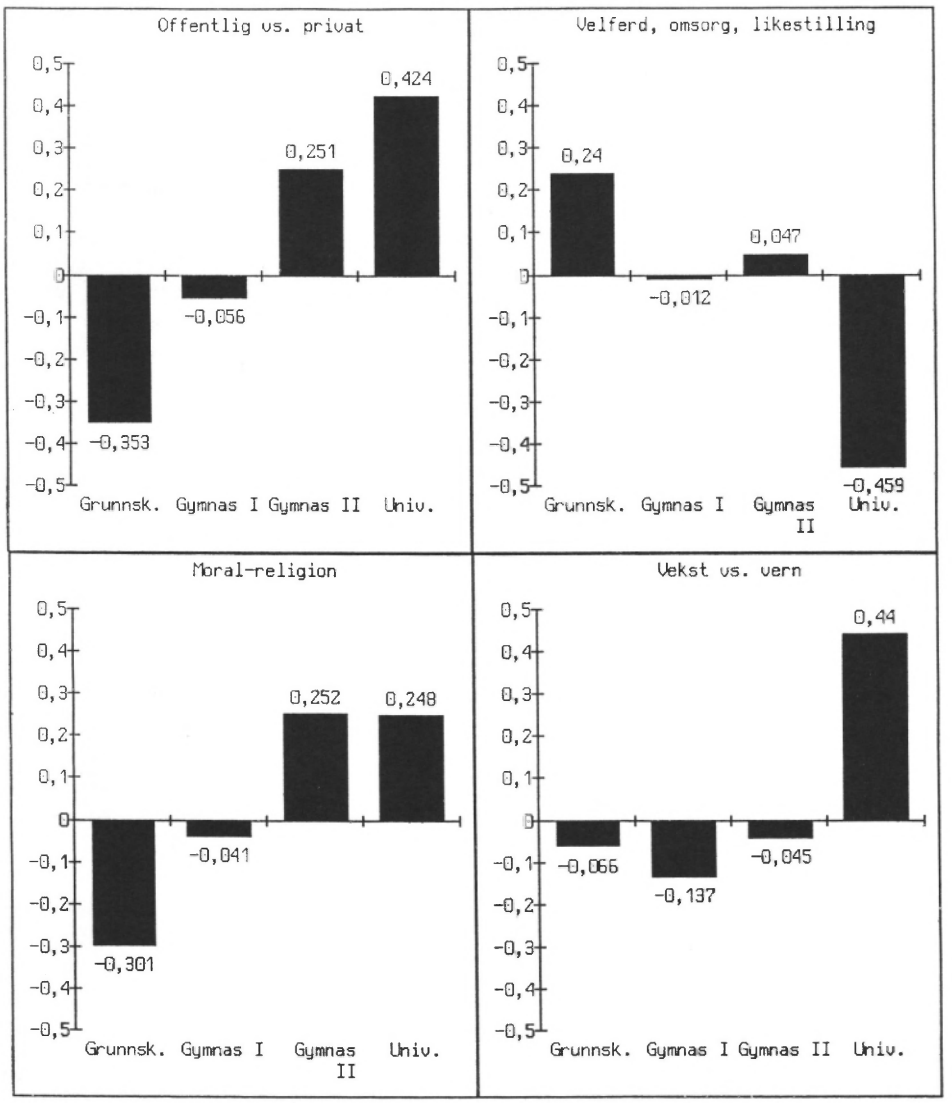
Analysen av yrke og ideologiske dimensjoner viser at det ikke har skjedd særlige forandringer i perioden 1981 til 1985. Spørsmålet er om det samme gjelder for utdanning.

Ideologiske dimensjoner og utdanning

I figur 4.10 viser vi gjennomsnittlig plassering på de ideologiske dimensjoner etter utdanning.

[36] Eta=0.34 for yrke og skåre på faktor 1.
[37] Eta=0.21 for yrke og faktor 2.
[38] Eta=0.13 for yrke og faktor 3.
[39] Eta=0.18 for yrke og faktor 4.

Figur 4.10. Ulike utdanningsgruppers plassering på de ideologiske dimensjonene. 1985

For faktor 1 om motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet, ser vi at det er en meget klar tendens til at oppslutningen om offentlig virksomhet synker med økende utdanningsnivå.[40] Motpolene utgjøres av de som bare har grunnskole på den ene side og de som har universitets- eller høgskoleutdanning på den andre. Skiller vi bare mellom høy og lav utdanning (Universitet+Gymnas II versus Gymnas I og Grunnskole) er bildet like klart. Offentlig virksomhet har størst tilslutning i grupper med lav utdanning. På mange måter kan dette ses som en videreføring av den tendens vi fant for yrkesgruppene, nemlig at arbeidere er mest positive til offentlige løsninger. Også for synet på velferdsstaten finner vi store utslag for utdanning. Det er de med høyest utdanning som er mest positive til velferdsordninger og likestilling, mens de som bare har grunnskole er mest skeptiske. Mellomgruppene er nøytrale på denne dimensjonen. Vi har med andre ord en polarisering når det gjelder sammenhengen mellom utdanning og velferd/omsorg. Mellomgruppene markerer seg ikke like sterkt som yttergruppene.[41]

Også for den moralsk-religiøse dimensjonen ser vi at utdanning betyr en del.[42] De som bare har grunnskole er betydelig mer moralsk-religiøse enn de som har høy utdanning. Det gjelder både for videregående utdanning (Gymnas II) og universitets- og høgskole.[43] Sammenligner vi med den dimensjonen som ble kalt "kultursyn" i 1977, finner vi lignende utslag for utdanning (Valen 1981: 262).[44] Når det gjelder den siste dimensjonen i figuren, motsetningen mellom vekst og vern, er det særlig de med universitets- og høgskolebakgrunn som skiller seg fra de andre utdanningsgruppene.[45] Verneinteressen er fortsatt sterk blant de med høyest utdanning (jf. Valen & Aardal 1983: 183).

Utdanningsnivå ser ut til å være en svært viktig faktor når det gjelder å forklare både holdninger og ideologiske orienteringer. Som vi senere skal se er dette en sammenheng som holder selv når vi kontrollerer for andre bakgrunnsvariable. Yrkesbakgrunn ser også ut til å bety en god del for de ideologiske orienteringene.

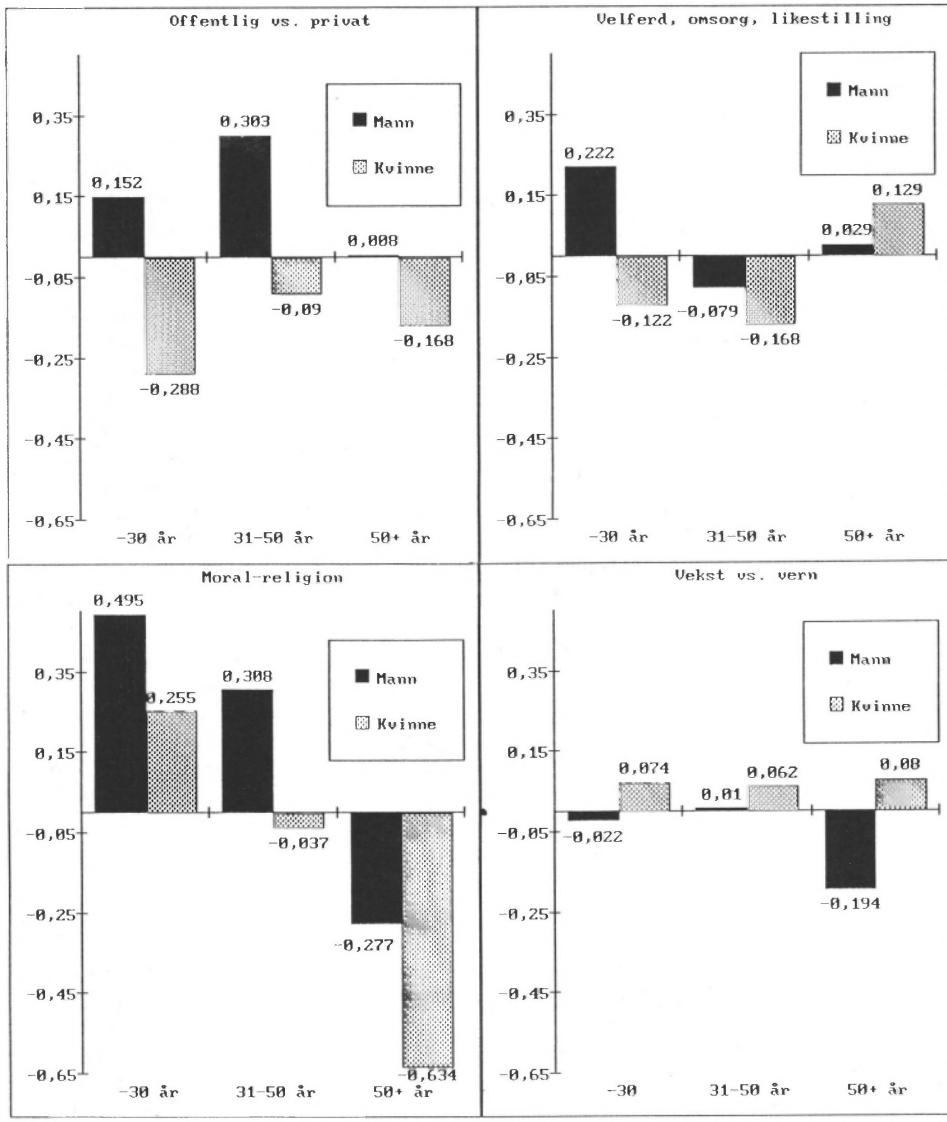
Kjønn, alder og ideologi

Vi har i tidligere analyser vist at kvinner i større grad enn menn har vært positive til offentlig virksomhet, mer positive til velferdsordninger og likestilling og at de også har vært mer verneorienterte enn menn (Valen & Aardal 1983: 184). I kapittel 3 viste vi at kvinner og menn også har forskjellig syn på hvilke saker som er viktigst. Særlig store utslag fant vi for helse og velferd der unge menn og unge kvinner hadde vidt forskjellig oppfatning av hva som var viktigst. Vi viderefører nå analysen av kjønn og alder til også å gjelde ideologiske posisjoner. I neste figur skal vi ta for oss hver enkelt dimensjon og se hvilken plassering kvinner og menn i ulike aldersgrupper har på dimensjonene.

---

[40] Tau b=0.24. Eta=0.30 for utdanning og faktor 1.
[41] Dette gjør at korrelasjonskoeffisienten likevel blir noe lavere enn for faktor 1 (tau b=-0.15). Eta=0.23 for utdanning og faktor 2.
[42] Tau b=0.19.
[43] Eta=0.17 for utdanning og faktor 3.
[44] "Kultursyn" gikk bl.a. på synet på pornografi og abort som begge inngår i den moralsk-religiøse dimensjonen i 1985.
[45] Sammenhengen med utdanning er med andre ord ikke lineær (tau b=0.09). Eta=0.22 for utdanning og faktor 4.

Figur 4.11. Plassering på de ideologiske dimensjonene, etter alder og kjønn. 1985

La oss først se på motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet. Vi ser av figuren at kvinner i alle aldersgrupper er mer positive til offentlig virksomhet enn menn. Den største "uenigheten" mellom kvinner og menn finner vi typisk nok blant de som er under 30 år. Unge kvinner er mer positive til offentlig virksomhet enn noen annen gruppe. De sterkeste tilhengere av privat virksomhet er derimot menn mellom 31 og 50 år. Eldre menn (over 50 år) markerer seg ikke i noen retning på denne dimensjonen. I 1981 var de noe mer orientert i retning av offentlig sektor enn nå. Det ser også ut til at unge menn i enda større grad enn tidligere går inn for privat virksomhet. Figuren viser at den ideologiske polariseringen etter alder og kjønn faktisk er blitt sterkere i 1985 enn i 1981. Menn, særlig unge og middelaldrende, er betydelig mer orientert mot private løsninger enn kvinner, og særlig gjelder dette i forhold til unge kvinner. Ser vi så på dimensjonen for velferd, omsorg og likestilling, finner vi et noe mer sprikende mønster. Unge menn er mest skeptiske til trygder, sosial omsorg og likestilling. Middelaldrende og eldre menn er derimot ikke like skeptiske. Moralsk-religiøse motsetninger er ofte blitt knyttet til generasjonsforskjeller slik at det først og fremst er de eldre som legger vekt på slike spørsmål. Dette inntrykket bekreftes av figuren over. Det er særlig de eldre kvinnene som er orientert i moralsk-religiøs retning. Men som vi ser er kvinner mellom 31 og 50 år betydelig mer restriktive når det gjelder abort og pornografi enn menn i samme aldersgruppe.

Når det gjelder vekst-vern-dimensjonen til slutt, er det betydelig mindre forskjeller mellom kvinner og menn og aldersgrupper enn for de øvrige dimensjonene. Det eneste "særpreget" gjelder menn over 50 år som er mer vekstorienterte enn de andre gruppene. Det er mulig at vi bør tolke de små utslagene for alder og kjønn på bakgrunn av det faktum at vekst-vern-motsetningen ikke betyr like mye for velgerne som før. Når det gjelder de ideologiske orienteringene blant kvinner og menn og dels blant ulike aldersgrupper, skal vi komme tilbake til dette i et senere kapittel.

Analysen viser at det er tale om klare sammenhenger mellom ideologiske orienteringer og sosial bakgrunn. Det er imidlertid viktig å undersøke om dette er sammenhenger som holder stand når vi ser alle disse forklaringsvariablene under ett. Et annet interessant spørsmål gjelder sammenhengen mellom ideologiske posisjoner og plassering i forhold til hele den norske konfliktmodellen. Vi tenker her på Rokkan/Valens modell som ikke bare inkluderer sosioøkonomiske variable, men også motkulturene. Vi gjennomfører derfor en multivariat analyse der skårene på faktorene utgjør de fire avhengige variablene.[46] I tillegg til de bakgrunnsvariable som vi har sett på tidligere i kapitlet, tar vi med region, befolkningstetthet og motkulturene religion, avhold og målsak.[47] Tabellen under viser en

[46] I analysen av 1977- og 1981-materialet er det blitt benyttet multippel klassifikasjonsanalyse (MCA). Denne gangen benytter vi en multippel regresjonsanalyse.

[47] Det er viktig å være klar over at selv om det kan være tale om gradvise overganger mellom ideologisk orientering og plassering i forhold til motkulturene, operasjonaliserer vi "religion" til å gjelde religiøs aktivitet, "avhold" gjelder eget avholdsstandpunkt, mens "målsak" gjelder om man selv bruker nynorsk eller bokmål som hovedspråk. Religion er kodet som en dummyvariabel der verdien 1 er de som enten er medlem av religiøs forening eller organisasjon, eller har høy møtefrekvens, verdien 0 er resten. Avhold er dummykodet slik at verdien 1 er de som enten er aktive eller passive avholdsfolk, 0 er resten. Målsak er dummykodet slik at verdien 1 er de som er aktive eller passive nynorskfolk, 0 er resten. Region eller landsdel er kodet slik at Nord-Norge og Trøndelag utgjør en region, Sør- og Vestlandet en region og Oslofjordområdet en tredje region.

regresjonsanalyse for hver av de ideologiske dimensjonene som avhengig variabel.[48]

Det er først og fremst folk med høy utdanning, høy inntekt, religiøst aktive og avholdsfolk som foretrekker privat virksomhet framfor offentlig og som i sterkere grad slutter opp om forsvaret og NATO-medlemskapet. På den annen side ønsker arbeidere, kvinner, offentlige funksjonærer og folk bosatt i Trøndelag og Nord-Norge i større grad offentlig engasjement. Dette innebærer at sosial status, målt ved yrke, inntekt og utdanning, betyr ganske mye for ideologiske prioriteringer knyttet til offentlig eller privat virksomhet. Ettersom også religion, avholdssak og region slår ut, betyr dette at de "gamle" strukturelle motsetningene ikke er satt helt ut av spill til fordel for nye ideologiske konflikter.[49]

Når det gjelder velferd, omsorg og likestilling, knytter denne dimensjonen seg ikke til den tradisjonelle konfliktmodellen på samme måte som offentlig-privat. Det vil derfor være rimelig å vente at de samme forklaringsvariable i mindre grad vil være i stand til å forklare variansen for denne faktoren.

Tabell 4.5. Ideologisk orientering mot sosial struktur og motkultur. Regresjonsanalyse. 1985[1]

Variabel	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Høy utdanning	0,18*	-0,16*	0,04*	0,17*
Arbeider	-0,54*	-0,04	-0,02	-0,17*
Kvinne	-0,32*	-0,14*	-0,18*	0,12*
Off. funksjonær	-0,50*	-0,35*	0,06	0,06
Høy inntekt	0,08*	-0,03*	0,01	-0,03*
Nord-Norge/Tr.lag	-0,14*	-0,25*	-0,02	-0,04
Religion	0,11*	0,01	-0,60*	0,04
Avhold	0,14*	-0,00	-0,63*	0,23*
Tettbygd	0,04	-0,03	0,11*	0,07*
Sør-/Vestlandet	0,09	-0,20*	-0,09	-0,06
Oslofjordområdet	0,08	-0,11	0,11	0,04
Målsak	-0,02	-0,22*	-0,13*	0,22*
Bønder/fiskere	-0,01	-0,07*	0,02	0,06*
Høy alder	-0,00	-0,01	-0,11*	-0,00
Private funksjonærer	-0,01	0,06	0,08	-0,18*
R^2	0,201	0,083	0,383	0,075
N	2 007	2 007	2 007	2 007

[1] Koeffisienter merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

[48] Koeffisientene i tabellen er ustandardiserte regresjonskoeffisienter.
[49] Samlet forklarer sosial og demografisk bakgrunn vel 20 prosent av variansen når det gjelder faktor 1. Dette er egentlig ikke overraskende ettersom denne dimensjonen bygger på flere spørsmål som er klassiske konfliktspørsmål i arbeidsmarkedet.

Ser vi først på de som går inn for økt sosial velferd og likestilling, er dette folk med høy utdanning, offentlige funksjonærer, målfolk, bønder og fiskere, de som er bosatt på Sør- og Vestlandet og i Trøndelag/Nord-Norge, kvinner og de med høy inntekt.[50]

Når det gjelder moral og religion, er det rimelig å vente at særlig motkulturene vil spille en viktig rolle for plassering på denne dimensjonen. Som ventet er utslagene store for religiøs aktivitet og avholdssak. Det er først og fremst de som er religiøst aktive og avholdsfolk som er mest restriktive i moralsk-religiøse spørsmål. Eldre, kvinner og målfolk gir også uttrykk for moralsk-religiøse prioriteringer i større grad enn andre. De som er mest liberale er på den annen side folk bosatt i tettbygde strøk og storbyer, samt de med høy utdanning.[51] Disse funnene støtter opp under det tradisjonelle bildet av motkulturene her i landet. Det er likevel interessant at dette fortsatt er aktuelt for vurderinger av aktuelle stridsspørsmål. De sosioøkonomiske variablene betyr derimot lite eller ingenting for moralsk-religiøs orientering.

Vekst-vern-motsetningen har i liten grad vært knyttet til den tradisjonelle konfliktmodellen. En av årsakene til det er at motparter på arbeidsmarkedet i stor grad har sammenfallende syn på vekst-vern-spørsmålene. I tabellen over illustreres dette ved at både arbeidere og private funksjonærer er klart mer vekstorienterte enn andre. Det samme gjelder de med høy inntekt. Folk med høy utdanning er derimot verneorienterte. Kvinner er mer verneorienterte enn menn. Målfolk, avholdsfolk og bønder/fiskere er verneorienterte. Region betyr derimot ingenting for vekst-vern-orientering.[52]

Det er et gjennomgående trekk ved denne analysen at utdanning og kjønn er sentrale forklaringsvariable uansett hvilken ideologisk dimensjon det er tale om. For de øvrige variablene varierer mønsteret. Motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet har vært dominerende ved valgene både i 1969, 1977, 1981 og 1985. For denne dimensjonen finner vi at yrke hele tiden har spilt en viktig rolle. Utdanning ser derimot ut til å bety mer i 1981 og 1985 enn i 1977. Båndene mellom sosial bakgrunn og synet på offentlig og privat sektor er ikke blitt svekket i disse årene.

Sammenhengen mellom strukturell plassering og ideologisk orientering er interessant. I kapittel 10 kommer vi tilbake til spørsmålet om ideologi spiller en større rolle for stemmegivingen enn tidligere. I denne forbindelse er det interessant å merke seg at spesielt offentlig-privat dimensjonen har en klar forankring i den sosiale struktur. "Avvikene" gjelder hovedsakelig sammenhengen mellom sosial bakgrunn og orienteringer knyttet til velferd, omsorg, likestilling og vekst-vern. Det er likevel ikke slik at disse orienteringene er helt løsrevet fra folks sosiale plassering. Poenget er at mønsteret er noe mer "uryddig" slik at motsetningene går litt på tvers av tradisjonelle mønstre.

---

[50] Totalt forklarer Rokkan/Valens modell 8 prosent av variansen, altså betydelig mindre enn det vi fant for faktor 1.
[51] Samlet forklarer disse variablene over 38 prosent av variansen. Det meste av dette forklares av religion og deretter avholdssak.
[52] Samlet forklarer disse variablene bare 7,5 prosent av variansen, altså minst av alle de fire ideologiske dimensjonene.

Oppsummering og diskusjon

Ved hjelp av mer en 30 spørsmål om holdninger har vi i dette kapitlet forsøkt å studere mønsteret i den offentlige opinion. Resultatet kan oppsummeres slik:

1. I en rekke valgundersøkelser finner vi at motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet, som oftest koblet sammen med forsvars- og sikkerhetspolitikk, er den mest sentrale ideologiske dimensjon blant velgerne. Dette synes å være et meget stabilt trekk i perioden 1969 til 1985, noe som kan tyde på at det dreier seg om en relativt fast, underliggende verdiorientering.

2. I 1985 utgjør spørsmål knyttet til "velferd, omsorg og likestilling" den nest viktigste dimensjon. Dette er ikke overraskende ettersom valgkampen satte velferdsstatens problemer på dagsordenen.

3. Den tredje faktoren omfatter spørsmål av moralsk-religiøs karakter.

4. Den siste dimensjonen gjelder motsetninger knyttet til energiutbygging og naturvern.

5. De ulike partienes velgere plasserer seg på de ideologiske dimensjonene i et klart mønster. Motpolene når det gjelder offentlig versus privat virksomhet er først og fremst SV/Arbeiderpartiet og Høyre. Venstre- og SV-velgere er mest positive til omsorg, velferd og likestilling, mens FrP-velgerne er mest skeptiske. Det er først og fremst Kristelig Folkepartis velgere som artikulerer den moralsk-religiøse dimensjonen. Høyre, Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet står mot Venstre og Sosialistisk Venstreparti på vekst-vern-dimensjonen.

6. De ideologiske avstandene mellom partiene er relativt store når vi ser på flere av dimensjonene samtidig. På borgerlig side er avstandene markerte mellom FrP og de andre partiene i synet på velferdsstaten. Når det gjelder moral og religion er avstanden stor mellom KrF og alle de andre partiene, med unntak av Senterpartiet. På venstresiden er det betydelig avstand mellom Arbeiderpartiet og SV i miljøspørsmål.

7. Det er en klar sammenheng mellom folks plassering langs høyre-venstre-skalaen og deres syn på offentlig versus privat sektor. Sammenhengen følger mønsteret fra 1977 og 1981, bortsett fra at sammenhengen er blitt noe sterkere enn før. Det er også markert sammenheng mellom høyre-venstreposisjon og syn på velferd, omsorg og likestilling.

8. Arbeidere er mest positive til statlig engasjement, mens private funksjonærer er minst positive. Offentlige funksjonærer er derimot mer positive til å styrke trygdeordningene og arbeide for fortsatt likestilling enn andre. Offentlige funksjonærer er mest verneorienterte, mens arbeidere og private funksjonærer er mest vekstorienterte.

9. Oppslutningen om offentlig virksomhet og engasjement synker med økende utdanning. De med høyest utdanning er derimot mest positive til velferd, omsorg og likestilling, mens de med lavest utdanning er minst positive. Mellomgruppene har en mindre klar profil i disse spørsmålene. De som bare har grunnskole har et mer restriktivt moralsk-religiøst syn. Det er de med universitet eller høgskole som er mest verneorienterte.

10. Kvinner er gjennomgående mer positive til offentlig virksomhet enn menn. Unge kvinner og unge menn er imidlertid svært uenige i dette spørsmålet. Polariseringen mellom disse to gruppene er større enn før. Unge menn er dessuten mest skeptiske når det gjelder velferd, omsorg og likestilling. Eldre kvinner er svært skeptiske til likestilling.

11. Den multivariate analysen viser at sammenhengen mellom sosial struktur og offentlig opinion har størst betydning for motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet. Sosial bakgrunn betyr mindre for synet på velferd, omsorg og likestilling og vekst-vern-motsetningen. Plassering i motkulturene betyr imidlertid svært mye for moralsk-religiøs orientering. Samlet finner vi at utdanning og kjønn har betydning for alle de ideologiske dimensjonene.

I motsetning til analysen i kapittel 2 finner vi i dette kapitlet et flerdimensjonalt mønster der bare to av dimensjonene er nært knyttet til høyre-venstreaksen. Hvilke slutninger kan vi så trekke med henblikk på forholdet mellom partiene? Hva med mulighetene for regjeringssamarbeid? I den grad vi tar plasseringene på de ulike dimensjonene som uttrykk for faktiske politiske avstander mellom partiene, finnes det klare ideologiske spenninger. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet er nære naboer på alle dimensjonene. Fremskrittspartiet er derimot langt borte fra koalisjonspartiene i synet på velferdsstaten og fra SP/KrF i moralske-religiøse spørsmål og når det gjelder vekst og vern. Det er videre et avgjørende skille mellom Høyres og Fremskrittspartiets velgere i synet på velferdsstaten. På samme måte er det betydelig avstand mellom Arbeiderpartiet og de tre koalisjonspartiene på en rekke dimensjoner. Mest grunnleggende er avstanden på den første og viktigste dimensjonen, synet på offentlig aktivitet og privat initiativ. Det at velgerne plasserer seg forskjellig på de ulike ideologiske dimensjonene demonstrerer partienes egenart. Det forteller også om velgernes forventninger i forbindelse med et eventuelt regjeringssamarbeid. Den ideologiske struktur kan begrense partienes handlingsrom og skape vansker for nært samarbeid både på Stortinget og i Regjeringen. Analysen illustrerer også interessante avstander mellom partier til venstre i systemet. Selv om Sosialistisk Venstreparti og Venstre ligger nær hverandre når det gjelder vekst-vern, er uenigheten betydelig større når det gjelder synet på offentlig eller privat virksomhet.

Den amerikanske valgforskeren Philip E. Converse rettet i en velkjent analyse søkelyset på den mangel på ideologisk struktur han fant i amerikansk opinion (Converse 1964). I undersøkelsen, som ble foretatt i slutten av 1950-årene, fant han særdeles liten indre sammenheng eller konsistens ("constraint") i holdninger til en rekke politiske stridsspørsmål. Det gav seg dels utslag i mangelen på samsvar mellom individuelle holdninger fra ett saksområde til et annet (for eksempel mellom ulike sosiale og økonomiske spørsmål og synet på borgerrettigheter). Dels fant han stor ustabilitet i holdninger til bestemte saker hos enkelte individer som ble intervjuet ved flere tidspunkter. Vi har i dette kapitlet ikke analysert den indre konsistens i holdningene i egentlig forstand. Våre data viser imidlertid at det er betydelig sammenheng mellom holdninger til ulike stridsspørsmål, og det er stort sett de samme dimensjonene som går igjen

fra valg til valg, selv om rekkefølgen mellom dem varierer avhengig av aktualiteten i de saker som er berørt i materialet. Lignende analyser er foretatt i både Sverige og Norge (Petersson & Valen 1979, Valen 1981, Valen & Aardal 1983, Petersson 1977, Holmberg 1984, Holmberg & Gilljam 1987). Neste hovedspørsmål dreier seg om holdningsendringer over tid. Er norske velgere like ustabile som de amerikanske i sine holdninger til konkrete stridsspørsmål, eller holder de i større grad fast på sine standpunkter over tid? Disse spørsmålene skal vi studere nærmere i neste kapittel.

Litteratur

Campbell et al. 1960
Angus Campbell, Philip Converse, Warren Miller and Donald Stokes: The American Voter, John Wiley & Sons, New York.

Campbell & Valen 1961
Angus Campbell and Henry Valen: "Party Identification in Norway and the United States", Public Opinion Quarterly, vol.25, no.4, s. 505-525.

Carmines & Stimson 1984
Edward G. Carmines and James A. Stimson: "The Two Faces of Issue Voting", in R.G. Niemi & H.F. Weisberg (eds.): Controversies in Voting Behavior. Second Edition, Congressional Quarterly Press, Washington. Opprinnelig publisert i American Political Science Review (1980), 74: 78-91.

Child 1970
Dennis Child: The Essentials of Factor Analysis, Holt, Rinehart & Winston, London.

Converse 1964
Philip E. Converse: "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", in David Apter (ed.): Ideology and Discontent, Free Press, New York.

Heidar & Svåsand 1986
Knut Heidar og Lars Svåsand: "Politisk deltakelse og politiske partier", i Stein Kuhnle (red.): Det politiske samfunn. Linjer i norsk statsvitenskap, Tano, Oslo.

Holmberg 1984
Søren Holmberg : Väljare i förändring, Liber Förlag, Stockholm.

Holmberg & Gilljam 1987
Søren Holmberg & Mikael Gilljam: Väljare och val i Sverige, Bonniers, Stockholm.

Inglehart 1977
Ronald Inglehart: The Silent Revolution - Changing Values and Political Styles among Western Publics, Princeton University Press, Princeton.

Kim & Mueller 1978a
Jae-On Kim and Charles W. Mueller: Introduction to Factor Analysis, Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, no. 07-013, Sage Publications, Beverly Hills and London.

Kim & Mueller 1978b
Jae-On Kim and Charles W. Mueller: Factor Analysis. Statistical Methods and Practical Issues, Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, no.07-014, Sage Publications, Beverly Hills and London.

Knutsen 1985
Oddbjørn Knutsen: Politiske verdier, konfliktlinjer og ideologi. Den norske politiske kulturen i komparativt perspektiv, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Knutsen 1986
Oddbjørn Knutsen: "Political Cleavages and Political Realignment in Norway: The New Politics Thesis Reexamined", Scandinavian Political Studies, vol.9, no.3, s. 235-263.

Knutsen 1988a
Oddbjørn Knutsen: "Partipolitiske skillelinjer i avanserte industrisamfunn", Tidsskrift for samfunnsforskning, årgang 29, nr. 2: 155-175.

Knutsen 1988b
Oddbjørn Knutsen: "The Impact of Structural and Ideological Party Cleavages in Western European Democracies: A Comparative Empirical Analysis", British Journal of Political Science, 18, s. 323-352.

Kolstad & Pettersen 1987
Arne Kolstad og Per Arnt Pettersen: "Innvandrere og solidaritet", Årbok for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo.

Lafferty & Knutsen 1984
William M. Lafferty and Oddbjørn Knutsen: "Leftist and Rightist Ideology in a Social-Democratic State. A Survey-Based Analysis of Norway in the Midst of the Conservative Resurgence", British Journal of Political Science, 14: 345-367.

Lipset & Rokkan 1967
Seymour M. Lipset and Stein Rokkan: Party Systems and Voter Alignments, Free Press, New York.

Martinussen 1972
Willy Martinussen: "Politiske standpunktmønstre 1969", i Henry Valen & Willy Martinussen: Velgere og politiske frontlinjer, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

McClosky et al. 1960
Herbert McClosky, Paul J. Hoffmann and Rosemary O'Hara: "Issue Conflict and Consensus among Party Leaders and Followers", American Political Science Review, 54, June 1960: 406-427.

Nie & Andersen 1976
Norman H. Nie and Kristi Andersen: "Mass Belief Systems Revisited: Political Change and Attitude Structure", in R. G. Niemi and H.F. Weisberg: Controversies in American Voting Behavior, W.H. Freeman and Company, San Francisco. Opprinnelig publisert i Journal of Politics, 36(1974): 540-587.

Petersson 1977
Olof Petersson: Valundersøkningar. Rapport nr. 2: Väljarne och valet 1976, Statistiska Centralbyrån, Stockholm.

Petersson & Valen 1979
Olof Petersson and Henry Valen: "Political Cleavages in Sweden and Norway", Scandinavian Political Studies, vol.2, no.4: 313-331.

Pettersen 1981
Per Arnt Pettersen: "Identification, Agreement and Government Performance: The Relative Impact on Voting", Scandinavian Political Studies, vol.4, no.3: 221-252.

Pettersen & Kolberg 1988
Per Arnt Pettersen og Jon Eivind Kolberg: "Folketrygden 1965-1985: Støtte til innføring - forsvar mot nedbygging", i Aksel Hatland (red): Erfaringer med folketrygden, INAS-rapport 88: 1.

Rokkan 1967
Stein Rokkan: "Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics", i Lipset & Rokkan (eds.): Party Systems and Voter Alignments, Free Press, New York.

Rokkan 1975
Stein Rokkan: "Sentrum og periferi, økonomi og kultur: modeller og data i kliometrisk sosiologi", Studier i historisk metode, bd.10.

Rokkan 1987
Stein Rokkan: Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi, Universitetsforlaget, Oslo.

Rose 1974
Richard Rose (ed.): Electoral Behavior: A Comparative Handbook, Free Press, New York.

Rose 1982
Richard Rose: "From Simple Determinism to Interactive Models of Voting", Comparative Political Studies, vol.15, no.2: 145-169.

Rose & McAllister 1986
Richard Rose and Ian McAllister: Voters Begin to Choose. From Closed-Class to Open Elections in Britain, Sage Publications, London & Beverly Hills.

Rummel 1970
R.J.Rummel: Applied Factor Analysis, Northwestern University Press, Evanston.

Stimson 1976
James A. Stimson: "Belief Systems: Constraint, Complexity, and the 1972 Election", in Richard G. Niemi and Herbert Weisberg (eds.): Controversies In American Voting Behavior, W.H. Freeman and Company, San Francisco. Opprinnelig publisert i American Journal of Political Science, 19(1975): 393-417.

Todal Jenssen & Listhaug 1988
Anders Todal Jenssen og Ola Listhaug: "Postmaterialisme og valg i Norge", Norsk statsvitenskapelig tidsskrift, nr.3.

Valen & Katz 1964
Henry Valen and Daniel Katz: Political Parties in Norway, Universitetsforlaget, Oslo.

Valen & Rokkan 1974
Henry Valen and Stein Rokkan: "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery", in R. Rose (ed.): Electoral Behavior: A Comparative Handbook, Free Press, New York.

Valen 1981
Henry Valen: Valg og politikk. Et samfunn i endring, NKS-Forlaget, Oslo.

Valen & Aardal 1983
Henry Valen og Bernt Aardal: Et valg i perspektiv. En studie av Stortingsvalget i 1981, Samfunnsøkonomiske studier 54, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Zuckerman 1982
Alan S. Zuckerman: "New Approaches to Political Cleavage. A Theoretical Introduction", Comparative Political Studies, vol.15, no.2: 131-144.

5. NORSK OPINION I ENDRING. 1981-1985

Den politiske situasjon

Stortingsvalget i 1981 førte til et politisk maktskifte, og den første rene høyreregjering på over 50 år kom til makten. I de to første årene av perioden realiserte høyreregjeringen en rekke nye saker både i mediepolitikken og gjennom økonomisk liberalisering. I 1983 tok regjeringens støttepartier i Stortinget, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, plass i regjeringen som nå ble en regulær koalisjonsregjering. Valget i 1985 fant sted etter en periode med borgerlig styre, der særlig Høyre hadde fått markert seg godt politisk. Hvordan har denne politiske situasjonen slått ut når det gjelder holdninger til sentrale stridsspørsmål? Har det borgerlige regjeringssamarbeidet visket ut noe av forskjellene mellom disse partienes velgere? Vi skal i dette kapitlet studere endringer av opinionen over tid. Partitilknytning kan spille en viktig rolle når det gjelder slike forskyvninger. For det første kan velgerne skifte parti fra et valg til et annet, og derved være med på å endre velgerprofilen også når det gjelder holdninger til stridsspørsmål. For det andre kan partiene påvirke opinionen gjennom egne utspill og gjennom den politikk som har vært ført av regjeringen.

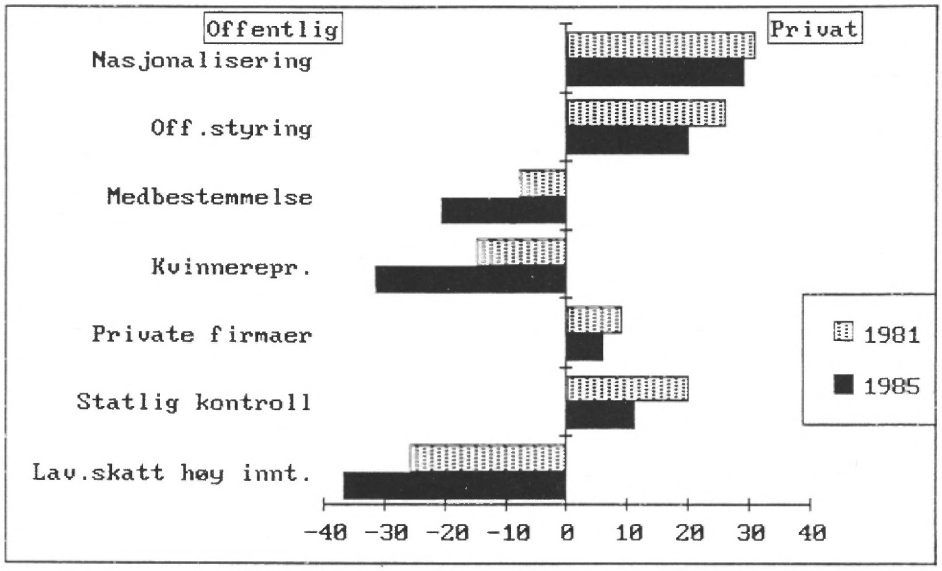
En sentral problemstilling i dette kapitlet er på hvilken måte standpunktene til aktuelle stridsspørsmål endres over tid. Hvilke standpunkter får større tilslutning blant befolkningen og hvilke får mindre? Selv om vi også skal studere enkeltspørsmål, er vi spesielt interessert i hovedmønsteret i opinionsskiftene. Har opinionen beveget seg mot høyre eller mot venstre i den siste valgperioden? Er opinionen blitt mer eller mindre positiv overfor velferdsstaten, hva med holdninger til vekst eller vern? Er endringene like store og går de i samme retning i alle deler av befolkningen, eller er det systematiske forskjeller mellom unge og gamle, og mellom kvinner og menn? Vi vil i den forbindelse strukturere framstillingen etter de ideologiske dimensjoner vi gjorde rede for i forrige kapittel. Hovedsakelig begrenser vi oss til endringer i den siste fireårsperioden, men i enkelte tilfeller vil vi også se utviklingen i et videre tidsperspektiv.

Vi skal først se på stridsspørsmål knyttet til motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet.

Offentlig mot privat virksomhet

Figur 5.1 viser opinionsbalansene i 1985 og 1981 for stridsspørsmål som berører motsetningen mellom offentlig og privat virksomhet, medbestemmelse og likestilling. Spørsmålene er stilt på nøyaktig samme måte ved begge tidspunkt og er derfor direkte sammenlignbare. I enkelte tilfeller har vi snudd fortegnet på opinionsbalansen slik at negative verdier viser et flertall i "venstreretning", mens et positivt fortegn indikerer et flertall i "høyreretning".

Figur 5.1. Offentlig versus privat virksomhet, medbestemmelse, likestilling, skatt. Opinionsbalanse 1981 og 1985

Spørsmål som "nasjonalisering av store bedrifter"[1] og "økt offentlig styring for å unngå arbeidsledighet" er klassiske i valgundersøkelser både i Norge og i andre land. Disse spørsmålene er knyttet til industrisamfunnets grunnleggende konflikter. Figuren viser at det har skjedd relativt små endringer i opinionen i disse spørsmålene, men tendensen er den samme for begge spørsmål.[2] Opinionen er mindre skeptisk til offentlige inngrep i 1985 enn i 1981.[3] Mens vi i 1981 fant at det hadde skjedd en "høyredreining i favør av et friere næringsliv" (Valen & Aardal 1983: 193-194), har pendelen nå svingt noe tilbake. Sterkest utslag finner vi for forslaget om å redusere statlig kontroll med næringslivet. Opinionsbalansen sank fra +20, i favør av å redusere kontrollen, i 1981 til +11 i 1985.[4] I 1977 var opinionsbalansen +6 prosentpoeng. Det samme spørsmålet er for øvrig stilt i de svenske valgundersøkelsene. I perioden 1982-1985 økte imidlertid motstanden mot statlig kontroll i vårt naboland, mens den er blitt svekket her i landet (Holmberg & Gilljam 1987: 260).

---

[1] Vi bruker her uttrykket "nasjonalisering" selv om vi i undersøkelsen har brukt "sosialisering". I dagligtalen blir disse begrepene brukt om hverandre.

[2] Korrelasjonen (tau b) mellom holdning til nasjonalisering i 1981 og i 1985 er 0.46, og 0.51 for holdning til økt offentlig styring.

[3] Endringene er jevnt fordelt på de enkelte svarkategorier og skyldes ikke endringer i vet-ikke-andelen.

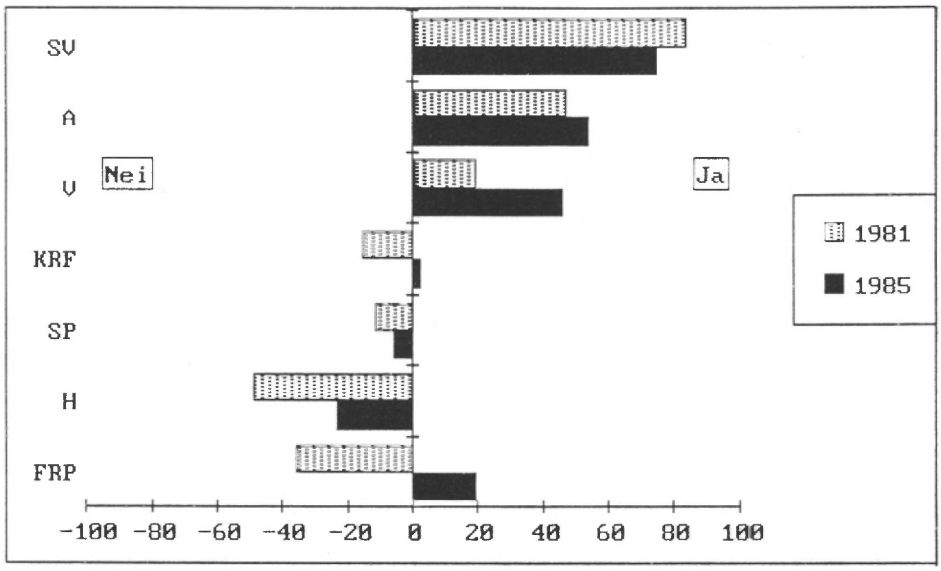
[4] Ser vi nærmere på fordelingene, finner vi at dette dels skyldes at andelen som var helt enig i forslaget sank med 10 prosent, og dels at andelen helt uenig økte med 7 prosent.

Selv om opinionen totalt sett svingte i høyreretning i 1981, gjaldt dette ikke spørsmålet om å redusere skatten på høye inntekter. Det er verd å merke seg at motstanden mot skattereduksjon på høye inntekter er blitt enda større i 1985.[5] Nå ønsker 23 prosent av befolkningen å redusere skatten på høye inntekter, mens 60 prosent ikke ønsker en slik reduksjon.[6]

De største endringer finner vi imidlertid når det gjelder ansattes medbestemmelse og likestilling mellom kvinner og menn. Det er betydelig flere som nå går inn for at ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene i bedriftene[7] og at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd.[8]

Spørsmålet er så i hvilken utstrekning disse endringene systematisk er koblet til velgernes partipreferanser og sosiale bakgrunn. I første omgang skal vi se på utslagene etter partipreferanse i 1981 og 1985. Vi velger å se nærmere på de spørsmålene der det har skjedd størst endringer i perioden. Vi har tilpasset fortegnene på opinionsbalansen slik at positiv balanse uttrykker støtte til forslaget om medbestemmelse, mens negativ balanse viser en overvekt mot forslaget.

Figur 5.2. Ansatte bør velge halvparten av styremedlemmene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

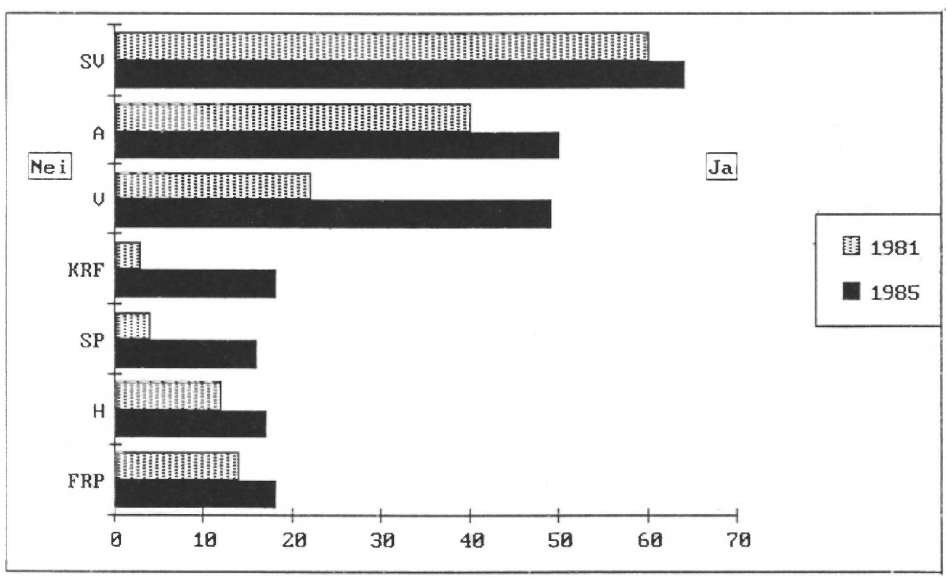

[5] Opinionsbalansen var -11 i 1977, -26 i 1981 og -37 i 1985.
[6] Opinionsbalansen er nøyaktig den samme i Sverige som i Norge.
[7] Opinionsbalansen økte fra -8 prosent til -21 prosent i perioden.
[8] Totalt sett er det 57 prosent av de spurte som sier seg enige i forslaget om kvinnerepresentasjon, mens 25 prosent går mot. I 1981 var det 36 prosent som gikk mot forslaget. Korrelasjonen (tau b) for holdning til dette spørsmålet i 1981 og i 1985 er 0.43.

De prosentvis største endringer i synet på ansattes medbestemmelse finner vi blant Venstres, Høyres og Fremskrittspartiets velgere. For det sistnevnte parti har standpunktet til dette spørsmålet endret seg totalt. I 1981 gikk et flertall mot at ansatte skulle velge halvparten av bedriftsstyrene, men i 1985 er det et flertall som går inn for dette.[9] Det er bare blant Sosialistisk Venstrepartis velgere vi finner et litt mindre flertall for forslaget, men oppslutningen om ansattes medbestemmelse er meget høy likevel i denne velgergruppen.

Figur 5.3 viser opinionsbalansen etter parti for spørsmålet om kvinners representasjon i offentlige styrer og råd. Positiv balanse uttrykker ønske om at kvinnene skal utgjøre halvparten av råd og utvalg, mens negativ balanse betegner at man går mot en slik ordning. Som vi ser av figuren er det imidlertid ingen velgergrupper der et flertall går mot forslaget om likestilling.

Figur 5.3. Kvinner halvparten av offentlige styrer og råd. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

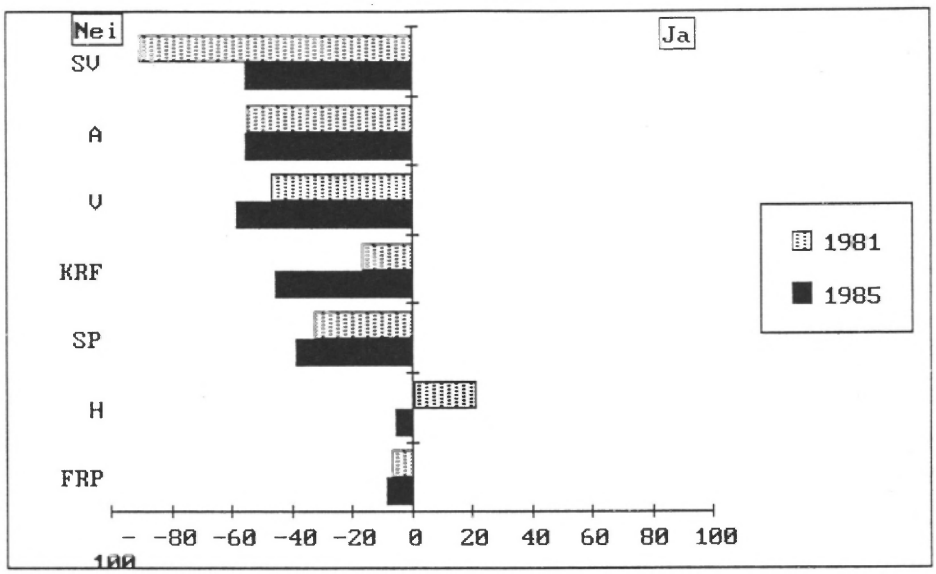

I alle partier har oppslutningen om likestilling økt. Det er interessant at de relativt største økningene har skjedd i de partigrupper som var mest forbeholdne sist, det vil si Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Vi ser imidlertid at det er et skarpt skille mellom SV, Arbeiderpartiet, Venstre og de andre partiene. Ønsket om at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige råd og utvalg står sterkest i de tre førstnevnte partiene. I kapittel 12 kommer vi for øvrig tilbake til holdninger til likestilling i forbindelse med problemstillinger knyttet til forskjeller mellom kvinners og menns stemmegiving.

[9] Opinionsbalansen for FrP skiftet fra -36 i 1981 til +19 i 1985.

Neste figur viser opinionsbalansen etter parti for forslaget om å redusere skatten på høye inntekter. Negativ balanse uttrykker motstand mot skattelette, positiv balanse uttrykker ønske om lavere skatt for høye inntekter.

Figur 5.4. Lavere skatt på høye inntekter. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

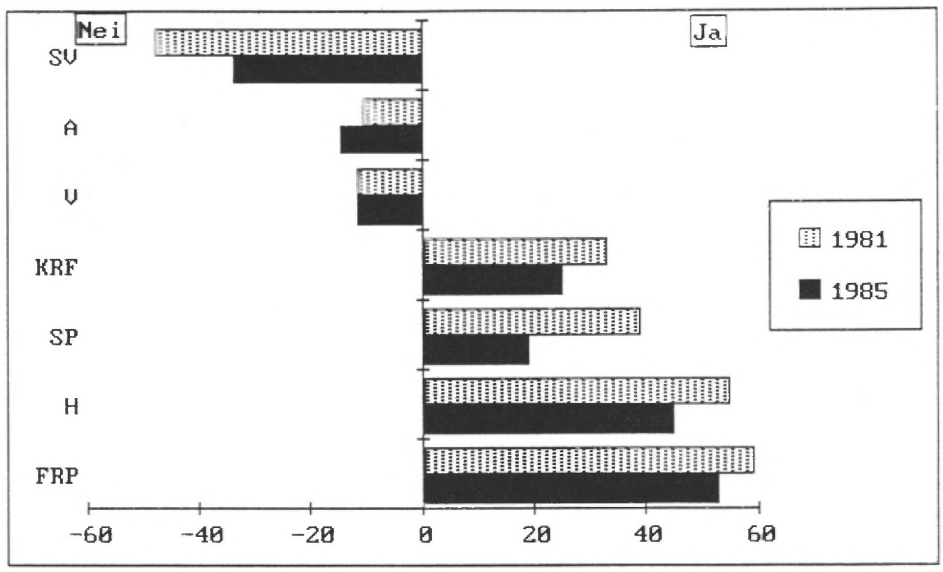

Selv om det totalt sett er flere som går mot forslaget om lavere skatt på høye inntekter i 1985 enn i 1981, ser vi at situasjonen er motsatt for Sosialistisk Venstrepartis velgere. SV-velgerne er nå på linje med velgere i Arbeiderpartiet og Venstre. Blant Kristelig Folkepartis velgere har det skjedd en svært stor dreining i motsatt retning, det vil si at motstanden mot skattereduksjon for høye inntekter har økt.[10] Høyre var i 1981 det eneste partiet der et flertall ønsket lavere skatt på høye inntekter. I 1981-valget stod dessuten skattepolitikken svært sentralt i valgkampen (jf. Valen & Aardal 1983: 42-46). I 1985 går imidlertid et flertall også av høyrevelgerne mot lavere skatt for høye inntekter.

[10] Opinionsbalansen for lavere skatt på høye inntekter økte fra -17 i 1981 til -46 i 1985 blant KrF-velgerne.

Opinionsendringene er i absolutte tall ikke like store for spørsmål vedrørende offentlig styring og kontroll som for spørsmålene vedrørende medbestemmelse, likestilling og skatt. Relativt sett er imidlertid utslagene ganske store når det gjelder spørsmålet om man bør redusere den statlige kontroll med næringslivet. Opinionsbalansen i favør av redusert kontroll er nesten halvert i perioden 1981-1985. I neste figur viser vi opinionsbalansen for dette spørsmålet.

Figur 5.5. Redusere statlig kontroll med næringslivet. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

SV-velgernes ønsker om mer kontroll med næringslivet er blitt noe redusert i perioden, mens arbeiderpartivelgerne i større grad går inn for kontroll. Det mest interessante er at det for samtlige borgerlige partier har skjedd en endring i retning av mindre motstand mot statlig kontroll med næringslivet. Selv blant FrP-velgere finner vi en slik tendens, men endringene er betydelig mindre enn i Senterpartiet.[11] Selv om opinionen har svingt en del i favør av offentlig kontroll, viser figuren likevel at det er et grunnleggende skille mellom SV, Arbeiderpartiet og Venstre på den ene side og Kristelig Folkeparti, Senterpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet på den andre. De tre førstnevnte partiene har et flertall som ønsker statlig kontroll, mens de andre partiene har en overvekt av velgere som ønsker å redusere denne kontrollen.

[11] Opionionsbalansen blant SP-velgerne sank fra +39 i 1981 til +19 i 1985.

Hittil har vi holdt oss til endringer blant større grupper av velgere. Vi skal nå illustrere de individuelle endringene for ett av disse spørsmålene, nemlig spørsmålet om at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd. For å kunne studere slike individuelle overganger, benytter vi panelmaterialet.[12] Tabell 5.1 viser overgangsmatrisen for holdning til dette spørsmål i 1981 og 1985. Tallene i tabellen er prosent av hele panelet som enten har holdt fast ved samme standpunkt, skiftet over til det motsatte syn, eller latt være å ta standpunkt.[13]

Tabell 5.1. Holdning til at kvinner skal utgjøre halvparten av offentlige styrer og råd. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall

	Holdning 1985				
	Enig	Både-og	Uenig	Vet-ikke	Alle 1981
Holdning 1981					
Enig	37,3	6,4	6,3	1,2	51,2
Både-og	4,7	1,2	1,8	0,6	8,3
Uenig	11,6	6,1	19,2	0,9	37,6
Vet-ikke	0,9	0,5	0,6	0,7	2,8
Alle 1985	54,4	14,2	27,8	3,6	100,0

Ved å summere tallene i diagonalen fra øverste venstre hjørne til nederste høyre hjørne, får vi andel som har holdt fast på samme standpunkt både i 1981 og i 1985. For spørsmålet om kvinners deltagelse i råd og utvalg er stabiliteten vel 58 prosent.[14] Av panelet har 16 prosent skiftet standpunkt fra å være negativ eller usikker på forslaget, til å gå

[12] Halvparten av utvalget i 1981 ble også intervjuet i 1985 og utgjør derfor et verdifullt panelmateriale. Antall personer i panelet er imidlertid betydelig lavere enn i totalutvalget i henholdsvis 1981 og 1985.
[13] For å forenkle matrisen har vi slått sammen nærtliggende kategorier av positive henholdsvis negative svar.
[14] Korrelasjonskoeffisienten Pearson's $r=0.50$, $p < 0.05$. Ubesvart holdt utenfor ved beregningen.

inn for forslaget i 1985. Vi ser imidlertid at 8 prosent av panelet har skiftet i stikk motsatt retning. Selv om opinionen som helhet har svingt i favør av likestilling, viser tabellen at forflytningene er betydelig mer kompliserte på individplanet. Det er blant annet 14 prosent som har skiftet fra positivt standpunkt i 1981 til negativt, nøytralt eller vet-ikke i 1985.

Hovedstrømningene i befolkningen har i perioden 1981 til 1985 gått i retning av ønsker om mer medbestemmelse, mer likestilling, og noe mindre frykt for statlig styring. Motstanden mot lavere skatt for høye inntekter øker også. Den individuelle stabiliteten overstiger ikke 60 prosent for noen av disse stridsspørsmålene.[15]

Holdningsendringer og sosial bakgrunn: Statlig styring, medbestemmelse, likestilling og skattelette

Spørsmålet er nå om de opinionsendringer vi har registrert på noen måte varierer systematisk med sosiale bakgrunnsfaktorer som yrke, utdanning, alder og kjønn. Av plasshensyn viser vi bare den multivariate analysen. Vi har vist at opinionsendringene varierer til dels sterkt fra parti til parti. Spørsmålet blir nå i hvilken grad disse endringene kan føres tilbake til sosiale kjennetegn ved partienes velgere, eller om partipreferanse kan sies å ha selvstendig betydning for opinionsendringene.[16] Tabellen under viser sammenfatningsvis MCA-analysen for de fire stridsspørsmålene vi har behandlet i avsnittet ovenfor.[17]

---

[15] Pearson's r for spm. om statlig kontroll er 0.24, for medbestemmelse 0.31, for likestilling 0.41 og for skattelette 0.23.

[16] Vi skal ikke gå inn på det meget kompliserte forholdet mellom holdninger, holdningsendringer og partivalg. Vi pretenderer ikke å etablere en kausalmodell i denne omgang. Som kjent kan det være et gjensidig påvirkningsforhold mellom holdninger og partivalg.

[17] Analysen er foretatt med holdning i 1985 som avhengig variabel og holdning i 1981 som kovariat i en MCA-analyse. Betakoeffisientene i tabellen er derfor kontrollert både mot de øvrige uavhengige variable og holdning i 1981. MCA-analysen gir oss to mål: Eta og beta, som begge er standardiserte. Eta gir et mål for den ukontrollerte sammenhengen mellom avhengig og uavhengig variabel, mens beta gir et mål for sammenhengen mellom de to variablene når vi samtidig kontrollerer for de øvrige variable i analysen. Vi legger ikke særlig vekt på tolkningen av koeffisientene her, men er mest interessert i om utslagene for de enkelte variable er signifikante når vi kontrollerer for de andre forklaringsvariablene. Se Andrews et al. 1973 vedrørende MCA-analysen. R^2 gir forklart varians for holdning i 1985, når man tar hensyn til holdning til samme spørsmål i 1981.

Tabell 5.2. Endringer i synet på statlig styring, medbestemmelse, likestilling og skattelettelse, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985

Variabel	Statlig kontroll med nær.-livet		Ansatte velge halvparten av styremedl.		Kvinner halvparten av off.styrer og råd		Lavere skatt på høye inntekter	
	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta
Yrke	0,12	0,05*	0,31	0,12*	0,24	0,12*	0,16	0,05*
Utdanning	0,11	0,07*	0,14	0,03*	0,13	0,07*	0,10	0,05
Alder	0,04	0,03	0,05	0,06	0,06	0,06	0,08	0,07
Kjønn	0,06	0,03	0,17	0,12*	0,19	0,13	0,06	0,01
Parti	0,41	0,37*	0,46	0,23*	0,28	0,13*	0,34	0,24*
R^2	0,191		0,356		0,327		0,240	

Merk: Variable merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

Vi skal ta for oss hvert stridsspørsmål for seg. Når det gjelder endringer i synet på statlig kontroll med næringslivet, spiller partitilknytning en viktig rolle, selv når vi kontrollerer for sosial bakgrunn i form av yrke, utdanning, alder og kjønn. De to sistnevnte variablene er for øvrig ikke statistisk utsagnskraftige. En nærmere gjennomgåelse av endringene i de enkelte undergrupper i tabellen, viser at det særlig er offentlige funksjonærer som har forandret syn på offentlig kontroll. Andelen offentlige funksjonærer som ønsket å redusere den statlige kontroll, sank fra 48 prosent til 41 prosent i perioden 1981 til 1985. Folk med universitetsutdanning endret også syn, slik at de i mindre grad setter seg imot statlig kontroll av næringslivet.[18] Det er likevel parti som slår sterkest ut i dette spørsmålet. De største utslagene i favør av statlig kontroll fant vi blant senterpartivelgere og delvis også høyrevelgere.

Neste spørsmål gjelder forslaget om at ansatte skal velge halvparten av styremedlemmene i private bedrifter. Tabellen viser at det bare er alder som ikke er signifikant i den multivariate analysen. Partipreferanse betyr mye for opinionsendringer også i dette spørsmålet, noe som bekrefter den tidligere analyse der vi viste store utslag i favør av medbestemmelse, særlig blant de borgerlige partiene. Minst forskyvning i samme retning fant vi for øvrig blant Senterpartiets velgere. I tillegg til parti ser vi at både yrke, utdanning og kjønn har betydning for endringer i synet på medbestemmelse. Det har særlig skjedd store endringer blant de grupper av befolkningen som var mest forbeholdne til kravet om medbestemmelse tidligere. Andelen som ønsker mer medbestemmelse blant selvstendig næringsdrivende økte for eksempel fra 27 prosent i 1981 til 42 prosent i 1985!

[18] Prosentandelen som går inn for mindre kontroll sank fra 62 prosent til 53 prosent.

Men selv for offentlige funksjonærer som var relativt positive til ansattes medbestemmelse i 1981, økte andelen positive med 9 prosent.[19] Kjønn spiller også en ganske viktig rolle for endringene i synet på dette spørsmålet. Det viser seg at andelen som går inn for medbestemmelse økte mye mer blant kvinner enn blant menn. Når det gjelder utdanningsnivå, har økningen vært sterkere blant de med lavest utdanning enn blant universitetsutdannede. Det er i den sammenheng interessant å merke seg at andelen som ønsker medbestemmelse er betydelig høyere blant de med grunnskole (68 prosent) enn blant de høyest utdannede (44 prosent).

Likestilling mellom kvinner og menn i offentlige råd og utvalg har fått betydelig større oppslutning nå enn tidligere.[20] I tabellen ser vi at endringene i dette spørsmålet kan knyttes både til yrke, utdanning, kjønn og parti, men i liten grad til alder. Det er for så vidt ikke uventet at kvinner er mer entusiastiske enn menn når det gjelder kvotering av kvinner til offentlige råd og utvalg. Andelen som er positive til dette steg fra 55 prosent til 66 prosent blant kvinnene. Tilsvarende prosenttall for menn var 52 og 54, altså en ubetydelig økning. Den største endringen finner vi blant offentlige funksjonærer, der andelen som slutter opp om kvoteringsforslaget økte med 16 prosentpoeng. Også blant folk med universitets- eller høgskoleutdanning har det blitt økt oppslutning om forslaget.[21] Når det gjelder forskjeller mellom de ulike partienes velgere, så vi tidligere at det særlig var mellompartienes velgere som hadde blitt mer positive til at kvinnene skulle inn i offentlige utvalg.

Det siste spørsmålet i tabell 5.2 gjelder reduksjon av skatten på høye inntekter. Parti dominerer også bildet for dette forslaget. Det er ikke lenger flertall for skattereduksjon av denne art i noe parti. I tillegg til parti er det bare yrkestilknytning som spiller noen direkte rolle for opinionsendringene. Det er de grupper som i 1981 var mest positive til skattereduksjoner som i størst grad har skiftet standpunkt. Både funksjonærer og selvstendig næringsdrivende ønsker i mindre grad enn før skattelettelse på høye inntekter. Arbeidere og bønder og fiskere som var minst positive til denne type skattereduksjon, er også mest stabile i sin vurdering av forslaget.[22] Det er ingen sammenheng mellom endringer i synet på skattelette og kjønn, alder eller utdanning.

Hovedinntrykket etter den multivariate analysen er at det har skjedd relativt store forskyvninger i enkelte velgergrupper, selv om de gjennomsnittlige endringer ikke er så store for alle spørsmål. Analysen avdekker at det i stor grad er tale om utjevning av motsetninger mellom ulike velgergrupper både når det gjelder sosiale bakgrunnsforhold og partitilknytning.

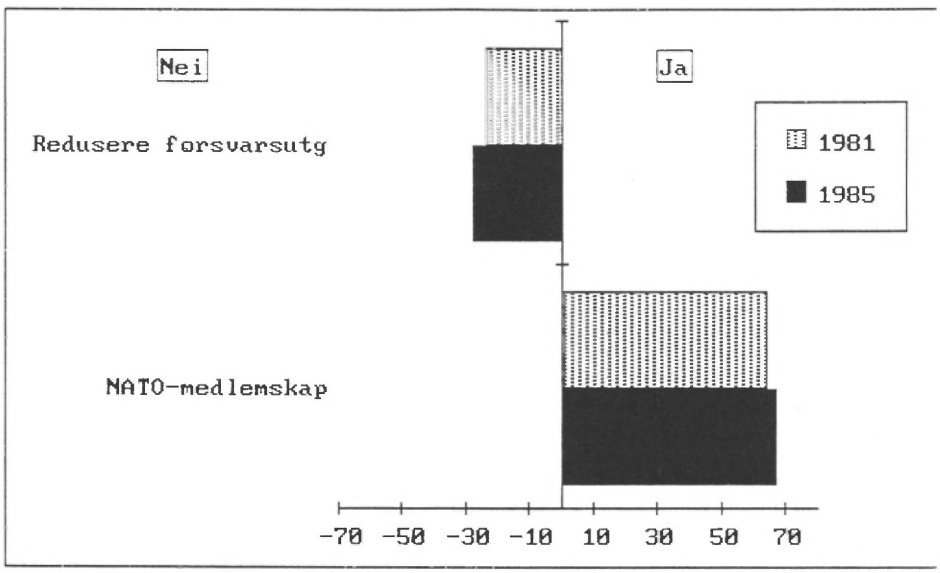
---

[19] Fra 50 prosent til 59 prosent.
[20] Korrelasjonen (tau b) mellom holdning til dette spørsmålet i 1981 og i 1985 er 0.41.
[21] Andelen positive til forslaget økte fra 42 prosent til 56 prosent.
[22] Andelen positive til forslaget ble redusert med om lag 10 prosentpoeng både blant offentlige og private funksjonærer og selvstendig næringsdrivende.

NATO-medlemskap og forsvarsutgifter

De stridsspørsmål vi har behandlet til nå, inngår alle i den første ideologiske dimensjonen som vi har kalt "offentlig mot privat virksomhet og forsvars- og utenrikspolitikk". Det er det siste leddet i denne betegnelsen vi nå skal analysere nærmere, nemlig holdninger til NATO-medlemskapet og forslaget om å redusere forsvarsutgiftene. Disse spørsmålene har vært analysert ved flere anledninger tidligere (jf. Valen 1977, Valen 1980, Valen 1984). I figur 5.6 viser vi opinionsbalansen for disse to spørsmålene i 1981 og 1985.

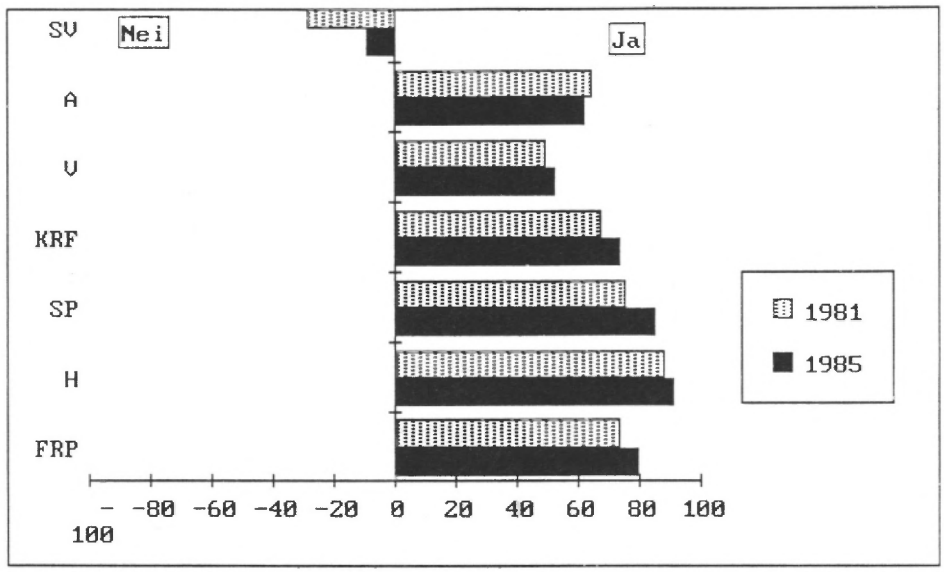
Figur 5.6. Redusere forsvarsutgiftene, fortsatt NATO-medlemskap. Opinionsbalanse 1981-1985

Tendensen er den samme for begge spørsmål. Det er en viss økning i andelen som stiller seg positiv til NATO-medlemskapet og som går mot en reduksjon av forsvarsutgiftene. Flertallet i opinionen er imidlertid betydelig større for NATO-medlemskapet enn for spørsmålet om forsvarsutgiftene. Mens det er færre som ønsker å skjære ned på forsvarsutgiftene i Norge i 1985 enn i 1981, har utviklingen gått motsatt vei i vårt naboland Sverige. Der er det etter hvert flere som ønsker å redusere disse utgiftene (Holmberg & Gilljam 1987: 260).

Ser vi på opinionsbalansen i de forskjellige partiene, finner vi at den relativt lave gjennomsnittsendringen skjuler til dels store variasjoner i ulike velgergrupper.

Figur 5.7. Fortsatt NATO-medlemskap. 1981-1985

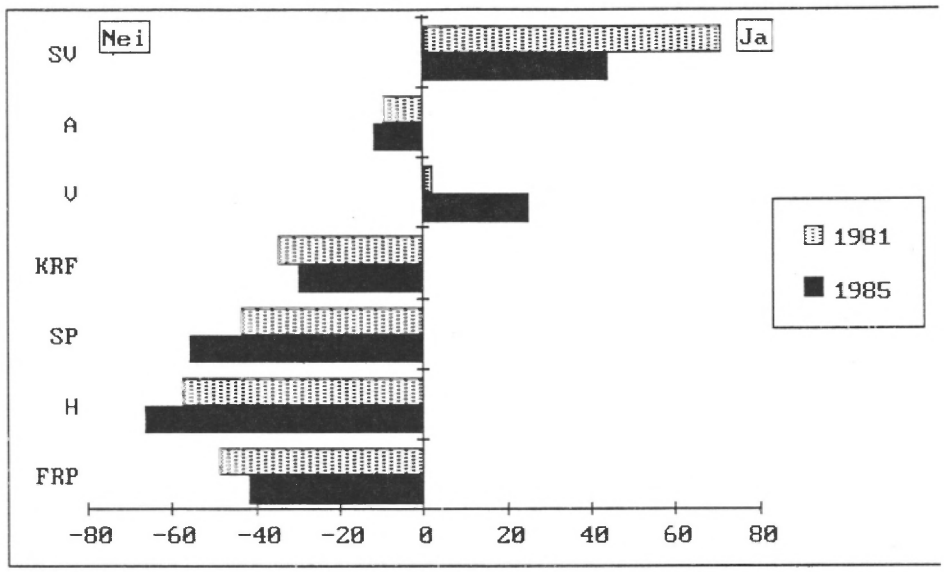
Oppslutningen om NATO har økt i alle partier unntatt Arbeiderpartiet. Den mest dramatiske endringen har skjedd blant Sosialistisk Venstrepartis velgere. SV er det eneste parti der et flertall ikke ønsker å opprettholde medlemskapet i NATO. Likevel har NATO-motstanden sunket sterkt fra 1981 til 1985.[23] For SVs vedkommende finner vi det samme mønster når vi ser på holdning til forsvarsutgiftene i figur 5.8. Andelen som vil redusere forsvarsutgiftene sank markert i den aktuelle perioden.[24]

Selv om andelen som går mot reduksjon av forsvarsutgiftene totalt sett har steget, ser vi at denne tendensen ikke omfatter velgere som sogner til Venstre. Ellers skiller KrF-velgerne seg noe ut ved at andelen som går mot nedskjæring av forsvarsutgiftene har sunket noe i denne gruppen.

De to siste figurene viser at de største endringer i synet på forsvars- og utenrikspolitikk har skjedd på venstrefløyen av systemet, blant Sosialistisk Venstrepartis velgere. NATO-motstanden sank med 19 prosentpoeng blant SV-velgerne fra 1981 til 1985. Ønsket om å redusere forsvarsutgiftene er i samme velgergruppe sunket med 27 prosentpoeng.

[23] Opinionsbalanse i 1981 -29 og i 1985 -10.
[24] Opinionsbalanse i 1981 +71 og i 1985 +44.

Figur 5.8. Redusere forsvarsutgiftene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

Dette er en ganske dramatisk utvikling for en velgergruppe som helt siden stiftelsen av Sosialistisk Folkeparti i 1961 har representert en utenrikspolitisk opposisjon i forhold til de andre partiene. Selv om SV fortsatt er det eneste parti der et flertall av velgerne er motstandere av NATO, er endringene over tid påfallende. Går vi tilbake til 1977, finner vi at opinionsbalansen blant SV-velgerne i NATO-spørsmålet var -62 prosentpoeng (Valen & Aardal 1983: 198). Nå er balansen bare på -10 prosentpoeng. NATO-motstanden har ikke vært så lav siden 1973. Da var opinionsbalansen også -10 prosentpoeng (Valen & Aardal 1983: 287). Venstres velgere var på glid i spørsmålet om NATO-medlemskap i perioden 1977 til 1981. Det ser ut til at situasjonen har stabilisert seg noe i 1985, i hvert fall når det gjelder NATO-medlemskapet. Derimot har ønsket om å redusere forsvarsutgiftene fått økt oppslutning blant venstrevelgerne. Av de andre partiene kan det være verd å merke seg at det blant Sp-velgerne har skjedd merkbare endringer i retning av større oppslutning både om NATO-medlemskapet og økning av forsvarsutgiftene.

Tabell 5.3. Endringer i synet på forsvars- og utenrikspolitikk, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985[1]

Variabel	Holdning til NATO		Holdning til forsvarsutg.	
	Eta	Beta	Eta	Beta
Yrke	0,21	0,13*	0,16	0,09*
Utdanning	0,15	0,10*	0,10	0,05
Alder	0,05	0,07	0,06	0,03*
Kjønn	0,05	0,07	0,20	0,15*
Parti	0,59	0,56*	0,41	0,22*
R^2		0,385		0,361

Merk: Variable merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

[1] Analysen er foretatt med holdning i 1985 som avhengig variabel og holdning i 1981 som kovariat i en MCA-analyse. Betakoeffisientene i tabellen er derfor kontrollert både mot de øvrige uavhengige variable og holdning i 1981. R^2 gir forklart varians for holdning i 1985, når man tar hensyn til holdning til samme spørsmål i 1981.

Tabell 5.3 viser at parti, yrke og utdanning har direkte betydning for endringer i synet på NATO-medlemskapet. Arbeidere er den yrkesgruppe der vi finner den laveste andel NATO-tilhengere. Likevel økte andelen som går inn for NATO-medlemskap fra 66 prosent i 1981 til 69 prosent i 1985. Økningen blant private funksjonærer, som er den yrkesgruppe der det er flest NATO-tilhengere, var derimot minimal.[25] Selv om utdanning har en direkte effekt på endringer i synet på NATO, viser en nærmere undersøkelse at det ikke dreier seg om store prosentvise endringer i andelen som ønsker fortsatt medlemskap i ulike utdanningsgrupper. Det er derimot en tendens til at motstanden mot NATO er blitt svekket noe mer blant de med midlere utdanning (Gymnas I og Gymnas II) enn i andre utdanningsgrupper.

Den største endringen i synet på forsvarsutgiftene har skjedd blant folk over 50 år. Andelen som ønsker reduksjon sank fra 38 til 29 prosent i denne gruppen. Blant selvstendig næringsdrivende sank denne fra 28 til 23 prosent. Det var derimot ingen endringer blant gruppen arbeidere som i størst grad går inn for reduksjon av forsvarsutgiftene.[26]

Det er relativt stor enighet i befolkningen i synet på forsvars- og sikkerhetspolitikk. SV-velgernes endringer i disse spørsmålene gjør at totalbildet i enda sterkere grad enn tidligere preges av samstemmighet eller konsensus. Panelmaterialet bekrefter i høyeste grad denne tendens. Den individuelle stabilitet i synet på NATO er så høy som 85 prosent. Sagt på en annen måte holdt 97 prosent av de som gikk inn for norsk medlemskap i NATO i 1981, fast på dette standpunktet i 1985. Samtidig gikk

[25] Fra 83 prosent til 84 prosent.
[26] 36 prosent av arbeiderne ønsket å redusere forsvarsutgiftene i 1985.

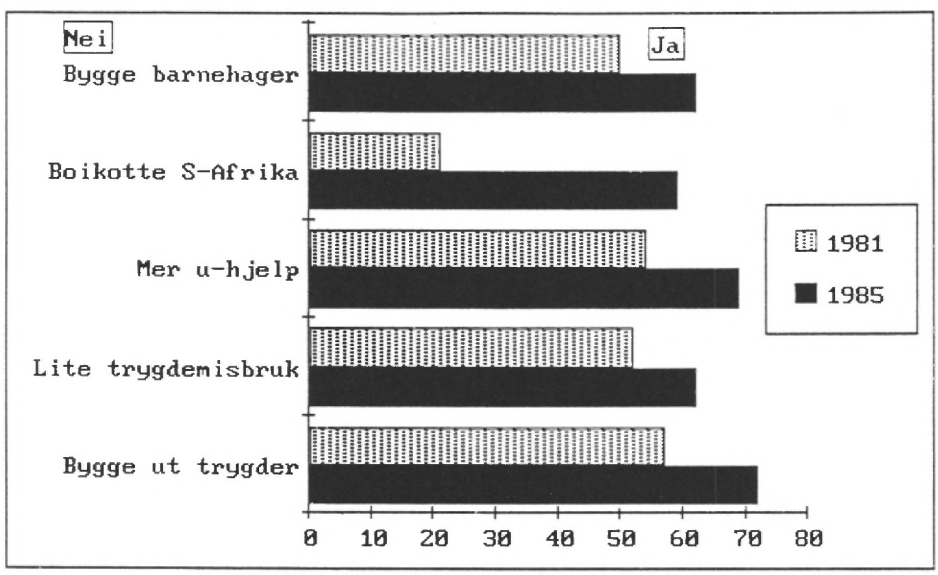
mer enn 1/3 av NATO-motstanderne i 1981 over til motsatt side i 1985. Den individuelle stabiliteten for spørsmålet om forsvarsutgiftene er også større enn for spørsmålene knyttet til offentlig kontroll, medbestemmelse og likestilling. Dette viser at det ikke bare er stor stabilitet i opinionen i forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål, men de endringer som skjer går i retning av enda større samstemmighet i opinionen.

De multivariate analysene viser at partitilknytning spiller en svært viktig rolle når det gjelder forskyvninger i opinionen fra ett valg til et annet. Likevel spiller bakgrunnsfaktorer som yrke og utdanning, og til dels alder og kjønn, en selvstendig rolle. For de to utenrikspolitiske stridsspørsmålene viser det seg at det i meget stor grad er tale om utjevning av motsetninger mellom ulike grupper av befolkningen. Spørsmålet er om dette også gjelder andre stridsspørsmål i undersøkelsen.

Sør-Afrika, u-hjelp, barnehager og trygder

I figur 5.9 viser vi opinionsbalansen i 1981 og 1985 for spørsmål knyttet til velferdsstatsdimensjonen. Det gjelder barnehageutbygging, handel med Sør-Afrika, støtte til utviklingslandene, trygdemisbruk og spørsmålet om å bygge ut trygdene.

Figur 5.9. Barnehager, Sør-Afrika, u-hjelp, trygder. Opinionsbalanse 1981-1985

I flere av disse sakene har det skjedd betydelige endringer i opinionen.[27] Den største endringen gjelder forslaget om å stanse all handel med Sør-Afrika.[28] Det vil si at en stadig større andel av den norske befolkningen støtter forslaget om boikott. Det er ikke særlige endringer i andelen som går mot boikott, men det er betydelig færre som sitter på gjerdet og flere som direkte går inn for forslaget.[29] Det virker rimelig å se denne endringen i sammenheng med den skjerping av motstanden mot apartheidregimet i Sør-Afrika som har kommet til uttrykk både fra norske myndigheters side og fra internasjonale organer som FN. Det er i denne forbindelse et typisk trekk at det først og fremst er de som tviler eller ikke har tatt standpunkt som lar seg "dra med" i denne saken.

Også når det gjelder synet på u-hjelpen har det skjedd en endring slik at flere enten vil opprettholde eller øke støtten til utviklingslandene. Selv om andelen som er positiv til u-hjelp er større enn i 1981, ligger denne støtten på et lavere nivå enn i 1977. Det er videre flere som vil bygge ut barnehager. Trygdespørsmålene viser en entydig tendens. Færre mener at trygdene misbrukes og færre mener at det bør bli mindre trygd.[30] Alle de enkeltspørsmål som inngår i velferdsdimensjonen, og som enten går på nasjonal eller internasjonal solidaritet, peker i samme retning. Oppslutningen om velferdsstaten og internasjonal solidaritet har økt.

Det neste spørsmål gjelder i hvilken grad oppslutningen om velferdsstaten har økt blant alle partiers velgere, eller om det er noen partier som skiller seg ut. Av plasshensyn velger vi ut bare en del av de aktuelle stridsspørsmålene. Figur 5.10 viser opinionsbalansen i 1981 og 1985 for spørsmålet om handelsboikott av Sør-Afrika, som jo var det spørsmålet der opinionen hadde skiftet mest.

Naturlig nok har de største endringene skjedd blant de partiene som vegret seg mest mot å stanse handelen med Sør-Afrika i 1981. Dette fører blant annet til at Høyres velgere har skiftet mest i favør av boikott. Men vi ser også at utslagene er store for Kristelig Folkeparti, Arbeiderpartiet og Senterpartiet. Det er meget interessant at vi finner samme tendens hos Fremskrittspartiets velgere som hos de andre partiene. FrP var det eneste parti i 1981 der et flertall av velgerne gikk mot handelsboikott av Sør-Afrika. I 1985 er det derimot en overvekt på 32 prosent i favør av boikott.

Holder vi oss til de spørsmålene som berører internasjonale forhold, ser vi av neste figur at det også har skjedd endringer i FrP-velgernes syn på utviklingshjelp, selv om endringene ikke er dramatiske.

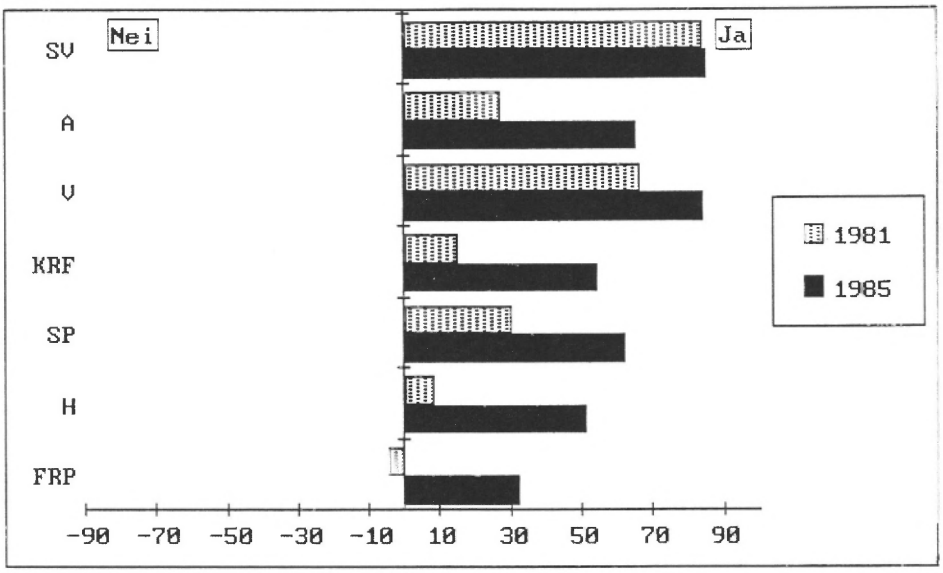
[27] Spørsmål om støtte til innvandrerkultur og om likestillingen er ført for langt er ikke blitt stilt tidligere i valgundersøkelsene. Vi har derfor ikke data om disse spørsmålene over tid.

[28] Opinionsbalansen økte her fra +21 i 1981 til +59 i 1985. Korrelasjonen (tau b) mellom holdning til Sør-Afrika i 1981 og i 1985 er 0.33.

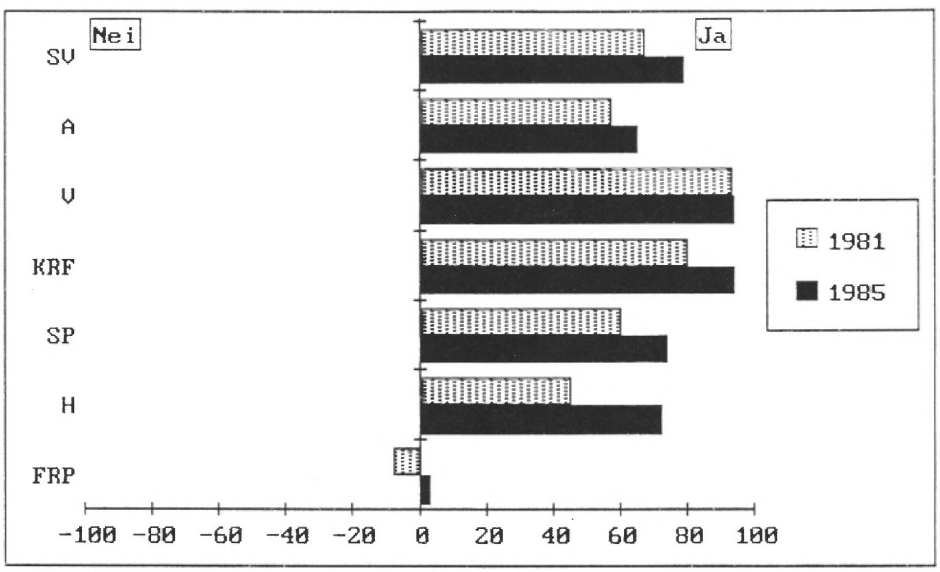
[29] Andelen som var "lite opptatt" av forslaget sank fra 37 prosent til 12 prosent.

[30] Andelen som mener at trygdene misbrukes i stor grad sank med 5 prosent, og andelen som mener at trygdene misbrukes svært lite økte med 5 prosent. Likedan mente 19 prosent flere at trygdene bør bygges videre ut, mens 9 prosent færre mente det burde bli mindre trygd.

Figur 5.10. Boikott av Sør-Afrika. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

Figur 5.11. Opprettholde eller øke u-hjelpen. Oponionsbalanse etter parti 1981-1985

Mens flertallet av velgerne til Fremskrittspartiet i 1981 gikk mot en økning eller opprettholdelse av støtten til u-landene, er det nå en svak overvekt av positive holdninger.[31] Den største absolutte endringen har imidlertid funnet sted blant Høyres velgere. Mens andelen som støttet u-hjelpen var betydelig lavere blant Høyres velgere enn f.eks. Arbeiderpartiets i 1981, er forholdet omvendt i 1985. Det er også bemerkelsesverdig at KrF-velgerne som på forhånd var svært positive til u-hjelp, er blitt enda mer positivt innstilt. I KrF og Venstre er det nå tilnærmet 100 prosents oppslutning om u-hjelpen.[32]

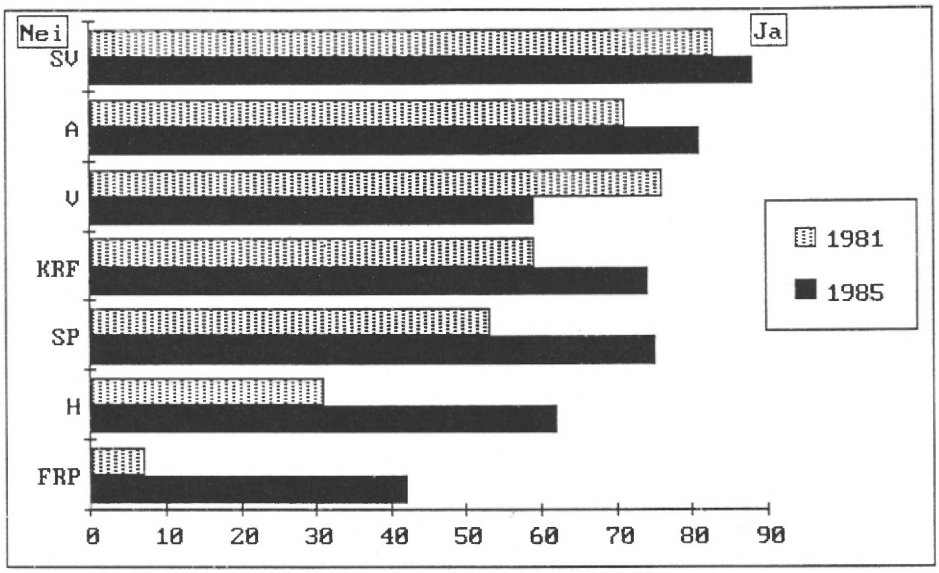
Spørsmålene om at "trygdene misbrukes i stor grad" og at det "bør bli mindre trygd" har stått sentralt i debatten om velferdsstatens framtid. Tidligere undersøkelser viser at motstanden mot trygdeordningene var størst i 1973, året for den store trygdemisbruksdebatten (jf. Kolberg & Pettersen 1981). Spørsmålet om "det bør bli mindre trygd" er stilt ved alle valgundersøkelsene etter 1965, med unntak av 1969. Vi skal ikke studere trygdeholdningene over hele denne tidsperioden, men konsentrere oss om de siste valgene. Oppslutningen om trygdene har økt klart i den siste valgperioden. Et stort flertall av velgerne mener at trygdene ikke misbrukes i stor grad og ønsker heller ikke at det skal bli mindre trygd. Motstanden mot trygdeordningene nådde et lavmål i 1985. Bare 7 prosent av de spurte ønsket å bygge ned trygdene. Til sammenligning gikk 24 prosent inn for nedbygging i 1973 og 16 prosent i 1981.[33] Figur 5.12 viser holdning til utbygging av trygder etter parti.

Selv om andelen som ønsker å bygge ut trygdene økte klart i perioden 1981-1985, omfatter dette ikke Venstres velgere. Her sank faktisk andelen som ønsket å bygge ut trygdene (jf. Pettersen & Kolberg 1988). Derimot finner vi større endringer i favør av trygdene på høyrefløyen av partisystemet. Størst endring var det blant FrP-velgerne, men de er tett fulgt av Høyre. Også blant Senterpartiets og Kristelig Folkepartis velgere er det flere som ønsker å bygge ut trygdene. Samlet fører dette til at den partipolitiske polariseringen i synet på trygdene er betydelig mindre i 1985 enn i 1981. Utslagene er ikke like store når det gjelder spørsmålet om trygdene misbrukes eller ikke (figuren ikke vist her). Andelen som mener trygdene misbrukes har faktisk økt litt blant FrP-velgerne. Fremskrittspartiet er også det parti som i størst grad mener at trygdene misbrukes, selv om det ikke er et flertall av FrP-velgerne som mener dette. Det kan synes selvmotsigende at disse velgerne ønsker økt utbygging av trygdene samtidig som de mener at trygdene misbrukes. Det er sannsynlig at årsaken til dette har å gjøre med ulike former for trygdeytelser. Man

---

[31] Opinionsbalanse -8 i 1981 og +3 i 1985.
[32] Opinionsbalanse +94 for begge partier i 1985.
[33] En meningsmåling med nøyaktig samme spørsmålsformulering som vi har benyttet ble gjennomført våren 1987 i regi av Trygdeforskningsprogrammet ved Institutt for Sosialforskning (INAS). Andelen som ønsket å bygge ned trygdene var i denne undersøkelsen 6 prosent, altså samme nivå som i valgundersøkelsen i 1985. Jf. Øverbye & Hatland 1988, tabell 2. Tallene for 1981 er imidlertid feil i deres tabell.

Figur 5.12. Bygge ut trygdene. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

kan godt mene at enkelte trygder blir misbrukt, f.eks. syketrygden, samtidig som man mener at alderstrygden og uføretrygden bør bygges videre ut.

Når det gjelder de individuelle forskyvningene, skal vi se nærmere på spørsmålet om å stanse all handel med Sør-Afrika. Den individuelle stabiliteten i dette spørsmålet er bare 47 prosent, slik vi ser det i tabellen under.[34]

Tabell 5.4. Holdning til boikott av Sør-Afrika. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall

	Holdning 1985				
	Enig	Både-og	Uenig	Vet-ikke	Alle 1981
Holdning 1981					
Enig	35,4	1,4	0,9	0,7	38,2
Både-og	22,9	5,8	3,2	5,1	37,1
Uenig	7,9	2,4	4,3	1,3	15,8
Vet-ikke	4,9	1,6	0,5	1,7	8,9
Alle 1985	70,9	11,3	8,9	8,9	100,0

[34] Korrelasjonskoeffisienten Pearson's r=0.40, $p < 0.05$. Ubesvart ikke med i beregningen.

Det er spesielt interessant at den største overgangen fra 1981 til 1985 har skjedd blant de som var i tvil i 1981. Tar vi i tillegg med de som ikke hadde noen mening sist, skiftet 28 prosent av panelet standpunkt i favør av boikott. Tar vi utgangspunkt i de som var motstandere av boikott i 1981, går halvparten av dem inn for boikott i 1985. Men også i dette spørsmålet har en del personer skiftet i motsatt retning, det vil si gått fra positiv holdning og over til å bli motstandere av boikott.

Endringer i synet på Sør-Afrika, u-hjelp og trygder og sosial bakgrunn

Endringene i synet på velferdsspørsmålene varierer som vi har sett sterkt med den enkeltes partipreferanse. Spørsmålet er om stemmegiving er den eneste faktor som kan forklare disse endringene, eller om også sosiale bakgrunnsforhold spiller en viss rolle. Vi har foretatt en multivariat MCA-analyse også for disse stridsspørsmålene og viser resultatet i tabell 5.5.[35]

Tabell 5.5. Endringer i synet på Sør-Afrika, u-hjelp og trygder, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985

Variabel	Stanse handel med Sør-Afrika		Øke eller opprett-holde u-hjelpen		Trygdene misbrukes		Bygge ut trygdene	
	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta
Yrke	0,15	0,09*	0,21	0,09*	0,21	0,11*	0,20	0,14*
Utdanning	0,09	0,10	0,24	0,19*	0,17	0,11*	0,09	0,12*
Alder	0,12	0,12*	0,01	0,06	0,10	0,10*	0,09	0,06
Kjønn	0,03	0,00	0,00	0,01	0,06	0,02	0,00	0,05
Parti	0,34	0,23*	0,33	0,29*	0,24	0,18*	0,32	0,22*
R^2	0,236		0,186		0,281		0,191	

Merk: Variable merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

Tabellen bekrefter at parti betyr svært mye for endringer i synet på disse stridsspørsmålene, men vi ser også at sosiale bakgrunnsvariable har en selvstendig innvirkning på holdningsendringene.

Ser vi først på spørsmålet om å stanse all handel med Sør-Afrika, er både yrke og alder statistisk utsagnskraftige for endringer i synet på dette spørsmålet. Utdanningsnivå og kjønn spiller derimot ingen rolle for disse endringene. Samlet sett har den viktigste endringen skjedd blant de som tidligere satt på gjerdet. I 1981 var det som tidligere nevnt 37 prosent av de spurte som ikke hadde tatt standpunkt til spørsmålet. I 1985 var denne andelen sunket til 12 prosent. Andelen som nå går inn for handelsboikott har økt mest i de yrkesgruppene som tidligere var minst positive til et slikt tiltak, blant annet bønder og fiskere og selvstendig næringsdrivende.[36] Når det gjelder utslagene for alder har det skjedd større forskyvninger blant yngre og middelaldrende enn blant eldre, slik at det nå ikke er særlig store forskjeller i synet på Sør-Afrika mellom ulike aldersgrupper.

Når vi så går over til synet på utviklingshjelpen, ser vi at ved siden av parti er det særlig utdanning som har spilt en rolle for holdningsendringene i dette spørsmålet. Andelen som ønsker å skjære ned på u-hjelpen har sunket i alle utdanningsgrupper, men mest blant de med midlere utdanning (Gymnas II og Gymnas I). I disse gruppene ble andelen som ønsket nedskjæring redusert fra 21 prosent i 1981 til 11 og 12 prosent i 1985. Universitets- eller høgskoleutdannede var den gruppen som var mest positiv til u-hjelp i 1981, og de har i liten grad forandret syn. Overgangsmatrisene viser for det første at den individuelle stabiliteten er svært høy (71 prosent), samtidig som over halvparten av de som gikk inn for en reduksjon av u-hjelpen i 1981 nå vil opprettholde den eller til og med øke den.

Vi har tidligere vist at endringene ikke har vært like store for de to trygdespørsmålene. Den største endringen har vært knyttet til synet på om trygdene misbrukes. MCA-analysen viser at i tillegg til systematiske variasjoner mellom de ulike partienes velgere, har både yrkesposisjon, utdanning og alder hatt direkte betydning for reduksjonen av andelen som mener trygdemisbruket er stort. Holder vi oss til andelen som mener at trygdene misbrukes mye, finner vi den største endringen blant selvstendig næringsdrivende, der andelen sank fra 37 prosent i 1981 til 21 prosent i 1985. Også blant de med midlere utdanning (Gymnas I) sank andelen som mente trygdemisbruket var stort. Det samme gjelder de med universitetsutdanning. I den sistnevnte gruppen sank prosentandelen fra 16 til 10 prosent. Den største endringen etter alder finner vi blant de mellom 31 og 50 år. Interessant nok steg andelen som mente trygdene misbrukes mye

---

[35] Analysen er foretatt med holdning i 1985 som avhengig variabel og holdning i 1981 som kovariat i en MCA-analyse. Betakoeffisientene i tabellen er derfor kontrollert både mot de øvrige uavhengige variable og holdning i 1981. R^2 gir forklart varians for holdning i 1985, når man tar hensyn til holdning til samme spørsmål i 1981.

[36] Blant bønder og fiskere økte andelen som gikk inn for boikott fra 34 prosent til 77 prosent, blant selvstendig næringsdrivende økte andelen fra 36 prosent til 74 prosent.

blant de under 30 år. Endringer i ønsket om fortsatt utbygging av trygdene har ingen sammenheng verken med alder eller kjønn. I kapittel 3 viste vi at flere kvinner enn menn nevnte helse og sosialpolitikk som viktigste sak for deres stemmegiving. Når det derimot gjelder endringer i synet på trygdene har kjønn ingen selvstendig betydning. Det ser videre ut til at yrke betyr relativt mer for endringer i synet på trygdeutbygging enn det gjør for endringer i synet på trygdemisbruk. De største utslag for yrke finner vi blant private funksjonærer og selvstendig næringsdrivende. Holder vi oss til de som ønsker mindre trygd, gikk andelen av private funksjonærer som delte dette ønsket ned fra 22 prosent i 1981 til 9 prosent i 1985. Blant selvstendig næringsdrivende er tallene 19 og 9 prosent. Vi finner også en meget sterk reduksjon i ønsket om mindre trygd blant de med middels høy utdanning (Gymnas II).[37] Den individuelle stabiliteten er på under 60 prosent for spørsmålet om trygdemisbruk. Den største endringen har skjedd blant de som i 1981 sa at det var mye misbruk av trygdene. Når det gjelder spørsmålet om å bygge ut trygdene, har nesten 3/4 av de som ville redusere trygdene ved forrige valg skiftet standpunkt i retning av å opprettholde trygdene eller bygge dem ut.

Vi tar ikke plass til spørsmålet om barnehageutbygging i tabellen over, men vi vil kort redegjøre for enkelte funn. En multivariat analyse viser nemlig at partipreferanse ikke har noen selvstendig betydning for endringer i synet på barnehageutbygging. Barnehageutbygging blir derfor et spesielt stridsspørsmål ettersom dette er det eneste av de stridsspørsmål vi har analysert der parti ikke spiller noen direkte rolle for skiftningene. Det betyr at oppslutningen om barnehageutbygging har økt omtrent like mye i alle politiske leirer. I motsetning til de øvrige stridsspørsmål knyttet til velferdsdimensjonen varierer imidlertid endringer i synet på barnehageutbygging med kjønn. Kvinner slutter sterkere opp om utbygging enn menn. Den individuelle stabiliteten for dette spørsmålet er 67 prosent.

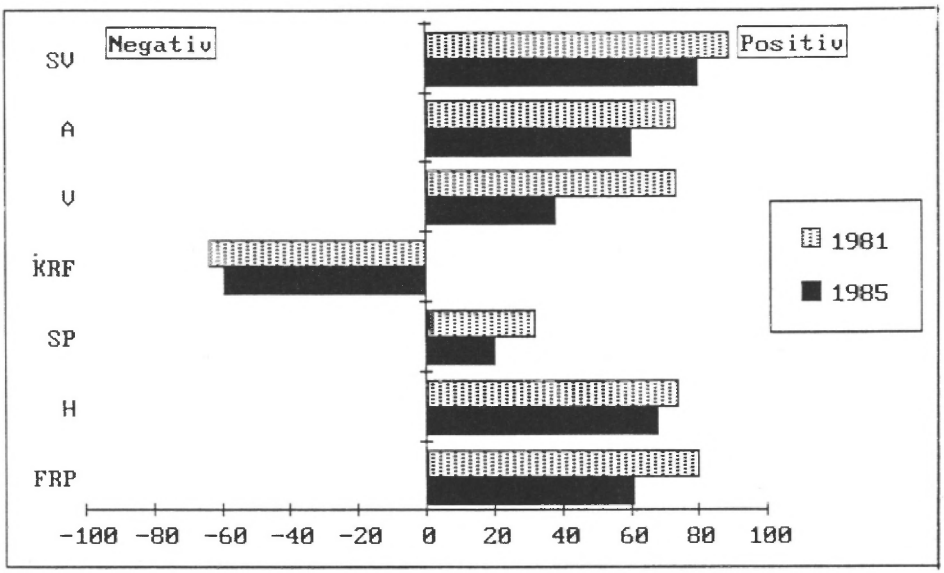
Abortsaken

Når det gjelder endringer som berører den moralsk-religiøse dimensjonen, må vi holde oss til abortsaken. De andre spørsmålene som inngår i denne dimensjonen i 1985 ble ikke stilt i valgundersøkelsen i 1981. Abortsaken har på mange måter stått i en særstilling siden slutten av 1960-årene og er blitt gjenstand for en rekke analyser innenfor rammen av valgforskningsprogrammet (Martinussen & Valen 1976, Waldahl 1983). Det var lenge flertall mot det mest liberale alternativet, selvbestemt abort. Valgundersøkelsen i 1981 viste for første gang et flertall av velgerne som gikk inn for selvbestemt abort. Dette flertallet har imidlertid skrumpet inn fra 58 prosent i 1981 til 50 prosent i 1985. Andelen som er restriktive, det vil si som enten ikke godtar abort i det hele tatt, eller bare når morens liv eller helse er i fare, har derimot økt med 5 prosentpoeng.

[37] Prosentandelen sank her fra 18 til 7 prosent i perioden.

Totalt fører dette til at opinionsbalansen har sunket med 10 prosentpoeng i perioden.[38] Figur 5.13 viser opinionsbalansen i 1981 og 1985 etter parti.[39]

Figur 5.13. Holdning til abort. Opinionsbalanse etter parti 1981-1985

Totalt sett er folk blitt mindre positive til abort. Opinionsbalansen sank med 10 prosentpoeng til +48 i 1985. I figuren over har vi gått direkte på opinionsbalansen i de ulike velgergrupper. Vi ser at den reduserte oppslutningen om abort ikke skyldes KrF-velgere, som ellers er mest restriktive i dette spørsmålet. Derimot har oppslutningen om abort blitt

[38] Korrelasjonen (tau b) mellom holdning til abort i 1981 og i 1985 er 0.59.

[39] Opinionsbalansen for holdning til abort er differansen av ("abort bør aldri tillates" + "abort bør tillates bare hvis kvinnens liv eller helse er i fare") og ("abort bør også tillates hvis kvinnen på grunn av personlige forhold har meget vanskelig for å ta seg av et barn" + "selvbestemt abort. Den enkelte kvinne må selv få bestemme om hun vil føde sitt barn"). Opinionsbalansen er snudd i figuren slik at en positiv balanse viser en overvekt i favør av abort, mens en negativ balanse uttrykker en mer restriktiv holdning.

betydelig mindre blant Venstres velgere og FrP-velgerne. Høyres velgere har beveget seg mindre i abortrestriktiv retning enn de andre partienes velgere. Vi er imidlertid interessert i om disse opinionsskiftene varierer systematisk med sosial bakgrunn slik vi har sett det for andre stridsspørsmål. Den multivariate analysen i tabell 5.7 viser at parti sammen med de sosiale bakgrunnsvariablene forklarer svært mye av endringene i synet på abort. Men før vi går over på den multivariate analysen, skal vi se nærmere på overgangsmatrisen.

Den individuelle stabiliteten i abortsaken er på om lag 68 prosent. Dette er betydelig høyere enn for de andre stridsspørsmål vi har studert. Det mest interessante ved tabell 5.6 er å se på hvor de personene som i 1981 gikk inn for selvbestemt abort har forflyttet seg.

Tabell 5.6. Holdning til abort. Overgangsmatrise 1981 og 1985. Prosenttall

	Holdning 1985					
	Aldri abort	Kvinnens liv, helse	Personlige forhold	Selvbestemt	Vet-ikke	Alle 1981
Holdning 1981						
Aldri abort	0,5	0,4	0,0	0,4	0,0	1,3
Kvinnens liv, helse	1,0	11,3	2,4	1,0	0,0	15,7
Personlige forhold	0,0	4,6	12,5	5,4	0,3	22,8
Selvbestemt	0,1	4,5	10,0	42,8	1,2	58,6
Vet-ikke	0,0	0,5	0,6	0,1	0,4	1,6
Alle 1985	1,7	21,2	25,6	49,7	1,8	100,0

Andelen som gikk inn for selvbestemt abort sank sterkt fra 1981 til 1985.[40] Denne endringen har i stor grad skjedd fra selvbestemt abort over til kun å godta abort hvis morens liv eller helse står på spill, eller når personlige forhold tilsier det. Om lag 1/4 av de som gikk inn for selvbestemt abort i 1981 har skiftet over til disse to mer restriktive standpunktene i 1985. På den annen side har 7 prosent av panelet skiftet fra restriktiv holdning til å godta selvbestemt abort.

[40] Korrelasjonskoeffisienten Pearson's $r=0.64$, $p < 0.05$. Ubesvart holdt utenfor beregningen.

Det neste spørsmålet gjelder hvilken betydning sosial bakgrunn og stemmegiving har for endringer i synet på abort.

Tabell 5.7. Endringer i synet på abort, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985[1]

	Eta	Beta
Yrke	0,21	0,10*
Utdanning	0,16	0,06*
Alder	0,18	0,08*
Kjønn	0,07	0,04*
Parti	0,42	0,22*
R^2		0,420

Merk: Variable merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

[1] Analysen er foretatt med holdning i 1985 som avhengig variabel og holdning i 1981 som kovariat i en MCA-analyse. Betakoeffisientene i tabellen er derfor kontrollert både mot de øvrige uavhengige variable og holdning i 1981. R^2 gir forklart varians for holdning i 1985, når man tar hensyn til holdning til samme spørsmål i 1981.

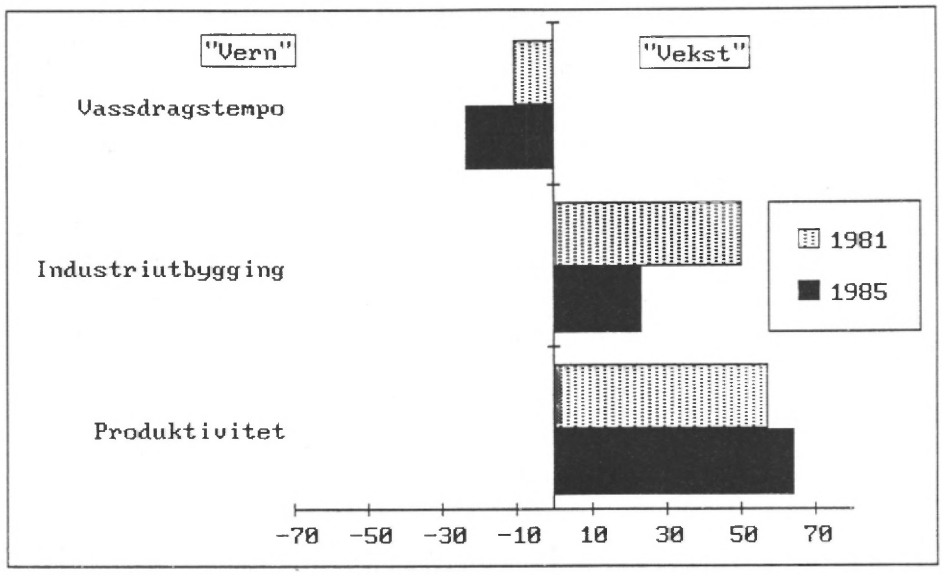
Alle bakgrunnsvariablene har direkte betydning for de endringer som har funnet sted. Sammenligner vi fordelingene for de ulike grupper i 1981 og 1985, finner vi blant annet at andelen som støtter selvbestemt abort har sunket sterkest blant selvstendig næringsdrivende og blant private funksjonærer.[41] Det er videre i de to laveste utdanningsgruppene vi finner størst forandringer i mer restriktiv retning. Det er kanskje ikke uventet at eldre velgere i betydelig grad går bort fra selvbestemt abort, men til en viss grad gjelder det samme faktisk de aller yngste velgerne. I aldersgruppen under 30 år har andelen som ønsker selvbestemt abort sunket fra 68 prosent til 59 prosent. Det er ikke kvinnene som i størst grad har skiftet standpunkt i dette spørsmålet, men menn.[42]

Energi og miljø

De siste spørsmålene vi skal analysere er knyttet til energiutbygging og vekst kontra vern. Figur 5.14 viser opinionsbalansen for spørsmålet om å satse på høy økonomisk vekst og høy produktivitet, ønske om fortsatt industriutbygging selv om det går utover vern av natur og miljø og spørsmålet om tempoet i vassdragsutbyggingen.

[41] Henholdsvis fra 54 til 41 prosent for selvstendig næringsdrivende og fra 66 til 58 prosent for private funksjonærer.
[42] Andelen som ønsker selvbestemt abort sank fra 64 til 53 prosent blant menn og fra 55 til 49 prosent blant kvinner.

Figur 5.14. Holdning til vassdragstempo, industriutbygging og produktivitet. Opinionsbalanse 1981-1985

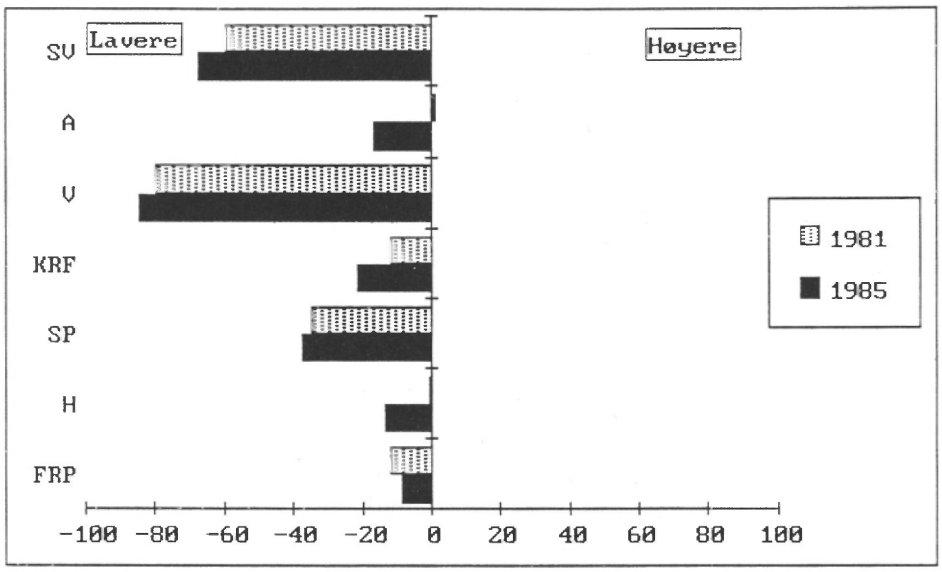

Figuren viser at tendensen ikke er helt entydig for disse tre spørsmålene. På den ene side er det blitt flere som går inn for et samfunn med høy økonomisk vekst og produktivitet.[43] På den annen side er det færre som går inn for fortsatt industriutbygging. Prosentandelen som ønsker industriutbygging sank med hele 18 prosentpoeng i perioden. Andelen som vil øke tempoet i vassdragsutbyggingen har også sunket sterkt.[44] For de to første spørsmålene har det skjedd en klar dreining i verneretning fra 1981 til 1985. Når det derimot gjelder synet på vekst og produktivitet, har det skjedd en viss forandring i favør av vekstalternativet. Disse utslagene står ikke nødvendigvis i strid med hverandre. Vi har i en annen sammenheng vist at spørsmålet om produktivitet i stor grad oppfattes som et bedriftsøkonomisk spørsmål, mens de to andre spørsmålene mer er knyttet til vekst kontra vern i sin alminnelighet. Det er derfor ikke inkonsistent at velgerne gir uttrykk for et sterkere verneengasjement samtidig som de går inn for økt produktivitet i arbeids- og næringslivet. For å studere disse utslagene nærmere, skal vi også her se hvordan holdningene varierer mellom ulike velgergrupper.

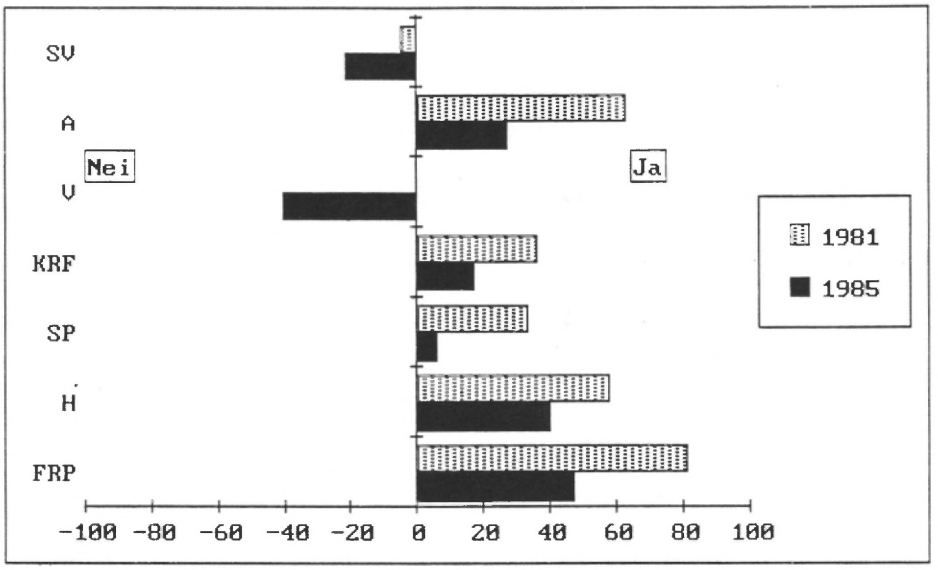
[43] Opinionsbalansen økte her fra +57 i 1981 til +64 i 1985.
[44] Opinionsbalansen var -11 i 1981 og -24 i 1985.

Figur 5.15. Tempoet i vassdragsutbyggingen. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985

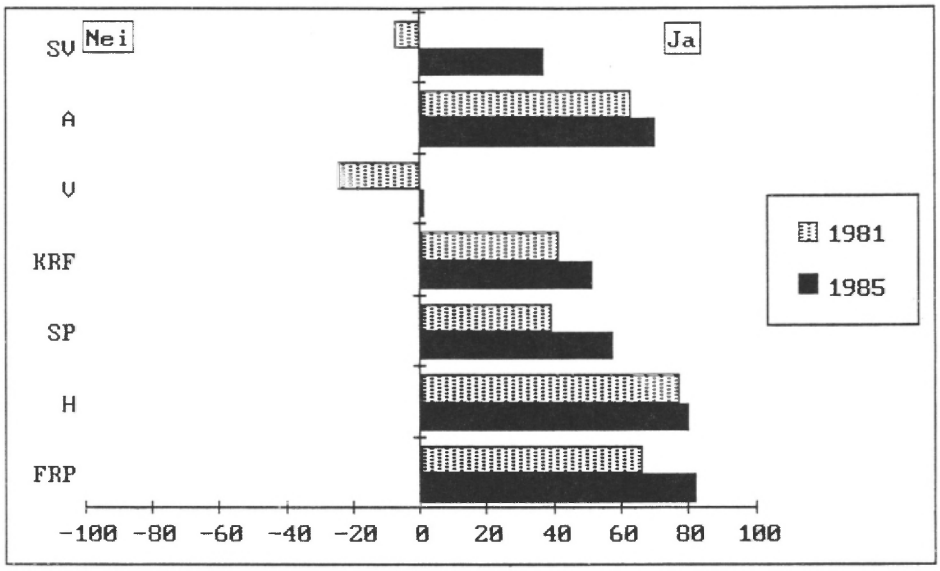
Figur 5.15 viser for det første at andelen som ønsker lavere utbyggingstempo har økt i alle partier unntatt Fremskrittspartiet. For det andre har det skjedd store endringer blant Arbeiderpartiets og Høyres velgere. For begge partier lå opinionsbalansen nær null sist, det vil si at velgerne var delt på midten i spørsmålet. I 1985 er det imidlertid en klar overvekt av velgere som ønsker lavere tempo i vassdragsutbyggingen. Også blant KrF-velgerne har det skjedd betydelige endringer i samme retning. I neste figur viser vi tilsvarende oversikt for spørsmålet om industriutbygging.

Figur 5.16. Fortsatt industriutbygging. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985

I dette spørsmålet har alle partienes velgere i stor utstrekning skiftet standpunkt. Mest iøynefallende er endringen blant venstrevelgerne. Fra en nøytral posisjon i 1981 er det nå en overvekt på 41 prosent av dette partiets velgere som ønsker lavere industrivekst. Sammen med SV-velgerne utgjør Venstres velgere en klar "vernegruppe". Nærmest disse to partiene kommer Senterpartiet, der opinionsbalansen i favør av industriutbygging har sunket fra 33 til 6 prosent i løpet av fire år. Sosialistisk Venstreparti og Venstre er svært interessante også når det gjelder det siste av vekst-vern-spørsmålene. I figur 5.17 ser vi at SV-velgerne har snudd helt om i spørsmålet om produktivitet.

Figur 5.17. Høy vekst og høy produktivitet. Opinionsbalanse etter parti 1981 og 1985

Fra en overvekt på 8 prosent i favør av lavere vekst og produktivitet, er det i 1985 en overvekt på 37 prosent i favør av høyere vekst og produktivitet blant SV-velgerne! Venstrevelgerne har også skiftet sterkt i samme retning, men de er delt på midten i 1985.[45] Samlet tyder disse funnene på at det først og fremst er blant "vernepartiene" at det har skjedd endringer. Det blir spennende å se i hvilken grad opinionsendringene kan ses i sammenheng med sosiale kjennetegn i tillegg til partitilknytning. Denne analysen finner vi i tabell 5.8.

[45] Opinionsbalanse +1 i favør av høy vekst og produktivitet.

Tabell 5.8. Endringer i synet på vassdragstempo, industriutbygging og produktivitet, etter parti og sosial bakgrunn. MCA-analyse. Panel 1981-1985[1]

Variabel	Økt tempo i vassdrags-utbygging		Fortsatt industriut-bygging		Høy vekst og pro-duktivitet	
	Eta	Beta	Eta	Beta	Eta	Beta
Yrke	0,13	0,09*	0,11	0,08	0,16	0,07*
Utdanning	0,11	0,08*	0,10	0,08	0,15	0,07*
Alder	0,20	0,11*	0,11	0,10*	0,06	0,01
Kjønn	0,08	0,04*	0,09	0,07*	0,08	0,06*
Parti	0,27	0,18*	0,30	0,24*	0,31	0,19*
R^2		0,225		0,209		0,254

Merk: Variable merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

[1] Analysen er foretatt med holdning i 1985 som avhengig variabel og holdning i 1981 som kovariat i en MCA-analyse. Betakoeffisientene i tabellen er derfor kontrollert både mot de øvrige uavhengige variable og holdning i 1981. R^2 gir forklart varians for holdning i 1985, når man tar hensyn til holdning til samme spørsmål i 1981.

Tabellen viser at sosial bakgrunn sammen med parti spiller en viktig rolle for opinionsendringene også når det gjelder spørsmål vedrørende vekst eller vern. Ser vi først på holdninger til tempoet i vassdragsutbyggingen, viser det seg at arbeidere og selvstendig næringsdrivende i mindre grad enn før ønsker økt tempo.[46] Det er videre de med lavest utdanning som i størst grad har skiftet standpunkt i favør av lavere utbyggingstempo. Det samme gjelder de over 50 år. I alle disse tilfellene har den største endringen i favør av lavere tempo skjedd blant de gruppene som tidligere gikk sterkest inn for høyt tempo i vassdragsutbyggingen. Overgangsmatrisen viser at den individuelle stabilitet bare er på 52,5 prosent. Av de som i 1981 ville øke utbyggingen av vassdrag, er det 1/3 som i 1985 vil ha lavere utbyggingstempo.

[46] Andelen som ønsker økt tempo gikk ned fra 43 til 33 prosent for arbeidere, og ned fra 47 til 38 prosent for selvstendig næringsdrivende.

Yrke og utdanning har ingen direkte betydning for endringer i synet på fortsatt industriutbygging. Dette er det eneste av de stridsspørsmål vi til nå har analysert der yrkesposisjon ikke spiller noen rolle. Derimot ser vi av tabellen at alder spiller en relativt viktig rolle. Går vi nærmere inn i materialet finner vi at andelen som går inn for industriutbygging sank meget sterkt blant ungdom under 30 år.[47] Ettersom de andre aldersgruppene ikke har skiftet standpunkt i samme utstrekning som de unge, fører dette til en viss polarisering i dette spørsmålet blant aldersgruppene i 1985. Kjønn har også betydning for opinionsskiftene. Ønsket om industriutbygging har sunket sterkere blant menn enn blant kvinner. Dette fører til at forskjellen mellom kvinner og menn i synet på dette spørsmålet er mindre enn før.[48] Den individuelle stabiliteten er imidlertid ubetydelig høyere enn for spørsmålet om vassdragsutbyggingen.

Alder er den eneste av bakgrunnsvariablene som ikke spiller noen direkte rolle for endringer i synet på "høy vekst og produktivitet". Interessant nok er det offentlige funksjonærer og bønder/fiskere som i størst grad har skiftet standpunkt i favør av høy produktivitet. Andelen som går inn for høy produktivitet økte fra 64 prosent til 74 prosent i perioden 1981-1985 blant offentlige funksjonærer.[49] Ønsket om høy vekst og produktivitet økte relativt sett minst blant de med lavest utdanning. Andelen veksttilhengere økte også mer blant kvinner enn blant menn. Ser vi på den individuelle stabiliteten finner vi at den er betydelig høyere enn for de to foregående spørsmålene.[50] Den totale stabilitet ligger 13-16 prosent høyere for produktivitetsspørsmålet enn for spørsmålene om vassdrags- og industriutbygging. Andelen som ønsket lavere vekst og produktivitet var ikke særlig stor i 1981, og hele 40 prosent av dem hadde skiftet over til motsatt standpunkt fire år senere.

Det er rimelig å se disse resultatene i lys av den lave interessen for energi- og miljøspørsmål som ble registrert under valgkampen. Helse- og sosialpolitikk dominerte fullstendig den politiske debatt. Ettersom vekst-vern ikke klarte å komme på dagsordenen førte dette til at motsetningene ble mindre i dette spørsmålet. De grupper som tidligere avvek mest, har nærmet seg gjennomsnittet av befolkningen. Det synes likevel som om oppslutningen om vernestandpunktet er noe større i 1985 enn i 1981. Avviket for spørsmålet om et samfunn med høy vekst og høy produktivitet må trolig tolkes i retning av et ønske om en effektivisering og rasjonalisering av produksjon og tjenesteyting. En slik økning i produktiviteten behøver ikke nødvendig å stå i strid med ønsket om å ta bedre vare på natur og miljø.

---

[47] Andelen var 70 prosent i 1981 og 47 prosent i 1985 i denne gruppen.
[48] Andelen som ønsker industriutbygging var 76 prosent i 1981 og 56 prosent i 1985 blant menn, og 65 prosent i 1981 og 53 prosent i 1985 for kvinner.
[49] Tilsvarende tall for bønder og fiskere er 69 prosent og 78 prosent.
[50] Individuell stabilitet er 68,4 prosent for spørsmålet om produktivitet.

Andre stridsspørsmål: Pornografi, karakterer i skolen

Enkelte spørsmål ble stilt i 1977 og 1985, men ikke i 1981. For disse spørsmålene har vi derfor bare sammenligningsgrunnlag over en åtteårsperiode. Vi skal ikke gå særlig inn på disse spørsmålene, men gir bare en kortfattet oversikt. Ett av spørsmålene gjelder synet på pornografi. Påstanden gjaldt å "forby alle former for pornografi". Opinionsbalansen for dette spørsmålet var 34 i favør av forbud i 1977 og 40 i samme retning i 1985. Det betyr at andelen som ønsker å forby pornografi har økt noe. I 1985 ønsket hele 58 prosent av befolkningen å forby alle former for pornografi. Ser vi på hvordan disse endringene slår ut for de enkelte partiene, finner vi et klart mønster. Sosialistisk Venstrepartis velgere er blitt mer positive til et slik forbud enn gjennomsnittet.[51] Fra å være den gruppen som - sammen med høyrevelgerne - i minst grad ønsket et forbud mot pornografi, er SV-velgerne nå blitt mer restriktive enn velgere i Arbeiderpartiet, Venstre, Høyre og Senterpartiet.

Spørsmålet om å avskaffe karakterene i skolen ble ikke stilt helt identisk i 1977 og 1985, men avvikene er ikke større enn at vi kan foreta en sammenligning.[52] Det er ikke store endringer i synet på karakterene, men tendensen er klar. Flere går mot å avskaffe karakterene i 1985 enn i 1977.[53] Også i denne saken har SV-velgerne i størst grad endret syn, men de er fortsatt den velgergruppen som i minst grad ønsker å beholde karakterene.[54]

---

[51] Gjennomsnittsendringen i opinionsbalansen er +4 prosentpoeng, SV-velgerne har endret balansen til +35 poeng.
[52] I 1977 lød påstanden: "Avskaffe karaktersystemet i våre skoler". I 1985: "Avskaffe karakterene i ungdomsskolen".
[53] Opinionsbalansen har økt fra 66 prosentpoeng til fordel for å beholde karakterene i 1977 til en overvekt på 70 prosentpoeng i 1985.
[54] Den totale opinionsbalansen i 1985 er 70 for å beholde karakterene, for SV er overvekten i samme retning 24, for Arbeiderpartiet 62, for Venstre 57, 89 for KrF, 90 for Sp og 89 for Høyre.

Oppsummering

1. Motstanden mot offentlige inngrep var klart mindre i 1985 enn i 1981. Det er økt oppslutning om medbestemmelse i private bedrifter og likestilling av kvinner og menn i offentlige utvalg.

2. Oppslutningen om NATO øker fortsatt. Sosialistisk Venstrepartis velgere er blitt betydelig mer positive til norsk NATO-medlemskap. Det er færre som ønsker å redusere forsvarsutgiftene. Også i dette spørsmålet har den største opinionsendringen funnet sted blant SV-velgerne.

3. Oppslutningen om boikott av Sør-Afrika økte svært mye fra 1981 til 1985. Den største endringen i favør av boikott fant sted blant Fremskrittspartiets velgere. Flere ønsker å bygge ut barnehagene. Støtten til u-hjelp er høyere enn før. Andelen som vil redusere trygdene har gått ned. Det samme har andelen som mener at trygdene misbrukes. Trygdemotstanden har aldri vært lavere enn i 1985. Igjen er det Fremskrittspartiets velgere som i størst grad har skiftet standpunkt i favør av trygdene.

4. Den mest uventede endring gjelder holdning til abort. Det er en merkbar nedgang i andelen som går inn for selvbestemt abort.

5. Selv om velgernes interesse for energi- og miljøspørsmål er lavere enn tidligere, er det flere som gir uttrykk for verneorienteringer. På den annen side har velgere fra vernepartiene SV, Venstre og Senterpartiet blitt mer vekst- og produktivitetsorienterte enn før.

Valget i 1985 fant sted etter en periode dels med en ren høyreregjering og dels med en borgerlig koalisjonsregjering. Hvordan har dette virket inn på opinionen? Selv om mønsteret er noe broket, synes opinionen å ha bevegd seg nærmere sentrum. Motstanden mot skatteprogresjonen har blant annet avtatt. Det er mulig denne tendensen reflekterer at sentrumspartiene har klart å markere sin politikk sterkere, og at Høyre har jenket seg etter sentrumspartiene.

Individuell stabilitet

Et sentralt trekk ved denne analysen er at de individuelle overgangene når det gjelder standpunkt til aktuelle stridsspørsmål er betydelig større enn det man får inntrykk av ved bare å se på totalfordelingene ved ulike tidspunkt. På samme måte som Converse (1964) finner også vi at den individuelle stabiliteten for enkelte spørsmål ikke er imponerende høy. Vi har ikke systematisk testet stabiliteten i forhold til Converses analyse, men stabiliteten i perioden 1981 til 1985 synes å ligge noe høyere enn i Converses data. I denne forbindelse kan det være verd å peke på at den individuelle stabiliteten er relativt høy for holdning til abort og til NATO. Det dreier seg her om holdninger til stridsspørsmål som lar seg identifisere i klare alternativer eller kategorier og som dessuten har vært høyt oppe på den politiske dagsorden, i alle fall i enkelte perioder. Når man derfor skal analysere spørsmålet om individuell stabilitet og konsistens, bør man trolig ta hensyn til i hvilken grad spørsmålene kan formuleres med klare alternativer som dekker den aktuelle debatt.

De endringer som har funnet sted, følger et klart mønster der, som nevnt, partitilknytning spiller en sentral rolle. Ser vi på de underliggende ideologiske dimensjonene, som bygger på disse stridsspørsmålene, virker det som om stabiliteten i opinionen er betydelig større. En forklaring på dette paradoks kan være av metodologisk art. Ved å benytte en rekke forskjellige stridsspørsmål til å måle de underliggende ideologiske dimensjoner slik vi har gjort, øker vi antakelig både validiteten og reliabiliteten i måleinstrumentet. Det vil si at målingene gir et bedre og mer presist bilde av de standpunkter og orienteringer som faktisk finnes i befolkningen. Når vi derimot ser på det enkelte spørsmål, vil en god del av variasjonen fra ett tidspunkt til et annet være forårsaket av manglende presisjon i selve måleinstrumentet (spørsmålet). Lav individuell stabilitet er imidlertid et trekk som går igjen i andre undersøkelser. Ronald Inglehart (1983) registrerer avvik mellom høy stabilitet på aggregatnivå ("verdier") og lav stabilitet på individnivå, og betegner dette som "the Level of Analysis Paradox". Man bør være noe varsom med å legge for stor vekt på individuelle skiftninger på ett enkelt spørsmål. Det er en av grunnene til at vi i dette kapitlet har knyttet analysen av enkeltspørsmål til de ideologiske dimensjoner de hører til (jf. kapittel 4). Selv om vi finner til dels store bevegelser i flere retninger på hvert enkelt spørsmål, er det et hovedmønster i skiftningene. Den viktigste tendensen gjelder spørsmål vedrørende offentlig styring og kontroll, medbestemmelse og likestilling. I disse sakene fant det i perioden 1981 til 1985 sted en svekkelse av høyreorienterte standpunkter og en dreining i venstreretning. Høyrebølgen som ble gjort til gjenstand for mye oppmerksomhet ved valget i 1981 stoppet opp i 1985. Om dette var en varig tendens eller snarere et forbigående fenomen, har vi ikke datagrunnlag for å gi noe endelig svar på. Resultater fra Kommune- og fylkestingsvalget 1987 og senere meningsmålinger, tyder på at det dreide seg om en kortvarig tendens. Analysen bekrefter partienes sentrale rolle i opinionsdannelsen. Opinionsendringene følger i meget stor utstrekning partilinjene. Men opinionssvingningene varierer også med sosiale bakgrunnsfaktorer. Yrke og utdanning betyr f.eks. mer for skifte av standpunkt enn alder og kjønn.

Litteratur

Andrews et al. 1973
Frank M. Andrews, James N. Morgan, John A. Sonquist & Laura Klem: Multiple Classification Analysis, Institute for Social Research, The University of Michigan, Ann Arbor.

Converse 1964
Philip E. Converse: "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", in David Apter(ed.): Ideology and Discontent, Free Press, New York.

Holmberg & Gilljam 1987
Søren Holmberg & Mikael Gilljam: Väljare och val i Sverige, Bonniers, Stockholm.

Inglehart 1983
Ronald Inglehart: "Stability, Change and Constraint in Mass Belief Systems: The Level of Analysis Paradox", Paper presented at the 1983 Annual Meeting of The American Political Science Association, Chicago, Sept.1-4. Også trykt i APSR vol.79, no.1, March 1985.

Kolberg og Pettersen 1981
Jon Eivind Kolberg og Per Arnt Pettersen: "Om velferdsstatens politiske basis", Tidsskrift for samfunnsforskning, nr.2-3, s. 193-222.

Martinussen og Valen 1976
Willy Martinussen og Henry Valen: "Makt og moral", Tidsskrift for samfunnsforskning, nr.1.

Pettersen og Kolberg 1988
Per Arnt Pettersen og Jon Eivind Kolberg: "Folketrygden 1965-1985: Støtte til innføring - forsvar mot nedbygging", i Aksel Hatland (red.): Erfaringer med folketrygden, INAS-rapport 88:1, Oslo.

Valen 1977
Henry Valen: "Norsk Utenrikspolitikk - sett med velgernes øyne", Norsk Utenrikspolitisk Årbok, Norsk Utenrikspolitisk Institutt, Oslo, s. 95-144.

Valen 1980
Henry Valen: "Internal Conflicts and Reactions Towards Foreign Politics: The Case of Norway" in Otto Bursch (red.): Wählerbewegungen in der europeische Geschichte, Colloqium Verlag, Berlin, s. 423-477.

Valen 1984
Henry Valen: "Cleavages in the Norwegian Electorate as a Constraint on Foreign Policy-Making" i J.J. Holst (ed.): Norwegian Foreign Policy in the 1980's : the Conditions, Convictions and Constraints of a Small State.

Valen & Aardal 1983
Henry Valen & Bernt O. Aardal: Et valg i perspektiv, Samfunnsøkonomiske studier nr.54, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Waldahl 1983
Ragnar Waldahl: "Opinion og politikk. Abortsaken i norsk politikk 1969-1981", Tidsskrift for Samfunnsforskning, nr. 6, s. 511-536.

Øverbye og Hatland 1988
Einar Øverbye og Aksel Hatland: Mer enn nok av trygder?, Notat 88:9, Institutt for sosialforskning, Oslo.

6. HOLDNINGER OG POLITISK NÆRHET

Vi har tidligere (kapittel 2) pekt på at partiene, når de vurderer allianser med andre partier, er nødt til å kalkulere med sannsynlige reaksjoner blant velgerne. Som de Swaan (1973: 88) skriver: "Koalisjoner blir vurdert på bakgrunn av avstanden mellom deres forventede politikk og partiets program"[1]. Avstanden mellom forventet politikk og partiprogram vil være forholdsvis kort dersom velgerne føler at de partier som inngår i koalisjonen står for noenlunde samme grunnsyn. Situasjonen ville bli en helt annen dersom et parti med et sterkt avvikende syn skulle komme med i koalisjonen. I et slikt tilfelle måtte velgerne i samtlige koalisjonspartier forvente at regjeringen ville føre en politikk mer eller mindre i strid med deres respektive partiprogrammer. de Swaan (1973) bygger på den antakelse at politikken er endimensjonal, og at de saker som kommer opp til behandling stort sett faller langs en høyre-venstreakse. Den foregående analyse (kapitlene 3 og 4) demonstrerer at høyre-venstremotsetningen spiller en dominerende rolle i norsk opinion, men den viser også at politiske holdninger er strukturert i et begrenset sett av sammenhengende klynger eller syndromer, og enkelte av disse viser overhodet ingen statistisk sammenheng med høyre-venstreposisjon.

Variasjonen i politiske holdninger (s. 69) forteller om potensielle spenninger i konkurransen mellom partiene som inntil 1986 satt sammen i en koalisjonsregjering. Men enda viktigere er det å undersøke hvordan velgerne oppfatter avstanden i forhold til partiene når det gjelder konkrete stridsspørsmål. Dette er oppgaven i inneværende kapittel. Det representerer en videreføring av analysen i kapittel 2, som omhandler velgernes oppfatning av politisk avstand rent generelt.

Spørsmålet er: Hva kan avstand i synet på stridsspørsmål fortelle om mulighetene for nye allianser mellom partiene? Vi antar at dersom velgerne i parti A gir uttrykk for nærhet til parti B i synet på viktige stridsspørsmål, og dersom parti Bs velgere har tilsvarende følelser i forhold til parti A, kan de to partiene gå sammen i en koalisjon uten å risikere vesentlige tap av stemmer. Men dersom velgerne i parti A føler at parti B står dem fjernt i synet på stridsspørsmål, og/eller velgerne i parti B føler stor avstand i forhold til parti A, er forutsetningene ikke til stede for en koalisjon mellom de to partiene. Mistillit på velgernivå ville sannsynligvis slå ut i form av protestholdninger, som i sin tur ville bli utnyttet av konkurrerende partier.

Materialet

Utvalget ble spurt: "Vi vil gjerne vite hvordan du liker partienes stilling til ulike saker. Kan du for hver av de sakene jeg nevner si hvilket parti eller hvilke partier som du mener gir best uttrykk for din egen oppfatning?" Spørsmålet som omfattet ni temaer eller saksområder,

[1] "Coalitions are evaluated according to the proximity of their expected policy to the party's program".

danner grunnlaget for måling av avstand[2]. Politisk avstand vil bli analysert i forhold til spurtes egen partipreferanse og standpunkt til konkrete saker. Videre vil vi undersøke hvordan synet på avstand varierer innenfor det enkelte parti. Her tar vi utgangspunkt i velgernes plassering langs høyre-venstreaksen og annenpreferanse.

Oversikten nedenfor viser hvordan de ni temaene forholder seg til de underliggende dimensjoner i opinionen (kapittel 4, s. 60-61). De fem første temaene hører inn under faktor 1, offentlig kontroll versus privat

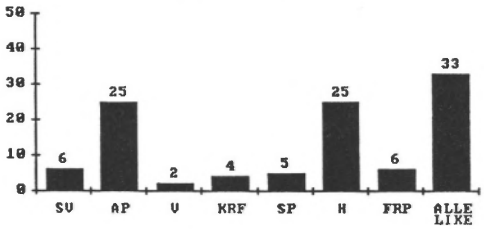
Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Off. kontroll vs. privat initiativ	Velferd, omsorg, likestilling	Moral-religion	Vekst-vern/ energi
Redusere omfanget av off. kontroll	Bedre kvinnenes stilling	Samboendes rettigheter	Vassdragsutbyggingen
Skattepolitikken	Eldreomsorg		
Private helsetjenester			
Forsvars- og sikkerhetspolitikken			
Sysselsettingen			

initiativ. De neste to sakene, likestilling for kvinnene og eldreomsorg, hører inn under faktor 2, velferd, omsorg og likestilling. Spørsmålet om rettigheter for samboende er et typisk moralsk-religiøst tema (faktor 3), mens vassdragsutbyggingen sorterer under faktor 4, vekst og vern. Figur 6.1 viser andelen av hele utvalget som har oppgitt nærhet til de respektive partiene. En sammenligning av de fire gruppene viser tydelige variasjoner i partimønsteret. Holdninger til spørsmål vedrørende offentlig kontroll versus privat initiativ viser klar sammenheng med høyre-venstreposisjon (s. 71), og her er velgerne mest tilbøyelige til å si seg enig med Arbeiderpartiet og Høyre. Også spørsmålene vedrørende omsorg og likestilling er knyttet til høyre-venstremotsetningen, men her er velgerne mest enige med Arbeiderpartiet og - til en viss grad - Sosialistisk Venstreparti. I spørsmålene om samboendes rettigheter og vassdragsutbyggingen er det ingen partier som dominerer, men Kristelig Folkeparti er nevnt påfallende hyppig når det gjelder samboendes rettigheter. Det samme gjelder Venstre og Senterpartiet i spørsmålet om vassdragsutbyggingen. I de to sistnevnte spørsmålene er det for øvrig en høy andel som svarer at alle partier er like.

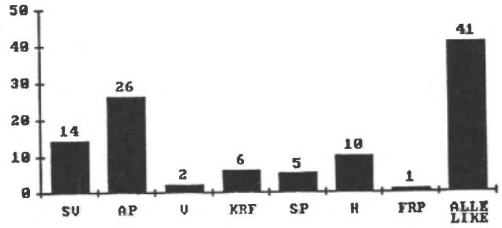
[2] Amerikanske valgforskere har utviklet begrepet "issue proximity" som brukes for å måle betydningen av stridsspørsmål som motivasjon for valgatferden (Niemi & Weisberg (eds.) 1976).

Figur 6.1. Parti nærmest egen oppfatning. Hele utvalget. Prosent

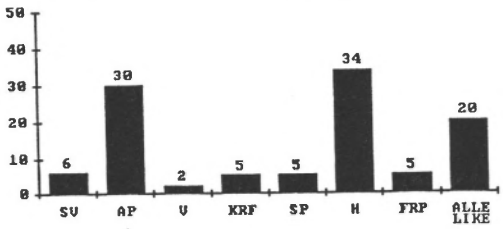
FAKTOR 1: REDUSERE OMFANGET AV DEN OFFENTLIGE SEKTOR

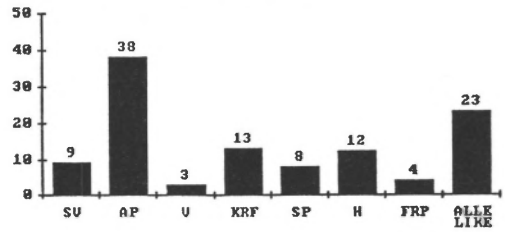
FAKTOR 2: BEDRE KVINNENES STILLING

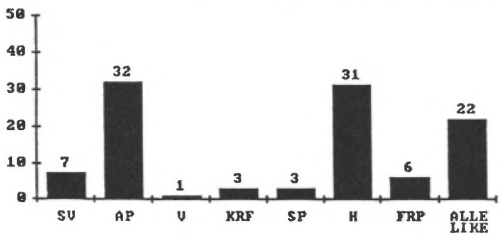
FAKTOR 1: SKATTEPOLITIKK

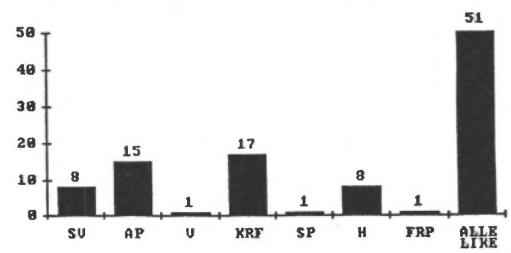
FAKTOR 2: ELDREOMSORG

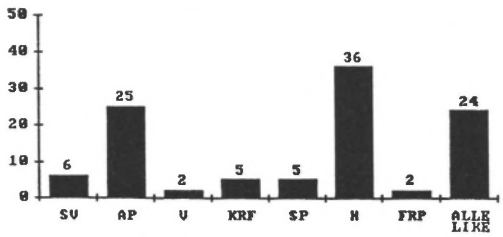
FAKTOR 1: PRIVATE HELSETJENESTER PÅ FORRETNINGSMESSIG BASIS

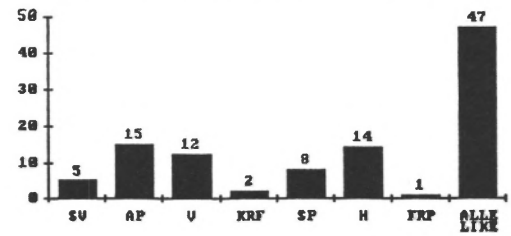
FAKTOR 3: SAMBOENDES RETTIGHETER

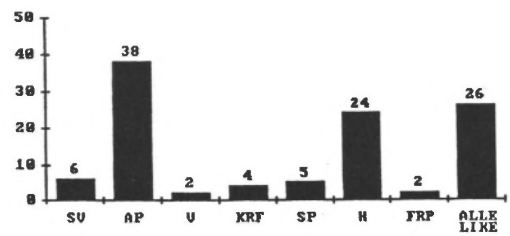
FAKTOR 1: FORSVARS- OG SIKKERHETS-POLITIKK

FAKTOR 4: VASSDRAGSUTBYGGINGEN

FAKTOR 1: SYSSELSETTING

De store utslag til fordel for de to største partiene bekrefter en velkjent tendens: Avstanden til partiene følger partipreferansen (Valen 1981: 304-310, Valen & Aardal 1983: 212-213). Men sammenhengen er ikke påfallende sterk og varierer fra det ene saksområde til det annet. Dette framgår også tydelig av tabellene 6.1 og 6.2 som viser reaksjonsmønsteret innenfor de enkelte partiene. To sentrale spørsmål er valgt som eksempler. En betydelig andel av velgerne oppgir at de ser sitt eget parti som beste representant for egen oppfatning. Men avvikene fra denne hovedtendensen er kanskje mest interessant.

Som det ene eksempel har vi valgt spørsmålet om å tillate private helsetjenester på forretningsmessig basis, som var et stridsspørsmål i valgkampen 1985 (jf. tabell 3.1). Tabell 6.1 viser at i partier som er forankret langs høyre-venstreaksen er velgerne tilbøyelige til å oppgi at deres eget parti står dem nærmest i denne saken. Det gjelder Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet på venstresiden og Høyre og Fremskrittspartiet på høyresiden. Tendensen på ytterfløyene er forbløffende parallell: En av tre velgere i Sosialistisk Venstreparti oppgir at Arbeiderpartiet står dem nær og en av tre velgere i Fremskrittspartiet sier at Høyre står dem nær. Langt færre arbeiderpartivelgere og høyrevelgere oppgir en tilsvarende nærhet til sine respektive fløypartier. Partiene i sentrum har en mer uklar profil. Deres velgere er ikke spesielt tilbøyelige til å oppgi eget parti. Av Venstres velgere er det flere som nevner Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, mens Høyre havner på fjerdeplass. Kristelig Folkepartis og Senterpartiets velgere gir uttrykk for stor enighet med Høyre, men det er også en betydelig andel som sier Arbeiderpartiet. Det er få velgere i de to store partiene som oppgir nærhet til mellompartiene i denne saken. Mønsteret i tabell 6.1. avspeiler

Tabell 6.1. Parti nærmest i synet på private helsetjenester, etter partipreferanse. Prosent

Parti nærmest	Stemt på							Ikke stemt
	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP	
SV	[59]	7	21	0	1	0	0	4
A	32	[65]	43	15	12	7	3	27
V	1	0	[18]	1	0	0	0	2
KrF	0	1	0	[22]	3	1	0	2
Sp	1	0	2	6	[26]	2	0	2
H	5	8	16	27	32	[71]	32	26
FrP	1	2	4	1	5	9	[47]	7
Alle partier like, ubesvart	15	21	12	36	25	13	24	35
N[1]	106	704	68	180	129	561	66	262

[1] Prosentene sammenlagt mer enn 100 fordi spørsmålet tillot flere svar.

regjeringsalternativene foran valget i 1985. Betydelig nærhet mellom på den ene siden Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre og på den andre siden mellom de tre koalisjonspartiene, Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Fremskrittspartiet står utenfor disse to nettverkene, skjønt avstanden er kort mellom dette partiet og Høyre. Derimot har Fremskrittspartiet på den ene siden og Kristelig Folkeparti og Senterpartiet på den andre siden lite til felles i synet på private helsetjenester.

I tabell 6.2 presenteres et tilsvarende avstandsmål i synet på samboendes rettigheter og plikter. Dette temaet som aldri er blitt skikkelig avklart i offentlig debatt, gjelder kravet om at samboerforhold skal gis samme rettigheter og plikter som vanlige ekteskap. Motstanden mot en slik reform er størst i Kristelig Folkeparti (jf. tabell 4.9).

Tabell 6.2. Parti nærmest egen oppfatning i synet på samboendes rettigheter og plikter, etter partipreferanse. Prosent

Parti nærmest	Stemt på							Ikke stemt
	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP	
SV	[51]	8	16	2	2	3	2	7
A	12	[28]	16	2	5	5	9	12
V	1	0	[12]	0	0	0	0	0
KrF	1	9	16	[72]	30	11	12	12
Sp	0	0	0	0	[12]	2	0	0
H	0	2	3	2	5	[23]	3	6
FrP	1	1	0	0	1	1	[14]	2
Alle partier like, ubesvart	42	54	49	22	47	55	59	61
N[1]	106	704	68	180	129	561	66	262

[1] Prosentene sammenlagt mer enn 100 fordi spørsmålet tillot flere svar.

Tabell 6.2 viser at en overveldende del av dette partiets velgere oppgir størst nærhet til eget parti. Men andelen som deler syn med Kristelig Folkeparti er betydelig i alle partier, unntatt Sosialistisk Venstreparti. Mest markert er utslaget i de andre mellompartiene.

Tabellene 6.1 og 6.2 viser også interessante variasjoner i andelen som sier at alle partier er like. I spørsmålet om private helsetjenester er andelen spesielt stor for Kristelig Folkeparti, men i spørsmålet om samboendes rettigheter og plikter er andelen særdeles liten nettopp i dette partiet, men stor i alle andre partier. Mønsteret antyder at velgerne har klare meninger i spørsmål de oppfatter som prinsippsaker, men ser liten forskjell mellom partiene i saker de er mindre opptatt av.

Det er for øvrig en slående kontrast i selve svarmønsteret mellom de to tabellene. Partiene er rangert fra venstre til høyre (se kapittel 2). I tabell 6.1 er velgerne mest tilbøyelige til å nevne enten eget parti eller nærmeste naboer i partispekteret, altså et reaksjonsmønster som følger høyre-venstreaksen. Det samme mønster kommer ikke til uttrykk i spørsmålet om samboendes rettigheter (tabell 6.2), bortsett fra en svak tendens for partiene på venstresiden. For de borgerlige partienes vedkommende er oppfatningen av politisk avstand i dette tilfelle ikke knyttet til høyre-venstreaksen.

Det materialet som er presentert hittil, antyder at partienes ideologiske profil er utslagsgivende for velgernes oppfatning av avstand i konkrete saker. For å gå nærmere inn på denne problemstillingen, er det nødvendig å se på politisk avstand i forhold til velgernes standpunkt i de respektive sakene.

Politisk avstand og standpunkt i sak

La oss først se på oppgitt avstand for hele utvalget når de spurte er gruppert etter standpunkt. For å forenkle framstillingen holder vi utenfor personer som inntar mellomstandpunkter. Materialet som er presentert i tabell 6.3, demonstrerer at oppfatningen av nærhet til parti er i betydelig grad betinget av hvilket standpunkt spurte selv inntar. De som er i favør av høy statlig aktivitet er mest enig med Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, mens de som vil redusere denne aktiviteten, føler seg nærmere Høyre og Fremskrittspartiet. Synet på forsvaret danner imidlertid et interessant avvik: De som vil opprettholde et sterkt forsvar, er mest enige med partiene på høyresiden. Arbeiderpartiet nyter størst tillit i synet på sysselsettingen, men frykt for selv å bli rammet av arbeidsledighet er langt på vei en betingende faktor. I spørsmål om omsorg og likestilling, er tendensen til å føle seg nær partiene på venstresiden størst for de som går lengst i kravet om likestilling. De som inntar en restriktiv holdning i synet på rettigheter for samboende føler seg mest tiltrukket av Kristelig Folkeparti i dette spørsmålet. Variasjonene i politisk avstand er minst i synet på vassdragsutbyggingen, men andelen som føler seg tiltrukket av de "grønne" partiene, Venstre, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, er størst blant motstandere av økt utbygging.

Mønsteret i tabell 6.3 er ikke overraskende. Det svarer godt til variasjonene mellom partiene i politiske holdninger (jf. kapittel 4). Mer interessant er det at det samme mønster går igjen innenfor de enkelte partiene. Som eksempel skal vi igjen se på private helsetjenester og rettigheter for samboende. Det første spørsmålet er valgt fordi det avspeiler høyre-venstremotsetningen og gir sterke utslag i partifordelingen, det andre spørsmålet fordi det berører moralske og religiøse verdier.

Tabell 6.3. Parti nærmest og standpunkt i sak. Prosent

Parti nærmest	Skattepolitikken: Skatt på høye inntekter bør reduseres		Private helsetjenester: Private tjenester bør tillates		Forsvars- og sikkerhetspol.: Forsvarsbevilgn. bør reduseres	
	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei
SV	3	4	0	15	8	3
A	18	29	3	64	40	25
V	1	2	0	2	5	2
KrF	3	5	3	3	6	5
Sp	4	6	3	2	4	7
H	53	35	66	4	14	42
FrP	6	4	12	1	1	2
Alle like	16	20	16	15	27	21
N	329	621	896	937	348	634

	Omfanget av offentlig sektor: Offentlig sektor bør reduseres		Sysselsettingen: Frykter arbeidsledighet		Likestilling for kvinnene: Likestillingen	
	Ja	Nei	Ja	Nei	Ført for langt	Bør føres videre
SV	2	14	10	5	5	20
A	10	38	54	32	17	30
V	1	4	1	2	1	3
KrF	5	5	1	5	8	4
Sp	7	5	2	7	6	4
H	53	16	9	31	14	10
FrP	14	5	1	2	6	1
Alle like	15	21	26	24	46	30
N	515	665	287	1 342	156	1 157

	Eldreomsorg: Trygdene bør		Samboendes rettigheter: Samboende bør ha samme status som gifte		Vassdragsutbyggingen: Økt utbygging	
	Bli mindre	Bygges videre ut	Ja	Nei	Ja	Nei
SV	8	12	14	2	2	6
A	31	45	21	8	22	13
V	3	3	1	0	3	14
KrF	12	12	1	39	4	2
Sp	14	7	1	2	6	12
H	14	8	11	7	8	12
FrP	12	3	2	1	2	1
Alle like	21	19	52	41	40	44
N	118	835	1 048	829	397	636

I likhet med tabell 6.1 viser tabell 6.4 en forbløffende symmetri mellom høyresiden og venstresiden i systemet. Høyre oppfattes som det toneangivende parti for tilhengerne av privatisering, mens motstanderne setter sin lit til Arbeiderpartiet. Mønsteret kommer klart til uttrykk innenfor de to store partiene. Tendensen er like klar innenfor mellompartiene og innenfor de to fløypartiene som står på hver sin side i denne saken. Selve prosentandelene som uttrykker sin tillit til Arbeiderpartiet og Høyre, er nesten identisk for henholdsvis motstandere og tilhengere. Det gjelder særlig for Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet, samt Arbeiderpartiet og Høyre.

Tabell 6.5 bekrefter på samme måte at motstandere og tilhengere av å gi samboende like rettigheter med gifte, har vidt forskjellige oppfatninger av partienes evne til å forfekte deres syn. Motstanderne setter sin lit til Kristelig Folkeparti. Det gjelder ikke bare partiets egne velgere, også i de andre partiene er utslagene sterke, særlig i Senterpartiet. Tilhengerne er derimot mer diffuse i sin partioppfatning. Bortsett fra en tendens til å oppgi eget parti, er det mange som nevner Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.

Tabell 6.4. Parti nærmest i synet på private helsetjenester, etter partipreferanse og standpunkt i sak. Prosent

Parti nærmest	Stemt på													
	SV		A		V		KrF		Sp		H		FrP	
	Ja[1]	Nei[1]	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei
SV	-	69	3	10	-	33	0	0	0	3	0	3	0	-
A	-	37	13	83	-	58	0	44	0	37	1	54	0	-
V	-	1	0	0	-	23	0	0	0	0	0	0	0	-
KrF	-	0	3	0	-	0	21	23	3	3	1	7	0	-
Sp	-	1	1	0	-	2	9	0	21	34	1	1	0	-
H	-	0	39	2	-	2	54	5	58	3	84	13	37	-
FrP	-	0	9	1	-	0	3	0	8	0	11	1	57	-
Alle like	-	8	34	9	-	2	25	26	14	21	7	22	14	-
N	11*	84	100	480	19*	43	80	57	66	38	441	69	49	7*

* For få tilfeller til å beregne prosenter.

[1] Ja til private helsetjenester; Nei til private helsetjenester. Personer med mellomstandpunkter er ikke tatt med i tabellen.

Tabell 6.5. Parti nærmest i synet på samboendes rettigheter, etter partipreferanse og standpunkt i sak. Prosent

Parti nærmest	SV		A		V		KrF		Sp		H		FrP	
	Ja[1]	Nei[1]	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei
SV	62	-	13	3	29	4	-	1	6	0	4	3	3	0
A	16	-	38	18	21	15	-	1	15	0	8	2	16	4
V	1	-	1	0	18	4	-	0	0	0	1	0	0	0
KrF	0	-	0	25	3	31	-	83	9	45	1	30	0	27
Sp	0	-	0	0	0	0	-	0	10	11	2	2	0	0
H	0	-	3	1	3	4	-	1	12	3	28	20	0	4
FrP	1	-	0	1	0	0	-	0	3	0	1	2	16	15
Alle like	30	-	49	51	47	46	-	14	52	41	60	41	63	50
N	76	17*	367	233	34	26	17*	144	33	73	287	202	32	26

* For få tilfeller til å beregne prosenter.

[1] Ja til samme status som gifte; Nei til samme status som gifte.

Materialet i tabellene 6.4 og 6.5 illustrerer at velgerne ikke nødvendigvis følger eget parti i synet på stridsspørsmål. Mønsteret gir et signal om mulige skiftninger mellom partiene, dersom vedkommende sak skulle bli et hett debattema slik abortsaken og EF-saken var i begynnelsen av 1970-årene. I aktuell politikk er privatisering av helsevesenet et godt eksempel. Debatten startet under valgkampen i 1985. Sett på bakgrunn av den intense debatt om privatisering i en rekke andre land, er det tenkelig at temaet også vil få en dominerende plass på den politiske dagsorden i Norge i årene framover. Tabell 6.4 antyder at det vil skje en polarisering med både tap og gevinst for hovedmotstanderne Arbeiderpartiet og Høyre. Men det endelige utfallet vil avhenge av mulige endringer i opinionen.

I et mer kortsiktig perspektiv forteller tabellene 6.4 og 6.5 om mulige virkninger av koalisjonsdannelser. I spørsmålet om privatisering av helsetjenesten og andre spørsmål langs høyre-venstreaksen kan Arbeiderpartiet og Høyre regne med solid støtte fra sine respektive fløypartier. Dessuten har begge gode muligheter for å spille på lag med partiene i sentrum. Derimot er det særdeles lite fellesskap i synet på aktuelle stridsspørsmål mellom - på den ene siden de to ledende mellompartiene Kristelig Folkeparti og Senterpartiet - og på den andre siden de to fløypartiene. Mellompartiene kan neppe innlate seg på en koalisjon som omfatter enten Fremskrittspartiet eller Sosialistisk Venstreparti uten å risikere betydelige stemmetap. Men det gjelder først og fremst spørsmål langs høyre-venstreaksen. Tabell 6.5 avdekker et annet mønster i synet på samboendes rettigheter. I dette spørsmål er avstanden mellom Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet kortere enn mellom Kristelig Folkeparti og Sosialistisk Venstreparti. Men det temaet som er behandlet i tabell 6.5 er ikke nødvendigvis representativt for alle moralsk-religiøse spørsmål.

Graden av enighet med partiene

Vi har hittil behandlet enkeltspørsmål, og det har vært nødvendig for å få tak i mønsteret innenfor ulike saksområder. For å få et mer samlet mål på oppfattet avstand i synet på stridsspørsmål vil det nå bli presentert en indeks basert på de ni spørsmål som er behandlet foran (jf. figur 6.1). Den enkelte velger får én skåre for hver gang han/hun har uttrykt enighet med et gitt parti. Indeksen går fra null (overhodet ingen enighet) til ni (enighet med partiet i samtlige spørsmål). Materialet som er presentert i tabell 6.6, bekrefter velgernes tilbøyelighet til å uttrykke enighet med eget parti. Men utslaget er begrenset tatt i betraktning at høyest mulige indeksverdi er ni. For hele utvalget sett under ett, følger temmelig nøyaktig 50 prosent av svarene partilinjen. For den andre halvparten er det enten oppgitt et annet parti eller svaret er at alle partier er like i vedkommende spørsmål.

Graden av enighet med eget parti varierer en god del. Den er høyest i de sosialistiske partiene og Høyre og lavest i Fremskrittspartiet. De forholdsvis svake utslag i mellompartiene kan bero på at mange av de spørsmål som er brukt, refererer til høyre-venstremotsetningen, som disse

Tabell 6.6. Graden av enighet med ulike partier og stemmegiving. Middeltall for antall spørsmål nevnt

Enighet med	Stemte på							
	Alle	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
SV	0,7	5,1	0,6	1,4	0,2	0,2	0,2	0,1
A	2,4	2,0	5,0	2,2	0,7	0,7	0,7	0,7
V	0,3	0,4	0,2	3,1	0,2	0,2	0,1	0,1
KrF	0,6	0,0	0,2	0,4	3,5	0,7	0,4	0,3
Sp	0,5	0,1	0,1	0,3	0,9	3,1	0,4	0,2
H	1,9	0,2	0,4	0,7	1,5	1,6	4,8	1,9
FrP	0,3	0,0	0,1	0,2	0,1	0,2	0,4	2,8
N	2 180	106	704	68	180	129	561	66

partiene er mindre opptatt av. I Fremskrittspartiet, som har sin forankring nettopp langs denne aksen, skulle man ha ventet et sterkere utslag. Materialet kan tyde på at Fremskrittspartiets velgere er forholdsvis lite opptatt av hva deres parti står for. Med andre ord, partiets tiltrekning ligger ikke først og fremst i saklig enighet med innholdet i partiets politikk.[3]

Materialet bekrefter Arbeiderpartiets og Høyres sentrale stilling i opinionsdannelsen. De to partiene er blitt nevnt hyppigere enn andre partier også utenfor egne rekker. Ellers avspeiler tabell 6.6 det samme mønster vi har sett i foregående tabeller: Bortsett fra eget parti er velgerne mest tilbøyelige til å være enige med nærmeste naboer i partispekteret. Slektskapet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og til dels Venstre er påfallende. Likeledes er det betydelig grad av enighet mellom de tre koalisjonspartiene, skjønt forholdet mellom Høyre og de to mellompartiene er usymmetrisk. Mellompartienes velgere føler seg på bølgelengde med Høyre, mens høyrefolk uttrykker langt mindre fellesskap med mellompartiene. Denne tendensen faller i tråd med mønsteret i politiske skiftninger i senere år. Det har vært betydelig overgang fra mellompartiene til Høyre, men få skiftere i motsatt retning (Valen & Aardal 1983: 55). Særdeles få velgere i andre partier oppgir at de er enige med Fremskrittspartiet, det gjelder også nærmeste nabo, Høyre. Mest bemerkelsesverdig er avstanden mellom Fremskrittspartiet og partiene i sentrum. Foruten Fremskrittspartiet er det to andre partier som også står fjernt i forhold til resten av partiene, nemlig Venstre og - i mindre grad - Sosialistisk Venstreparti.

[3] En meningsmåling (Scan Fact) offentliggjort i Verdens Gang den 25. mars 1988 faller helt i tråd med denne tolkningen. Et utvalg av velgere ble bedt om å ta standpunkt til følgende påstand: "Mange av Fremskrittspartiets forslag og idéer er ikke gjennomførbare i praksis". 68 prosent av hele utvalget erklærte seg enig i utsagnet. Men mest oppsiktsvekkende er det at 49 prosent av Fremskrittspartiets egne velgere gav uttrykk for samme syn.

Variasjoner innenfor partiene

I kapittel 2 ble det demonstrert at det er betydelige variasjoner innenfor det enkelte parti i oppfatningen av avstand til andre partier. Et tilsvarende perspektiv kan legges til grunn i analysen av nærhet i stridsspørsmål. Fløyene i partiene har vi definert dels ved velgernes selvplassering langs høyre-venstreaksen, dels ved annenpreferanse (se kapittel 2). En slik oppdeling kan gjennomføres bare for de fire største partiene. I de andre partiene blir underlagsmaterialet for svakt.

Det er gjort et forsøk på å studere variasjoner innenfor partiene i synet på enkelte stridsspørsmål. Resultatet svarer helt til forventningene, for eksempel i synet på private helsetjenester er det en klar forskjell mellom høyre- og venstresiden i Arbeiderpartiet. På venstresiden sier 81 prosent av velgerne at de er mest enige med Arbeiderpartiet eller Sosialistisk Venstreparti mot 66 prosent på høyrefløyen. Innenfor Høyre sier 66 prosent på venstresiden mot 83 prosent på høyresiden at de er mest enige med Høyre eller Fremskrittspartiet. Tendensen innenfor partiene svarer helt til mønsteret i forholdet mellom partiene (tabellene 6.4 og 6.5).

I stedet for å gå nærmere inn på enkeltspørsmål skal vi se på graden av enighet med ulike partier og bruker samme indeks som i tabell 6.6. Først skal vi se på inndelingen av velgerne etter annenpreferanse.

Tabell 6.7. Graden av enighet med ulike partier og stemmegiving: Etter annen preferanse. Middeltall for antall spørsmål nevnt

Parti nærmest	Stemte på										
	A			KrF		Sp		H			
	Annenpreferanse[1]										
	SV	V	H	Sp	H	KrF	H	A	KrF	Sp	FrP
SV	1,0	0,6	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2
A	5,7	5,7	4,8	0,7	0,4	0,5	0,7	1,9	0,1	0,5	0,5
V	0,1	0,6	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
KrF	0,1	0,2	0,2	4,5	2,8	1,1	0,6	0,2	0,8	0,6	0,3
Sp	0,1	0,1	0,0	1,4	0,6	3,8	2,5	0,1	0,3	0,9	0,1
H	0,3	0,5	0,9	1,4	2,2	0,9	2,6	4,3	5,1	5,2	5,0
FrP	0,1	0,1	0,5	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,9
N	319	85	63	71	60	40	40	89	88	147	113

[1] Partier med svakt underlagsmateriale for annenpreferanse er holdt utenfor.

Det er fortsatt et gjennomgående trekk at velgerne er mest enig med eget parti. Men tabell 6.7 viser at nest hyppigst nevnes det parti som er oppgitt som annenpreferanse. Denne tendensen som er helt systematisk, bekrefter at annenpreferansen har en politisk mening for velgerne. Det dreier seg altså ikke bare om et emosjonelt forhold. Tabell 6.7 viser imidlertid en interessant forskjell mellom partiene. I de to store partiene er andelen som nevner eget parti, omtrent uforandret, uansett annenpreferansen. I Kristelig Folkeparti og Senterpartiet derimot er andelen systematisk høyest for velgere som setter det andre mellompartiet på annenplass, mens den er betydelig lavere for dem som velger Høyre som annenpreferanse. I sistnevnte gruppe er enigheten med Høyre særdeles stor. Resultatet kan bero på at mange av de spørsmål som inngår i målingen, er forankret langs høyre-venstreaksen (se figur 6.1). Arbeiderpartiet og Høyre er (i 1985) de dominerende motpoler langs denne aksen. Mellompartienes velgere orienterer seg naturlig mot nettopp disse partiene (jf. tabellene 6.3. og 6.4). Videre kan utslaget i tabell 6.7 avspeile en følelse av fellesskap mellom velgere som tilhører koalisjonspartiene. Men framfor alt tyder materialet på at Høyre har en sterk saklig tiltrekning på velgere i sentrum. Det er helt i samsvar med de store overganger fra mellompartiene til Høyre under den såkalte "høyrebølgen".

Tendensen er den samme når velgerne i de fire partiene inndeles etter sin høyre-venstreplassering innenfor de enkelte partiene. Velgere på venstrefløyen er mest tilbøyelige til å uttrykke enighet med de sosialistiske partiene, mens høyrefløyen er mer i favør av Høyre og Fremskrittspartiet.

Avslutning

Temaet i dette kapitlet er velgernes oppfatning av avstand til partiene i synet på konkrete saker. Analysen er basert på spørsmål om hvilket parti den enkelte velger føler står ham/henne nærmest i vedkommende sak. Resultatet av analysen kan oppsummeres slik:

(1) Velgerne har en tendens til å oppgi at det parti de stemmer på, også står dem nærmest i synet på stridsspørsmål. Men det foreligger betydelige avvik. Bare halvparten av de aktuelle svar i undersøkelsen følger partilinjen.

(2) Foruten å oppgi eget parti er hovedtendensen at velgerne oppgir nære naboer i partispekteret. Her foreligger to distinkte partigrupperinger: På den ene siden de to sosialistiske partiene og Venstre, og på den andre siden de tre partiene som satt sammen i regjeringskoalisjonen på det tidspunkt undersøkelsen ble gjennomført, Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Fremskrittspartiet faller på siden av de to nettverkene, men dets nærmeste nabo er Høyre.

(3) Svarmønsteret faller i store trekk sammen med høyre-venstremotsetningen. I så måte er det godt samsvar med velgernes generelle oppfatning av politiske avstander (kapittel 2) og deres vurdering av partienes standpunkt til stridsspørsmål. Dette svarmønsteret er imidlertid begrenset til spørsmål som har tilknytning til høyre-venstremotsetningen, f.eks. skatter, privatisering av helsestellet, forsvarspolitikken. Derimot er det et avvikende mønster i synet på samboendes rettigheter og plikter (moralsk-religiøse spørsmål) og vassdragsutbyggingen (vekst og vern).

(4) Innenfor det enkelte parti er det store variasjoner, som dels er betinget av individenes eget standpunkt i vedkommende sak, dels av deres selvplassering innenfor partiet.

Det framlagte materiale tyder på at velgerne stort sett har et rasjonelt forhold til politiske stridsspørsmål. Det er i alle fall en overforenkling å tale om "stemmekveg" som kritikkløst følger partilinjen. Rasjonaliteten har to viktige konsekvenser. Den første gjelder mulighetene for endringer i stemmegivingen. Materialet viser at et flertall av velgerne er direkte uenig med eget parti i et større eller mindre antall saker. Likevel gir de partiet sin stemme. Spørsmålet er hvor langt uenigheten kan strekkes før de eventuelt bryter med partiet. Man kan gjette på at de fleste er villige til å akseptere avvikende standpunkter fra partiets side i saker av mindre betydning. Derimot spørs det hva som vil skje dersom velgeren kommer i konflikt med sitt parti i saker som han/hun opplever som prinsipielt viktige. Vi har tidligere sett at det har skjedd store vandringer mellom partiene i forbindelse med viktige saker, f.eks. EF-strid og abortstrid. Men noe entydig svar finnes neppe. Den enkelte velger som i en gitt situasjon føler seg i konflikt med eget parti, kan saktens vurdere å skifte parti. Men spørsmålet blir da hvor sterke emosjonelle bindinger han/hun har til partiet, og hvilke alternativer vedkommende ser i andre partier. Under alle omstendigheter tyder materialet på en betydelig grad av avvikende standpunkter mellom velgere og partier. Følgelig foreligger det også et stort potensiale for skiftninger ved valgene.

Den andre konsekvens, som gjelder mulighetene for samarbeid mellom partiene på det parlamentariske plan, har selvsagt nær forbindelse med spørsmålet om skiftninger ved valgurnene. Materialet bekrefter at det måtte være uhyre vanskelig å skape en arbeidsdyktig regjering etter valget i 1985. Valget hadde resultert i et borgerlig flertall, men ifølge velgernes oppfatninger hadde de tre regjeringspartiene særdeles lite til felles med Fremskrittspartiet som holdt den parlamentariske balanse mellom borgerlige og sosialistiske partier. Særlig var det et formidabelt gap mellom på den ene siden Fremskrittspartiet og på den andre siden de to mellompartiene, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. De to sistnevnte partiene stod Arbeiderpartiet atskillig nærmere. En separat analyse, men gjennomført med andre metoder, viser nøyaktig samme resultat i målingen av avstand mellom partiene (Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988). I likhet med vårt materiale viser sistnevnte analyse at avstanden langs høyre-venstreaksen mellom de borgerlige partiene innbyrdes ikke er spesielt stor. Avstanden mellom Fremskrittspartiet og mellompartiene knytter seg først og fremst til andre dimensjoner enn høyre-venstreaksen. De politiske strategene på borgerlig hold så naturligvis klart at dersom det ble dannet en koalisjon som også omfattet Fremskrittspartiet, ville det være stor risiko for overgang av velgere fra mellompartiene til Arbeiderpartiet. Til og med Høyre måtte regne med velgersvikt.

Hvordan skal vi så forklare den store avstand mellom Fremskrittspartiet og mellompartiene? - Om vi ser bort fra partienes ulike karakter, må forklaringen framfor alt ligge i sterke politiske motsetninger. Kristelig Folkeparti står således som den fremste eksponent for de norske motkulturene, avholdssak, målsak og religiøs legmannsbevegelse, og moralske og religiøse verdier utgjør det sentrale element i partiets politikk. Fremskrittspartiet, som er sprunget ut av bysamfunnet, markerer den skarpeste motpol til Kristelig Folkeparti i kulturspørsmål. Fremskrittspartiet har den ubetinget største andel av velgere som krever en liberalistisk alkoholpolitikk, som er engasjerte riksmålsfolk, og som er religiøst passive. Senterpartiet er framfor alt opptatt av bygdesamfunnets og utkantstrøkenes interesser, og statlige overføringer er det viktigste virkemiddel for å fremme disse interessene. Ut fra ønsket om å redusere så vel skatter som offentlige utgifter er Fremskrittspartiet den skarpeste motstander av overføringspolitikken. Fremskrittspartiet er skilt fra de to mellompartiene av en motsetning mellom by og land omfattende både kulturelle og økonomiske aspekter. Dessuten ligger Fremskrittpartiet til høyre for de to andre partiene langs høyre-venstreaksen (se figur 2.3, s. 32).

I den aktuelle situasjon er vi mest opptatt av forholdet mellom sentrum og høyrefløyen i systemet. Om vi beveger oss i venstreretning ville vi finne meget av det samme mønster. En regjeringskoalisjon mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti ville også hatt store problemer med å oppnå samarbeid med mellompartiene.

Litteratur

Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1988
O. Listhaug, S. E. Macdonald & G. Rabinowitz: "A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems". Paper prepared for presentation at the XIVth World Congress of the International Political Science Association, August 28th to September 1st, Washington D.C.

Niemi & Weisberg 1976
R. G. Niemi and H. R. Weisberg (eds.): Controversies in Voting Behavior, San Fransisco, W. H. Freeman & Co.

Swaan 1973
A. de Swaan: Coalition Theories and Cabinet Formations. Amsterdam, Elsevier.

Valen 1981
H. Valen: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget.

Valen & Aardal 1983
H. Valen & B. O. Aardal: Et valg i perspektiv. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

7. ØKONOMI OG STEMMEGIVING

En opplagt sammenheng?

Sammenhengen mellom økonomi og stemmegiving blir ofte tatt som en selvfølge. Øker arbeidsledigheten, stiger inflasjonen eller synker reallønnen, så forutsetter man at dette vil få negative konsekvenser for det eller de partier som har sittet med regjeringsansvaret. Hvis regjeringspartiet (-partiene) går tilbake samtidig som f.eks. arbeidsledigheten har steget, blir valgresultatet gjerne knyttet direkte til den økonomiske situasjonen. I dette kapitlet skal vi rette søkelyset mot sammenhengen mellom økonomi og stemmegiving. Er det slik at den enkelte velger ser tilbake på den økonomiske utvikling og så bestemmer seg for hvilket parti han eller hun skal stemme på, alt etter hvor "vellykket" eller "mislykket" man synes de respektive partienes økonomiske politikk har vært? Eller er det slik at folk skifter parti ut fra forventninger om økonomisk framgang?[1]

I 1981 nådde inflasjonen sitt foreløpig høyeste nivå på 13,6 prosent.[2] Etter norsk målestokk var dette et høyt tall. Prisstigningen var imidlertid lavere etter 1981, under den borgerlige regjering, enn den hadde vært under den siste arbeiderpartiregjeringen. Fram til 1981 hadde vi en gjennomsnittlig arbeidsledighet på ca. 2 prosent. Fra 1982 steg arbeidsledigheten og nådde 3,9 prosent i 1984.[3] Selv om oljeinntektene utgjorde en stadig større del av de totale eksportinntektene, spilte den økende arbeidsledigheten en viktig rolle i den politiske debatt. Signalene til velgerne var imidlertid sammensatte og tvetydige. Politikerne la vekt på at økonomien var kommet i ulage og den økonomiske utvikling svingte ganske sterkt. Fram mot slutten av valgperioden, høsten 1984 og våren 1985, begynte antallet arbeidsledige å falle. Arbeidsledigheten ble ikke et dominerende tema i valgkampen slik man hadde ventet ett års tid før valget. Foran valget i 1985 var det tegn til bedringer i økonomien, samtidig som utviklingen på andre områder skapte bekymring. På denne bakgrunn er spørsmålet om hvilken betydning den økonomiske situasjon hadde for valg av parti i 1985 spesielt interessant.

Den økonomiske modell

Grunnmodellen for "økonomisk" stemmegiving er svært enkel. For det første antas det at vurderinger av den økonomiske situasjon har betydning for valg av parti. For det andre at positive vurderinger av økonomien kommer det eller de partier til gode som har sittet med regjeringsmakten, mens negative vurderinger vil føre til lavere oppslutning om de regjeringsansvarlige partiene. "Økonomi" kan imidlertid omfatte mange og svært forskjellige aspekter. Det er derfor nødvendig med en del presiseringer.

---

[1] Dette kapitlet er skrevet sammen med Ola Listhaug og bygger videre på analyser av Miller & Listhaug 1984 og Aardal & Listhaug 1986. En forkortet versjon er trykt i Søkelys på arbeidsmarkedet, nr. 2/1987, Institutt for samfunnsforskning.

[2] Nordisk statistisk årsbok, vol. 24, 1985, tabell 172.

[3] Nordisk statistisk årsbok, vol. 24, 1985, tabell 50.

Økonomiske sektorer

Arbeidsledighet, inflasjon og inntektsutvikling er trolig de mest sentrale saksområder når det gjelder publikums vurderinger av den økonomiske situasjon.[4] Men selv om velgere og politikere stort sett er enige i målsettingene, gjelder dette ikke alltid virkemidlene. De fleste ønsker å holde arbeidsledigheten nede, vil ha lav inflasjon og en vekst i realinntekten. Det er imidlertid langt fra enighet om hvilken politikk som best ivaretar disse målsettingene.[5]

Individ eller nasjon?

Det er ikke bare ulike områder av økonomien som er gjenstand for kritisk vurdering. Det kan også dreie seg om ulike nivåer som vurderingene knyttes til. På den ene side kan det være tale om individets økonomiske situasjon. På den andre side er det nasjonen som helhet som er målestokken. Kinder & Kiewiet (1979, 1981) skiller mellom "lommebok"-velgere og "sosiotropiske" velgere for å få fram forskjellen mellom individnivå og nasjonalt nivå.[6] Kinder & Kiewiets amerikanske analyser tyder på at velgerne er "sosiotropiske", det vil si at de legger mer vekt på det som tjener samfunnets eller landets økonomiske interesser mer enn sin private økonomi når de velger mellom politiske alternativer.[7]

Fortid eller framtid?

Økonomisk stemmegiving kan enten være knyttet til hendelser i fortiden (retrospektiv) eller til forventninger om framtidig (prospektiv) situasjon.[8] Vurderinger av fortiden, såkalte retrospektive vurderinger, munner enten ut i "straff" eller "belønning". Har den økonomiske utvikling vært negativ, "straffes" de ansvarlige partiene ved at de mister oppslutning ved neste valg. Har den økonomiske utvikling vært positiv, "belønnes" partiene ved at velgeroppslutningen øker. Som Hibbs (1985: 70) påpeker, har imidlertid velgerne en relativt kortvarig politisk hukommelse og husker stort sett bare forhold som ligger nært i tid. Tilbakeskuende

---

[4] Det finnes også andre områder av økonomien som blir vurdert uten at vi skal komme inn på det her. Jf. Miller and Wattenberg 1985 og Fiorina 1981: kap. 1.

[5] I fagterminologien betegnes denne type spørsmål som "valensspørsmål". Jf. Stokes (1966), Valen & Aardal (1983: 163, note 3).

[6] Sosiotropiske velgere kan kanskje kalles "nasjonaløkonomiske" velgere idet de legger mer vekt på landets økonomiske situasjon enn konsekvensene for sin private økonomi.

[7] En tredje mulighet er å rette søkelyset mot et mellomnivå som klasse, gruppe eller samfunn. Poenget er at den enkelte velger kan bygge sine økonomiske vurderinger på konsekvensene for den eller de grupper som vedkommende identifiserer seg med. Hvis vi antar at "lommebok"-stemmegiving er "egoistisk" og "sosiotropisk" stemmegiving er "altruistisk", så faller økonomisk stemmegiving knyttet til gruppeidentifikasjon midt mellom disse ytterpunktene. I denne analysen skal vi holde oss til individ- og nasjonsnivå.

[8] Man kan også tenke seg at velgeren kun er opptatt av nåtiden og ikke er særlig opptatt verken av fortiden eller framtiden.

eller retrospektiv stemmegiving er hovedsakelig knyttet til det parti eller de partier som har sittet med regjeringsansvaret i perioden. Enkelte partier kan imidlertid ha spesiell "goodwill" når det gjelder bestemte deler av økonomien. Det er en vanlig observasjon at sosialdemokratiske partier i velgernes øyne er best i stand til å takle problemer med arbeidsledigheten, mens konservative partier lykkes bedre med å holde inflasjonen nede. Disse "fordelene" kan til en viss grad være basert på velgernes erfaringer med de forskjellige partiene i ulike historiske faser (Madsen 1984).[9]

Enkle eller medierte vurderinger

I forbindelse med økonomisk stemmegiving kan man skille mellom "enkle" og "medierte" vurderinger. Utsagn om at den enkelte har fått det bedre økonomisk i de senere år, er en "enkel" eller uformidlet vurdering knyttet til fortiden. Forventninger om egen økonomisk situasjon i tiden framover vil være en enkel, framtidsrettet (prospektiv) vurdering. Medierte vurderinger er på den annen side mer komplekse. De knytter den økonomiske situasjon til en politisk ansvarlig enhet som et parti eller en politisk leder. Spørsmål der man ber om vurderinger av hvem som har ansvaret for den økende arbeidsledigheten, eller hvem som har æren for den synkende inflasjonen osv., er medierte retrospektive vurderinger.

Stemmegiving rettet mot de regjeringsansvarlige kan være mer problematisk i de tilfeller der det er regjeringer som består av flere samarbeidende partier. Motvilje mot ett av regjeringspartiene kan føre til at man i stedet foretrekker et av de andre regjeringspartiene og ikke skifter over til opposisjonen. For perioden 1981-1985 kan dette være en aktuell problemstilling. For det første satt Høyre alene med regjeringsmakten de to første årene av perioden. For det andre hadde Høyre trolig større innflytelse over koalisjonsregjeringens økonomiske politikk enn Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Høyre satt som kjent både med statsministeren og finansministeren. Misnøye med regjeringens økonomiske politikk kan derfor tenkes å ramme Høyre i større grad enn Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Misnøye med en regjerings økonomiske politikk fører ikke nødvendigvis til lavere oppslutning om alle regjeringspartiene. Et annet poeng som Bloom and Price (1975) påpeker, er at de negative effektene av økonomisk nedgang kan være større enn de positive effektene av økonomisk oppsving. Misnøyen kan med andre ord slå sterkere ut ved et valg enn tilfredshet med den økonomiske situasjonen. Denne form for "asymmetri" stemmer for øvrig overens med en studie av Rose and Mackie (1983) som viser at regjeringsansvar kan være en større belastning enn en fordel for partiene.

---

[9] OECD-analyser som sammenligner flere land, tyder imidlertid på at den faktiske sammenheng mellom økonomisk utvikling og regjeringenes partitilhørighet er uklar.

Foreliggende data

I valgundersøkelsene finnes det spørsmål både om framtidige forventninger om personlig økonomi og frykt for arbeidsledighet. Det finnes også medierte retrospektive spørsmål som knytter inflasjon og arbeidsledighet til de partier som har sittet med regjeringsansvaret. I tillegg er det spurt om forventninger vedrørende inflasjon og arbeidsledighet med en annen regjering enn det man faktisk har hatt. For disse spørsmålene finnes det tidsserier helt tilbake til 1965.[10] I 1985 ble det i tillegg tatt med tre enkle, retrospektive spørsmål knyttet til personlig økonomi det siste året før valget, til personlige erfaringer med arbeidsledighet de siste fire år, og til landets økonomi.

Forventninger vedrørende personlig økonomi

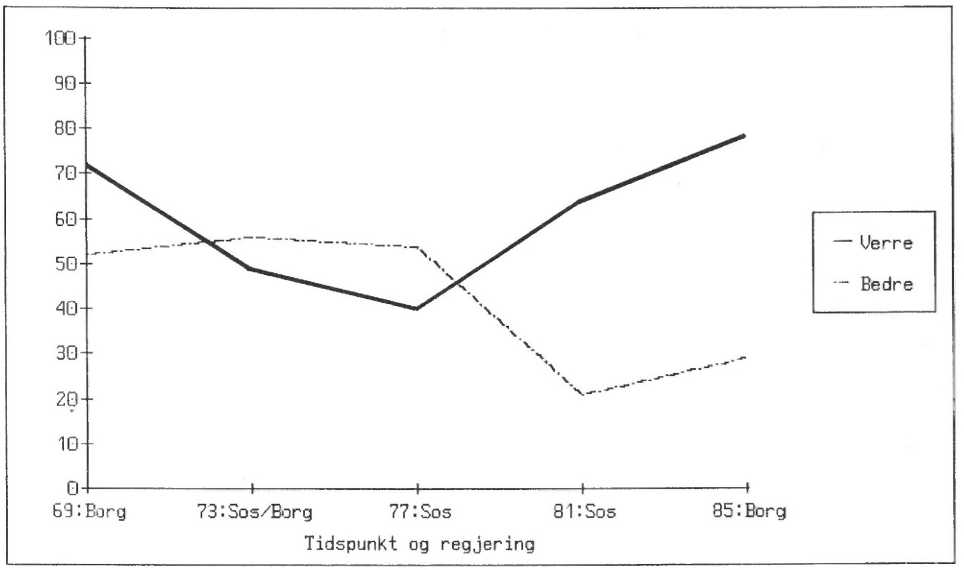
Vi har stilt spørsmål både om forventninger knyttet til egen økonomi og frykt for arbeidsledighet. Først skal vi se på sammenhengen mellom stemmegiving og forventninger knyttet til velgerens private økonomiske situasjon. Spørsmålet lyder som følger:

> "La oss tenke framover de nærmeste årene. Tror du at din økonomiske situasjon vil være omtrent som nå, vil den bli bedre enn nå, eller frykter du at den vil bli verre enn nå?" Spm. 85/1985.

Dette spørsmålet er stilt på samme måte i alle valgundersøkelsene siden 1969. I 1985 svarte 52 prosent av de spurte at de ventet å få det omtrent som nå, 27 prosent ventet å få det bedre og 15 prosent ventet å få det verre. Andelen som ventet å få det bedre gikk ned fra 1965 til 1969, men senere har den steget jevnt. Andelen som venter å få det verre steg noe fra 1965 til 1969, men har vært relativt stabil siden. Det er likevel en viss nedgang i andelen som venter å få det verre i 1985 sammenlignet med 1981. I 1981 var andelen 21 prosent og i 1985 var den 15 prosent. Ettersom vi er opptatt av hvilken betydning økonomiske forhold og vurderinger har for det parti eller de partier som har sittet med regjeringsansvaret i perioden forut for valget, skiller vi mellom sosialistisk eller borgerlig stemmegiving. Figur 7.1 viser andel som stemmer sosialistisk etter økonomiske forventninger, og i figuren er det bare de sosialistiske velgere som er tatt med. I 1969 var det en borgerlig regjering som hadde sittet med regjeringsansvaret. I 1973 var situasjonen noe mer broket, fordi Arbeiderpartiet hadde regjeringsansvaret fra 1971 til 1972, mens Korvalds borgerlige minikoalisjon satt fra 1972 til 1973. I 1977 var derimot situasjonen mer "normal" ettersom samme regjering, utgått fra Arbeiderpartiet, hadde sittet hele perioden. Det samme gjaldt valget i 1977, mens i 1985 var det først Høyre og dernest også Senterpartiet og Kristelig Folkeparti som hadde sittet i regjeringen. Hovedmønsteret i figuren er at oppslutningen om sosialistiske partier er større blant de som frykter at de får det verre i tiden framover enn blant de som venter å få det bedre. I 1973 og 1977 er riktignok mønsteret noe avvikende, men situasjonen var svært spesiell ved 1973-valget. Arbeiderpartiets og Høyres tilbakegang etter folkeavstemningen i 1972 førte til stor turbulens blant velgerne. De største endringene fra ett valg til et annet finner vi i perioden 1977-1981. Sosialistene fikk betydelig større oppslutning i 1981 blant de som ventet å få det verre, mens de tapte svært mye blant de

[10] Se Aardal & Listhaug 1986, for en fullstendig oversikt over hvilke spørsmål som valgundersøkelsene inneholder.

Figur 7.1. Andel som stemmer sosialistisk, etter forventninger om personlig økonomi. 1969-1985

som håpet å få det bedre.[11] Det er kanskje noe overraskende at velgere som etter to perioder med arbeiderpartistyre (1973-1981) frykter å få det verre økonomisk, i så stor grad slutter opp om sosialistene i 1981. I 1985 øker sosialistandelen både blant de som venter å få det bedre og de som venter å få det verre, men økningen er noe større blant de som venter å få det verre.

Frykt for arbeidsledighet

Spørsmålet om man frykter å bli arbeidsledig er stilt fra og med 1973 og lyder[12]:

> "Frykter du eller frykter du ikke at du selv eller noen i din husstand skal bli rammet av arbeidsledighet i de nærmeste årene framover?" Spm. 29/1985.

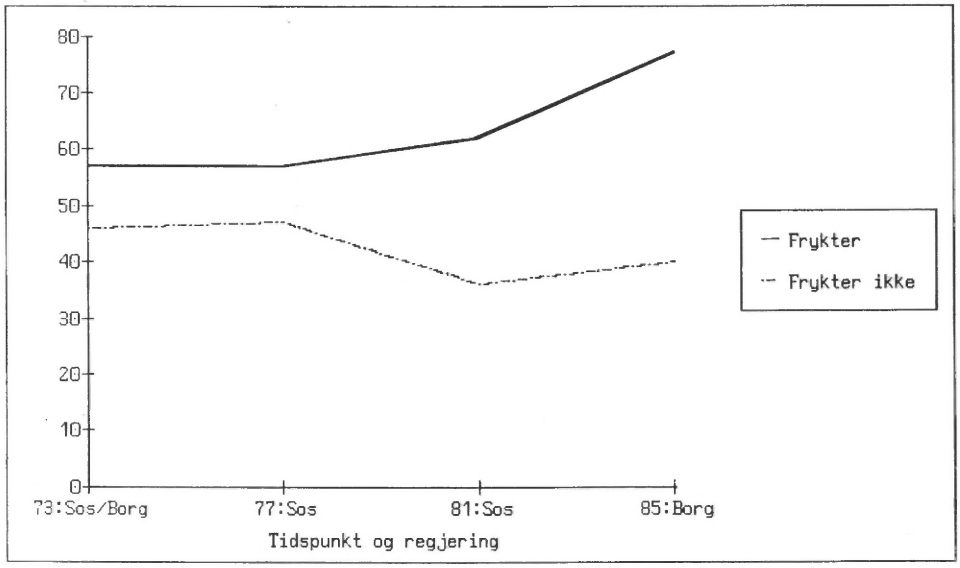
Over tid er det relativt små endringer i andelen som frykter å bli arbeidsledige. Selv om arbeidsledigheten gjennomsnittlig var høyere i perioden 1981-1985 enn årene forut, gir dette små utslag i andelen som selv frykter å bli ledige. I 1985 er det 13 prosent som frykter arbeidsledighet, 62 prosent frykter ikke, mens 12 prosent sier at det kanskje er en viss mulighet for at de blir arbeidsledige. Figur 7.2 viser andel sosialiststemmer etter frykt for arbeidsledighet.

---

[11] Det er mulig at selve valgresultatet har påvirket svarene om økonomiske forventninger, slik at "taperne" ved valget er mer pessimistiske enn "vinnerne". Undersøkelsen ble gjennomført umiddelbart etter valget. Dette problemet tas bl.a. opp av Holmberg 1984: 133.

[12] Spørsmålet har hatt en litt annen ordlyd tidligere. I 1981 lød spørsmålet: "Frykter De eller frykter De ikke at De selv eller noen i Deres familie skal bli rammet av arbeidsledighet i de nærmeste årene framover?"

Figur 7.2. Andel som stemmer sosialistisk, etter frykt for arbeidsledighet. 1973-1985

Sosialistiske partier får større oppslutning blant de som frykter arbeidsledighet enn de som ikke gjør det. Ved de to siste stortingsvalgene er det en tendens til at utslagene øker. Fra 1977 til 1985 er det stadig flere som stemmer sosialistisk blant de som frykter å bli arbeidsledige.[13] I 1985 stemte 77 prosent av de som fryktet arbeidsledighet på sosialistene, mot bare 40 prosent av de som ikke fryktet arbeidsledighet. Hovedmønsteret er at den politiske polarisering har økt mellom de som frykter arbeidsledighet på den ene side og de som ikke deler denne frykten på den andre.

Personlig økonomi

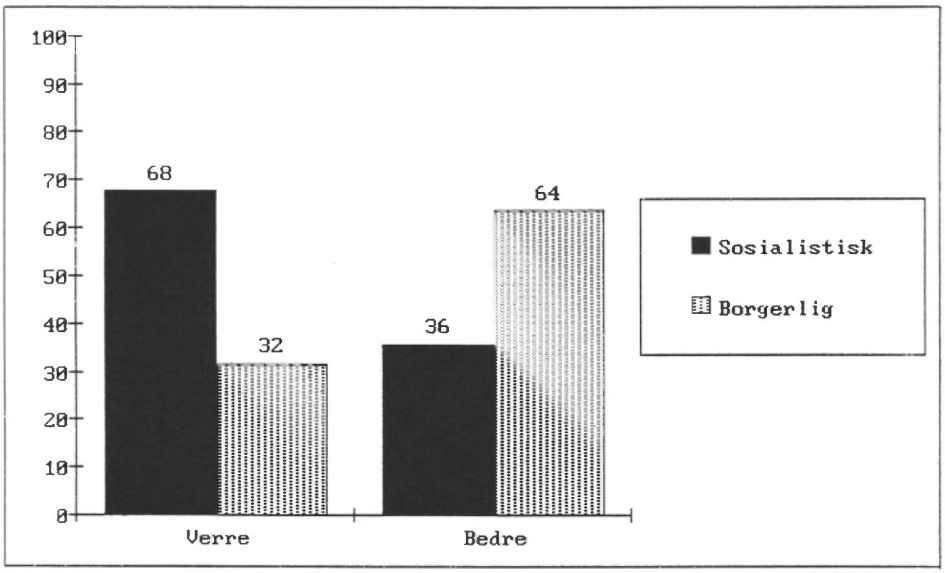
Spørsmålet om personlig økonomi er bare stilt i 1985, og lyder:

> "Vi er interessert i hvordan folk har det økonomisk nå om dagen. Vil du si at du og din husstand har det økonomisk bedre eller dårligere enn for ett år siden?" Spm. 21/1985.

Av de spurte svarer 27 prosent at de har fått det bedre, 58 prosent har det omtrent som før, mens 14 prosent hevder at de har fått det verre. Av de som sier de har fått det bedre, svarer for øvrig 20 prosent (av alle spurte) at de har fått det litt bedre og 7 prosent at de har fått det mye bedre. Tilsvarende er det bare 3 prosent av de spurte som sier de har fått det mye verre enn før. Nesten 1/3 av velgerne er altså godt fornøyd med sin personlige økonomiske utvikling det siste året. Man kan ikke uten videre føre dette tilbake til den politikk som har vært ført eller

[13] Ser vi på den gruppen som ser en viss mulighet for å bli arbeidsledige (ikke tatt med i figuren), plasserer disse seg mellom de to andre gruppene når det gjelder oppslutning om sosialistpartiene.

Figur 7.3. Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter personlig økonomisk situasjon det siste året. 1985

til de økonomiske konjunkturer. For de aller fleste mennesker vil andre forhold ha betydning for deres økonomiske situasjon. Det kan være studenter og skoleelever som begynner i fast arbeid, enkelte går over i pensjonistenes rekker, man arbeider mer, lønnsforhandlingene kan være gunstige, eller det kan være man går over i bedre betalte stillinger. I denne sammenheng skal vi imidlertid holde oss til de politiske utslagene, slik vi ser dem i figur 7.3. Figuren viser tydelig at oppslutningen om sosialistiske partier er mye større blant de som mener de har fått det verre.[14] Tilsvarende er oppslutningen om de borgerlige partier større blant de som har fått det bedre. Av de som har fått det verre økonomisk i løpet av det siste året, stemmer 68 prosent på sosialistene og bare 32 prosent på de borgerlige.[15] Blant de som har fått det bedre, stemmer 64 prosent borgerlig og 36 prosent sosialistisk.

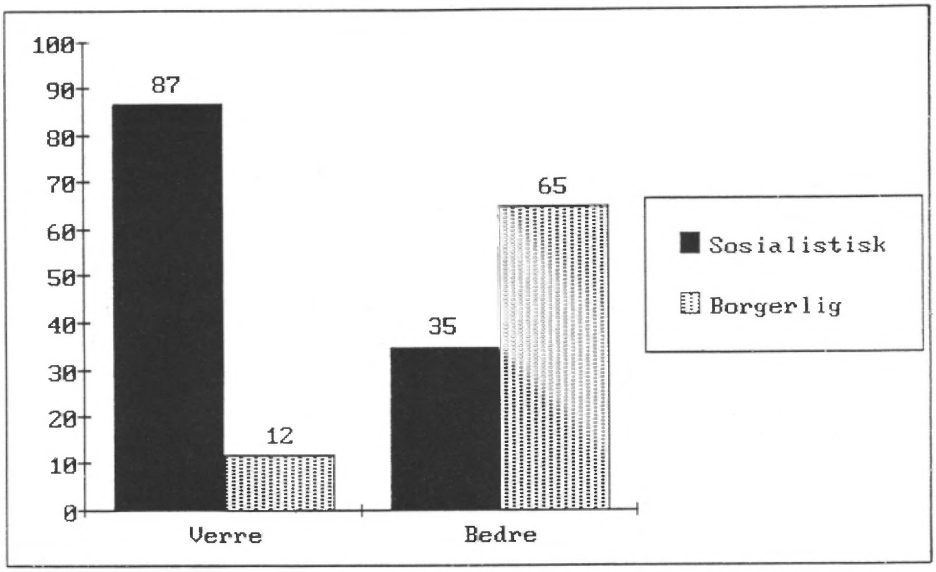
Landets økonomiske situasjon

Sosiotropisk stemmegiving gjelder som nevnt tendensen til at landets økonomi tillegges mer vekt enn egen økonomi. Det er bare i 1985 at det ble spurt om landets situasjon i de norske undersøkelsene:

> "La oss snakke om den økonomiske situasjonen for hele landet. Vil du si at landets økonomi i løpet av det siste året er blitt bedre, har holdt seg på samme nivå, eller er blitt dårligere?" Spm. 24/1985.

[14] Vi har tatt Venstre med blant de sosialistiske partier da dette er i samsvar med de reelle skiller angående regjeringssituasjonen foran valget.
[15] Grensen på ett år kan virke noe kort ettersom valgperiodene er på fire år. Vi har valgt å holde oss til ett år da dette er den tidsramme man bruker i de amerikanske undersøkelsene der spørsmålene er hentet fra. Identisk spørsmålsformulering er et viktig poeng i forbindelse med sammenligninger mellom forskjellige land.

Figur 7.4. Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter vurdering av landets økonomiske situasjon. 1985

Av de spurte sier 48 prosent at landets økonomiske situasjon er blitt bedre det siste året, 31 prosent sier den er som før, mens 10 prosent mener den er blitt dårligere.[16] Figuren over viser andelen som stemte borgerlig eller sosialistisk etter vurdering av landets økonomi.

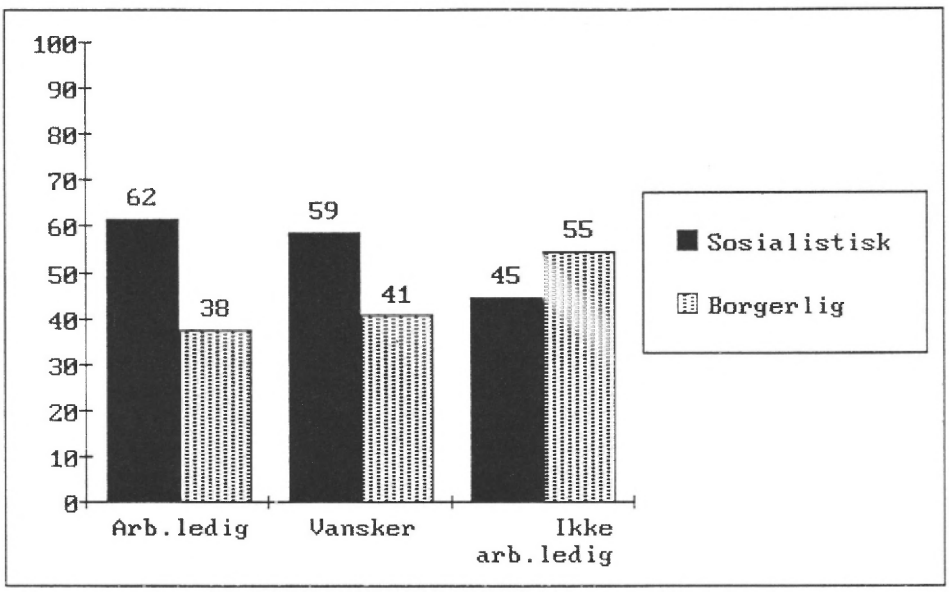
Av de som mener landets økonomi er blitt dårligere, stemmer 87 prosent på sosialistiske partier. Av de som mener landets økonomi er blitt bedre, er det bare 1/3 så mange som stemmer sosialistisk. Som referert tidligere var det grunn til å vente at utslagene var større blant de som var misfornøyde enn blant de som var fornøyde (jf. Bloom & Price 1975). Hovedmønsteret stemmer godt overens med det vi har sett i de foregående figurer, nemlig at det er en klar sammenheng mellom vurderinger både av egen økonomi og landets økonomi og stemmegiving. Vi har imidlertid bare sett på ukontrollerte sammenhenger, og vet foreløpig ikke om disse sammenhengene holder stand mot kontroll for andre faktorer som er med på å forklare stemmegivingen. Dette kommer vi tilbake til i et senere avsnitt.

Problemer på arbeidsmarkedet

Noe av det mest dramatiske som kan hende et menneske er kanskje selv å bli arbeidsløs, eller at nære familiemedlemmer blir det. Det er rimelig å tro at den som selv har opplevd arbeidsledighet som et problem, i større grad enn andre vil reagere negativt mot de partier som har sittet med regjeringsmakten i perioden. I vårt utvalg svarer 10 prosent at de selv eller andre i husstanden faktisk har vært arbeidsledige i løpet av de fire siste årene. I tillegg har 5 prosent hatt visse vansker med å skaffe seg jobb. Vi har valgt å se nærmere på tre grupper: De som har vært arbeidsledige, de som har hatt visse vansker og de som ikke har opplevd slike problemer.

[16] 11 prosent har ingen mening.

Figur 7.5. Oppslutning om sosialistiske og borgerlige partier, etter situasjon på arbeidsmarkedet. 1985

Selv om utslagene ikke er like store som for spørsmålet om landets økonomi, ser vi også her at sosialistpartiene foretrekkes framfor borgerlige partier av de som har hatt problemer på arbeidsmarkedet. De borgerlige partiene står sterkest blant de som ikke har hatt problemer med å få arbeid. Det er liten forskjell mellom de som har vært arbeidsledige og de som har hatt visse vansker med å skaffe seg jobb. Antallet personer er lavt i noen av disse gruppene, så man skal være forsiktig med å legge for mye i prosentforskjellene.[17]

Figurene viser at det er meget klare sammenhenger mellom økonomiske vurderinger og oppslutning om regjeringsblokkene. Det er tydelig at de som er misfornøyde med sin egen eller landets situasjon, og som har hatt problemer på arbeidsmarkedet, i mindre grad slutter opp om de borgerlige regjeringspartiene. Det er imidlertid vanskelig, om ikke umulig, å trekke noen sikre konklusjoner om hvilken effekt disse vurderingene har uten å ta hensyn til andre forhold som påvirker stemmegivingen. Det er også et problem at de økonomiske vurderingene kan være farget av intervjupersonenes politiske sympatier, slik at arbeiderpartivelgere f.eks. systematisk er mer negative til den økonomiske utvikling enn borgerlige velgere. Dette kan man imidlertid ta hensyn til i analysen.

Økonomisk situasjon og politisk ansvar

Med medierte spørsmål mener vi vurderinger der den økonomiske utvikling knyttes direkte til de som har sittet med det politiske ansvar. De retrospektive medierte spørsmålene er med i valgundersøkelsene fra og med 1965 og inkluderer både spørsmål om ansvaret for arbeidsledigheten og

[17] N=171 for arbeidsledige, N=96 for vansker på arbeidsmarkedet og N=1355 for de som ikke har hatt noen problemer.

inflasjonen. For inflasjonen eller prisstigningen lyder spørsmålet slik:

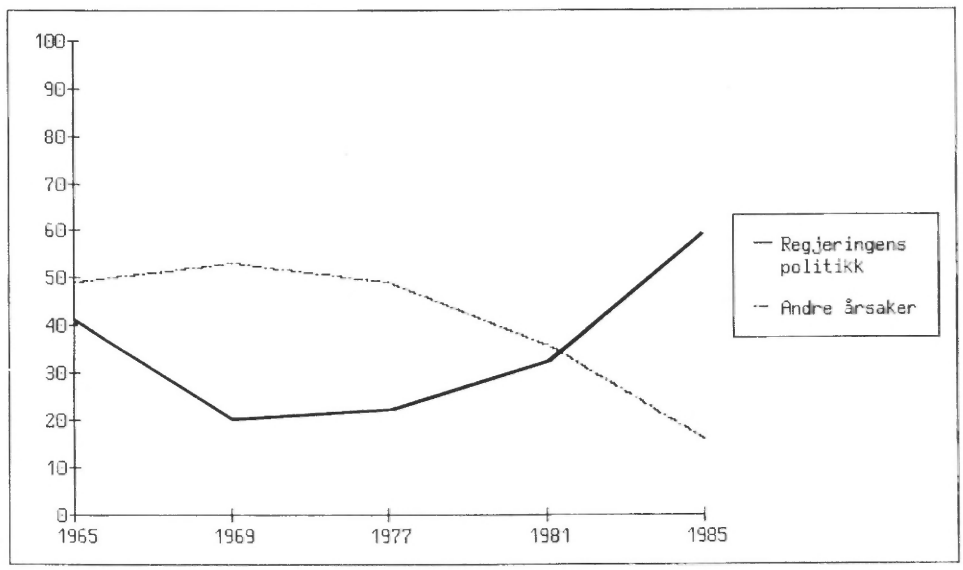
> "Prisene har jo fortsatt å stige, og verdien av kronen har gått ned. Hva tror De dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?" Spm. 25/1981.

I 1985 var situasjonen såpass forandret at spørsmålet fikk en annen form:

> "Prisstigningen er lavere enn før. Hva tror du dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?" Spm. 35/1985.

På dette spørsmålet svarte 59 prosent at regjeringens politikk var den viktigste årsak til lavere priser, mens 26 prosent svarte at regjeringens politikk og andre årsaker var like viktige. 16 prosent mente andre årsaker var viktigst.[18] Det var med andre ord en stor overvekt av velgere som gav regjeringen "æren" for at prisstigningen var lavere enn før. Figur 7.6 viser svarfordelingen over en 20-årsperiode fra 1965 til 1985. Ved alle valg bortsett fra 1985 gjelder spørsmålet hvem som har ansvaret for at prisene har steget.

Figur 7.6. Årsaker til stigende/synkende priser. Regjeringens politikk eller andre årsaker. 1965-1985

[18] Ubesvart er her holdt utenfor.

Andelen som mener regjeringens politikk er viktigste årsak til inflasjonen, har steget relativt sterkt fra 1977 til 1985. På den annen side har andelen som mener at det er andre årsaker enn regjeringens politikk som ligger bak, vært synkende helt siden 1969. Totalbildet er at velgerne i økende grad gjør regjeringen ansvarlig for prisutviklingen, uansett om det er en sosialistisk eller en borgerlig regjering som har sittet med ansvaret. Oppfølgingsspørsmålet i 1985 gjelder hvilke forventninger velgerne hadde til en arbeiderpartiregjering i denne saken:

> "La oss anta at vi hadde hatt en arbeiderpartiregjering, tror du at prisene ville ha vært omtrent som nå, lavere enn nå eller høyere enn nå?" Spm. 36/1985.

Bare 6 prosent trodde at prisene ville ha vært lavere hvis Arbeiderpartiet hadde sittet med regjeringsmakten, men 49 prosent trodde tvert imot at prisene ville ha vært høyere.[19] Dette tyder på at de borgerlige partiene kan mobilisere en betydelig "goodwill" for sin prispolitikk. Spørsmålet er om det samme gjelder utviklingen på arbeidsmarkedet.

Et tilsvarende spørsmål om arbeidsledighet lød slik:

> "Vi har hatt en viss arbeidsledighet. Hva tror du dette skyldes mest, regjeringens politikk eller andre årsaker?" Spm. 33/1985.

Av de spurte mente 26 prosent at regjeringens politikk var den viktigste årsak til arbeidsledigheten, 36 prosent sa både regjeringens politikk og andre årsaker, mens 38 prosent mente at arbeidsledigheten hovedsakelig skyldtes andre årsaker. Intervjupersonene kunne spesifisere sine svar når det gjaldt "andre årsaker". De forhold som oftest ble nevnt var internasjonale konjunkturer, teknologiske forhold og konkurransesituasjonen.

Det er en interessant forskjell i svarene på dette spørsmålet og på det foregående om prisstigningen. Mens nesten 60 prosent mente regjeringens politikk var den viktigste årsak til lavere prisstigning, er det bare halvparten så mange som mener regjeringen har hovedansvaret for arbeidsledigheten. Det ser med andre ord ut til at velgerne er mer tilbøyelige til å trekke regjeringen til ansvar for prisutviklingen enn for arbeidsledigheten.

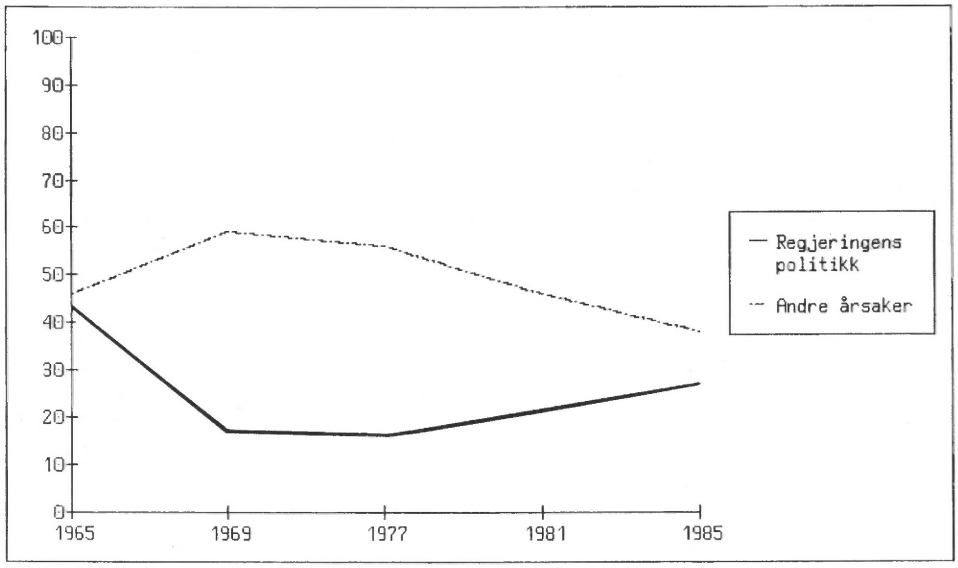
Andelen som gjorde regjeringen ansvarlig for arbeidsledigheten sank fra 1965 til 1969. Nivået var stabilt fram til 1977, men i perioden 1977 til 1985 har andelen som gjør regjeringen ansvarlig for arbeidsledigheten økt. Når det gjelder forventninger til en annen regjering, er utslagene ikke like for inflasjon og arbeidsledighet. Spørsmålet om hvordan man trodde arbeidsledigheten hadde vært med en annen regjering lød i 1985 som følger:

> "La oss tenke oss at vi hadde hatt en arbeiderpartiregjering i disse fire årene, tror du da at arbeidsledigheten ville ha vært omtrent som nå, eller mindre enn nå?" Spm. 34/1985.

Det er bare 12 prosent som tror at arbeidsledigheten ville ha vært høyere med en arbeiderpartiregjering. Det er derimot 37 prosent som mener arbeidsledigheten ville ha vært lavere med en slik regjering, mens 51

[19] Ubesvart er holdt utenfor.

Figur 7.7. Årsaker til arbeidsledigheten. Regjeringens politikk eller andre årsaker. 1965-1985

prosent mener den ville ha vært på samme nivå. Det er klare forskjeller i vurderingene av regjeringsblokkene når det gjelder inflasjon og arbeidsledighet. Hvis vi lager en skåre for favør/disfavør av en arbeiderpartiregjering basert på prosentandelen som mener det ville ha vært bedre eller verre med en slik regjering, får vi klare utslag. Når det gjelder inflasjonen er forholdstallet 8:1 i A-regjeringens disfavør. For arbeidsledigheten er imidlertid situasjonen motsatt. Her er det et flertall på 3:1 som går i A-regjeringens favør.

Det bilde som trer fram i denne analysen er ganske entydig. Det er sterk sammenheng mellom folks vurderinger av økonomien og deres stemmegiving på det sosialistiske eller borgerlige regjeringsalternativ. Spørsmålet er bare om dette er sammenhenger som holder når vi tar hensyn til andre forklaringsfaktorer. I den analysen som nå følger, skal vi gå nærmere inn på dette til dels meget kompliserte spørsmålet.

Multivariat analyse. 1985

Vi er i dette kapitlet interessert i hvilken rolle den økonomiske situasjon spiller for oppslutning om regjeringspartier kontra opposisjonspartier. Mer presist skal vi studere hvilken betydning økonomiske forhold har for skifte av parti i perioden 1981 til 1985. I Norge kan vi konsentrere oss om to regjeringsalternativer, nemlig de borgerlige partiene på den ene side og de sosialistiske på den andre.[20] Vi har altså å

[20] Selv om partiene til venstre for Arbeiderpartiet ikke har vært med i selve regjeringen etter 1945, har de utgjort en viktig del av arbeiderpartiregjeringens parlamentariske basis.

gjøre med en dikotom (todelt) avhengig variabel der vi har latt sosialistisk stemmegiving få verdien 1 og borgerlig stemmegiving få verdien 0.[21] I denne analysen vil vi bruke probitanalysen til å teste om de bivariate sammenhenger mellom økonomiske vurderinger og stemmegiving er statistisk utsagnskraftige når vi kontrollerer for andre variable som har betydning for stemmegivingen. Vi vet fra tidligere valgundersøkelser både i Norge og i andre land at det ikke er fruktbart å operere med enfaktorsforklaringer i studier av velgeratferd. En realistisk analysemodell må derfor inkludere andre variable i tillegg til økonomiske vurderinger (jf. Holmberg, 1984: 129-159). Ettersom vi vil studere skiftninger fra ett valg til et annet, tar vi med stemmegiving ved foregående valg som en uavhengig variabel (se Markus 1979). I en tidligere artikkel (Aardal & Listhaug 1986) har vi studert betydningen av økonomiske faktorer fra og med 1965 til og med 1985. Med unntak for 1965 og 1977 har vi her kunnet benytte paneldata der de samme personene er intervjuet flere ganger. Et viktig poeng med en slik tidsserieanalyse, er å etablere en "basislinje" for de økonomiske vurderingene (Kiewiet 1983: 28). I denne analysen skal vi konsentrere oss om endringene fra 1981 til 1985. Vi har valgt å presentere analysen som en "blokkvis" analyse. Det vil si at vi egentlig har foretatt fire separate analyser. I den første analysen ("blokken") tar vi med spørsmål som berører personlig økonomi, arbeidsledighet, vurderinger av landets økonomi og forventninger til framtidig økonomisk situasjon og frykt for eventuell arbeidsledighet. Dette utgjør de "enkle" økonomiske vurderingene slik vi tidligere har beskrevet dem. I neste blokk tar vi i tillegg til disse spørsmålene med de medierte spørsmålene om ansvaret for inflasjon og arbeidsledighet, samt forventninger til en annen regjering. I den tredje blokken tar vi i tillegg med kjønn og generasjon, der vi skiller mellom velgere født før og etter krigen.

Begge disse variablene har vist seg å spille en viktig rolle for stemmegivingen i de senere år (Valen & Aardal 1983). Den siste analysen tar i tillegg til de tre første blokkene med subjektiv klasseidentifikasjon og ideologisk høyre-venstreorientering.[22] Dette er også faktorer som tidligere forskning har vist spiller en sentral rolle. Blokkene 3 og 4 fungerer som en sterk kontroll på de sammenhenger som finnes både når det gjelder enkle og medierte spørsmål. Tabell 7.1 viser den blokkvise analysen for 1985. Stemmegiving i 1981 betyr naturlig nok svært mye for tilbøyeligheten til å stemme sosialistisk eller borgerlig i 1985. Negativt fortegn på koeffisientene betyr skifte i favør av borgerlige partier, mens positivt fortegn betyr skifte i sosialistisk retning.

---

[21] Regresjonsanalyse er ikke en god analyseteknikk når vi har en dikotom avhengig variabel. Vi har derfor valgt å benytte probitanalyse (jf. Aldrich and Nelson 1984). I motsetning til regresjonsanalysen er ikke probitanalysen basert på en lineær modell. For å si det enkelt vil verdien på y-aksen variere med hvilken x-verdi man har i et S-formet mønster. Probitkoeffisientene er derfor mer kompliserte å tolke enn regresjonskoeffisienter.

[22] Høyre-venstreorientering er målt ved hjelp av høyre-venstreskalaen for selvplassering.

Tabell 7.1. Økonomiske vurderinger og stemmegiving 1985 (1 = sosialistiske partier + Venstre. Blokkvis probitanalyse

Variabel		Blokk 1	Blokk 2	Blokk 3	Blokk 4
Stemmegiv. 1981	Sosialistisk	1,553*	1,433*	1,506*	1,249*
	Borgerlig	-0,876*	-0,629*	-0,560*	-0,304
Personlig økonomi	Mye bedre	-0,011	-0,003	-0,025	-0,038
	Litt bedre	0,119	0,123	0,086	0,076
	Litt dårligere	0,477*	0,394	0,393	-0,072
	Mye dårligere	0,821*	0,652*	0,641*	0,419
Arbeidsledig	Ja	0,146	0,154	0,038	0,09
	Visse vansker	0,044	0,059	-0,098	-0,129
Framtidig økonomisk situasjon	Bedre	-0,277	-0,276	-0,367*	-0,242
	Verre	0,320	0,184	0,173	0,130
Framtidig arbeidsledighet	Frykter	0,089	0,121	0,037	-0,14
	Frykter ikke	-0,142	-0,020	-0,148	-0,228
Landets økonomi siste år	Bedre	-0,022	0,114	0,108	0,282
	Verre	0,570*	0,421	0,461	0,393
Årsak til inflasjon	Regjeringen		0,057	0,070	0,148
	Andre årsaker		0,572*	0,579*	0,508*
Årsak til arbeidsledighet	Regjeringen		-0,024	-0,014	-0,28
	Andre årsaker		-0,451*	-0,460*	-0,399*
Inflasjon med opposisjonen i regjering	Lavere		-0,026	-0,082	-0,067
	Høyere		-0,661*	-0,727*	-0,568*
Arbeidsledighet med oppos. i regj.	Lavere		0,452*	0,462*	0,233
	Høyere		-0,528	-0,525	-0,258
Etterkrigsgenerasjon				0,408*	0,425*
Kjønn				-0,084	-0,036
Subjektiv klasseid.					-0,132*
Venstre-høyreorient.					-0,563*
Pseudo-R^2		0,400	0,430	0,433	0,472

* p = < 0,05 + p = 0,055.

De koeffisientene som er statistisk utsagnskraftige[23] er merket med stjerne i tabellen. La oss først se på betydningen av egen økonomi.[24] Blokk 1 viser at blant de som har fått det dårligere (mye eller litt), er det en tendens til å skifte over til sosialistene. Begge koeffisientene er utsagnskraftige. Fortegnet for variabelen "mye bedre" viser at denne gruppen i større grad enn før slutter opp om borgerlige partier, men utslaget er ikke statistisk utsagnskraftig. Videre er det slik at de som mener landets økonomi er blitt verre i sterkere grad slutter opp om de sosialistiske partiene. Det som kanskje er mest oppsiktsvekkende i blokk 1, er at verken det å ha vært arbeidsledig, hatt vansker med å få jobb, eller forventninger om framtidig situasjon gir utsagnskraftige utslag, selv om fortegnene går i den retning vi hadde forventet. Så langt synes vi likevel å få bekreftet at økonomisk situasjon har betydning for skifte av parti. Det avgjørende spørsmål blir om dette også holder når vi tar hensyn til de medierte spørsmålene. Disse tas med i blokk 2. Når det gjelder ansvaret for inflasjonen, ser vi at de som mener regjeringen har hovedæren for lavere prisstigning ikke skifter over til borgerlige partier i større grad enn andre. De som mener at det er andre årsaker til den lavere prisstigningen enn regjeringens politikk slutter derimot i sterkere grad opp om sosialistpartiene. På den annen side er det ikke utsagnskraftige utslag for det å tillegge regjeringen hovedansvaret for arbeidsledigheten. De som skifter over til borgerlige partier er tilbøyelige til å hevde at det er andre årsaker enn regjeringens politikk som ligger bak arbeidsledigheten. Videre fører frykt for høyere inflasjon med en arbeiderpartiregjering til at man skifter i borgerlig retning. Det å tro at arbeidsledigheten ville vært lavere med en arbeiderpartiregjering trekker i favør av sosialistpartiene. De "enkle" vurderingene av landets økonomiske situasjon er ikke lenger utsagnskraftige når vi kontrollerer for hvem som har det politiske ansvaret. Det er bare det å ha fått det mye dårligere økonomisk som gir utslag. Går vi et skritt videre til blokk 3 og inkluderer generasjon og kjønn, ser vi at utslagene for de medierte spørsmålene fortsatt er utsagnskraftige, mens det nå bare er håpet om å få det bedre økonomisk som betyr noe av de enkle spørsmålene. Av generasjon og kjønn er det bare generasjon som er utsagnskraftig. De som er født etter krigen har beveget seg sterkere i sosialistisk retning enn andre. Blokk 4 inkluderer ytterligere to variable, subjektiv klasseidentifikasjon og høyre-venstreorientering, og viser at ingen av de enkle økonomiske spørsmålene er utsagnskraftige. Derimot er de medierte spørsmålene betydelig mer "motstandsdyktige" ved våre kontroller. Både årsaker til inflasjon og arbeidsledighet samt forventninger vedrørende framtidig inflasjon gir utsagnskraftige utslag selv når vi kontrollerer for klasse, ideologi, kjønn og generasjon. Ser vi disse resultatene ut fra den faktiske økonomiske situasjon, ikke minst prisstigningen, er det bemerkelsesverdig at de velgerne som mener at landets økonomi er blitt bedre ikke skifter over til den borgerlige blokk i sterkere grad enn andre. Sammen med de manglende utslag for personlig økonomi tyder dette på at den borgerlige regjering ikke lyktes i å trekke fordeler av den økonomiske situasjon slik den var før valget. Som man kunne vente, er de medierte

[23] På 5 prosentsnivå.
[24] Variablene er dummykodet slik at vi får mulighet til å teste utslagene både for de som har fått det mye bedre, litt bedre, litt dårligere og mye dårligere.

spørsmålene sterkere knyttet til stemmegiving enn de enkle vurderingene.

Det er interessant å merke seg at de borgerlige partiene fortsatt synes å dra særlige fordeler av velgernes frykt for at en arbeiderpartiregjering vil føre til høyere prisstigning. På den annen side har Arbeiderpartiet fordeler av forventningen om at en sosialistisk regjering bedre vil hanskes med arbeidsledigheten.[25]

Konklusjon

Resultatene av denne analysen er skuffende for de som har gått ut fra at personlig økonomi har direkte betydning for stemmegivingen, og ikke minst for skiftninger mellom sosialister og borgerlige. Personlig økonomisk situasjon synes ikke å spille noen selvstendig rolle for valg av parti eller skifte av parti. Vurderinger knyttet til regjeringspartienes ansvar for inflasjon og arbeidsledighet er mer konsistent knyttet til stemmegivingen. Landets økonomiske stilling betyr heller ikke særlig mye for folks stemmegiving. Verken "lommeboks"-velgere eller "sosiotropiske" velgere er fullgode betegnelser på velgeratferden mellom 1981 og 1985. De borgerlige partienes manglende suksess med å dra fordeler av den økonomiske situasjon, kan muligens forklares ut fra den suksess Arbeiderpartiet hadde med helse- og sosialspørsmål i valgkampen. Dette trakk oppmerksomheten bort fra de positive sider ved økonomien og understreket isteden de mangler som fortsatt heftet ved velferdsstaten. Kontrasten mellom gode økonomiske forhold og uløste problemer i helsesektoren kan snarere ha hatt negativ effekt for regjeringspartiene.

Mye av det som har vært holdt for "selvfølgelige" sammenhenger, og som til dels holder stikk når vi holder oss til parvise sammenligninger, viser seg altså ikke å holde når vi ser de økonomiske vurderingene i sammenheng med andre sentrale faktorer. Vår konklusjon er ikke at økonomisk situasjon er uten betydning for stemmegivingen. Det avgjørende spørsmål er imidlertid i hvilken grad den enkelte velger kobler økonomisk situasjon til de som har det politiske ansvar for denne situasjonen. De økonomiske forhold både for den enkelte velger og landet som helhet må med andre ord formidles eller medieres for at de skal spille noen selvstendig rolle for stemmegivingen. Dette er en konklusjon som ikke bare har belegg i foreliggende data, men som også virker mer rimelig enn mer populære forestillinger om at økonomiske konjunkturer skulle virke direkte på valg av parti.

---

[25] Utslaget for forventninger mht. arbeidsledighet og A-regjering er riktignok ikke utsagnskraftig når vi kontrollerer for klasseidentifikasjon og høyre-venstreorientering, men både i blokkene 2 og 3 er koeffisientene utsagnskraftige.

Litteratur

Aldrich & Nelson 1984
John H. Aldrich and Forrest D. Nelson: Linear probability, Logit, and Probit Models, London: Sage.

Bloom & Price 1975
Howard S. Bloom and H. Douglas Price: "Voter response to Short-Run Economic Conditions: The Assymetric Effects of Prosperity and Recession", American Political Science Review, 69, 1240-1254.

Fiorina 1981
Morris P. Fiorina: Retrospective Voting in American National Election, New Haven, Yale University Press.

Hibbs 1985
Douglas A. Hibbs, Jr.: "Macro-economic Performance, Policy and Electoral politics in Industrial Democracies", International Social Science Journal, 37: 63-74.

Holmberg 1984
Søren Holmberg: Väljare i förändring, Stockholm, Liber.

Kiewiet 1983
D. Roderick Kiewiet: Macroeconomics and Micropolitics, Chicago: University of Chicago Press.

Kinder & Kiewiet 1979
Donald Kinder and D. Roderick Kiewiet: "Economic Discontent and Political Behavior: the Role of personal Grievances and Collective Economic Judgments in Congressional Voting", American Journal of Political Science, 23: 495-527.

Kinder & Kiewiet 1981
Donald R. Kinder and D. R. Kiewiet: "Sociotropic Politics", British Journal of Political Science, vol.11: 129-161.

Madsen 1984
Henrik J. Madsen: Social Democracy in Scandinavia: Macroeconomic Management, Electoral Support and the Fading Legacy of Prosperity, Ph.D-dissertation, Department of Government, Harvard University.

Markus 1979
Gregory B. Markus: Analyzing Panel Data, Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, no. 07-018, Sage Publications, Beverly Hills and London.

Miller & Listhaug 1984
Arthur H. Miller and Ola Listhaug: "Economic Effects on the Vote in Norway", Political behavior, 6: 301-319.

Miller & Wattenberg 1985
Arthur H. Miller and Martin P. Wattenberg: "Throwing the rascals Out: Policy and performance Evaluations of Presidential Candidates 1952-1980", American Political Science Review, 79:359-372.

Rose & Mackie 1983
Richard Rose and Thomas T. Mackie: "Incumbency in Government: Asset or Liability", pp.115-137 in Hans Daalder and Peter Mair, eds., Western European Party Systems, London: Sage.

Stokes 1966
Donald E. Stokes: "Spatial Models of Party Competition", pp.161-180 in Angus Cambell et al., Elections and the Political Order, New York: Wiley.

Valen 1981
Henry Valen: Valg og politikk, NKS-forlaget, Oslo.

Valen & Aardal 1983
Henry Valen og Bernt O. Aardal: Et valg i perspektiv, Oslo, Samfunnsøkonomiske studier, Statistisk sentralbyrå.

Aardal & Listhaug 1986
Bernt Olav Aardal and Ola Listhaug: Economic Factors and Voting Behavior in Norway 1965-1985, Working Paper no.4, Institute for Social Research, Oslo.

8. HVA SKJEDDE VED VALGET?

Offisiell valgstatistikk viser små endringer i fordelingen av stemmene fra 1981 til 1985 (jf. tabell 1.1), og frammøteprosenten i 1985 lå på omtrent samme nivå som ved de to foregående stortingsvalg. På denne bakgrunn er det grunn til å reise spørsmål ved omfanget av individuelle skiftninger ved valget i 1985. I senere år har det vært en tendens til økende bevegelighet i velgerskaren. Tendensen er internasjonal og betegnes i fagsjargongen som økende "volatilitet" (Crewe & Denver 1985). For Norges vedkommende kom endringsprosessen for alvor i gang omkring 1970 og den er kommet klart til uttrykk ved alle valg opp til 1981 (Valen & Urwin 1985: 58-64). Spørsmålet er om valgresultatet i 1985 signaliserer at atferdsmønsteret har stabilisert seg. Eller skjuler tallene i valgstatistikken store individuelle skiftninger som har gått i motsatte retninger og således hatt en nøytraliserende virkning?

I denne forbindelse er det nødvendig å peke på at endringer i partienes stemmetall fra valg til valg kan tilbakeføres til tre komponenter (Butler & Stokes 1969: 173-190, Valen 1981: 331-333):

1. Balansen i skiftningene fram og tilbake mellom partiene i den aktive velgerskare, det vil si velgere som stemmer ved alle valg. Nesten bestandig foregår det skiftninger i alle retninger. Spørsmålet er i hvilken grad slike skiftninger gir overskudd for enkelte partier.

2. Balansen i skiftninger ut og inn av hjemmesitternes rekker. En del av velgerne fra foregående valg sitter hjemme på valgdagen, mens tidligere hjemmesittere blir mobilisert. Det enkelte parti vil få en stemmegevinst dersom partiet greier å mobilisere flere hjemmesittere enn det taper av tidligere velgere som er blitt passive.

3. Den stadige fornyelsen av velgerskaren. Nye årskull av førstegangsvelgere kommer til ved hvert valg samtidig med at mange tidligere velgere forsvinner fra velgerskaren som følge av dødsfall eller emigrasjon. Det er for det meste personer i eldre årsklasser som forsvinner. I den grad partivalget varierer med alder, vil fornyelsen av velgerskaren påvirke stemmefordelingen ved et gitt valg.

Dersom alle disse faktorene slår ut til fordel for et enkelt parti, vil dette partiet oppnå klar framgang. Det var dette som skjedde for Høyres vedkommende ved valget i 1981 (Valen & Aardal 1983: 50-59). Men det er godt tenkelig at de ulike komponenter kan slå ut i forskjellig retning, eller at utslagene er små fordi individuelle skiftninger går i motsatte retninger og således opphever hverandre. Utslagene ved valget i 1985 vil bli behandlet på de etterfølgende sider.

For å sette valgresultatet inn i et langtidsperspektiv vil det også bli foretatt sammenligninger med flere foregående valg når det gjelder partipreferanse i forhold til alder og kjønn.

Den etterfølgende framstilling av skiftningene fra 1981 til 1985 vil bli basert på panelmaterialet, det vil si den del av utvalget som ble intervjuet både i 1981 og i 1985.

Vandringer i velgerskaren

For å beskrive endringene i velgernes atferdsmønster fra 1981 til 1985 er det mest hensiktsmessig å ta utgangspunkt i førstnevnte valg. Tabell 8.1 viser hvordan ulike velgergrupper fra 1981 har stemt ved valget fire år senere. Det er tydelig at stabiliteten har vært størst i Arbeiderpartiet og Høyre, der mer enn fire av fem velgere har holdt fast ved sitt gamle parti. Fremskrittspartiets velgere har vært mest tilbøyelige til å skifte standpunkt, med Venstre og Sosialistisk Venstreparti på annenplass. Mest interessant er det imidlertid å se på retningen i skiftningene. I tabell 8.1 er partiene plassert skjønnsmessig etter sin posisjon langs høyre-venstreaksen. De fleste skiftningene foregår mellom nabopartier langs denne aksen. Spesielt store er skiftningene fram og tilbake mellom de sosialistiske partiene og Venstre, og mellom Høyre og Fremskrittspartiet. Overgangene mellom sosialistiske og borgerlige partier er langt mindre hyppige, bortsett fra at mange velgere har beveget seg fra Fremskrittspartiet til Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.

Tabell 8.1. Stemmegiving i 1985 etter parti i 1981. Prosent

	Parti i 1981												
	Total	RV	K	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	FrP	Andre	Ikke stemt
Parti i 1985													
Total.....	100	-	-	100	100	100	100	100		100	100	-	100
RV	1	-	-	3	0	0	0	0		0	0	-	0
K	0	-	-	0	0	0	0	0		0	0	-	0
SV	5	-	-	53	3	9	0	0		1	10	-	4
A	36	-	-	25	85	14	2	8		4	13	-	24
V	4	-	-	10	1	51	4	0		1	0	-	3
KrF	7	-	-	0	0	6	71	2		1	9	-	5
Sp	6	-	-	0	1	9	6	78		3	0	-	2
DLF	1	-	-	0	0	3	0	0		0	0	-	0
H	29	-	-	6	4	3	11	5		82	31	-	21
FrP	2	-	-	0	1	0	0	0		3	28	-	3
Andre	0,0	-	-			0	0	0		0	0	-	0
Ikke stemt ..	9	-	-	3	5	5	6	7		5	9	-	38
N**	746	4*	3*	32	247	35	52	41	7*	203	32	1*	89

* For få tilfelle for beregning av prosentfordeling.
** Velgere som nektet å oppgi parti ved et eller begge valg, i alt 5 prosent av utvalget er holdt utenfor.

Tabell 8.1 kunne tyde på at de to store partiene har fått et uforholdsmessig stort tilsig fra andre partier. Men variasjonene i partienes størrelse gjør det vanskelig å trekke slutninger om bytteforholdet mellom partiene på grunnlag av denne tabellen. Når tabell 8.1 for eksempel viser

at 25 prosent av Sosialistisk Venstrepartis velgere fra 1981 har gått over til Arbeiderpartiet, mens bare 3 prosent av Arbeiderpartiets velgere har gått i motsatt retning, forteller dette lite om det reelle bytteforholdet ettersom Arbeiderpartiet er fem-seks ganger større enn Sosialistisk Venstreparti. I vårt panel har seks velgere beveget seg fra Sosialistisk Venstreparti til Arbeiderpartiet, mens åtte velgere har beveget seg i motsatt retning. Det er altså et positivt bytteforhold til fordel for Sosialistisk Venstreparti. Vi får et mer treffende uttrykk for vandringene ved å beregne partifordelingen ved de to valgene for hele panelutvalget under ett. I tabell 8.2 kan vi direkte avlese graden av stabilitet så vel som nettoforskyvningene mellom ulike partigrupper.

Tabell 8.2. Stemmegiving i 1981 og i 1985. Overgangsmatrise

Parti i 1981	I alt	Parti i 1985											
		RV	K	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	FrP	Andre	Ikke stemt
I alt	100,0	0,5	0,0	4,6	35,5	4,3	6,7	6,4	0,5	29,1	2,5	0,4	9,4
RV ...	0,5	0,4	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
K	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
SV ...	4,3	0,1	0,0	2,3	1,1	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,1
A	33,1	0,0	0,0	0,8	28,2	0,4	0,0	0,3	0,0	1,3	0,3	0,1	1,7
V	4,7	0,0	0,0	0,4	0,7	2,4	0,3	0,4	0,1	0,1	0,0	0,0	0,3
KrF ..	7,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	5,0	0,4	0,0	0,8	0,0	0,0	0,4
Sp ...	5,5	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,1	4,3	0,0	0,3	0,0	0,0	0,4
DLF ..	0,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,1	0,0
H	27,2	0,0	0,0	0,3	1,2	0,1	0,3	0,8	0,0	22,4	0,7	0,0	1,5
FrP ..	4,3	0,0	0,0	0,4	0,5	0,0	0,4	0,0	0,0	1,3	1,2	0,0	0,4
Andre	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ikke stemt	11,9	0,0	0,0	0,4	2,8	0,4	0,5	0,3	0,0	2,5	0,4	0,0	4,6

Ettersom panelutvalget består av velgere som ble intervjuet både i 1981 og i 1985, omfatter det ikke de fire nye årskull av førstegangsvelgere i 1985. Man kan derfor ikke vente at de totale fordelinger i øverste rekke og i første kolonne av tabell 8.2 skal svare helt til de faktiske partifordelinger ved de respektive valgene. Det største avviket gjelder hjemmesitterne. Ifølge tabellen steg valgdeltagelsen med 2,5 prosentenheter i forhold til 1981. Valgstatistikken viser imidlertid en økning på bare 0,8 prosent (jf. tabell 1.1).[1] Hvis vi ser bort fra hjemmesitterne, svarer endringene i totalfordelingene bra til de forskyvninger som faktisk fant sted mellom de to valgene. Vi kan derfor gå ut fra at materialet gir et brukbart bilde av skiftningene - selvsagt med forbehold om den statistiske feilmargin (N=746).

[1] Avviket skyldes at utvalget setter en øvre aldersgrense på 79 år. Det vil si at personer som ble intervjuet i 1981, men som senere har fylt 80 år, er utelatt fra utvalget. I denne høye aldersgruppen er valgdeltagelsen lav.

Legg merke til at de markerte cellene langs diagonalen i tabell 8.2, angir velgere som har holdt fast ved samme parti ved begge valg. I alt faller 71,2 prosent av utvalget i disse cellene. Det betyr at omtrent 29 prosent av velgerne har skiftet standpunkt fra 1981 til 1985, enten ved å skifte parti eller ved å skifte ut og inn av hjemmesitternes rekker. Sammenligningsvis var andelen av stabile velgere fra 1977-1981 68,8 prosent (Valen & Aardal 1983:52). Stabiliteten var altså litt høyere ved valget i 1985. Men hvis vi ser bort fra svingninger i valgdeltagelsen og holder oss til velgere som stemte både i 1981 og i 1985, var andelen skiftere omtrent 20 prosent i 1981 (tabell 8.3). Til sammenligning kan nevnes at skiftningene var av nøyaktig samme omfang ved det svenske riksdagsvalg i september 1985 (Holmberg & Gilljam 1987: 86-87).

Ved stortingsvalget i 1985 inntraff det altså betydelige individuelle skiftninger - til tross for små endringer i de totale partifordelingene. Forklaringen må være at velgerne har skiftet i alle retninger, og at de individuelle skiftningene har hatt en tendens til å oppheve hverandre. Vi skal se på skiftningene i større detalj og følger det skjema som ble presentert innledningsvis.

Skiftninger mellom partiene

Først tar vi den aktive velgerskare som stemte ved begge valg, altså materialet i tabell 8.2 minus hjemmesitterne. Ved å følge radene bortover i tabellene, kan vi avlese i hvilken grad de spesifiserte velgergrupper fra 1981 har holdt fast ved sitt gamle parti, og i hvilken grad de har skiftet. Kristelig Folkeparti, for eksempel, hadde tilslutning av 7 prosent av velgerne i 1981. Av disse holdt 5 prosent fast ved partiet i 1985 mens 2 prosent skiftet standpunkt. Av kolonnene nedover kan vi avlese hvor stor andel av velgerne det enkelte parti ved valget i 1985 vant fra andre partier. Som tabell 8.2 viser, er det en klar symmetri i byttetforholdet mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti og mellom Høyre og Fremskrittspartiet. Det er tydelig at vi har å gjøre med en betydelig flytende velgerskare ute på fløyene i systemet. Store overganger mellom to partier må tolkes slik at de ligger hverandre forholdsvis nær politisk. De ganske hyppige skifter fram og tilbake mellom Arbeiderpartiet og Høyre må derfor tolkes som et uttrykk for at avstanden mellom de to partiene langt fra er uoverstigelig.

For å få et mer systematisk bilde av endringsprosessen kan det være hensiktsmessig å se på skiftningene innenfor og mellom politiske hovedgrupperinger. Disse er framstilt i tabell 8.3. For å få fram langtidstendensene er tilsvarende tall for valgene fra og med 1965 tatt med i tabellen. Legg merke til at materialet er basert på den aktive velgerskare, det vil si velgere som stemte ved begge valg.

Tabell 8.3. Skiftninger og stabilitet fra valg til valg. Prosent. 1965-1985

	1965-1969	1969-1973	1973-1977	1977-1981	1981-1985
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Stabile velgere .	82,4	75,5	75,9	80,7	79,9
Skiftere mellom sosialistiske partier	3,6	6,2	5,5	2,8	3,0
Fra sosialistisk til borgerlig....	3,2	5,1	6,9	4,5	3,9
Fra borgerlig til sosialistisk .	2,6	2,8	3,0	2,2	5,0
Innenfor den borgerlige blokken	8,5	10,3	11,4	9,6	8,6

Den økende bevegelighet i velgerskaren kommer til uttrykk i form av nedgang i andelen av stabile velgere. Stabiliteten var størst i 1960-årene, men avtok drastisk ved valgene i 1973 og 1977. Deretter steg den til omtrent 80 prosent i 1981 og i 1985. Skiftningene mellom de sosialistiske partiene nådde sitt høydepunkt i 1973 etter folkeavstemningen om norsk medlemskap i EF, da et stort antall arbeiderpartivelgere svingte over til Sosialistisk Valgforbund. Skiftningene var like hyppige i 1977 da strømmen gikk tilbake fra det nystiftede Sosialistisk Venstreparti til Arbeiderpartiet. Ved de to siste valgene har omfanget av skiftninger mellom disse partiene vært mer beskjedne.

Innenfor den borgerlige blokken har det hele tiden vært betydelige skiftninger, men siden 1977 har tendensen vært svakt synkende. I skiftningene mellom de to blokkene skjedde det en interessant endring i 1985. Ved alle valg siden 1969 har langt flere velgere beveget seg fra sosialistiske til borgerlige partier enn omvendt. Men i 1985 snudde trenden. Nå gikk overskuddet i favør av de sosialistiske partiene.

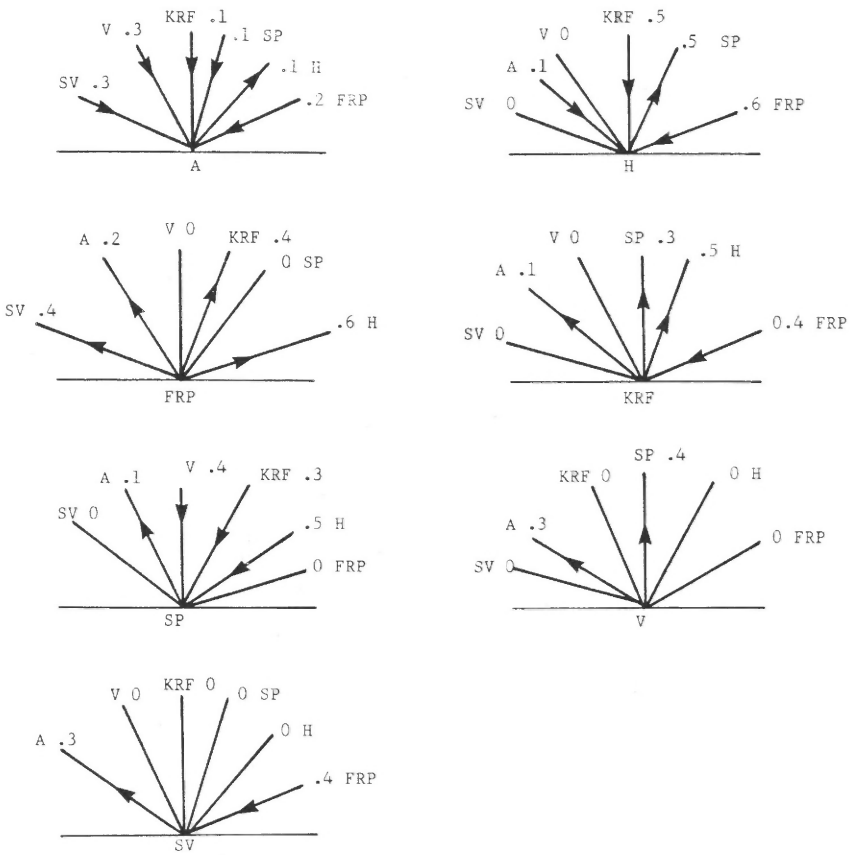
Endelig kan det være nyttig å se på resultatet av skiftningene i 1985 for hvert enkelt parti. Materialet som er presentert i tabell 8.4, er basert på aktive velgere som stemte både i 1981 og i 1985.

Tabell 8.4. Nettoskiftninger for de enkelte partier 1981-1985. Prosent av totalt antall aktive velgere

	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
Vunnet	2,3	5,5	1,8	1,5	2,3	5,0	1,1
Tapt	2,3	3,9	2,5	2,0	1,0	4,0	3,2
Netto	0,0	1,6	-0,7	-0,5	1,3	1,0	-2,1

Arbeiderpartiet som hadde størst framgang ved valget, hadde også den største nettogevinst på skiftningene. Fremskrittspartiet hadde størst tap. Tap hadde også Venstre og Kristelig Folkeparti, mens Sosialistisk Venstreparti hadde balanse. Senterpartiet hadde gevinst. Det samme hadde Høyre - til tross for at partiet hadde tilbakegang i stemmetall (jf. tabell 1.1). Nettoovergangene mellom ulike partier er beskrevet i figur 8.1. Materialet viser at nettoutslagene er små for de enkelte partiene.

Figur 8.1. Nettooverganger mellom partiene fra 1981-1985*

* Pilen peker i retning av det parti som hadde gevinst i bytteforholdet.

Det bekrefter at skiftningene foregikk i alle retninger uten noen klar tendens. Kontrasten mellom valgene i 1981 og i 1985 er slående. Ved begge valg skiftet omtrent en av fem velgere parti. Men i 1981 var det et klart mønster i skiftningene. Således hadde Høyre, valgets seierherre, et overskudd i forhold til Arbeiderpartiet på 2,2 prosent, i forhold til Kristelig Folkeparti på 1,3 prosent og i forhold til Senterpartiet på 0,9 prosent (Valen & Aardal 1983: 55). For valget i 1985 kan det være tilstrekkelig å se på de partiene som hadde størst framgang eller tilbakegang.

Arbeiderpartiet hadde et svakt underskudd i forhold til Høyre, men overskudd i forhold til alle andre partier. Høyre hadde overskudd i forhold til Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet, men tap i forhold til Senterpartiet. Fremskrittspartiet hadde balanse i forhold til Senterpartiet og Venstre, men tap i forhold til alle andre partier. Kristelig Folkeparti hadde tap i forhold til Høyre og - i mindre grad - til Arbeiderpartiet og Senterpartiet, men balanse i forhold til andre partier.

Skjønt tendensene er uklare viser summen av skiftningene en viss framgang for de sosialistiske partiene (jf. tabell 8.4), en tendens som svarer til valgresultatet. I innledningskapitlet (s. 18) ble det pekt på at Arbeiderpartiet hadde betydelig framgang i utkantdistriktene, der Høyre og - i mindre grad - Kristelig Folkeparti hadde tilbakegang. Derimot holdt Høyre stillingen bra i byområdene i Sør-Norge. Hvordan slår disse tendensene ut i skiftningene mellom partiene? Materialet er så vidt lite at det tillater ikke en detaljert oppsplitting etter kommunetype og landsdel. Vi har likevel delt det opp i to grupper: Intervjupersoner bosatt i byer og forsteder mot resten. I landdistriktene er det en overgang fra Arbeiderpartiet til Høyre på 0,8 prosentenheter, mens utslaget i motsatt retning er 1,5 prosentenheter, altså en markert gevinst for Arbeiderpartiet. I byer og forsteder er tendensen motsatt. Her har Arbeiderpartiet avgitt 2,2 prosent til Høyre og mottatt 1,4 prosent fra samme parti. Utslagene passer altså til hovedtendensen i valgresultatet. Antakelig ville skiftningene mellom de to partiene ha kommet langt sterkere til uttrykk, dersom vi hadde vært i stand til å isolere de rene utkantstrøk og de større byområder i Sør-Norge. En oppsplitting av materialet etter kjønn gir derimot ingen klare tendenser i skiftningene mellom de to største partiene.

Skiftninger i valgdeltagelsen

Som berørt foran (s. 162), var skiftningene mellom partiene av omtrent samme omfang i 1985 som i 1981. Derimot var andelen som skiftet ut og inn av hjemmesitternes rekker lavere i 1985. Tabell 8.2 gir neppe et helt dekkende bilde av sistnevnte form for skiftninger, ettersom de eldste årsklasser med forholdsvis lav valgdeltagelse er holdt utenfor utvalget (s. 160). Likevel er det grunn til å se nærmere på materialet som er oppsummert i tabell 8.5.

Tabell 8.5. Skiftninger mellom stemmegiving og hjemmesitting fra 1981 til 1985. Prosent av panelutvalget (jf. tabell 8.2)

	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
Netto	0,3	1,1	0,1	0,1	-0,1	1,0	0,0
Hjemmesittere fra 1981 aktivisert i 1985	0,4	2,8	0,4	0,5	0,3	2,5	0,4
Velgere fra 1981 som satt hjemme i 1985	0,1	1,7	0,3	0,4	0,4	1,5	0,4

Tabellen viser at Arbeiderpartiet og Høyre har vunnet på denne type av skiftninger, mens de andre partiene stort sett kommer ut med balanse. For Arbeiderpartiets vedkommende virker resultatet rimelig, dels fordi partiet hadde framgang ved valget i 1985, og ulike typer av skiftninger har en tendens til å slå ut til fordel for seirende partier, dels fordi mange arbeiderpartivelgere satt hjemme ved valget i 1981 (Valen & Aardal 1983: 49-57). Partiet har tydeligvis greidd å mobilisere sine potensielle tilhengere i 1985. Det er vanskeligere å forstå at Høyre som hadde en viss tilbakegang ved valget, likevel hadde gevinst på skiftningene i valgdeltagelsen. Forklaringen ligger trolig i at partiets velgere har lav gjennomsnittsalder og høyt utdanningsnivå. Forholdsvis få Høyrevelgere har gått over til passivitet som følge av høy alder. Unge og mellomaldrende velgere med høy utdanning og høy sosial status er tilbøyelige til å holde et høyt politisk aktivitetsnivå (Martinussen 1973: 77).

Til tross for at det antakelig skjuler seg visse unøyaktigheter i tabell 8.5, tyder materialet på at skiftninger i valgdeltagelsen har spilt liten rolle for stemmefordelingene mellom partiene i 1985. Denne komponenten var tydeligvis atskillig mer betydningsfull ved valget i 1981 (jf. Valen & Aardal 1983: 56-61).

Alder og stemmegiving

Den siste komponent som skal behandles gjelder fornyelsen av velgerskaren fra valg til valg. For det enkelte parti er det spørsmål om balansen mellom ny tilslutning i form av førstegangsvelgere og tap ved dødsfall. Vi har dessverre ingen informasjon om antall dødsfall i vårt gamle utvalg. Men ved å se på partienes oppslutning innenfor ulike aldersgrupper kan vi få et tilnærmet bilde av utslagene i valgoppgjøret. Dersom fornyelsen av velgerskaren skal slå ut på partifordelingen, må det foreligge klare variasjoner i partipreferansene fra den ene aldersgruppe til den annen. Tabell 8.6 viser et overbevisende mønster i denne retning.

Tabell 8.6. Alder og parti 1985. Prosent

Parti	Alder. År						
	18-21	22-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-
Total	100	100	100	100	100	100	100
RV	0	1	2	0,0	0	0	0
K	0	0	0	0,0	0	0	0
SV	8	10	8	4	4	5	1
A	32	33	32	40	46	45	44
V	5	5	8	2	1	1	1
KrF	6	7	7	9	13	14	16
Sp	4	4	6	7	9	7	13
DLF	1	0,0	0	1	0,0	0,0	1
H	35	33	34	34	25	26	21
FrP	8	7	3	3	2	1	2
Andre	1	0,0	0	0	0	1	1
N	143	276	407	322	237	261	194

Partiene på høyrefløyen, Høyre og Fremskrittspartiet, har forholdsvis størst oppslutning blant unge og middelaldrende velgere. Blant velgere under 30 år står Fremskrittspartiet riktignok noe svakere i 1985 enn i 1981 (jf. Valen & Aardal 1983: 57), men partiet har stadig sin største tilslutning i de yngste aldersgruppene. Mens Fremskrittspartiet har gått tilbake blant førstegangsvelgerne (18-21 år), har Høyre styrket sin stilling i denne aldersgruppen. Det er nok et eksempel på hvordan disse to partiene kompletterer hverandre i konkurransen om velgerne. Tabell 8.6 viser ellers at Høyres andel av velgerne er jevn og høy i alle aldersgrupper fra 18 til 50 år. Deretter er det et skarpt fall i partiets tilslutning. Høyre har altså greidd å konsolidere sin stilling blant velgere som var 40 år eller yngre i midten av 1970-årene da "høyrebølgen" satte inn.

For Arbeiderpartiets vedkommende er situasjonen stikk motsatt. Partiet har omtrent 1/3 av velgerne i aldersgruppene opp til 40 år. Deretter øker andelen betydelig i gruppen 40-49 år, mens partiets tilslutning er størst blant velgere over 50 år.

Sosialistisk Venstreparti har sin største tilslutning blant unge og mellomaldrende velgere, men skillet etter alder er langt mindre markert enn for Fremskrittspartiet. Ellers er det tydelig at Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti konkurrerer om unge velgere på venstresiden på samme måte som Høyre og Fremskrittspartiet gjør det på høyresiden av systemet.

Blant partiene i sentrum har Venstre forholdsvis størst tilslutning i yngre årsklasser. For Kristelig Folkeparti stiger tilslutningen med økende alder. Senterpartiet har den jevneste tilslutning innenfor samtlige aldersgrupper, dog med en viss overvekt for de eldre.

Ifølge tabell 8.6 har Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Sosialistisk Venstreparti forholdsvis størst tilslutning blant unge velgere. Det innebærer automatisk at disse partiene også må ha hatt størst fordel av fornyelsen av velgerskaren. Dette poenget vil komme klarere fram dersom vi ser på de ulike partienes alderssammensetning. Som det framgår av tabell 8.7, er tilgangen på førstegangsvelgere størst i Fremskrittspartiet, når vi sammenligner med tverrsnittet for hele velgerskaren. Derimot er

Tabell 8.7. De ulike partiers sammensetning, etter alder i 1985. Prosent

Alder	Alle partier	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
18-21 år	8	11	6	10	5	5	9	18
22-29 "	15	25	13	22	10	9	16	29
30-39 "	22	31	19	47	15	19	25	21
40-49 "	17	11	18	10	15	18	20	15
50-59 "	13	9	15	5	17	16	11	6
60-79 "	25	13	29	6	38	33	19	11
N	1 840	106	704	68	180	129	561	66

overrepresentasjonen for Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Høyre moderat. På den andre siden er det tre partier som ligger betydelig over gjennomsnittet i aldersgruppene over 60 år. Det er Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Arbeiderpartiet. Det største tap av velgere fra valg til valg som følge av dødsfall må nødvendigvis inntreffe i partier med den høyeste gjennomsnittsalder. Vi er ikke i stand til å dokumentere hvordan de enkelte partier har tapt eller vunnet på fornyelsen av velgerskaren. Men tabell 8.7 gir hovedtendensen: De største tapere må være Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og - i noe mindre grad - Arbeiderpartiet, mens Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti, Venstre og Høyre må ha hatt større eller mindre gevinst.

Langtidstendenser

Den sammenheng mellom alder og stemmegiving som kommer til uttrykk i tabell 8.6, gir grunn til ettertanke. Mest interessant er forskjellen mellom de to store partiene Arbeiderpartiet og Høyre og sammen med dem de mer ekstreme partier på henholdsvis venstre og høyre fløy av systemet. De to gruppene er omtrent jevnsterke blant unge velgere, mens Arbeiderpartiet har klar overvekt blant de middelaldrende og eldre. Spørsmålet er om vi står overfor et politisk generasjonsskifte som vil bli retningsgivende for den politiske utvikling ved en rekke valg framover. Det har lenge vært kjent at etterkrigsgenerasjonen har vist et avvikende mønster sammenlignet med eldre velgere (Inglehart 1977, Valen 1981, Knutsen og Lafferty 1981, Valen & Aardal 1983, Knutsen 1985). Men atferdsmønsteret hos den unge generasjon har langt fra vært klart og entydig. Svingningene i høyreretning er således av ny dato.

Det finnes i hovedsak tre forklaringer på sammenhengen mellom alder og stemmegiving. Den første går ut på at folk skifter parti ettersom de blir eldre. En ganske utbredt forestilling er for eksempel at aldringsprosessen gjør folk mer konservative. Tidligere valgforskning støtter til en viss grad denne oppfatningen, skjønt tendensen er langt fra entydig (Campbell et al. 1960, Valen & Katz 1964). Den andre forklaringen er knyttet til individenes tilknytning til bestemte generasjoner. Den går ut på at inntrykk, hendelser og erfaringer fra barndom og tidlig ungdom setter sitt preg på individets holdninger og oppfatning av verden, og at disse inntrykk får varige virkninger på individets atferdsmønster. Hypotesen er at individer tilhørende en bestemt fødselskohort har en tendens til å holde fast ved samme parti ut gjennom hele livet. Den tredje forklaringen går ut på at svingningene i valgatferden er situasjonsbestemte og avspeiler holdninger og krav under skiftende politiske forhold (Valen & Aardal 1983: 127-128). Under sistnevnte forklaring skulle man vente de hyppigste skiftninger blant unge velgere, dels fordi disse er mest lydhøre for strømninger i tiden, dels fordi individenes identifikasjon med bestemte partier har en tendens til å øke med stigende alder (Campbell et al. 1960, Valen & Katz 1964). Spørsmålet om langtidstendenser i valgatferden er først og fremst knyttet til generasjonsforklaringen.

En tidligere kohortanalyse antyder at elementer av alle de tre typene kan ha påvirket forholdet mellom alder og parti siden 1960-årene (Valen & Aardal 1983: 127-154). Det har ingen hensikt å gjenta hele analysen. Men det er grunn til å se nærmere på de tre siste valgene for å studere

langtidstrenden inn i 1980-årene. Først skal vi imidlertid se på atferdsmønsteret hos førstegangsvelgerne, det vil si den del av velgerskaren som er svakest forankret i forhold til eksisterende partier. Tabell 8.8 viser hvordan førstegangsvelgerne har stemt gjennom perioden 1957-1985. I 1950-årene stemte nesten 60 prosent på sosialistiske partier. Andelen sank ved

Tabell 8.8. Førstegangsvelgernes partivalg 1957-1985. Prosent

Valgår	Parti												
	RV	K	SV/SF	A	V	DLF	KrF	Sp	H	FrP	Andre	Total	N
1957	-	1	-	58	10	-	1	12	15	-	3	100	74
1961*													
1965	-	0	9	43	10	-	4	13	21	-	0	100	119
1969	-	1	6	48	11	-	5	9	20	-	0	100	119
1973**	0	-	23	28	2	3	12	6	12	12	2	100	179
1977	2	0	13	28	4	2	5	14	31	1	0	100	107
1981	1	0	10	26	6	1	5	8	30	12	1	100	150
1985	0	0	8	32	5	1	6	4	35	8	1	100	143

* Valget i 1961 ble ikke undersøkt.
** Det utvalg som ble intervjuet i 1973 var de samme personer som ble oppsøkt i 1969, uten tilpasning for de førstegangsvelgere som var kommet til mellom 1969-1973. Opplysningene for 1973 i tabellen er hentet fra Statistisk sentralbyrås valgundersøkelse dette året. Stortingsvalget 1973 Hefte II: 2.

valgene i 1960-årene, men fortsatt var det et klart sosialistisk flertall. Stortingsvalget i 1973, etter den opprivende EF-striden, ble skjellsettende. Arbeiderpartiets stemmestyrke blant førstegangsvelgerne ble nesten halvert. En god del av tapet ble fanget opp av Sosialistisk Valgforbund. Men ved de etterfølgende valg var det en drastisk nedgang i andelen som sluttet opp om valgforbundets arvtaker, Sosialistisk Venstreparti. Det lyktes ikke Arbeiderpartiet å gjenvinne sin styrke fra 1960-årene i denne viktige velgergruppen. Førstegangsvelgerne svingte i høyreretning. Ved valget i 1973 gikk riktignok Høyre tilbake. Men Høyres stemmetall, slått sammen med stemmene til Anders Langes Parti, viste markert framgang i forhold til 1969. Ved samtlige etterfølgende valg har Høyre oppnådd over 30 prosent av førstegangsvelgernes stemmer og har ligget foran Arbeiderpartiet. Sammenlagt har Høyre og Fremskrittspartiet ligget litt foran de sosialistiske partiene. Trenden avspeiler "høyrebølgen" på en særdeles klar måte, og tabell 8.6 tyder på at tendensen blant førstegangsvelgerne gradvis har forplantet seg til andre unge og middelaldrende velgere.

Ved valget i 1985 hadde Arbeiderpartiet markert framgang blant førstegangsvelgerne. Men for de sosialistiske partiene sammenlagt, økte oppslutningen med bare 3 prosentpoeng.

Vi går over til å se på utviklingen innenfor ulike kohorter og begrenser analysen til de to største partiene.

Tabell 8.9. Andel av stemmene i 1977, 1981 og 1985 for Arbeiderpartiet og Høyre. Tall for kohort. Prosent

Født	Arbeiderpartiet			Høyre		
	1977	1981	1985	1977	1981	1985
Alle	44	38	39	23	32	31
- 1909	40	39	38	20	29	21
1910 - 1919	49	46	47	23	30	22
1920 - 1929	50	47	45	23	30	29
1930 - 1939	48	44	41	23	31	30
1940 - 1949	41	35	37	24	32	34
1950 - 1959	36	26	31	27	36	33
1960 -	-	27	33	-	30	34

I tabell 8.9 er velgerne inndelt etter fødselsår i tiårsgrupper ("kohorter"). Ved å følge spaltene nedover, kan vi avlese i hvilken grad støtten til det enkelte parti er betinget av velgernes fødselsår. Variasjoner i denne tallrekken kan være en indikator på generasjonsforskjeller. Men generasjonsforklaringen forutsetter også at det er noenlunde stabilitet fra valg til valg innenfor hver enkelt kohort, altså for rekkene bortover i tabellen. Materialet i tabell 8.9 forteller om et høyst ulikt mønster for de to store partiene.

Arbeiderpartiets oppslutning er forholdsvis svak blant velgere født før 1910. Partiet når sin største tilslutning i de neste tre kohortene (fødselsår fra 1910 til 1939). Deretter følger en nedtrapping for velgere født i 1940-årene og enda mer for dem som er kommet til i 1950-årene og senere. I den eldste kohorten står mellompartiene, og særlig Kristelig Folkeparti, sterkt. Den tidligere kohortanalysen tyder på at Arbeiderpartiets svake tilslutning i denne gruppen er av ny dato (Valen & Aardal 1983: 130). Tendensen har antakelig sin forklaring i "aldring". Personer født før 1910 var 70 år eller mer ved de tre siste valgene. Partiets svake stilling blant personer født etter 1940 er et mer stabilt trekk, og den faller i tråd med partiets avtakende oppslutning blant førstegangsvelgerne (jf. tabell 8.8).

Sistnevnte tendens gir støtte til hypotesen om et generasjonsskifte i politikken. Denne forklaringen blir enda mer sannsynlig når vi betrakter utviklingen fra valg til valg innenfor de enkelte kohorter. For de to eldste kohortene ligger partiets andel av stemmene helt stabil fra 1977-1985. Derimot har partiet gradvis tapt terreng blant velgere født i 1920-årene og i 1930-årene. For velgere født etter 1940, der partiet i utgangspunktet stod svakere, foreligger ikke en tilsvarende tendens. Her kan partiet tvert imot notere framgang fra 1981 til 1985, særlig blant dem som er født etter 1960.

For Høyres vedkommende er generasjonsprofilen langt mindre klar. Ved valget i 1977 stod partiet svakest blant velgere født før 1910 og sterkest i de yngste kohortene, men forskjellene var forbløffende små. Ved valget i 1981 hadde partiet markert framgang i samtlige kohorter. Forskjellene

mellom kohortene forsvant nesten helt. Framgangen var tydeligvis situasjonsbestemt og uten forankring i generasjonsmotsetninger. Derimot ligger det en antydning av et generasjonsmønster i endringene fra 1981-1985. Partiet har holdt stillingen og til dels gått fram i etterkrigskohortene. I de to eldste kohortene er hele gevinsten fra 1981 gått tapt. Mest oppsiktsvekkende er det at Høyre har holdt stillingen fra 1981 i kohortene fra 1920- og 1930-årene. I de samme kohorter har Arbeiderpartiet gradvis gått tilbake.

Konklusjonen må bli at generasjonsmønsteret framtrer langt klarere i stemmeutviklingen for Arbeiderpartiet enn for Høyre. Det er ingen klar sammenheng i framgang og tilbakegang mellom de to partiene. Forklaringen er naturligvis at konkurransen om stemmene ikke er begrenset til Arbeiderpartiet og Høyre. Særlig er det grunn til å legge vekt på oppslutningen om ytterpartiene på venstre og høyre fløy. Men tendensene i tabell 8.8 blir i hovedsak de samme dersom vi i stedet for Arbeiderpartiet og Høyre velger å analysere partigruppene sosialister versus høyrepartier (H + FrP).

Kohort og kjønn

Helt til slutt skal vi foreta en kohortanalyse separat for kvinner og menn. Som nevnt innledningsvis (s. 19), foreligger det et voksende gap i valgatferden hos kvinner og menn. Det må derfor være av interesse å studere i hvilken grad skillet er generasjonsbetinget. Vi holder oss stadig til Arbeiderpartiet og Høyre. Materialet er framstilt i figurene 8.2 og 8.3 og i appendiks A.

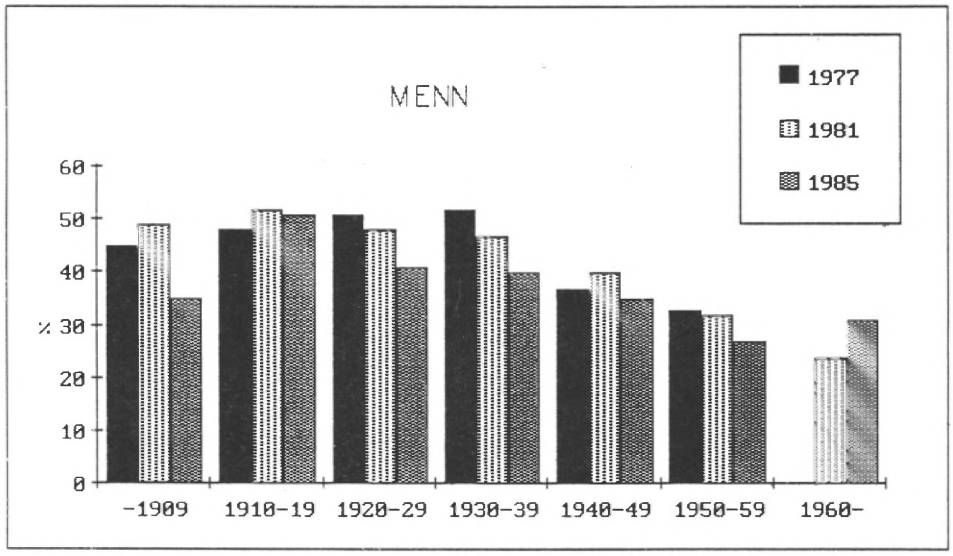
Det foreligger et interessant skille mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Førstnevnte parti får relativt større tilslutning blant kvinner enn blant menn, mens Høyre står forholdsvis sterkere blant mennene. Tendensen går systematisk igjen ved de tre siste valgene, men den er overveiende begrenset til velgere født siden 1940. I disse tre kohortene har Arbeiderpartiet framgang fra 1981-1985 både blant kvinner og menn, mens Høyre har status quo blant kvinner, men framgang blant menn.

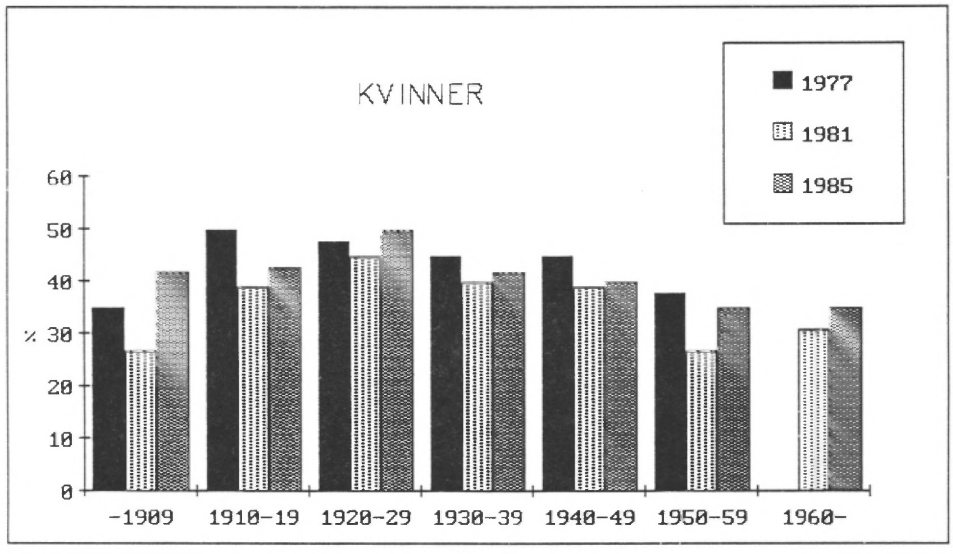
For tidligere kohorter er mønsteret til dels avvikende og for øvrig mindre regelmessig. For Arbeiderpartiets vedkommende var tilslutningen i de fire eldre kohortene nesten uten unntak større blant menn enn blant kvinner. Det var situasjonen inntil 1981. I 1985 ble trenden snudd i disse gruppene, idet partiet hadde tilbakegang blant menn, men framgang blant kvinner.

For Høyre var forskjellen ubetydelig mellom kvinner og menn i de eldre kohortene. Partiets tilbakegang fra 1981 til 1985 var imidlertid større for kvinner enn for menn i de to eldste kohortene. I kohortene fra 1920- og 1930-årene greidde derimot partiet å holde fast ved sin gevinst fra 1981 hos begge kjønn.

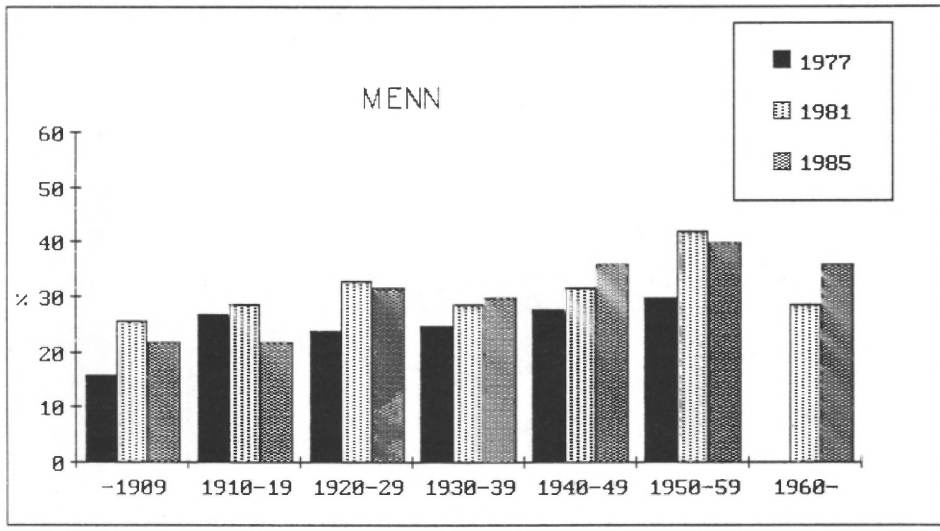
En tilsvarende analyse er foretatt for sosialistpartier sammenlagt og for partiene på høyresiden samlet. Mønsteret er stort sett det samme som i figurene 8.2 og 8.3. Men utslagene for de tre yngste kohortene er langt sterkere.

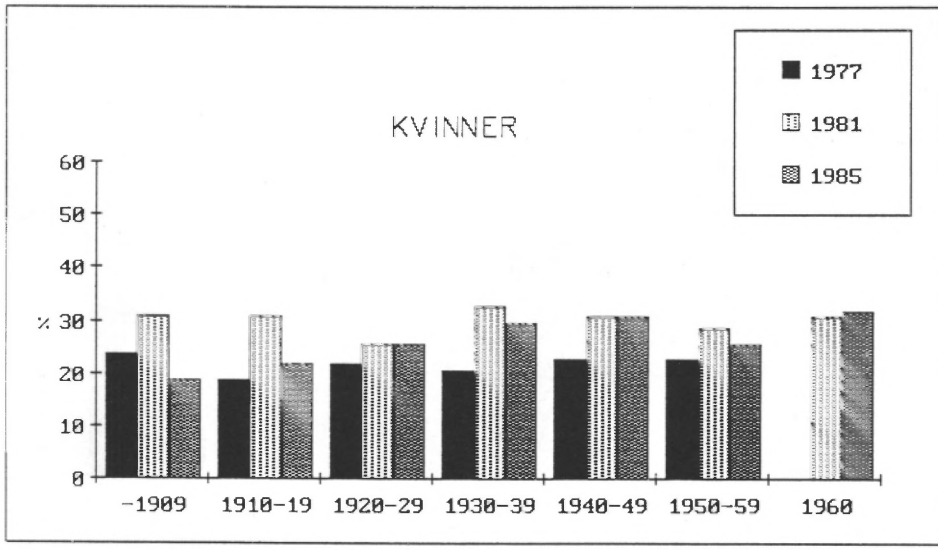
Figur 8.2. Arbeiderpartiets oppslutning i ulike alderskohorter

Figur 8.3. Høyres oppslutning i ulike alderskohorter

Dreiningen blant kvinner i sosialistisk retning er spesielt stor blant velgere født i 1950-årene. Omvendt har Høyre og Fremskrittspartiet et formidabelt mannsoverskudd nettopp i de to yngste kohortene.

Bortsett fra etterkrigsgenerasjonen viser kohortanalysen et klarere mønster for Arbeiderpartiet enn for Høyre også når vi studerer kvinner og menn hver for seg.

Oppsummering

Ved stortingsvalget i 1985 skjedde det forholdsvis små forskyvninger sammenlignet med valget i 1981 i fordelingen av stemmene mellom partiene. Likevel viser materialet i dette kapitlet at det har foregått individuelle skiftninger av betydelig omfang. Omtrent 29 prosent av velgerne har skiftet standpunkt fra 1981 til 1985, det vil si endringer av nesten samme omfang som ved foregående stortingsvalg. Utslagene på den totale stemmefordeling var imidlertid langt svakere i 1985, fordi skiftningene ved dette valget skjedde i alle retninger, og hadde derfor en tendens til å oppheve hverandre.

I dette kapitlet er det gjort et forsøk på å kartlegge ulike typer av skiftninger blant velgerne. Ved å følge et utvalg av velgere fra 1981 til 1985 (se s. 19) har vi vært i stand til å måle graden av stabilitet så vel som vandringene fram og tilbake mellom partiene og mellom stemmegiving og hjemmesitting. En tredje kilde til endringer ved valgene gjelder fornyelsen av velgerskaren, balansen mellom tilgangen på førstegangsvelgere og tap av tidligere velgere ved dødsfall. Vi mangler informasjon om frafallet, men aldersfordelingen av det enkelte partis velgere gir en god pekepinn om balanseforholdet.

Det har ikke vært mulig å etablere en modell som kunne forklare samspillet mellom ulike typer av skiftninger. Analysen gir heller ikke et entydig svar på hvordan valgresultatet er kommet i stand. Det skyldes dels at panelutvalget er lite og feilmarginen tilsvarende stor, dels at tendensene i skiftningene er særdeles uryddige og slår ut i alle retninger. Materialet gir likevel verdifull informasjon om endringsprosessene ved valget i 1985.

De viktigste funn kan kort oppsummeres:

1. Skiftningen mellom partiene var av omtrent samme omfang som i 1981. De viktigste endringer i partienes styrkeforhold er kommet i stand i form av slike skiftninger.

2. Det meste av skiftningene har foregått mellom nære naboer i partispekteret, det vil si innenfor de to hovedgrupperingene, sosialistiske og borgerlige partier.

3. Skiftningene mellom de to blokkene viste i 1985 et avvikende mønster fra tidligere valg, idet balansen gikk i sosialistisk favør.

4. Skiftningene ut og inn av hjemmesitternes rekker var av mindre omfang enn i 1981 og viste ingen klare tendenser. De har neppe påvirket valgresultatet i nevneverdig grad.

5. Som vanlig er det store variasjoner i stemmegivingen i forhold til alder. Det tyder på at fornyelsen av velgerskaren har gitt seg utslag på stemmefordelingen. Balansen har vært minst gunstig for Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Deres velgere har den høyeste gjennomsnittsalder og en forholdsvis svak andel av førstegangsvelgerne. Det samme gjelder Arbeiderpartiet, men her ble tendensen kraftig motvirket, idet partiet i 1985 hadde betydelig økning i tilslutningen blant førstegangsvelgerne. Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre må ha vunnet på fornyelsen av velgerskaren. Men gevinsten ble i større eller mindre grad oppveiet av tap i bytteforholdet med andre partier. Det gjelder særlig Fremskrittspartiet og Venstre.

De beskrevne tendenser gjelder for hele landet. På det lokale plan kan det selvsagt ha forekommet avvikende skiftninger. Skiftningene mellom Arbeiderpartiet og Høyre er i denne forbindelse illustrerende. I byer og forsteder gikk balansen i Høyres favør, men i landdistriktene hadde Arbeiderpartiet et klart overskudd.

I et forsøk på å plassere valget i 1985 i et langtidsperspektiv er det foretatt en analyse av førstegangsvelgernes stemmegiving siden 1957 samt en kohortanalyse av de tre siste valgene. Fordi tallmaterialet blir for svakt for de små partiene er analysene konsentrert om Arbeiderpartiet og Høyre. Resultatet av de to analysene peker stort sett i samme retning. Arbeiderpartiet som tradisjonelt har stått sterkt blant førstegangsvelgerne, har siden begynnelsen av 1970-årene hatt en påfallende tilbakegang i denne velgergruppen. Kohortanalysen som gir et mer utfyllende bilde, viser at partiet har sviktende tilslutning ikke bare blant førstegangsvelgerne, men generelt blant de unge, eller mer presist, blant velgere født etter 1940. Ved valget i 1985 snudde trenden, idet partiet hadde klar framgang blant velgere født i 1950- og 1960-årene. Arbeiderpartiet har ved de senere valgene hatt uforandret oppslutning i de to eldste kohortene, det vil si velgere født før 1920. Derimot har partiet siden 1977 hatt en nedadgående trend blant velgere født i 1920- og 1930-årene. Denne trenden fortsatte i 1985. Mønsteret blir i hovedsak det samme om vi ser på de sosialistiske partienes stemmetall under ett.

For Høyre og Fremskrittspartiet er mønsteret på mange måter omvendt. Siden 1973 har førstegangsvelgerne i stort antall svingt over til disse partiene. Samtidig viser kohortanalysen at deres tilslutning er størst blant velgere født etter 1940. Variasjonsbredden i forhold til kohort er imidlertid svakere i Høyre enn i Arbeiderpartiet. Ved valget i 1981 hadde Høyre massiv framgang i alle kohorter. En del av gevinsten gikk tapt i 1985. Det gjelder særlig de eldste kohorter. Men det er interessant å merke at partiet i 1985 holdt stillingen blant velgere født i 1920- og 1930-årene, altså der Arbeiderpartiet gikk tilbake. I disse to kohortene har det tydeligvis funnet sted en politisk nyorientering.

En viktig tendens som blir bekreftet i kohortanalysene, gjelder det økende gap i politiske orienteringer mellom kvinner og menn. Kvinnene er tilbøyelige til å svinge i retning av sosialistiske partier, mens menn går i høyreretning. Materialet viser at når det gjelder etterkrigsgenerasjonen har tendensen vært konsistent ved de tre siste valgene. For eldre kohorter er mønsteret mindre regelmessig. Men ved valget i 1985 skjedde

det endring også her. Skjønt utslagene til dels er små, er det en klar tendens i den beskrevne retning i partipreferansene hos kvinner og menn.

Generasjonshypotesen i sin rene form går ut på at individene blir sosialisert inn i det politiske system mens de er i tenårene. Det er da politiske bånd og lojaliteter blir skapt, og atferdsmønsteret vil senere holde seg ganske stabilt. Den foreliggende analyse gir bare begrenset støtte til denne hypotesen: Den viser at det faktisk har skjedd betydelige endringer i partivalget hos etablerte velgere, og disse endringene varierer til dels betydelig fra den ene kohort til den andre. Et av de mest interessante avvik finner vi i skillet mellom kvinner og menn. Dersom generasjonserfaringene var utslagsgivende, burde påvirkningen være den samme for begge kjønn. Materialet viser imidlertid at så ikke er tilfelle. I den utstrekning generasjonsforklaringen skal anvendes, må den gjøres spesifikk for kvinner og menn. Resultatet av analysen faller i tråd med en mer moderat tolking av generasjonshypotesen. Den går ut på at det også foregår politisk sosialisering i voksen alder. Som Kent Jennings (1981: 386-387) og Niemi har bemerket: ".... there is an enormous potential for change in adult populations which has been largely unrecognized. It is as if the frequent aggregate stability of adult attitudes and the persistence of demographic divisions in the population - along with the technical difficulties of obtaining data from individuals over time - have blinded researchers to the possibility that adults can and occasionally do change radically".

Hva kan vi forutsi om den partipolitiske utvikling i årene framover på bakgrunn av den foreliggende analyse? - De mange brytende tendenser antyder at det er umulig å komme med sikre forutsigelser. En hovedtendens er svekket oppslutning om sosialistiske partier blant velgere født etter 1940. Hvis tendensen holder seg i årene framover må dette få langsiktige virkninger for styrkeforholdet mellom sosialistiske og borgerlige partier. Men materialet viser at det skjedde en klar vridning ved valget i 1985 i favør av de sosialistiske partiene blant de yngste kohortene. Var dette utslaget situasjonsbestemt eller innvarslet det en ny trend blant unge velgere? Bare framtidige valg kan gi svaret. Uansett hva forklaringen er, må de beskrevne tendenser stå sentralt i den etterfølgende analyse av stortingsvalget i 1985.

Litteratur

Butler & Stokes 1969
D. Butter & D.E. Stokes: Political Change in Britain. London, Macmillan.

Cambell et al. 1960
Angus Campbell, Philip Converse, Warren Miller and Donald Stokes: The American Voter, John Wiley & Sons, New York.

Crewe & Denver 1985
I. Crewe & D. Denver: Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility. London, Croom Helm.

Holmberg & Gilljam 1987
Søren Holmberg & Mikael Gilljam: Väljare och val i Sverige, Bonniers, Stockholm.

Inglehart 1977
R. Inglehart: The Silent Revolution, Princeton, N. J. The Princeton University Press.

Knutsen og Lafferty 1981
O. Knutsen og W.M. Lafferty: "Høyrebølgen i et generasjons-perspektiv" i T. Bjørklund og B. Hagtvedt (red.). Høyrebølgen - epokeskifte i norsk politikk? Oslo, Aschehoug.

Knutsen 1985
O. Knutsen: Politiske verdier, konfliktlinjer og ideologi. Oslo, Institutt for statsvitenskap. Universitetet i Oslo. Mimeo.

Jennings and Niemi 1981
Kent M. Jennings and R.M. Niemi: Generations and Politics. Princeton, Princeton University Press.

Martinussen 1973
W. Martinussen: Fjerndemokratiet. Oslo, Gyldendal.

Valen 1981
H. Valen: Valg og politikk - et samfunn i endring. Oslo, NKS-forlaget.

Valen & Aardal 1983
H. Valen & B.O. Aardal: Et valg i perspektiv. En studie av stortingsvalget i 1981. Oslo, Statistisk sentralbyrå. Samfunns-økonomiske studier 54.

Valen & Katz 1964
Henry Valen and Daniel Katz: Political Parties in Norway, Universitetsforlaget, Oslo.

Valen & Urwin 1985
H. Valen & D. Urwin: "De politiske partiene" i T. Nordby (red.). Storting og regjering 1945-1985. Institusjoner og rekruttering. Oslo, Kunnskapsforlaget, s. 57-108.

9. LISTEFORBUND

Temaet for dette kapitlet er listeforbundsordningen som ble innført foran stortingsvalget i 1985. Reformen som tok sikte på å gjøre valgsystemet mer rettferdig, utløste betydelig debatt. På denne bakgrunn må det være av stor interesse å se på spørsmålene: Hvordan ble listeforbundsordningen praktisert av de politiske partiene? Og med hvilke virkninger? Hvordan reagerte velgerne på ordningen? - Men først er det nødvendig å gi en kort redegjørelse for selve reformen.

"Listeforbund" er en form for valgallianse mellom to eller flere partier. Ved å slå sine stemmer sammen i valgoppgjøret kan de øke sin samlede representasjon på Stortinget. Ordningen innebærer at overskytende stemmer avgitt på et parti kommer de andre partiene i listeforbundet til gode ved utregningen av mandater. Ordningen ble første gang innført foran stortingsvalget i 1930. Bakgrunnen var at små partier ble sterkt underrepresentert under den daværende valgordning som praktiserte d'Hondts fordelingsformel[1]. Lovens bestemmelser gikk ut på at listeforbundets samlede stemmetall skulle legges til grunn bare hvis dette førte til at partiene i listeforbundet fikk flere mandater enn de ville ha oppnådd enkeltvis. Fordelen ved en slik ordning er helt innlysende for små og mellomstore partier som så vidt ligger under det minimum av stemmer, den såkalte "terskelverdi", som skal til for å oppnå representasjon. I mange land, f.eks. i Danmark, Sverige og Forbundsrepublikken Tyskland, er representasjonsterskelen bestemt ved en "sperregrense", det vil si at et parti må ha en minimumsandel av stemmer for å bli representert (i Sverige 4 prosent). Men det ligger også en sperre innebygd i selve representasjonsformelen. "Terskelverdien" avhenger av de delingstall som inngår i formelen, av antall mandater til fordeling i et gitt valgdistrikt, av antall deltagende lister, og selvsagt av fordelingen av stemmene mellom disse. Betydningen av listeforbund ligger i at små partier ved å slå sine stemmer sammen kan komme over terskelen og oppnå representasjon. Som oftest - men ikke alltid - vil de da ta mandater fra de største partiene.

De partier som inngikk listeforbund ved valget i 1930 vant to ekstra mandater. Tilsvarende tall ved valget i 1933 var seks mandater, i 1936 ni mandater og i 1945 fem mandater (Rokkan & Kristvik 1964: 23). Uten listeforbund ville de fleste av disse mandatene ha tilfalt Arbeiderpartiet. Sistnevnte parti var prinsipielt motstander av listeforbundsordningen, og i 1949 da partiet hadde flertall på Stortinget, ble ordningen opphevet.

---

[1] En ny valgordning som knesatte forholdstallsvalgprinsippet ble innført i 1920. d'Hondts fordelingsmetode (etter den belgiske matematiker Victor d'Hondt) ble valgt. Den går i korthet ut på at mandatene skal tildeles de lister som har det største gjennomsnitt av stemmer, det vil si størst verdi av følgende brøk:

$$\frac{\text{Listestemmer}}{\text{Tildelte mandater}}$$

I praksis betyr det å dele hvert listestemmetall suksessivt med 1, 2, 3, 4 osv. til alle mandater er fordelt. Den d'Hondtske fordelingsformel virker rimelig bra i land med noenlunde jevnstore partier, for eksempel Forbundsrepublikken Tyskland. I Norge ble imidlertid mandatfordelingen før 1930 meget skjev. Se Rokkan og Kristvik (1964).

Da Sainte Laguës fordelingsformel (delingstall 1,4, 3, 5, 7, 9 etc.) ble innført i 1953, ble forholdet mellom stemmetall og representasjon langt mer rimelig enn det hadde vært under den gamle ordningen (Rokkan & Kristvik 1964).[2] Men fortsatt var det slik at de store partiene og til dels de mellomstore ble overrepresentert, mens små partier fikk færre representanter enn deres stemmetall skulle tilsi.

Forslag om å innføre utjevningsmandater for å oppnå bedre forholdsmessighet oppnådde ikke grunnlovsmessig flertall i Stortinget.[3] Som en alternativ løsning har små og middels store partier laget valgallianser for å bedre sin representasjon. Den mest vanlige form siden 1950-årene har vært "felleslister" mellom to eller flere partier. En "fellesliste" innebærer at de deltagende partier opptrer som et lag og unnlater å stille rene partilister i vedkommende distrikt. De må enes om en rangordning av kandidatene på den felles listen. I valgoppgjøret blir felleslisten med i mandatfordelingen på lik fot med rene partilister. Felleslister kan benyttes i landsomfattende valgallianser, som for eksempel Sosialistisk Valgforbund i 1973. Men det mest vanlige er at to eller flere partier blir enige om å stille felleslister i enkelte valgdistrikter, der de regner med mulig mandatgevinst. Ved stortingsvalget i 1981 ble det stilt felleslister i sju av landets fylker, i ulike kombinasjoner mellom de fire partiene i sentrum, Venstre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Det Liberale Folkepartiet. Listeforbundsordningen er altså en annen form for valgallianse. Den skiller seg fra felleslister i den betydning at de deltagende partier opptrer med rene partilister, men deres stemmer blir slått sammen ved mandatberegningen.

Det var langt fra enighet i Stortinget da listeforbundsordningen ble innført i 1985.[4] Flertallet bestod av de tre regjeringspartiene, Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, samt Fremskrittspartiet. Hovedinnvendingen mot denne ordningen har hele tiden vært at den innebærer en alternativ stemmegiving som kan være i strid med de berørte velgeres ønsker og politiske oppfatninger. En stemme avgitt for et bestemt parti, kan bli brukt for å fremme interessene til et annet parti i listeforbundet, selv om vedkommende velger ikke liker dette partiet. En utvei er å la velgerne reservere seg i forhold til listeforbundet. På dette punkt avviker den nye listeforbundsordningen fra den gamle. Den ordning som ble praktisert i årene 1930-1945 gav velgerne rett til å reservere seg mot listeforbundet, men uten at deres reservasjon fikk virkning ved utregningen av mandatene. Ved valgene i denne perioden var det bare promiller av velgere som benyttet seg av reservasjonsretten (jf. valgstatistikken). Da listeforbund ble gjeninnført i 1985, ble reservasjonsretten koblet til mandatutregningen. Det ble positivt bestemt at en velger som stemmer på et parti som inngår i et listeforbund, kan ta forbehold om at hans stemme

---

[2] Fordelingsformelen har fått sitt navn etter opphavsmannen, den franske matematiker A. Sainte Laguë. I sin opprinnelige form skal antall listestemmer for det enkelte parti divideres med oddetallene 1,3,5,7 etc. etter hvert tildelt mandat (Valen 1981: 36-37). Men denne formelen gir klar overrepresentasjon til de små partiene. I vårt system brukes en modifisert utgave av Laguës formel, idet første delingstall er 1,4. Den samme formel ble også tatt i bruk i Sverige og Danmark omkring 1952-1953.

[3] Fordelingen av mandater på ulike valgdistrikter er fastsatt i Grunnloven. Innføring av utjevningsmandater ble vedtatt i en grunnlovsendring av 1988, og vil tre i kraft fra og med stortingsvalget i 1989.

[4] Innst. O. nr. 36 (1984-1985) Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomitéen om lov om stortingsvalg, fylkestingsvalg og kommunestyrevalg. (Ot.prp. nr.2):13.

ikke skal komme andre partier til gode.

For et overveldende flertall av dagens velgere var listeforbundsordningen i 1985 et helt nytt element i valgsystemet. Både for partier og velgere innebar reformen en endring i de betingelser som valgsystemet setter for gjennomføringen av valg.

Partier og listeforbund

Dersom det enkelte parti uhemmet kunne inngå allianser med et hvilket som helst annet parti, ville listeforbund bli etablert på kryss og tvers mellom partiene ut fra vurderinger av mulighetene for mandatgevinst. Man ville i så fall få høyst varierende allianser fra det ene valgdistrikt til det annet, beroende på stemmefordelingen ved foregående valg. I virkeligheten er imidlertid alliansemulighetene sterkt begrensede, betinget av slektskap eller "avstand" mellom partiene. Det er for eksempel helt utenkelig at små partier på høyre og venstre fløy av partisystemet kunne inngå listeforbund, selv om slike allianser rent matematisk skulle ligge godt an til mandatgevinst. Dette ble klart demonstrert ved valget i 1985. Med et par unntak ble listeforbundsordningen anvendt bare av partiene i sentrum av systemet, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Det Liberale Folkepartiet (jf. tabell 9.1).

Da reformen ble lansert, ble det på Arbeiderpartihold antydet at det kunne bli aktuelt å etablere listeforbund mellom de sosialistiske partiene i enkelte distrikter. Tanken vant tydelig gjenklang i Sosialistisk Venstreparti, men uten at den noen gang ble realisert. På samme måte med Høyre og Fremskrittspartiet. Tanken om listeforbund mellom disse to partiene dukket opp fra tid til annen, dog uten å bli seriøst diskutert.

Forklaringen ligger i de politiske konsekvenser som et listeforbund fører med seg. Partier som inngår i listeforbund eller andre former for valgallianser er pr. definisjon partnere og ikke konkurrenter ved valget. Målet er å oppnå et maksimalt stemmetall så vel som maksimal uttelling ved mandatberegningen for alliansen. Partiene kan derfor ikke angripe hverandre. Hvis partiene i listeforbundet inntar ulike standpunkter i sentrale politiske spørsmål, kan alliansen bli en belastning idet partier utenfor forbundet kan angripe nettopp i slike kontroversielle spørsmål. Resultatet kan bli at enkelte partier blir gjort indirekte ansvarlig for sine partneres politikk med påfølgende risiko for stemmetap ved valget. Forholdet mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti er et illustrerende eksempel. Riktignok er de to partiene nærskyldte på en rekke områder (jf. kapitlene 2 og 6), men de inntar ulike standpunkter i utenriks- og sikkerhetspolitikken. Nettopp på dette felt er Arbeiderpartiet mest sårbart (Valen 1981: 381). Det er ikke utenkelig at et eventuelt listeforbund mellom de to partiene, ville ha gjort utenrikspolitikken til et sentralt tema i valgkampen i 1985. På samme måte kunne et eventuelt listeforbund mellom Høyre og Fremskrittspartiet ha blitt en belastning for førstnevnte parti. Ettersom Fremskrittspartiet inntar mer ekstreme standpunkter i økonomisk politikk, kunne en slik allianse lett bli tolket slik at Høyre hadde gjort en dreining i høyreretning. Koalisjonspartiene, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, ville neppe ha satt pris på alliansen (se kapittel 2). Det er også nærliggende å anta at et eventuelt

listeforbund mellom Høyre og Fremskrittspartiet ville ha gitt valgkampen en annen karakter med skarpere motsetning mellom sosialistpartier og høyrepartier.

I det hele var Høyres rolle interessant. Partiet deltok i bare to listeforbund (jf. tabell 9.1). Man kan undre seg over at det ikke kom i stand flere listeforbund mellom de tre koalisjonspartiene. Delvis kan det bero på valgstrategenes vurderinger av mulighetene for mandatgevinst i ulike fylker. Men en mer sannsynlig forklaring er at partiene i sentrum har ønsket å unngå en for tett allianse med Høyre, dels på grunn av frykt for å bli dominert av det største parti, dels på grunn av den politiske og ideologiske avstand mellom Høyre på den ene siden og de to mellompartiene på den andre siden (jf. kapitlene 2 og 4). Rent bortsett fra mulighetene for mandatgevinst var selvsagt både Høyre og de to mellompartiene opptatt av å vinne flest mulig stemmer for derved å demonstrere sin egen styrke. De måtte rimeligvis kalkulere med at listeforbund kunne påvirke stemmefordelingen i konkurransen om borgerlige velgere. Som juniorpartnere i koalisjonen hådde dessuten mellompartiene behov for å markere sin egenart. De hadde også grunn til å frykte at listeforbund, omfattende alle de tre regjeringspartiene, kunne bli oppfattet som en sementering av alliansen.

Listeforbund og mandatfordeling

Som tabell 9.1 viser, ble listeforbund brukt i 14 av landets 19 valgdistrikter. De fylker som ikke hadde listeforbund var Hedmark, Rogaland,

Tabell 9.1. Mandatgevinst for listeforbund

Fylke	Listeforbund	Vunnet	Tatt fra
Østfold	H+Sp	1	A
Akershus	KrF+Sp+DLF	1	H
Oslo	KrF+Sp+DLF	1	A
Hedmark	Intet		
Oppland	KrF+Sp	Uforandret	-
Buskerud	KrF+Sp	1	H
Vestfold	KrF+Sp	1	H
Telemark	H+DLF	Uforandret	
	KrF+Sp	1	A
Aust-Agder	KrF+Sp	Uforandret	-
Vest-Agder	KrF+Sp+DLF	Uforandret	-
Rogaland	Intet		
Hordaland	KrF+Sp+DLF	Uforandret	-
Sogn og Fjordane	Intet		
Møre og Romsdal .	Intet		
Sør-Trøndelag ...	KrF+DLF	1	A
Nord-Trøndelag ..	KrF+DLF	1	A
Nordland	Intet		
Troms	KrF+Sp+DLF	1	A
Finnmark	KrF+Sp+DLF	Uforandret	-

K i l d e: Stortingsvalget 1985 Hefte I. Statistisk sentralbyrå.

Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Nordland. De fleste listeforbund bestod av Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Det Liberale Folkepartiet (7), eller av bare de to førstnevnte partiene (6). Høyre var med i to tilfelle, i Østfold sammen med Senterpartiet og i Telemark sammen med Det Liberale Folkepartiet. I sistnevnte fylke opptrådte to konkurrerende listeforbund. Det forekom altså i alt 15 listeforbund ved valget.

I valgstatistikken er mandatfordelingen beregnet for hvert enkelt fylke med og uten listeforbund (Stortingsvalget 1985 Hefte I: 86-102). En oppsummering av disse beregningene er gjengitt i tabell 9.1. Den viser at 9 av de 15 listeforbundene førte til mandatgevinst, mens 6 var resultatløse. I alle tilfelle har erobringene gått ut over de to største partiene. Arbeiderpartiet tapte 6 mandater, mens Høyre tapte 3. Listeforbundsordningen førte altså til en betydelig økning i representasjonen for mellompartiene (jf. tabell 1.1: 15), og en tilsvarende svekkelse av Høyre og særlig Arbeiderpartiet. Uten listeforbund ville altså de sosialistiske partiene ha fått 83 av 157 mandater og dermed flertall i Stortinget. Men en slik konklusjon forutsetter at alle konkurrerende partier hadde stilt rene lister. Slik ville det neppe ha gått. Ved tidligere valg har borgerlige partier vunnet ekstra mandater ved å stille felleslister i en rekke fylker. Ved valget i 1981 ble det således stilt ikke-sosialistiske felleslister i Oppland, Hedmark, Buskerud, Vestfold, Telemark, Nord-Trøndelag og Finnmark. Uten listeforbundsordningen ville ganske sikkert felleslister ha blitt brukt som alternativ løsning også ved valget i 1985. Det er hensiktsløst å begi seg inn i en diskusjon om sannsynlige virkninger på mandatfordelingen dersom felleslister heller enn listeforbund var blitt anvendt.

Tabell 9.2. Gjennomsnittlig antall velgere bak hvert mandat i ulike partier i 1981 og i 1985 (basert på data fra valgstatistikken)

	1981			1985		
	Antall stemmer[1]	Mandater	Gj.sn.lig ant.stemmer pr. mandat	Antall stemmer	Mandater	Gj.sn.lig ant.stemmer pr. mandat
RV.....	18 602	0	-	14 818	0	-
K	7 154	0	-	4 245	0	-
SV	125 353	4	31 338	141 950	6	23 658
A	925 087	65	14 232	1 061 712	71	14 954
V[2]	97 343	2	48 671	81 202	0	-
KrF[2]	233 711	65	15 581	214 960	16	13 435
Sp[2]	164 473	11	14 952	171 770	12	14 314
DLF[2]	13 896	0	-	12 958	0	-
H	792 573	54	14 677	791 537	50	15 831
FrP	113 135	4	28 284	96 797	2	48 398
Andre	3 749	0	-	5 833	0	-
Total	2 458 755	155	15 863	2 601 817	157	16 572

[1] Stemmer avgitt ved valget 13. og 14. sept. Ikke justert omvalget for Buskerud og Troms.
[2] Stemmer avgitt på borgerlige felleslister i 1981 fordelt på de deltagende partier etter deres stemmestyrke ved foregående valg i de respektive fylker.

Det kan likevel være av interesse å se på forholdet mellom representanter og velgertall for de enkelte partier. Og her kan det være hensiktsmessig å foreta en sammenligning mellom valgene i 1981 og i 1985. Som tabell 9.2 viser, er de små partiene, Venstre, Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti, sterkt underrepresentert. De minste partiene, for eksempel Rød Valgallianse, Norges Kommunistiske Parti og Det Liberale Folkepartiet, har overhodet ikke oppnådd representasjon. Mønsteret er det samme i 1981 og i 1985 og er for så vidt ikke berørt av listeforbundet. Mer interessant er det å se på de fire større partiene. Tradisjonelt er det slik at det står noen færre velgere bak mandatene i Arbeiderpartiet og Høyre enn i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Men forskjellen var ikke særlig stor i 1981.[5] Ved valget i 1985 var det fortsatt små forskjeller mellom de fire partiene. For samtlige fire lå stemmetallet bak hvert mandat stadig lavere enn gjennomsnittet for landet. Men listeforbundet hadde ført til en klar forskyvning i forholdet mellom partiene: Kristelig Folkeparti og Senterpartiet var nå blitt mest overrepresentert, mens det hadde skjedd en klar økning i antall stemmer bak hvert av Høyres mandater.

Det er fristende å reise spørsmålet om virkningene av eventuelle listeforbund mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Rent matematisk ville et slikt forbund ha tatt et mandat i Rogaland. Det ville også ha ligget godt an til mandatgevinst i Oslo og Sør-Trøndelag. Men spørsmålet er rent hypotetisk, for med et listeforbund mellom de to sosialistiske partiene er det sannsynlig at valgkampen hadde fått en helt annen karakter, med vekt på utenriks- og forsvarspolitikken. En annen valgkamp ville også ha resultert i en annen fordeling av stemmene.

Reservasjonsretten

Endelig er det verd å se på reservasjonsretten som ble innbygd i den nye listeforbundsordningen. Mens bare noen få promiller av velgerne reserverte seg under den gamle ordningen, ble resultatet helt annerledes ved valget i 1985. Reservasjonsretten ble brukt av 3,2 prosent av velgere som stemte på partier i listeforbund med andre partier (Stortingsvalget 1985 Hefte I: 78). Det er en del variasjoner mellom partiene: Velgere i Det Liberale Folkepartiet har vært mest tilbøyelige til å reservere seg (5,6 prosent), mens Kristelig Folkeparti har det laveste antall (2,4 prosent). En gjennomgang av tallene for hvert enkelt fylke tyder på at reservasjonene ikke i noe tilfelle har innvirket på mandatfordelingen.

Det kan være grunn til å reflektere litt over årsakene til den sterke økningen i bruken av reservasjoner. Den mest nærliggende forklaring må være at reservasjonsretten under den gamle ordningen hadde rent symbolsk verdi, mens den nye ordningen gir den enkelte velger rett til å bestemme at hans/hennes stemme ikke skal kunne overføres til andre partier i valgoppgjøret (s. 178). Dermed har velgerne fått en rasjonell grunn til å bruke reservasjonsretten. Deres stemme kan få direkte betydning for valget av representanter.

[5] Legg merke til at situasjonen blir noe gunstigere for Arbeiderpartiet og dårligere for Høyre dersom vi legger til grunn resultatet av omvalget i Buskerud og Troms, idet Arbeiderpartiet vant et mandat, som ved det ordinære valget var tilfalt Høyre.

I 1985 var det gått 40 år siden listeforbundsordningen sist ble brukt (i 1945). Kan den økende bruk av reservasjonsretten ses som et resultat av en modningsprosess i velgerskaren? - I den forløpne mannsalder har det funnet sted en politisk bevisstgjøring i samfunnet. Individenes rettigheter er kommet sterkere i fokus i den offentlige debatt. Massemediene som har tilegnet seg en mer pågående stil, har nådd ut til stadig større deler av velgerskaren. Samtidig har det generelle utdanningsnivå økt eksplosjonsartet (Møglestue 1975). Man skulle derfor vente at det har skjedd en utvikling som har gjort velgerne mer oppmerksomme på sine rettigheter i forhold til listeforbundsordningen. Vi er ikke i stand til å teste denne hypotesen, ettersom det ikke finnes data om de enkelte velgernes reaksjoner i 1945 eller tidligere. Men data fra valgundersøkelsen i 1985 kan fortelle en del om hvordan velgerne opplevde listeforbundet ved dette valget. Det er temaet for neste avsnitt.

Listeforbund sett med velgernes øyne

Når man skal vurdere velgernes reaksjoner på en reform av valgsystemet, må to spørsmål stå i forgrunnen: (1) I hvilken grad kjente velgerne til vedkommende reform og (2) I hvilken grad påvirket reformen deres atferd ved valgurnene? Listeforbundsordningen må ha berørt velgerne på høyst varierende vis, avhengig av deres posisjon i systemet. Det må forventes at desto mer direkte velgerne ble berørt, desto større var muligheten for at de kjente til reformen, og desto større grunn hadde de til å bli påvirket i sitt atferdsmønster.

Det første kriterium som bør vurderes, gjelder forekomsten av listeforbund i det enkelte fylke. For velgere som bodde i fylker med listeforbund, utgjorde forbundet en del av de alternativer de skulle ta standpunkt til ved valget. Kontakten ble langt mer indirekte i fylker der listeforbund ikke ble anvendt. Et annet viktig spørsmål gjelder graden av deltagelse i den politiske prosess: Jo mer individet er engasjert i prosessen, desto større er muligheten for at vedkommende blir konfrontert med problemer i forbindelse med listeforbund. To kriterier vil bli brukt for å måle politisk engasjement: Individenes interesse for politikk og medlemskap i politiske partier. Begge kriterier står sentralt i studiet av politisk aktivitet (Martinussen 1973: 43-45 og 96-101).[6] Det foreligger også en godt dokumentert sammenheng mellom på den ene siden utdanning og på den andre siden politisk aktivitet, politisk holdning og valg av parti (Martinussen 1973, Converse 1974, Butler & Stokes 1971, Valen & Aardal 1983). For vårt formål er det spesielt viktig at individenes bruk av massemediene stiger med stigende utdanning (Waldahl 1982). Vi skal derfor også se på velgernes reaksjoner på listeforbundsordningen i forhold til deres utdanningsnivå.

---

[6] Partimedlemskap er målt ved følgende spørsmål: "Er du for tiden betalende medlem av noe parti?" I alt 16 prosent av utvalget oppgav at de var medlemmer av sine respektive partier. Spørsmålet om politisk interesse hadde følgende formulering: "Nå skal vi se på en del politiske saker. Vil du si at du i alminnelighet er meget politisk interessert, ganske interessert, litt interessert eller overhodet ikke interessert?" De som har svart meget eller ganske interessert er her klassifisert som "høy" i politisk interesse, mens personer i de to andre kategoriene er klassifisert som "lav".

Kunnskap om listeforbund

Utvalget ble spurt: "Vet du om det ble anvendt såkalt listeforbund mellom flere partier ved årets valg i ..... fylke? (I tilfelle "ja") Hvilke partier deltok i listeforbund i ditt fylke?" Kunnskap om forekomsten av listeforbund (det første spørsmålet) er framstilt i tabell 9.3.

Tabell 9.3. Kunnskap om listeforbund. Prosent

Listeforb. anvendt	Hele utvalget	Fylker uten listeforb.	Fylker med listeforb.	Stemt på parti i listeforb.
Total	100	100	100	100
Riktig svar ...	46	35	50	72
Galt svar	10	16	8	6
Vet-ikke	44	49	42	22
N	2 180	564	1 616	266

Resultatet gir inntrykk av et dårlig informasjonsnivå i velgerskaren. For hele utvalget er mindre enn halvparten i stand til å svare riktig på spørsmålet om det foreligger listeforbund i deres valgdistrikt. En av ti har svart galt, og "vet-ikke"-andelen er hele 44 prosent. Som ventet er forekomsten av listeforbund i eget fylke en faktor av stor betydning: I fylker med listeforbund gir 50 prosent riktig svar mot bare 35 prosent i fylker uten listeforbund. Men informasjonsnivået er enda høyere for velgere som oppgir å ha stemt på partier i listeforbund med andre partier: 3 av 4 visste om listeforbundet, 6 prosent svarte positivt feil, mens andelen "vet-ikke" var bare 22 prosent.

Tabell 9.4. Kunnskap om listeforbund og bakgrunn i systemet. Prosent

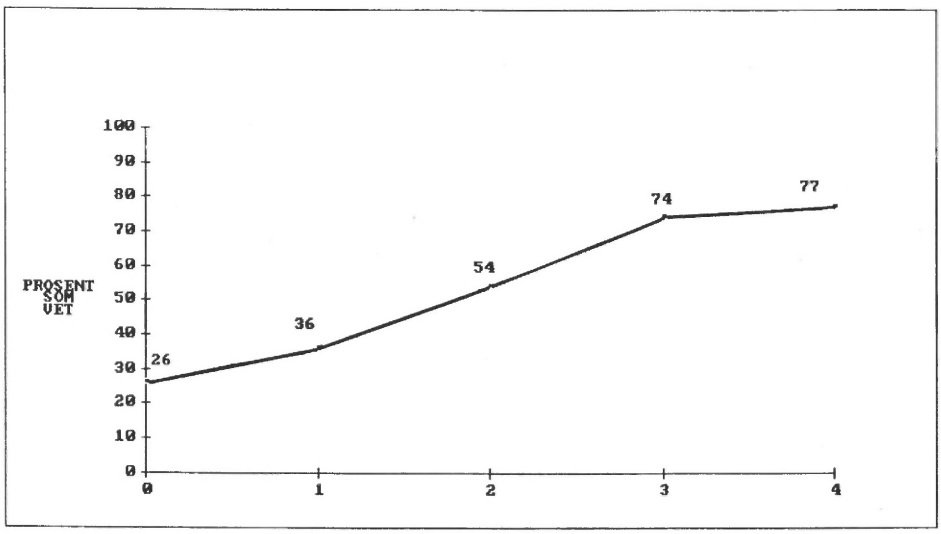
Listforb. anvendt	Utdanning				Politisk interesse		Partimedlemskap	
	Grunnsk.	Gym. I	Gym. II	Univ.	Lav	Høy	Nei	Ja
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Riktig svar .	36	45	46	61	36	60	42	63
Galt svar ...	9	11	12	11	10	11	11	10
Vet-ikke	55	44	42	28	54	29	47	27
N	622	674	482	356	1 301	862	1 835	328

I tabell 9.4 er kjennskap til listeforbund sett i forhold til utdanning, politisk aktivitet og partimedlemskap. Alle tre faktorene gir klare utslag i forventet retning. Andelen med riktige svar er 36 for personer med bare grunnskole mot 45 prosent på gymnasnivå og 61 prosent for

personer med universitetsutdanning. Det er et tilsvarende gap mellom personer med lav og høy interesse for politikk og mellom vanlige velgere og organiserte partimedlemmer. Det er en bemerkelsesverdig parallellitet mellom de tre kriteriene. I alle tilfelle er det slik at omtrent 60 prosent av velgere med den høyere skåre har svart riktig.

Det kunne være interessant å foreta en mer detaljert analyse av samspillet mellom de fire faktorene vi har sett på: Forekomsten av listeforbund, utdanning, interesse for politikk og partimedlemskap. Vi har nøyd oss med å lage en enkel indeks som viser svarfordelingen når vi adderer de mest utslagsgivende posisjoner for hvert kriterium, vi kan kalle dem ressursposisjoner.[7] Materialet er framstilt i figur 9.1.

Figur 9.1. Kunnskap om listeforbund og ressursposisjoner

Som kurven viser, stiger informasjonsnivået med stigende antall ressursposisjoner. For velgere helt uten slike posisjoner er det bare 26 prosent som har gitt riktig svar om listeforbund, det tilsvarende tall er 77 prosent for velgere som dekker alle posisjoner (bor i fylker med listeforbund, har universitetsutdanning, organisert partimedlem, høy politisk

[7] Den er en additiv indeks som registrerer hvor mange av følgende kjennetegn hver enkelt velger har: Bor i fylke med listeforbund, universitetsutdanning, høy politisk interesse, partimedlem. Indeksen som viser antallet av disse kjennetegn går fra 0 (ingen) til 4 (alle).

interesse). Materialet gir således sterk støtte til hypotesen om at informasjonen om listeforbundsordningen er størst for velgere som kommer i mest direkte kontakt med reformen gjennom sin plassering i det politiske system. Likevel er det oppsiktsvekkende at nesten 1/4 av nettopp denne gruppen ikke har kjennskap til bruken av listeforbund.

I fylker med listeforbund visste 50 prosent av de spurte at listeforbund eksisterte (jf. tabell 9.3). Denne gruppen ble videre spurt: "Hvilke partier deltok i listeforbund i ditt fylke?" Tabell 9.5 viser andelen som kunne gi et riktig svar.

Tabell 9.5. Partier som deltok i listeforbund. Prosentandel med riktig svar

		Utdanning				Politisk interesse		Partimedlemskap	
		Grunnsk.	Gym. I	Gym. II	Univ.	Lav	Høy	Nei	Ja
Kjente til[1]	20	14	16	23	31	13	30	16	39
Stemte på[2]	35	33	25	43	45	25	46	27	58

[1] Alle som kjente til listeforbund i fylker der slike forekom.
[2] Har stemt på partier i listeforbund.

Bare 20 prosent i den aktuelle gruppen kunne identifisere partiene. Det betyr at når vi holder oss til alle spurte i fylker med listeforbund, var det bare 10 prosent som både kjente til at listeforbund eksisterte og samtidig visste hvilke partier som inngikk i dem. Som tabell 9.5 viser var informasjonsnivået atskillig høyere for personer som oppgav å ha stemt på partier i listeforbund. For begge grupper er det sterk sammenheng mellom kunnskapsnivå og de bakgrunnsfaktorer vi har spesifisert foran: Kjennskap til partier som inngår i listeforbund stiger markert med økende utdanning, med økende politisk interesse, og fra vanlige velgere til organiserte partimedlemmer. For hver enkelt verdi av disse faktorene ligger kunnskapsnivået høyere hos dem som har stemt på partier i listeforbund enn hos øvrige velgere. Likevel gir tabell 9.5 i likhet med tabell 9.3 inntrykk av et overraskende lavt kunnskapsnivå, tatt i betraktning at det var avmerket på de berørte valglister hvilke partier som inngikk i listeforbund, og at listeforbundene stadig ble omtalt under valgkampen. Det høyeste utslag i tabell 9.5 gjelder organiserte medlemmer av partier som deltok i listeforbund: 58 prosent av disse visste hvilke partier som var med i de respektive forbund. Skjønt tallet er ganske høyt, gir det grunn til undring. Ettersom de organiserte medlemmer utgjør den aktive kjerne i partiene, skulle man ventet nær 100 prosent riktige svar i denne gruppen.

Listeforbund og stemmegiving

I valgundersøkelsen ble det først spurt om stemmegiving ved valget i 1985. Deretter ble det stilt et tilleggsspørsmål i fylker der listeforbund ble anvendt: "Ville du ha stemt annerledes hvis det ikke hadde vært listeforbund?" - Bare 18 personer svarte bekreftende på spørsmålet, dvs. omtrent 1 prosent av utvalget i de fylker det gjelder. Tallet er for lavt til å gi grunnlag for en meningsfull analyse. Men ettersom marginene til dels er små i mandatutregningen (jf. Stortingsvalget 1985 Hefte I), kan det ikke utelukkes at selv små avvik blant velgerne kan gi politiske utslag. Det kan derfor være grunn til å dvele litt ved de 18 individene som oppgav at de ville ha stemt annerledes. De ble spurt hvilket parti de ville ha stemt på (hvis listeforbund ikke eksisterte). Omtrent en av tre svarte Høyre, og en av tre Arbeiderpartiet, mens resten fordelte seg på de andre partiene. En slik fordeling kan bero på ren tilfeldighet. Men i tallene kan det også ligge en antydning om at listeforbundene har trukket stemmer fra Arbeiderpartiet og Høyre til partiene i sentrum. Hvis en slik tendens foreligger, skulle man vente at mellompartiene har gjort et bedre valg i fylker der listeforbund ble anvendt enn i resten av landet. Vi har derfor sett på forskyvningene fra 1981-1985 for mellompartiene i fylker med og uten listeforbund. Resultatet er presentert i tabell 9.6.

Tabell 9.6. Endringer i mellompartienes stemmestyrke mellom 1981 og 1985. I prosent av totalt antall avgitte stemmer (data fra valgstatistikken)

		1981*	1985	Differanse 1981-1985
DLF	Fylker med listeforbund	0,6	0,6	0,0
	Fylker uten listeforbund	0,4	0,3	-0,1
KrF	Fylker med listeforbund	8,3	7,3	-1,0
	Fylker uten listeforbund	12,5	10,9	-1,6
Sp	Fylker med listeforbund	5,2	5,0	-0,2
	Fylker uten listeforbund	9,3	9,6	0,3

* Stemmer avgitt på felleslister i 1981 er fordelt på de deltagende partier etter deres stemmestyrke ved foregående valg.

Materialet viser nesten ingen forskjell i endringsratene for de tre partiene i de to grupper av fylker. Det eneste unntak er Kristelig Folkeparti som gikk litt mer tilbake i fylker uten listeforbund enn i fylker med listeforbund. Men her må man ta i betraktning at utgangspunktet var forskjellig, idet partiets stemmestyrke i 1981 var størst i førstnevnte fylker. Hvis vi beregner tilbakegangen i prosent av stemmestyrke i 1981, var endringen nesten identisk i to grupper av fylker. Materialet tyder således på at bruken av listeforbund ikke har gitt seg nevneverdige utslag på selve stemmefordelingen mellom partiene.

Bør listeforbundsordningen opprettholdes?

Til slutt skal vi se på velgernes generelle holdning til listeforbund. Utvalget ble spurt: "Hvordan ser du på ordningen med listeforbund, er du for eller mot å opprettholde denne ordningen ved framtidige valg?" Som tabell 9.7 viser, ønsket 30 prosent av de spurte å opprettholde den, 27 prosent ville ha den avskaffet, mens resten sa "både-og" eller "vet-ikke".

Tabell 9.7. Ønske om listeforbund ved framtidige valg. Prosent

Syn på listeforbund	Alle	Bor i fylker uten listeforbund	Bor i fylker med liste-forbund	Har stemt på partier i listeforbund
Total	100	100	100	100
For	30	30	30	52
Både-og	14	11	15	16
Mot	27	27	27	11
Vet-ikke	29	32	28	21
N	2 163	563	1 600	266

Det interessante er at oppfatningen er omtrent den samme i fylker med og uten listeforbund. Den eneste forskjell er at "vet-ikke"-andelen er litt høyere i fylker uten listeforbund. Derimot er det slik at velgere som har stemt på partier i listeforbund, inntar en mer positiv holdning til reformen enn andre velgere. Det skal vi komme tilbake til.

Det mønster som kommer til uttrykk i tabell 9.7, går igjen for alle våre bakgrunnsfaktorer: Det er til dels store forskjeller i andelen som sier "vet-ikke", og denne andelen er systematisk høyest for velgere med lav utdanning, lav politisk interesse og som ikke er medlemmer av partiene. Men hvis vi ser bort fra "vet-ikke"-gruppen, er det nesten ingen variasjoner i synet på listeforbund i forhold til de bakgrunnsfaktorer vi har behandlet. For så vidt angår holdning til reformen gir materialet ikke støtte til hypotesen om at velgernes reaksjoner er betinget av deres posisjon i det politiske system.

Det noe avvikende mønster for velgere som har stemt på partier i listeforbund (tabell 9.7) antyder derimot at holdningene kan variere med partisympati. Spørsmålet er behandlet i tabell 9.8.

Tabell 9.8. Syn på listeforbund og stemmegiving

	SV	A	V	KrF	Sp	DLF	H	FrP
Total	100	100	100	100	100	-	100	100
For	24	19	31	52	48	-	41	30
Både-og	17	10	12	17	19	-	16	17
Mot	37	43	41	8	12	-	15	20
Vet-ikke	22	28	16	23	21	-	28	33
N	106	704	68	180	129	8*	560	66

* For få tilfelle til beregning av prosenter.

Motstanden mot listeforbundsordningen er sterkest i Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre. Tilslutningen er sterkest i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Høyre og Fremskrittspartiet ligger i en mellomstilling, dog nærmere mellompartiene enn sosialistene. Mønsteret i tabell 9.8 svarer bra til de respektive partienes stilling i Stortinget da listeforbundsordningen ble gjennomført. I mellompartiene som var mest interessert i å få gjennomført reformen, er det en klar forskjell mellom partimedlemmer og vanlige velgere idet andelen som støtter reformen er størst i den førstnevnte gruppen. Det foreligger ikke en tilsvarende forskjell mellom medlemmer og velgere i de sosialistiske partiene og i partiene på høyresiden.

Det klare holdningsmønster som framgår av tabell 9.8, står i en underlig kontrast til det lave informasjonsnivå som er påvist tidligere (jf. tabellene 9.3 - 9.5). I hvilken grad er holdningene betinget av kunnskap om reformen? - Dette spørsmålet er tatt opp i tabell 9.9, som presenterer holdning til listeforbund i forhold til parti, separat for velgere med høyt og lavt informasjonsnivå. Som rimelig kan være, er velgere med høyt informasjonsnivå mest tilbøyelig til å oppgi holdning. Andelen med "ingen mening" er markert høyere blant velgere som har svart galt eller "vet-ikke" på spørsmålet om forekomsten av listeforbund, og denne tendensen er konsistent for alle partigrupper. Forskjellen i holdninger mellom partiene er minst i sistnevnte gruppe. Men mønsteret i holdningene er stort sett det samme uansett informasjonsnivå.

Tabell 9.9. Holdning til listeforbund og stemmegiving, etter kunnskap om listeforbund i eget fylke. Prosent (jf. tabell 9.3)

	Riktig svar om listeforbund			Galt svar eller vet-ikke		
	Sos. (A+SV)	Mellomp. (KrF-Sp-DLF)	Høyre-siden (H+FrP)	Sos. (A+SV)	Mellomp. (KrF-Sp-DLF)	Høyre-siden (H+FrP)
Alle	100	100	100	100	100	100
For	20	64	50	19	30	32
Både-og	12	18	17	10	19	15
Mot	55	8	17	32	12	15
Ingen mening	13	10	16	39	39	38
N	358	192	241	452	125	342

Oppsummering og kommentar

Listeforbundsordningen ble innført foran stortingsvalget i 1985 for å motvirke de store partienes overrepresentasjon i Stortinget. Gjennom valgundersøkelsen har vi prøvd å studere de politiske virkninger av reformen. Resultatene av analysen kan kort oppsummeres:

1. Med et par unntak ble listeforbund brukt bare av mellompartiene, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Det Liberale Folkepartiet, dvs. partier som står hverandre nær ideologisk og politisk.

2. Velgernes rett til å reservere seg mot listeforbund ble anvendt i langt større grad enn forrige gang da listeforbundsordningen var i bruk (1930-1945).

3. Listeforbundene erobret i alt 9 mandater, som ble tatt fra Arbeiderpartiet (6) og Høyre (3).

4. Uten listeforbund ville det ha blitt sosialistisk flertall på Stortinget - forutsatt at alle partier hadde opptrådt med separate lister.

5. De to største partiene ble fortsatt overrepresentert, men ikke i samme grad som før. Reformen gav sterkest overrepresentasjon til Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

6. Velgernes kunnskaper om foreliggende listeforbund var ikke påfallende store.

7. Analysen støtter en hypotese om at kunnskapsnivået er størst for velgere som får mest direkte kontakt med listeforbundsordningen. Nivået var høyest for velgere som bodde i fylker der listeforbund ble anvendt,og innenfor disse blant velgere som stemte på partier som inngikk i listeforbund. Ellers steg informasjonsnivået med økende utdanning, med stigende politisk interesse og fra vanlige velgere til organiserte partimedlemmer.

8. Velgernes holdning til listeforbundsordningen var derimot noenlunde uavhengig av bakgrunnsfaktorene nevnt under punkt 7.

9. Holdningene varierte med partisympati. Oppslutningen om listeforbundsordningen var størst i mellompartiene og svakest i Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.

10. Det foreliggende materiale tyder ikke på at velgerne i nevneverdig grad har skiftet parti som følge av listeforbundene.

Tatt i betraktning den oppmerksomhet som innføringen av listeforbundsordningen vakte og den opplysningsvirksomhet som partiene iverksatte, skulle man ha ventet et høyere informasjonsnivå blant velgerne. Forklaringen kan være at det tar tid før en reform av valgsystemet siger inn i velgernes bevissthet. Det lave informasjonsnivå står imidlertid i skarp kontrast til mønsteret i velgernes holdninger til listeforbundsordningen.

Holdningene følger i store trekk partilinjene slik disse kom til uttrykk under Stortingets behandling av reformen. Materialet demonstrerer klart partienes evne til å forme den offentlige opinion i konkrete saker.

Til tross for sterk oppslutning om listeforbundsordningen innenfor mellompartiene, var det i disse partiene så vel som i Høyre et mindretall som sa at de var uenige. Uenigheten kom også til uttrykk i form av reservasjon mot listeforbundene ved valgurnene. Antallet som reserverte seg, var større enn man på forhånd skulle ha ventet. Reservasjonene fikk imidlertid ingen betydning ved mandatutregningen i 1985.

I den grunnlovsendringen som innførte utjevningsmandater fra og med stortingsvalget i 1989 ble det også lagt ned forbud mot listeforbund ved framtidige valg. Analysen i dette kapitlet har derfor mest historisk interesse. Den har imidlertid bekreftet tre viktige tendenser av generell karakter: For det første at allianser i forbindelse med valg bare kommer på tale mellom nærskyldte partier. For det annet at velgerne er tilbøyelige til å følge signaler fra sine respektive partier når de tar standpunkt til konkrete saker (holdning til listeforbund). For det tredje at politiske holdninger (synet på listeforbund) ikke nødvendigvis er basert på eksakte kunnskaper hos velgerne.

Litteratur

Butler & Stokes 1971
D. Butler & D. E. Stokes: Political Change in Britain. London, Macmillan.

Converse 1974
P.E. Converse: "Some priority variables in comparative research" i R. Rose (ed.) Comparative Electoral Behavior. N.Y. Free Press.

Martinussen 1973
W. Martinussen: Fjerndemokratiet. Oslo, Gyldendal.

Møglestue 1975
I. Møglestue: Befolkningens utdanningsbakgrunn. Oslo, Statistisk sentralbyrå. Artikler 79.

Rokkan og Kristvik 1966
R. Rokkan og B. Kristvik: "Valgordningen" i Politiske valg i Norge. Oslo, Universitetsforlaget. Artikkelsamling. Mineo. Artikkelen om valgordningen ble første gang mineografert ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen i 1964.

Statistisk sentralbyrå 1986
Stortingsvalget 1985 Hefte I. Norges offisielle statistikk B 594. Oslo-Kongsvinger.

Valen 1981
Henry Valen: Valg og politikk. Et samfunn i endring, NKS-forlaget, Oslo.

Valen & Aardal 1983
H. Valen & B. O. Aardal: Et valg i perspektiv. Oslo, Statistisk sentralbyrå. Samfunnsøkonomiske studier, nr. 54.

Waldahl 1982
R. Waldahl: Kommunikasjon og politisk deltakelse. Oslo, Universitetsforlaget.

10. SOSIAL BAKGRUNN OG PARTI: LANGTIDS-TRENDER

Hvis man skulle bruke et enkelt uttrykk for å karakterisere utviklingen i norsk politikk gjennom de siste par tiårene, ville ordet "mobilitet" være mest treffende. Som vist i kapittel 8, er de enkelte velgere blitt langt mer tilbøyelige enn før til å skifte standpunkt. Siden begynnelsen av 1970-årene har omtrent tre av ti velgere vært i bevegelse fra valg til valg. Som en konsekvens av dette har det også skjedd store forskyvninger i partienes styrkeforhold. Helt opp til slutten av 1960-årene var partimønsteret utrolig stabilt, i hvert fall hvis vi holder oss til de tre hovedgrupperingene. Ved samtlige valg fra 1945-1969 fikk de sosialistiske partiene sammenlagt omtrent 51 prosent av de avgitte stemmer, de tre mellompartiene fikk i underkant av 30 prosent og Høyre litt under 20 prosent. Men siden 1969 har det skjedd en rivende utvikling: Høyre sammen med Fremskrittspartiet, som ble dannet i 1973, har økt sin stemmeandel til omkring 35 prosent. Framgangen som populært blir kalt "høyrebølgen" har skjedd på bekostning av dels mellompartiene, dels de sosialistiske partiene, det vil i dette tilfelle si Arbeiderpartiet. Partier til venstre for Arbeiderpartiet har stort sett ligget stabilt på 6-7 prosent av stemmene, bortsett fra valgene i 1945 og i 1973 da de nådde 11-12 prosent. Hvordan og i hvilken grad avspeiler den politiske utviklingen sosiale og økonomiske endringsprosesser? - Det er temaet for inneværende kapittel.

I en rekke analyser er det blitt påvist at norsk stemmegiving i betydelig grad er betinget av velgernes plassering i sosial struktur (Rokkan 1970, Valen & Rokkan 1974, Valen 1981). Sammenhengen er kommet til uttrykk gjennom et sett av relativt stabile skillelinjer som karakteriserer norsk politikk:

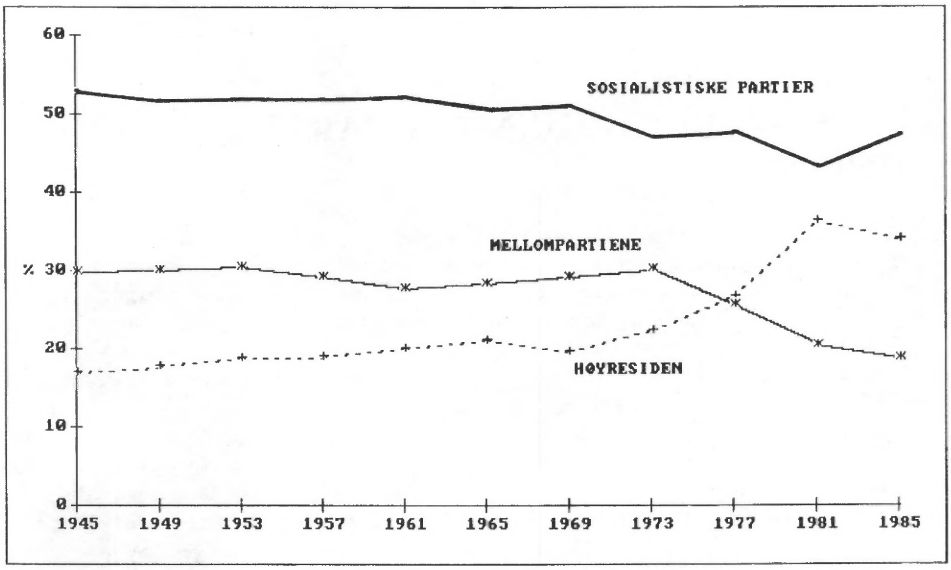
- En regional motsetning mellom på den ene siden de sentrale områder i Øst-Norge og på den andre siden to distinkte periferier, Sørvestlandet og Nord-Norge.

- Tre kulturelle motsetninger, artikulert ved "motkulturene", målsak, avholdssak og religiøs legmannsbevegelse og deres respektive motpoler i bykulturene.

- To økonomiske motsetninger: Konflikten i arbeidsmarkedet mellom lønnstakere og arbeidsgivere, og konflikten i varemarkedet mellom produsenter og konsumenter av produkter fra primærnæringene, jordbruk, skogbruk og fiske.[1]

[1] For en nærmere diskusjon av konfliktstrukturen, se Valen & Rokkan 1974: 318-321.

Figur 10.1. Partiblokkene 1945-1985. Stortingsvalg

Disse skillelinjene har spilt en viktig rolle for utviklingen av partisystemet. De definerer også de enkelte partiers velgerunderlag. Når det skjer sosiale endringer som berører konfliktstrukturen, må disse nødvendigvis få virkninger på de enkelte partienes potensielle oppslutning ved valgene.

Men sammenhengen mellom politikk og sosial struktur er ikke enkel. Det er nok å peke på at de sosiale strukturendringene kan følges helt tilbake til 1945, men oppslutningen om partiene holdt seg forbløffende stabil helt fram til utgangen av 1960-årene. Man skulle ha ventet et politisk omslag på et tidligere tidspunkt. Fenomenet er ikke spesielt for Norge. Et tilsvarende gap i utviklingstakten mellom sosiale og politiske endringer går igjen i så å si alle vestlige industriland.[2] Hva var det som omsider fikk den politiske endringsprosessen i gang? Hvorfor ble begynnelsen av 1970-årene så skjellsettende i politisk utvikling? - Fire mulige forklaringer vil bli vurdert:

(1) Den tradisjonelle konfliktstruktur har mistet sin betydning i forbindelse med valg. Det er ikke lenger sosial bakgrunn eller tilknytning til sosiale grupper og klasser som motiverer folk når de treffer sitt partivalg.

---

[2] Problemkomplekset er tatt opp i full bredde i et samleverk med bidrag fra 16 industriland. Boken, Electoral Change, som er under forberedelse, blir redigert av Mark Franklin, Thomas Mackie og Henry Valen. Inneværende kapittel er en norsk versjon av bidraget om Norge skrevet av Henry Valen for nevnte verk.

(2) Utviklingen avspeiler et generasjonsskifte i politikken. Etterkrigsgenerasjonen som er blitt sterkest berørt av de økonomiske og sosiale strukturendringene, nådde ikke stemmerettsalderen før ved slutten av 1960-årene. Siden da utgjør denne generasjonen en stadig større del av velgerskaren. Hypotesen er at etterkrigsgenerasjonen er berørt av tradisjonelle motsetninger på en helt annen måte enn eldre generasjoner, og at den gamle konfliktstruktur derfor har mistet sin betydning for de unge.[3]

(3) Som følge av den økonomiske og sosiale utvikling har det oppstått helt nye motsetninger. Den gamle konfliktmodell er ikke lenger tilstrekkelig for å forklare velgernes atferdsmønster. Det er nødvendig å undersøke om det er kommet til nye utslagskraftige motsetninger. To muligheter skal vies særlig oppmerksomhet: For det første er det spørsmål om en eventuell motsetning mellom offentlig og privat ansatte. Den offentlige sektor har vokst betydelig i senere årtier. Man skulle vente variasjoner i politisk orientering hos offentlig og privat ansatte, dels som følge av ulike arbeidsoppgaver, dels som følge av ulikhet i lønns- og arbeidsvilkår. For det annet er det påvist et gap i atferdsmønsteret hos kvinner og menn ("the gender gap"). Dette faller sammen med en sterk mobilisering av kvinnene i arbeidslivet siden slutten av 1960-årene. Spørsmålet er om forskjellen i stemmegiving betyr at det har utviklet seg en ny politisk motsetning som refererer seg til et fundamentalt skille i interesser og oppfatninger hos kvinner og menn.

(4) Politiske stridsspørsmål har fortrengt bakgrunnsfaktorene som motivasjonskilde når velgerne avgjør sin stemmegiving. Spørsmålet om stridsspørsmålenes økende betydning ved valgene er blitt et hett tema i den faglige debatt.[4] Mens valgundersøkelser i 1950- og 1960-årene tydet på at holdninger til aktuelle stridsspørsmål spilte en underordnet rolle for partivalget, bærer undersøkelser i senere år bud om helt andre utslag. Uten å gå nærmere inn på denne debatten, må det understrekes at det i de fleste land har forekommet enkelte viktige stridsspørsmål, som har gått på tvers av tradisjonelle partilinjer, og det kan neppe herske tvil om at de har gitt seg sterke utslag ved valgene. Et klassisk eksempel er Vietnamkrigens betydning i amerikansk politikk i slutten av 1960-årene. De mest slående eksempler i Norge er EF-striden og abortstriden som begge inntraff i 1970-årene. Mot slutten av dette tiåret fikk vi over hele verden den

---

[3] Studiet av politiske generasjoner er blitt meget populært i senere år. Mest kjent er arbeidet til Ronald Inglehart (1977). Han forklarer etterkrigsgenerasjonens avvikende atferdsmønster som et resultat av "postmaterialistiske" verdier som de unge har tilegnet seg under oppveksten. I motsetning til tidligere generasjoner har etterkrigsgenerasjonen levd i samfunn med stort sett full sysselsetting, stigende levestandard, fravær av klassekamp i tradisjonell betydning, og økende muligheter for de enkelte individer. Vi går ikke inn på denne teorien fordi de relevante spørsmål ikke er stilt i våre undersøkelser. Vi skal imidlertid trekke inn spørsmål som berører den "grønne" dimensjonen i politikken som til en viss grad også inngår i Ingleharts paradigma.

[4] For en god oversikt over debatten, se Niemi & Weisberg (1984). Se særlig artiklene av Page & Jones, Markus & Converse, Baker, Dalton & Hildebrandt, Carmines & Stimson.

såkalte miljøvernbølgen, som reiste spørsmål av en helt ny karakter, vern av natur og miljø i kontrast til fortsatt vekst og energiutvikling. Er det slik at stridsspørsmål og politiske holdninger har fått større betydning ved valgene etter 1970? Og hvilken vekt har de sammenlignet med sosiale bakgrunnsfaktorer?

Opplegg av analysen

For å studere utviklingen over tid vil det bli foretatt en sammenligning av valgene i 1969 og 1985. 1985 er det valg som best fanger inn den aktuelle situasjonen; valget i 1969 representerer slutten av den stabile perioden (jf. figur 10.1). Oppgaven er å studere hvordan en rekke bakgrunnsfaktorer samt politiske holdninger har innvirket på stemmegivingen ved de to valgene. Det er nødvendig å bruke en "multivariat" analyseteknikk. Vi har valgt å bruke regresjonsanalyse. Koeffisientene forteller om de enkelte variables relative betydning.[5] Forklart varians (R^2) kan oppfattes som et mål på total sammenheng mellom stemmegiving og alle de bakgrunnsvariable som inngår i vedkommende modell.[6]

For å fange opp hovedtendensene i den politiske utviklingen vil stemmegivingen bli uttrykt i form av to (avhengige) variable: (1) Oppslutningen om sosialistiske partier versus resten av partiene og (2) Oppslutningen om høyrepartiene (H+FrP) versus resten av partiene.[7]

---

[5] Lesere som er spesielt interessert i forholdet mellom stemmegiving og enkelte bakgrunnsvariable, henvises til tabellene i appendiks B samt Valen 1981 og Valen & Aardal 1983.

[6] I samsvar med en generell oppfatning blant fagfolk antar vi at R^2 er det beste uttrykk for den totale sammenheng i modeller med mange uavhengige variabler. I inneværende kapittel refereres det ofte til dette målet, selv om det er omstridt innenfor fagmiljøet. For kritiske bidrag, se Achen (1983) og King (1986).

[7] Regresjonsanalysen tillater ikke at partiene blir studert enkeltvis fordi resultatene blir misvisende når fordelingen av den avhengige variabel blir for skjev, Leo A. Goodman som er en ledende statistiker på området, skriver at regresjon vil være en tilnærmet akseptabel metode for å beskrive sammenhengen hvis den dikotomiserte avhengige variabel ikke er skjevere fordelt enn 75 prosent versus 25 prosent (Goodman 1976: 86). Oppslutningen om de sosialistiske partiene ligger ved begge valgene klart innenfor denne marginen. Det samme gjør høyrepartiene i 1985, mens fordelingen i 1969 er noe skjevere.

Forklaringsvariablene (de uavhengige variable) er valgt med sikte på å måle individenes plassering i konfliktstrukturen. Følgende variable blir brukt:

Yrke
Utdanning
Sektor (offentlig versus privat)
Kjønn
Befolkningstetthet i individets hjemstedskommune
Region
Inntekt
Fagforeningsmedlemskap
Klasseidentifikasjon
Religiøs aktivitet
Målform
Avhold[8]

---

[8] Variabeldefinisjoner for regresjonsanalysen:

Avhengige variabler:

Parti-preferanse	1 = Sosialistisk (K, RV, SV, A) 0 = Resten (V, DLF, KrF, Sp, H, FrP, Andre)
	1 = Høyresiden (H i 1969, H+FrP i 1985) 0 = Resten (K, RV, SV, A, V, DLF, KrF, Sp, Andre) Ubesvart og ikke stemt holdt utenfor analysen.

Uavhengige variabler:

Yrke	1 = Arbeidere 0 = Andre (inklusive uoppgitt yrke)
Sektor	1 = Ansatte i offentlig tjeneste 0 = Ansatte i privat tjeneste og ubesvart
Utdanning	1 = Inntil 9 år 0 = Mer enn 9 år
Kjønn	1 = Kvinner 0 = Menn
Tettbygdhet	1 = Tett (80 prosent eller mer bosatt i hussamlinger) 0 = Spredt
Region	1 = Polariserte regioner (Østlandet, Trøndelag, Nord-Norge) 0 = Sør- og Vestlandet (kystfylkene fra Aust-Agder til og med Møre og Romsdal)
Inntekt	1 = Lav (de respektive utvalg delt i to etter medianverdi) 0 = Høy
Fagforenings-medlemskap	1 = Medlem av fagforening 0 = Ikke-medlemmer (inklusive ubesvart)
Subjektiv klasse	1 = Arbeiderklasse (bevisst og passiv) 0 = Resten (inklusive de som forkaster klasse-begrepet, ubesvart)
Religiøs aktivitet	1 = Lav 0 = Høy (medlemskap i religiøse organisasjoner og/eller hyppig kirkegang etc.)
Målsak	1 = Bok-/riksmål (inklusive ubesvart) 0 = Nynorsk
Avhold	1 = Ikke-avhold (inklusive ubesvart) 0 = Avhold

Valget av variable så vel som definisjonen av disse svarer til opplegget i det komparative prosjektet (se note 2).

På basis av intervjumaterialet vil det bli etablert en indeks for høyre-venstreposisjon, som brukes for begge valg, og en indeks for vekstvern som bare er anvendbar i 1985. Det vil senere bli redegjort for målingen av holdninger.

Som diskutert foran, vil spørsmålet om skille mellom generasjoner bli et sentralt tema i analysen. De spurte vil derfor bli inndelt i tre kohorter (fødselsperioder)[9]:

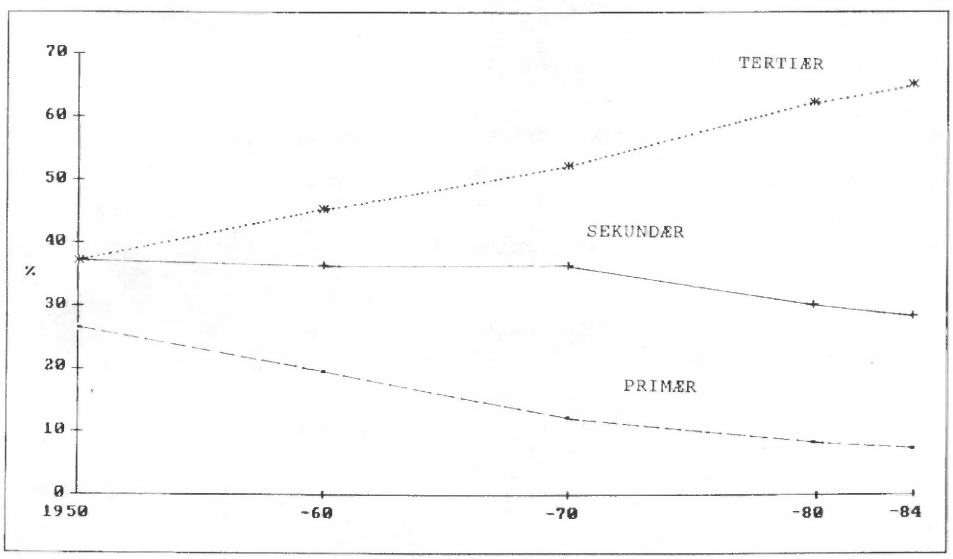
(1) De som er født før 1930.
(2) Født i perioden 1930-1945.
(3) Født etter 1945.

Før vi starter med selve analysen er det hensiktsmessig å gi en kort oversikt over enkelte sosiale utviklingstrender.

Sosiale endringer

Ved slutten av 2. verdenskrig var omtrent 30 prosent av yrkesbefolkningen sysselsatt i jordbruk, skogbruk og fiske. Den senere utvikling i næringsstrukturen er beskrevet i figur 10.2. Dominerende trekk er den gradvise nedgang i primærnæringene, jordbruk, skogbruk og fiske og den sterke vekst i tertiærnæringene. Siden omkring 1970 har det også vært klar nedgang i tallet på sysselsatte i industri og håndverk. Materialet kan med fordel suppleres med data fra valgforskningsprogrammet.

Figur 10.2. Hovednæringer i norsk økonomi fra 1950-1984. Kurvene viser prosent av yrkesbefolkningen sysselsatt i de tre hovedsektorene

K i l d e: Folketellingsdata fra Statistisk sentralbyrå.

[9] Det kunne selvsagt ha vært fruktbart å bruke flere kohorter (jf. kapittel 8). Men dels er vi bundet til opplegget i den komparative undersøkelsen (jf. note 2), dels er det vanskelig å splitte materialet ytterligere fordi avstanden mellom de to valgene er så vidt stor.

Tabell 10.1. De spurte fordelt etter stilling 1957-1985 (eget eller forsørgers yrke)

	1957	1969	1985
Arbeidere	52	46	39
Offentlige funksjonærer	9	22	20
Private funksjonærer	13	11	24
Selvstendig næringsdrivende utenfor primærnæringene	8	7	11
Selvstendige i jordbruk, skogbruk og fiske	18	13	6

To grupper viser betydelig nedgang, arbeidere og gårdbrukere/fiskere. Derimot er andelen i funksjonæryrkene omtrent fordoblet fra 1957 til 1985. Det gjelder både offentlige og private funksjonærer.

I samsvar med utviklingen i yrkesstrukturen har det skjedd en endring i bosettingsmønsteret. I 1946 bodde 50 prosent av befolkningen i byer og tettbygde strøk. Det tilsvarende tall var 59 i 1960, 66 i 1970 og 70 prosent i 1980 (Myklebost 1979). Samtidig har det skjedd en enorm stigning i levestandarden. Således var bruttonasjonalprodukt pr. innbygger i 1946 kr 8 852,-, i 1960 kr 14 738,-, i 1970 kr 20 603,- og i 1978 kr 28 290,- (omregnet til kroneverdien i 1970).[10] Samtidig med urbaniseringsprosessen har det skjedd betydelige kulturelle endringer. Motkulturene har tapt terreng, mens bykulturene har økt sin tilslutning (jf. kapittel 11, s. 236).

En av de viktigste endringene siden 2. verdenskrig gjelder den såkalte "utdanningseksplosjonen". Den kom dels til uttrykk i form av stigning i grunnutdanningen. I 1969 kom det en reform som gjorde 9-årig grunnskole obligatorisk. Data fra våre undersøkelser viser at andelen av de spurte som hadde mer enn ni års utdanning var 43 prosent i 1985 mot 36 prosent i 1969. Like bemerkelsesverdig er ekspansjonen i det videregående undervisningstilbud. Således ble antallet studenter ved universiteter og vitenskapelige høyskoler firedoblet fra 1960 til 1980.[11]

[10] Nasjonalregnskap 1962-1978: NOS B48, tabell 53. Tallene for de øvrige år er estimert av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av Nasjonalregnskap 1865-1960. NOS XII 163.

[11] Se Lisbet Berg. Studenter før og nå. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. Forhåndsdokumentasjon til Utdanningspolitisk konferanse. Oktober 1988.

Kvinnenes mobilisering i arbeidslivet er nok et trekk som markerer endringene i det moderne samfunn. Som tabell 10.2 viser, ligger mennenes aktivitetsnivå stabilt, mens den aktive andel av kvinnene har økt fra 47 til 60 prosent i løpet av en tiårsperiode. I samme periode har andelen av yrkesaktive kvinner med barn under 16 år økt fra 53 til 71 prosent.

Tabell 10.2. Prosent av kvinner og menn aktive i arbeidsstyrken. Befolkning fra 16-74 år

	1975	1980	1985
Menn	77	78	77
Kvinner	47	55	60

K i l d e: NOU. Arbeidsutvalgets utredning 1987. Vedlegg 2: 56.

De beskrevne endringer har nødvendigvis rokket ved partienes tradisjonelle velgerunderlag. Nedgangen i bygdebefolkningen har gått ut over mellompartienes potensielle tilslutning. Til en viss grad har den også rammet Arbeiderpartiet, som tradisjonelt har regnet småbrukere og fiskere som viktige støttespillere. Men tilbakegangen i industribefolkning har nok betydd en enda hardere påkjenning for Arbeiderpartiet. Veksten i den nye middelklassen, serviceyrker, administrasjon og undervisning, er det mest påfallende trekk. Foreløpig ser disse gruppene ut til å ha en svakere politisk forandring. De skarpeste konkurrenter er Arbeiderpartiet og Høyre, men hittil har Høyre hatt mest framgang.

De langtidstendenser som her er antydet kan imidlertid beregnes mer eksakt. Vi kjenner partienes tilslutning innenfor bestemte grupper, og vi kjenner omfanget av endringer i disse gruppene. Hvilke politiske forskyvninger skulle man så vente? - Dette er temaet for neste avsnitt.

Politiske endringer

Som en første tilnærming skal vi se på sammenhengen i 1969 mellom stemmegiving og sosiale bakgrunnsfaktorer. Den er framstilt i tabell 10.3. Modell 1 består av variable som måler individenes "objektive" plassering i sosial struktur. I den tradisjonelle konfliktmodellen inngår imidlertid også variable som i større grad uttrykker individuelle identifikasjoner (Valen & Rokkan 1974). I modell 2 har vi derfor inkludert religiøs aktivitet og subjektiv klasseidentifikasjon.[12] Den ustandardi-

[12] Følgende spørsmål brukt for å måle klasseidentifikasjon: "Tenker De noengang på Dem selv som tilhørende en sosial klasse, arbeiderklasse eller middelklasse?" (Hvis JA): Hvilken? (Hvis NEI): Hvis De skulle velge, ville De da si at De er arbeiderklasse eller middelklasse?

Tabell 10.3. Relativ effekt av strukturvariable på stemmegivingen i 1969. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter

	Sosialister		Høyresiden	
	Modell 1	Modell 2	Modell 1	Modell 2
Fagforeningsmedlemskap.....	0,29	0,19	-0,12	-0,09
Manuell arbeider	0,26	0,14	-0,12	-0,07
Lav utdanning	0,20	0,10	-0,15	-0,10
Bosatt i Nord-Norge, Trøndelag eller Østlandet	0,16	0,11	0,04*	0,04*
Bosatt i by	0,05*	0,05	0,07	0,07
Lav inntekt	-0,02*	-0,05	-0,06	-0,04*
Kvinne	0,06	0,07	-0,04*	-0,03*
Lav religiøsitet	-	0,13	-	0,03*
Identifiserer med arb.kl.	-	0,44	-	-0,20
Konstant	0,06	-0,11	0,33	0,36
R^2	0,26	0,42	0,17	0,22

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

serte regresjonskoeffisient forteller hvor meget hver enkelt variabel betyr for henholdsvis sosialistisk og Høyres stemmegiving når det samtidig er kontrollert for alle andre variable i modellen. Materialet bekrefter tidligere funn om en sterk sammenheng mellom sosial struktur og sosialistisk stemmegiving. I modell 1 gir medlemskap i fagforeninger det sterkeste utslag. Medlemmer er 29 prosent mer tilbøyelige enn ikke-medlemmer til å stemme sosialistisk, når det er tatt hensyn til alle andre variable. Det er også betydelig utslag for yrke og utdanning. Alle disse variable henger i hop. Arbeidere er mest tilbøyelige til å tilhøre fagbevegelsen (r=0,26), til tross for at bevegelsen også omfatter mange funksjonæryrker. Sammenhengen er enda sterkere mellom yrke og utdanning (r=0,30).

Av andre variable i modell 1 er det bare region som gir betydelig utslag til fordel for de sosialistiske partiene. Uansett yrke, utdanning og medlemskap i fagbevegelsen er velgere i de "polariserte" regioner, dvs. Østlandet, Trøndelag og Nord-Norge, 16 prosent mer tilbøyelige enn de som bor på Sør- og Vestlandet til å stemme sosialistisk.

Sammenlagt forklarer strukturvariablene (R^2) 26 prosent av variansen i sosialistisk stemmegiving. Når vi tilføyer religiøs aktivitet og sosial klasse (modell 2) stiger sammenhengen til 42 prosent. Identifikasjon med arbeiderklassen spiller en helt dominerende rolle, men også lav religiøsitet slår ut i sosialistisk favør. Fordi disse to variablene henger betydelig sammen med strukturvariablene, blir virkningen av de sistnevnte noe redusert i modell 2. Identifikasjon med arbeiderklassen er størst blant arbeidere, blant personer med lav utdanning og blant fagorganiserte. Religiøsitet viser praktisk talt ingen sammenheng med sosioøkonomiske forhold. Til gjengjeld er sammenhengen klar når det gjelder region. Denne variabelen har tapt noe av sin selvstendige forklaringskraft i modell 2, fordi religiøsiteten er størst på Sør- og Vestlandet der sosialistene har sin svakeste tilslutning (jf. kapittel 11).

I likhet med de sosialistiske partiene har Høyre solid forankring i sosial struktur, men fortegnene er omvendt. Høyre får størst tilslutning blant velgere som ikke er arbeidere, som ikke tilhører fagbevegelsen, som har høy utdanning, og som ikke identifiserer seg med arbeiderklassen. Regionale skiller spiller derimot nesten ingen rolle for partiets tilslutning, men det henger delvis sammen med den klassifikasjon som er brukt i analysen. Utslaget ville ha vært atskillig sterkere for Høyres vedkommende dersom vi hadde valgt å skille mellom Østlandet versus andre landsdeler (jf. tabell 1, appendiks B). Heller ikke religiøs virksomhet har betydning for Høyres tilslutning.

Materialet bekrefter at de to partigrupperinger står som klare motstandere i forhold til økonomiske skillelinjer, men den totale sammenheng (R^2) mellom parti og sosial struktur er langt sterkere for sosialistene enn for Høyre.

Med utgangspunkt i denne analysen stilles spørsmålet: Hvordan har de sosiale endringene siden 1969 påvirket oppslutningen om de to partigrupperingene? Vi holder oss til de strukturelle variable (modell 1), og bruker følgende framgangsmåte: Utgangspunktet er regresjonsligningen for 1969. I stedet for de individuelle verdier for de uavhengige variable, settes inn de gjennomsnittlige verdier for de respektive gruppers størrelse i utvalgene ved de to tidspunkter. Resultatet (Y) gir oss da en forventet tilslutning til sosialistpartiene (respektive høyresiden) i henholdsvis 1969 og 1985 på bakgrunn av faktiske endringer i sosial struktur.[13]

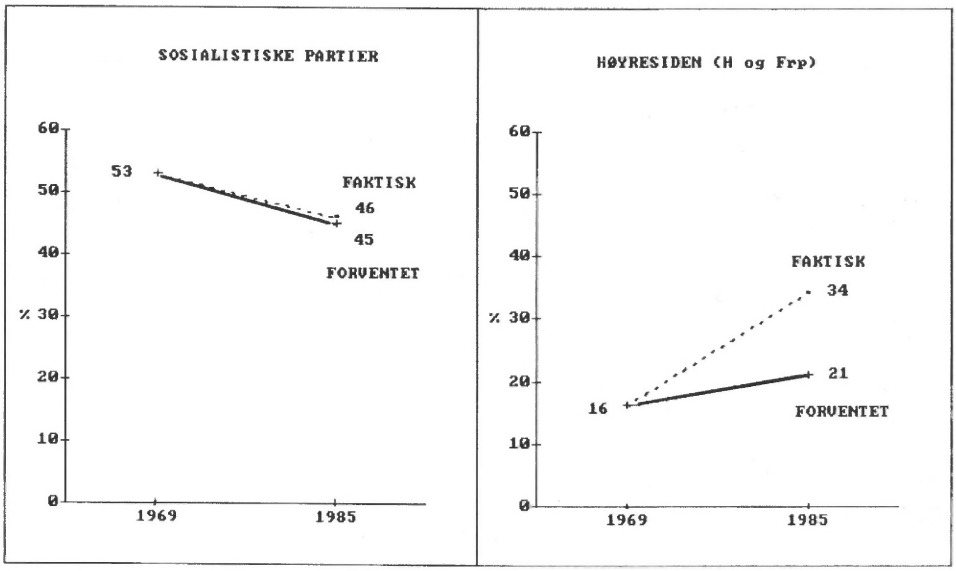
---

[13] Ligningene får følgende form:
Sosialistisk forventet tilslutning:
$Ysos = 0{,}06+0{,}29x_1+0{,}26x_2+0{,}20x_3+0{,}16x_4+0{,}05x_5-0{,}02x_6+0{,}06x_7$.
Høyrepartienes forventede tilslutning:
$Yh=0{,}33-0{,}12x_1-0{,}12x_2-0{,}15x_3+0{,}04x_4+0{,}07x_5-0{,}06x_6-0{,}04x_7$.

De enkelte variable x_1 - x_7 framgår av rekkefølgen ovenfra i tabell 10.3. F.eks. utgjorde arbeidere 46,6 prosent av 1969-utvalget, mens andelen var sunket til 35,8 prosent i 1985. I ligningene får dermed x_1-vedien 0,466 i 1969 og 0,358 i 1985. Tilsvarende gjøres for samtlige variabler i modellen.

I figur 10.3 presenteres avviket mellom beregnet og faktisk stemmegiving i 1985. Sosialistenes andel av stemmene er redusert med omtrent 7 prosentenheter i løpet av 16-årsperioden.[14] Avviket mellom faktisk og forventet stemmegiving er bare 1 prosentenhet. På høyresiden er mønsteret et helt annet. På bakgrunn av sosiale endringer er det forventet en stemmetilvekst på 5 prosentenheter. Den faktiske økning er imidlertid langt større. Høyres og Fremskrittpartiets stemmeandel i 1985 er omtrent dobbelt så høy som Høyres alene i 1969, ifølge intervjumaterialet. Materialet tyder på at sosiale endringsprosesser forklarer omtrent hele nedgangen i sosialistenes stemmestyrke, men de har spilt en mindre rolle i framgangen på høyresiden. Hvordan har så enkelte variable påvirket stemmegivingen ved de to valgene? Det er emnet for neste avsnitt.

Figur 10.3. Stemmegiving i 1969-1985. Beregnet på grunnlag av endringer i sosial struktur

Regresjonsanalysen

Tabell 10.4 presenterer regresjonsanalysen for både 1969 og 1985 for de variable som inngår i foregående avsnitt.

Når vi ser på de rene strukturvariable (modell 1), ligger den forklarte varians (R^2) konsekvent høyere for sosialister enn for høyresiden. Men for begge grupperinger foreligger det en markert nedgang fra 1969 til

[14] Legg merke til at tallene i figur 10.3, som er hentet fra intervjuundersøkelsene, ikke svarer helt til offisiell valgstatistikk (jf. kapittel 1). Men avvikene er moderate og forstyrrer ikke den tendens som kurvene beskriver.

Tabell 10.4. Relative virkninger av strukturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 1

	Sosialister		Høyresiden	
	1969	1985	1969	1985
Fagforeningsmedlemskap	0,29	0,34	-0,12	-0,23
Manuell arbeider	0,26	0,15	-0,12	-0,07
Lav utdanning	0,20	0,18	-0,15	-0,12
Bosatt i Nord-Norge, Trøndelag eller Østlandet	0,16	0,15	0,04*	0,01*
Bosatt i by	0,05*	0,01*	0,07	0,05
Lav inntekt	0,02*	0,07	-0,06	-0,12
Kvinne	0,06	0,08*	-0,04	-0,09
Konstant	0,06	0,07	0,33	0,53
R^2	0,26	0,22	0,17	0,12
N	1 293	1 696	1 293	1 696

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

1985. Sammenhengen mellom stemmegiving og sosial struktur er blitt svekket i senere år. Tendensen er tverrnasjonal. Den går igjen i alle vestlige industriland.[15]

For sosialistenes vedkommende er det hele tiden sterkest utslag for sosioøkonomiske variable og region. Den relative betydning av region og utdanning er nesten uforandret. Medlemskap i fagbevegelsen har fått økt betydning for stemmegivingen, mens yrke har tapt i betydning. På høyresiden er tendensen stort sett den samme, men med motsatt fortegn. Medlemskap i LO har fått økt betydning som barriere mot Høyre og Fremskrittspartiet. Yrke spiller mindre rolle enn før. Inntekt har økt i betydning for begge parter, lav inntekt til fordel for de sosialistiske partiene, høy inntekt til fordel for høyrepartiene. Videre er det en viss økning i koeffisientene for kjønn. Når det er kontrollert for andre variable er kvinnene i 1985 8 prosent mer tilbøyelige enn menn til å stemme sosialistisk. Et tilsvarende overskudd av menn foretrekker høyrepartiene (jf. kapittel 12).

Til tross for generell nedgang i forholdet mellom sosial bakgrunn og stemmegiving er velgerunderlaget for de to partigrupperingene fortsatt i betydelig grad definert ved sosial struktur. I konkurransen om stemmene står de på hver sin side etter sosiale og økonomiske skiller. For enkelte av de anvendte variable har det skjedd en polarisering mellom 1969-1985. Det gjelder først og fremst medlemskap i fagbevegelsen, men også inntekt og kjønn.

[15] Den komparative undersøkelsen som ble omtalt i note 2 viser at tendensen meldte seg like etter 1970. Det svarer også til resultatene fra tidligere norske analyser (jf. Valen & Aardal 1983: 83). Men i sistnevnte analyse ble det brukt en annen analyseteknikk (MCA) som gav langt sterkere utslag enn det vi ser i tabell 10.4.

Det generelle bildet er omtrent uforandret når vi tilføyer religiøsitet og klasseidentifikasjon (modell 2, tabell 10.3). Lav religiøsitet som slo ut til fordel for sosialistene i 1969, har i 1985 tapt det meste av sin betydning i skillet mellom sosialistisk versus borgerlig stemmegiving. Det er mulig at tendensen avspeiler virkningen av abortsaken. Den var, som kjent, meget aktuell i 1969, men hadde tapt sin betydning i 1985. På høyresiden er tendensen motsatt. Religiøsitet spilte ingen rolle for Høyres tilslutning i 1969, men i 1985 er tilbøyeligheten til å stemme Høyre eller Fremskrittspartiet 17 prosent høyere for personer med lav enn med høy religiøsitet. Den mest interessante variabel er imidlertid klasseidentifikasjon, som slo sterkt ut for begge partigruppene i 1969 (tabell 10.3). Det samme skjedde i 1985, skjønt koeffisienten for identifikasjon med arbeiderklassen sank fra 0,44 i 1969 til 0,38 i 1985 for sosialistene. For høyresiden steg den fra -0,20 i 1969 til -0,29 i 1985. Ingen annen variabel skiller de to gruppene så sterkt som klasseidentifikasjon.

Analysen hittil har vært rettet på hele utvalgene, uten hensyn til alderssammensetningen. Neste oppgave er å studere utslagene for undergrupper av individer inndelt etter fødselsår (kohorter).

Generasjonsanalyse

Først skal vi se på endringer i velgervaner for våre tre kohorter. Kvinner og menn blir behandlet hver for seg. Legg merke til at etterkrigsgenerasjonen var så tallmessig svak ved valget i 1969 at utslagene i dette tilfelle er usikre. Menn i de to eldste kohortene har tradisjonelt vært mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk. Men andelen sank markert fra 1969 til 1985. Det gjelder også den yngste generasjonen. Dette kalles en periodisk effekt. Kvinnene derimot som i utgangspunktet var noe mindre tiltrukket av venstresiden, har holdt seg merkelig stabile. I 1985 er det overhodet ingen forskjell i sosialistandelen mellom de tre kohortene for kvinnenes vedkommende. Derimot er det en klar forskjell mellom kohortene for menn i 1985. Sosialistandelen er størst for den eldste kohorten og minst for etterkrigsgenerasjonen.

På høyresiden er bildet diametralt motsatt. I 1969 var det ubetydelige forskjeller mellom kohortene, og ingen forskjell mellom kvinner og menn innenfor den enkelte kohort, med et visst unntak for etterkrigskohorten. I 1985 har vi å gjøre med klare forskjeller både for kvinner og menn. Andelen som stemmer på de to høyrepartiene er størst blant etterkrigsgenerasjonen og minst i den eldste kohorten. Videre er andelen systematisk høyere for menn enn for kvinner.

Tabell 10.5 forteller i klartekst at det er de unge menn som har bidratt sterkest til "høyrebølgen". Den skarpe kontrasten mellom kvinner og menn kunne tyde på at vi har å gjøre med en ny politisk skillelinje. Eller kan ulikheter i sosial bakgrunn mellom kvinner og menn forklare forskjellen i stemmegiving? Det spørsmålet vil bli diskutert senere.

Tabell 10.5. Kohort og stemmegiving blant kvinner og menn. Prosentandel for de respektive partier

Kohort	Sosialister				Høyrepartiene			
	1969		1985		1969		1985	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Før 1930 ...	53	49	48	48	16	16	29	23
1930-1945 ..	55	54	46	46	18	18	34	31
Etter 1945 .	48	63	38	47	27	14	44	34

Tallene for sosialistiske partier og høyrepartiene supplerer hverandre, men helt komplementære er de ikke. De partier som inngår, må jo også konkurrere med mellompartiene. Det samlede stemmetall for de to grupperingene viser et konsistent mønster ved de to valg. Deres samlede tilslutning er svakest i den eldste kohorten og sterkest i den yngste. I de to eldste kohortene står de noe sterkere blant menn enn blant kvinner, men for etterkrigsgenerasjonen er det ingen forskjell på kjønn. Det innebærer at mellompartiene står forholdsvis sterkest blant de eldste og blant kvinnene.

Vi går tilbake til regresjonsanalysen, og holder oss til den rene strukturmodell (jf. modell 1, tabell 10.4). Ved valget i 1969 var de tre kohortene forbløffende like, særlig når det gjelder forklart varians (R^2). I 1985 varierer mønsteret fra den ene kohort til den andre. I den eldste generasjonen er forklart varians uforandret sammenlignet med 1969. Det gjelder både sosialister og høyrepartier. I mellomgenerasjonen er det en svak nedgang i forklart varians for begge partigrupper. Det store drama finner vi i etterkrigsgenerasjonen. Her har forklart varians falt fra 0,31 i 1969 til 0,18 i 1985 for sosialistene, og fra 0,21 til 0,08 for høyrepartiene. Det er helt tydelig at det meste av endringene i senere år må tilskrives etterkrigsgenerasjonen. Det blir enda mer klart når vi ser på regresjonskoeffisientene.

I den eldste kohorten er det nesten ingen forskjell på koeffisientene for 1969 og 1985. De viktigste avvik gjelder utdanning og inntekt som begge har fått økt betydning for høyrepartiene. Også mellomgenerasjonen viser bra stabilitet. De viktigste endringer er at medlemskap i fagbevegelsen samt inntekt har fått langt sterkere betydning både for sosialister og høyrepartier. Samtidig har yrkesposisjon avtatt i betydning for sosialistene.

For etterkrigsgenerasjonen er sterke endringer det dominerende trekk. Man må riktignok være forsiktig med å trekke slutninger på grunn av det svake tallunderlaget i 1969 og fordi Høyres fordeling er så skjev (jf. note 5 i inneværende kapittel). Tendensene er forskjellige for de to partigrupperingene. Det er stabilitet i de sosialistiske partiene når det gjelder yrke og region. Effekten av yrke er imidlertid langt svakere enn i de to eldre kohortene. Derimot er utslaget for region omtrent det samme gjennom hele materialet. Endringene er størst når det gjelder medlemskap i fagbevegelsen, der effekten har økt sterkt fra 1969 til 1985, samt utdanning og inntekt der effekten har avtatt markert. Også for høyrepartiene har det vært sterk økning i (den negative) effekten av fagforeningsmedlemskap. Samtidig har utdanning, region og inntekt tapt i relativ betydning.

Tabell 10.6. Relative virkninger av strukturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Tall for kohort. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 1

	Sosialister		Høyresiden	
	1969	1985	1969	1985
Født før 1930				
Fagforeningsmedlemskap	0,32	0,32	-0,14	-0,18
Arbeider	0,26	0,23	-0,12	-0,13
Lav utdanning	0,20	0,22	-0,18	-0,27
Øst-Nord-regionen	0,14	0,19	0,03*	0,03*
Bosatt i by	0,02*	0,01*	0,08	0,09
Lav inntekt	-0,02	0,04*	-0,04*	-0,13
Kvinner	0,03	0,07*	-0,04*	-0,05*
Konstant	0,05	0,02	0,36	0,52
R^2	0,27	0,26	0,18	0,20
N	877	504	877	504
Født 1930-1945				
Fagforeningsmedlemskap	0,16	0,31	-0,03*	-0,20
Arbeider	0,31	0,17	-0,16	-0,14
Lav utdanning	0,28	0,23	-0,17	-0,11
Øst-Nord-regionen	0,19	0,15	0,05*	0,04*
Bosatt i by	0,08	0,04*	0,05*	0,06*
Lav inntekt	-0,13	0,19	-0,07*	-0,19
Kvinner	0,03*	0,01*	0,03*	-0,04
Konstant	0,07	0,09	0,30	0,47
R^2	0,31	0,28	0,17	0,15
N	298	402	298	402
Født etter 1945				
Fagforeningsmedlemskap	0,23	0,32	-0,11	-0,27
Arbeider	0,13*	0,11	-0,08	-0,04*
Lav utdanning	0,31	0,10	-0,10*	-0,02*
Øst-Nord-regionen	0,15*	0,14	0,14*	-0,02*
Bosatt i by	0,17	-0,00*	0,03*	0,02*
Lav inntekt	0,24	0,05	-0,14	-0,08
Kvinner	0,22	0,15	-0,21*	-0,13
Konstant	-0,11	0,10	0,34	0,57
R^2	0,31	0,18	0,21	0,08
N	118	794	118	794

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

Koeffisientene for kjønn er langt høyere i etterkrigsgenerasjonen enn i de eldre kohortene. Det er interessant å merke at tendensen til at kvinner går til de sosialistiske partiene og at menn går til høyrepartiene inntreffer allerede i 1969. Tendensen som er nesten like sterk i 1985, bekrefter at den politiske forskjell mellom kvinner og menn er et fenomen begrenset til den unge generasjon.

Den økte politiske betydning av medlemskap i fagbevegelsen er en bemerkelsesverdig tendens, som kommer til uttrykk både i mellomgenerasjonen og etterkrigsgenerasjonen. Andelen av fagorganiserte lønnstakere har sunket fra 43 prosent i 1969 til 31 prosent i 1985, ifølge våre undersøkelser. Likevel viser medlemskap i fagbevegelsen en økende positiv effekt til fordel for de sosialistiske partiene og en nesten like stor negativ effekt for høyrepartiene. Forklaringen er trolig at de som stadig holder fast ved fagbevegelsen, utgjør en kjerne som identifiserer seg sterkt med de sosialistiske partiene og danner et bolverk mot høyresiden. Jo mindre denne gruppen blir, desto renere blir den i sin partiforankring og desto sterkere blir det statistiske utslaget.

Offentlig versus privat virksomhet

I innledningen til dette kapitlet ble det reist spørsmål om de politiske virkninger av den voksende offentlige sektor. I et forsøk på å besvare spørsmålet går vi tilbake til modell 1 i tabell 10.4. Variabelen ansettelse i offentlig versus privat virksomhet blir føyet til de rene strukturvariablene. Resultatet er presentert i tabell 10.7. Den bekrefter at offentlig ansatte er mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk, mens privat ansatte har en forkjærlighet for partiene på høyresiden. Men forskjellene er ikke store. Således er det i 1985 bare 6 prosent større sannsynlighet for at offentlig ansatte stemmer sosialistisk, når det er tatt hensyn til de andre variable i modellen. Det negative utslag for høyrepartiene er 11 prosent. Endringene fra 1969 til 1985 er i dette tilfelle ubetydelige. For sosialistenes vedkommende har effekten sogar avtatt. En sammenligning med tabell 10.4 viser at tilføyelsen av variabelen offentlig versus privat virksomhet har ikke endret den forklarte varians (R^2); med andre ord, variabelen har ikke gitt noe selvstendig bidrag til forståelse av velgeratferden. Den har heller ikke i nevneverdig grad påvirket utslagene for de andre variable i modellen. Materialet viser altså at det foreligger en statistisk tendens i forventet retning, men tendensen er så svak at den knapt kan betraktes som en selvstendig skillelinje.

Tabell 10.7. Relative virkninger av strukturvariable inkludert offentlig versus privat virksomhet. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 3

	Sosialister		Høyresiden	
	1969	1985	1969	1985
Fagforeningsmedlemskap	0,26	0,33	-0,11	-0,21
Arbeider	0,25	0,16	-0,12	-0,08
Lav utdanning	0,22	0,18	-0,17	-0,14
Øst-Nord-regionen	0,16	0,15	0,04*	0,01*
Bosatt i by	0,05	0,01*	0,07	0,05
Lav inntekt	-0,02*	0,07	-0,06	-0,14
Kvinner	0,07	0,07	-0,05	-0,07
Offentlig ansatt	0,10	0,06	-0,06	-0,11
Konstant	0,02	0,06	0,36	0,57
R^2	0,27	0,22	0,17	0,13
N	1 293	1 696	1 293	1 696

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

Kulturelle motsetninger

Bortsett fra religiøsitet har vi hittil utelukkende behandlet variable som uttrykker økonomiske og geografiske motsetninger. Det gjenstår å trekke inn våre kulturvariable. I tillegg til religiøsitet er det avholdssak og målsak. De er tatt med i tabell 10.8 som for øvrig omfatter alle variable som er behandlet hittil. Det er en bemerkelsesverdig stigning i forklart varians (R^2) i tabell 10.8 sammenlignet med tabell 10.7. På den sosialistiske siden er den forklarte varians stadig langt høyere i 1969 enn i 1985. De tilsvarende tall ligger systematisk lavere på høyresiden, men for de sistnevnte partier er forskjellen i forklart varians mellom 1969 og 1985 forsvunnet.

Det som skiller tabellene 10.7 og 10.8 er de tre kulturvariablene samt klasseidentifikasjon. Kulturvariablene har nesten ingen tilknytning til sosial struktur, bortsett fra region. Ettersom motkulturene har sin største tilslutning på Sør- og Vestlandet, blir virkningen av region redusert når kulturvariablene blir tatt med. Men tabell 10.8 viser at regionale forskjeller fortsatt bidrar til å forklare oppslutningen om sosialistiske partier, enda når det tas hensyn til en mangfoldighet av sosiale og kulturelle variable.

Kulturvariablene er interkorrelert og vil således svekke hverandres betydning. Tabell 10.8 viser at avholdssak har størst effekt på stemmegivingen, i den betydning at både sosialistiske partier og høyrepartier er mest populære blant ikke-avholdsfolk. Avholdsfolk i likhet med nynorskfolk og tilhengere av den religiøse legmannsbevegelsen er mest tilbøyelige til å stemme på mellompartiene, særlig Kristelig Folkeparti (se appendiks B). De to sistnevnte variable kommer ikke helt til sin rett i tabell 10.8, idet de blir overskygget av avholdssaken. Bortsett fra religiøs aktivitet er utslagene like for sosialistiske partier og høyrepartier. De har begge sin tyngde på bykultursiden.

Tabell 10.8. Relative virkninger av strukturvariable og kulturvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 4

	Sosialister		Høyresiden	
	1969	1985	1969	1985
Fagforeningsmedlemskap	0,17	0,23	-0,08	-0,15
Arbeider	0,14	0,08	-0,07	-0,04
Lav utdanning	0,12	0,11	-0,11	-0,05
Øst-Nord-regionen	0,08	0,09	0,03*	-0,00*
Bosatt i by	0,04*	0,01*	0,07	0,02*
Lav inntekt	-0,04*	0,05	-0,05	-0,08
Kvinner	0,08	0,06	-0,03*	-0,03*
Offentlig ansatt	0,06	0,07	-0,05	-0,10
Lav religiøsitet	0,10	0,01*	0,00*	0,12
Identifikasjon arb.klassen	0,44	0,38	-0,20	-0,30
Ikke-avhold	0,10	0,14	0,08	0,16
Bokmål/riksmål	0,04*	0,07	-0,02*	0,06
Konstant	-0,21	-0,18	0,34	0,35
R^2	0,43	0,35	0,23	0,24
N	1 293	1 696	1 293	1 696

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

Klasseidentifikasjon er den av variablene som veier tyngst. Stigningen fra 1969 til 1985 i koeffisienten på høyresiden er bemerkelsesverdig. Den tyder på at identifikasjon med arbeiderklassen i økende grad mobiliserer til motstand på høyresiden.

Klasseidentifikasjon er selvsagt nær knyttet til sosioøkonomiske strukturvariable, som yrke, utdanning, fagforeningsmedlemskap og inntekt. Den svekker derfor virkningen av dem (jf. tabell 10.7). Fordi klasseidentifikasjon virker mobiliserende på økonomiske motsetninger, kan det være hensiktsmessig å se nærmere på denne variabelen. Det er temaet for neste avsnitt.

Klasseidentifikasjon

Det er foran (note 11) gjort rede for de spørsmål som er stilt om klasseidentifikasjon. På grunnlag av disse spørsmål kan det etableres en klasseindeks som vist i tabell 10.9.

Tabellen omfatter også 1977, for det var nettopp på dette tidspunkt de nye utviklingstendensene begynte å vise seg. Tabell 10.9 viser at det har skjedd en betydelig nedgang i identifikasjonen med arbeiderklassen. I 1969 oppgav 60 prosent av de spurte at de var bevisst eller passiv arbeiderklasse. Det tilsvarende tall i 1977 var 50 prosent og i 1985 46 prosent. Samtidig skjedde det en markert nedgang i selve klassebevisstheten. Andelen "bevisst arbeiderklasse" er nesten halvert fra 1969 til 1985. Derimot er andelen av "bevisst middelklasse" stabil. Det er betydelig økning i gruppen "passiv middelklasse" og i gruppen som forkaster klassebegrepet.

De beskrevne endringer i subjektiv klasse faller i tråd med de objektive økonomiske og sosiale endringsprosesser som er behandlet foran. Det er for så vidt ikke rart at andelen som identifiserer seg med arbeiderklassen går ned samtidig med at antallet arbeidere synker (jf. figur 10.2). Men utslaget er uforholdsmessig stort, særlig når det gjelder gruppen "bevisst arbeiderklasse". Det er også verdt å merke seg at klassebevisstheten i forhold til middelklassen ligger noenlunde konstant, til tross for sterk vekst i middelklasseyrkene.

Spørsmålet er hvordan endringene i klasseidentifikasjon slår ut innenfor ulike generasjoner. Ligger forklaringen i et avvikende mønster for etterkrigsgenerasjonen? Fordi endringene er størst for "bevisst arbeiderklasse", skal vi foreta en kohortanalyse for denne gruppen.

Tabell 10.10 avspeiler både periodiske effekter og kohorteffekter. Den periodiske effekt slår ut innenfor alle kohorter i den betydning at andelen med bevisst arbeiderklasse avtar over tid. Samtidig foreligger det på alle tidspunkter en systematisk forskjell mellom kohortene. Klassebevisstheten er størst i den eldste kohorten, lavere i den mellomste, og aller lavest hos etterkrigsgenerasjonen. Tendensen er ikke så merkelig når vi ser på hele materialet, for den avspeiler nedgangen i antall arbeidere over tid fra den ene kohort til den andre. Det er imidlertid bemerkelsesverdig at den samme tendens går igjen, skjønt litt svakere, når vi betrakter gruppen arbeidere separat. Det er helt tydelig at også arbeidernes klassebevissthet er avtagende, og det gjelder samtlige kohorter. Men aller svakest er den hos etterkrigsgenerasjonen.

Tabell 10.9. Utviklingen av klasseidentifikasjon 1969-1985. Prosentfordeling

Identifikasjon*	1969	1977	1985
Total	100	100	100
Arbeiderklasse, bevisst	40	30	23
Arbeiderklasse, passiv	20	20	23
Middelklasse, passiv	16	20	23
Middelklasse, bevisst	16	17	14
Forkaster klassebegrepet	8	13	17
N	1 476	1 730	2 102

* De som oppgir at de tenker på seg selv som tilhørende enten arbeiderklassen eller middelklassen er klassifisert som "bevisste" tilhengere av sin klasse. De som foretar sitt valg uten å tenke på seg selv i form av klasse, er klassifisert "passive".

Tabell 10.10. Prosent av de spurte med bevisst identifikasjon med arbeiderklassen. Tall for kohort

Født	Alle			Manuelle arbeidere		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985
Før 1930	41	38	29	60	57	47
1930-1945	33	28	23	45	45	36
Etter 1945	27	22	18	37	30	30

Til tross for nedgangen i identifikasjon med arbeiderklassen, har vi funnet (tabell 10.8) at utslaget på sosialistisk stemmegiving er nesten uforandret fra 1969 til 1985, og den negative effekt for oppslutningen om høyrepartiene har til og med økt. Den sannsynlige forklaring er at klasseidentifikasjon stadig virker mobiliserende i politisk sammenheng. Solidaritet med arbeiderklassen har alltid vært et viktig symbol for sosialistiske partier. Utslaget i tabell 10.8 tyder på at frafallet fra arbeiderklassen har ført til økt samsvar mellom klasseidentifikasjon og partiidentifikasjon (med sosialistiske partier). Indirekte har nedgangen ført til relativt sterkere motstand mot høyrepartiene. I så måte er det en parallell mellom virkningene av klasseidentifikasjon og av medlemskap i fagbevegelsen.

Politiske holdninger

Innledningsvis i dette kapitlet (s.195) ble det referert en hypotese om at holdninger til politiske stridsspørsmål i økende grad virker bestemmende når velgerne treffer sitt valg mellom konkurrerende partier. Formålet med dette avsnittet er å teste nevnte hypotese. Idet vi følger samme tilnærming som i analysen av stridsspørsmål (kapittel 4), skal vi først se på den generelle sammenheng mellom holdninger og stemmegiving. Samtlige stridsspørsmål inkludert i undersøkelsene for 1969 og 1985 er gjort til

gjenstand for en faktoranalyse, som ble begrenset til to dimensjoner. I begge tilfelle omfatter første dimensjon spørsmål vedrørende offentlig aktivitet versus privat initiativ. Annen dimensjon gjelder moralske og religiøse spørsmål både i 1969 og i 1985, skjønt ved sistnevnte valg er det også med et spørsmål om likestilling mellom kvinner og menn. For å sikre sammenlignbarhet omfatter analysen det samme antall spørsmål ved begge valg: Ti spørsmål for første dimensjon og fire for annen dimensjon. På grunnlag av de spurtes standpunkt til de berørte spørsmål samt spørsmålenes forhold til de to dimensjonene (faktorladninger) er det etablert faktorskårer for hvert enkelt individ (se s. 64).[16] Skårene er brukt i en regresjonsanalyse av stemmegivingen som vist i tabell 10.11. Materialet forteller om stigende sammenheng mellom stemmegiving og politiske holdninger. Forklart varians (R^2) har økt betraktelig for både sosialistiske partier og høyrepartier. Regresjonskoeffisientene for første dimensjon viser omvendt fortegn for de to partigrupperingene. Sosialistene får mest støtte av folk som tror på offentlig kontroll, mens høyrepartiene er mest populære blant tilhengere av privat initiativ. Nevnte dimensjon har økt sterkt i betydning, særlig for høyrepartiene. Dimensjon 2 viser et mindre regelmessig mønster.

Tabell 10.11. Relative virkninger av to holdningsdimensjoner på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 5

	Sosialistiske partier		Høyrepartier	
	1969	1985	1969	1985
Dimensjon 1	0,48	0,55	-0,24	-0,51
Dimensjon 2	-0,15	0,21	-0,08	0,06
Konstant	0,36	0,05	0,33	0,57
R^2	0,26	0,34	0,11	0,30

Spørsmålet er hvordan utslagene blir når holdninger blir sett i sammenheng med sosiale bakgrunnsfaktorer. - Analysen er presentert i tabell 10.12. Den omfatter samtlige bakgrunnsfaktorer som er studert hittil (jf. tabell 10.8), samt to holdningsdimensjoner, høyre-venstreposisjon og vekst-vern, den siste bare for 1985. Høyre-venstremålingen er identisk med dimensjon 1 i tabell 10.11, det vil si den består av spørsmål angående offentlig styring og kontroll versus privat initiativ.[17] Det er vist i en annen sammenheng (s. 71) at nevnte holdningsdimensjon er sterkt korrelert med individenes selvplassering langs en høyre-venstreskala. Målingen av standpunkt til vekst og vern er hentet fra analysen i kapittel 4 (faktor 4). Tabell 10.12 viser at tilføyelsen av politiske holdninger har ført til en sterk økning i forklart varians (R^2). For sosialistenes vedkommende er total forklart varians av omtrent samme omfang ved de to valgene,

[16] Operasjonalisering av faktorene for regresjonsanalyse:
1 = Individer med skåre under medianverdien.
0 = Skåre over medianverdien.

[17] Vi bruker her indeksen i tabell 10.11 og ikke de tilsvarende faktorskårer som ble etablert i kapittel 4, fordi vi ønsker et mål basert på nøyaktig samme antall spørsmål ved de to valg.

til tross for at sosial struktur har avtatt i betydning (jf. tabell 10.8). Det betyr at den økte virkning av politiske holdninger kompenserer for nedgangen i struktur. På høyresiden er det sterk stigning i forklart varians fra 1969 til 1985, til tross for at forklart varians i forhold til sosial struktur er uforandret mellom de to tidspunktene. Tendensen antyder at "høyrebølgen" i stor grad er betinget av ideologiske orienteringer.

Denne oppfatning blir bestyrket ved en nærmere inspeksjon av regresjonskoeffisientene. For begge partigrupper er det høyre-venstreposisjon som gir det viktigste tilskuddet. Det er naturligvis ikke overraskende at venstreholdninger går i favør av de sosialistiske partiene, mens høyreholdninger slår ut til fordel for partiene på høyresiden. Det bemerkelsesverdige er den sterke økningen fra 1969 til 1985 i effekten av disse holdningene.

Tabell 10.12. Relative virkninger av sosial struktur og holdningsvariable på stemmegivingen i 1969 og 1985. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter. Modell 6

	Sosialister		Høyrepartier	
	1969	1985	1969	1985
Struktur				
Fagorganisert	0,14	0,17	-0,06	-0,10
Arbeider	0,10	0,06	-0,05*	-0,02*
Lav utdanning	0,09	0,07	-0,10	-0,03*
Lav inntekt	-0,04*	0,01*	-0,04*	-0,03*
Offentlig ansatt	0,04*	0,02*	-0,04*	-0,04
Øst-Nord-regionen	0,06*	0,08	0,04	0,04*
Bosatt i by	0,04*	0,02*	0,07	0,00*
Kvinne	0,07	-0,02*	-0,03*	0,04
Holdninger				
Arbeiderklasse	0,37	0,36	-0,17	-0,18
Lav religiøsitet	0,09	0,02*	0,01*	0,11
Bokmål	0,06*	0,10	-0,02*	0,03*
Ikke-avhold	0,10	0,15	0,09	0,15
Venstreorientering	0,28	0,40	-0,13	-0,37
Verneholdning	-	0,03*	-	-0,15
Konstant	-0,25	-0,28	0,36	0,40
R^2	0,50	0,48	0,26	0,40
N	1 293	1 696	1 293	1 696

* Ikke statistisk utsagnskraftig på 0,05 nivå.

Verneholdninger har overhodet ikke påvirket oppslutningen om de sosialistiske partiene i 1985. Det er derimot et klart negativt utslag til fordel for høyrepartiene. Vekst-vern-holdninger følger ikke høyre-venstreaksen. Som vist foran (s. 75) er tendensen at verneholdningene er sterkest for Sosialistisk Venstreparti og partiene i sentrum, mens vekstholdningene får størst tilslutning i Arbeiderpartiet og i de to partiene på høyresiden. Det er derfor rimelig nok at det ikke er noe vesentlig utslag i forholdet mellom sosialistiske og borgerlige partier i synet på vekst-vern. Derimot måtte det nødvendigvis bli utslag for vekstpartiene på høyresiden.

En sammenligning av tabellene 10.8 og 10.12 viser at innføringen av politiske holdninger i regresjonsanalysen har ført til relativ svekkelse av strukturvariablene. Men fortsatt er det på sosialistisk side utslag for medlemskap i fagbevegelsen, yrke, utdanning og region. På høyresiden er det i 1985 bare medlemskap i fagbevegelsen som har en viss betydning. Skillet mellom kvinner og menn er helt forsvunnet for begge partigrupper. Derimot har kulturvariablene fortsatt betydning. Framfor alt har subjektiv klasseidentifikasjon beholdt sin store effekt på stemmegivingen. I 1969 var klasse den viktigste variabel. I 1985 ble den overskygget kun av høyre-venstreholdning.

Materialet viser altså at politiske holdninger har fått økende betydning for velgeratferden. Vi har tidligere sett at sosial struktur betyr mindre enn før når folk treffer sitt valg, og at endringen tilskrives etterkrigsgenerasjonen. Spørsmålet er om vi har å gjøre med en tilsvarende tendens når det gjelder politiske holdninger. Er det slik at etterkrigsgenerasjonen som holder på å miste sitt politiske fotfeste innenfor sosial struktur, er blitt desto mer opptatt av ideologiske holdninger? Spørsmålet angir temaet for neste avsnitt.

Generasjoner og politiske holdninger

Alle modeller som er brukt i foregående analyse, er gjort til gjenstand for kohortanalyse. Det vil være altfor omfattende å presentere disse analyser i sin helhet. Men vi skal gi en oppsummering og legger vekten på modellenes evne til å forklare stemmegivingen (R^2).

Det avvikende mønster for etterkrigsgenerasjonen kommer klarest fram i modellene 1 og 3, som omfatter de rene strukturvariable. For de eldste to kohortene er det nesten ingen endring fra 1969 til 1985, mens forklart varians har avtatt markert for velgere født etter 1945. Mønsteret er det samme, men utslagene svakere, i modellene 2 og 4, som foruten sosial struktur også omfatter sosial klasse og kulturvariabler.

Mønsteret er totalt forskjellig i modell 5 som er begrenset til politiske holdninger. Ved valget i 1969 betydde holdninger noe mer for den eldre generasjon enn for de to yngre. Her kan man vel gjette at det er abortstriden som har opptatt den eldre generasjon mest (jf. tabell 10.11). Fra 1969 til 1985 er det en markert økning i forklart varians for samtlige kohorter. Sluttresultatet er at i 1985 er det små forskjeller mellom generasjonene. Hos sosialistene er utslaget svakest for etterkrigsgenerasjonen. Hos høyrepartiene er utslaget tvert imot sterkest for etterkrigsgenerasjonen. Mønsteret er det samme i modell 6 som omfatter samtlige struktur-, kultur- og holdningsvariable. Hos sosialistene har den forklarte varians økt svakt for de to eldre kohortene, mens den har avtatt litt for etterkrigsgenerasjonen. Men resultatet er at når man ser sosial struktur og holdninger under ett, forsvinner mesteparten av forskjellene mellom generasjonene.

Materialet viser altså at den økende betydning av politiske holdninger ikke er begrenset til etterkrigsgenerasjonen. Tendensen er den samme for hele befolkningen. På høyresiden er imidlertid utslaget sterkest for den unge generasjon.

For å illustrere tendensen skal vi helt til slutt foreta en regresjonsanalyse begrenset til to sentrale variable, yrke og høyre-venstreposisjon.

Tabell 10.13. Yrke, høyre-venstreposisjon og stemmegiving 1969 og 1985, etter kohort. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter

	Sosialister					
	Født før 1930		1930-1945		Etter 1945	
	1969	1985	1969	1985	1969	1985
Arbeidere	0,27	0,22	0,36	0,22	0,15	0,16
Venstreorientering	0,45	0,53	0,34	0,52	0,35	0,49
R^2	0,35	0,37	0,29	0,37	0,18	0,30
	Høyrepartiene					
	Født før 1930		1930-1945		Etter 1945	
	1969	1985	1969	1985	1969	1985
Arbeidere	-0,16	-0,12	-0,20	-0,14	-0,05	-0,04
Venstreorientering	-0,20	-0,43	-0,17	-0,44	-0,22	-0,55
R^2	0,15	0,28	0,13	0,27	0,09	0,32

Tabell 10.13 viser at effekten av yrke er omtrent den samme for de to eldste kohortene, særlig ved valget i 1985. Derimot er utslaget for etterkrigsgenerasjonen langt svakere, og det gjelder for begge valgene. Skjønt yrke betyr mye mer for stemmegivingen i sosialistpartiene enn på høyresiden, er det en påfallende likhet i forholdet mellom kohortene. Derimot er det forskjell mellom partigruppene i virkningen av høyre-venstreposisjon. På sosialistisk side er virkningen nesten identisk for de tre kohortene ved de respektive valg. På høyresiden foreligger en tilsvarende likhet mellom de tre kohortene når det gjelder valget i 1969. Også i 1985 er effekten den samme for de to eldste kohortene, men betydelig større for etterkrigsgenerasjonen.

Avslutning

Vår analyse bekrefter at sammenhengen mellom stemmegiving og sosial struktur har avtatt markert fra 1969 til 1985. En betydelig del av de politiske endringene, særlig på sosialistisk side, kan føres tilbake til økonomiske og sosiale endringsprosesser. Den politiske langtidstendens som svarer til utviklingen i så å si alle vestlige demokratier, går tilbake til begynnelsen av 1970-årene. Innledningsvis reiste vi spørsmålet om hvorfor det politiske omslaget kom så vidt sent, til tross for at omfattende sosiale endringer har vært observert helt siden 2. verdenskrig. Resultatene av analysen kan oppsummeres i følgende punkter:

(1) Det tradisjonelle konfliktmønster har fortsatt gyldighet. Det gjelder økonomiske og kulturelle motsetninger så vel som region. Men utslagene ved valgene er forholdsvis svakere enn før. Sosiale strukturforhold spiller stadig en større rolle for oppslutningen om sosialistiske partier enn for partiene på høyresiden.

(2) Utviklingen avspeiler et generasjonsskifte. For eldre generasjoner er sammenhengen mellom stemmegiving og sosial struktur omtrent like sterk i 1985 som i 1969, men for den generasjon som er født etter 1945, er den tilsvarende sammenheng langt svakere.

(3) Materialet tyder ikke på at det har oppstått nye konfliktlinjer i systemet. (a) Det foreligger en viss forskjell i stemmegivingen mellom offentlig og privat ansatte. Men skillet bidrar ikke til økning i strukturvariablenes evne til å forklare valget. Forskjellen har heller ikke økt over tid. (b) Blant unge velgere er det et markert skille i stemmegivingen hos kvinner og menn. Men materialet tyder på at forskjellen vesentlig har sin forklaring i variasjoner i sosial bakgrunn. Temaet blir gjort til gjenstand for nærmere behandling i kapittel 12.

(4) Materialet støtter hypotesen om at holdninger til politiske stridsspørsmål har fått økt betydning for velgernes vurdering av konkurrerende partier. Økningen er ikke begrenset til etterkrigsgenerasjonen, men gjelder hele velgerskaren. Dog er utslaget spesielt stort for unge velgere som foretrekker partiene på høyresiden. Det innebærer at ideologiske orienteringer har bidratt sterkt til den såkalte "høyrebølgen", ettersom det er nettopp den unge generasjon som har gitt høyrepartiene det største tilsig av nye velgere. Tendensen samsvarer med figur 10.3 som viser at høyrepartienes framgang bare til en viss grad er betinget av sosiale strukturendringer.

Likevel har den politiske langtidstendens langt på vei sin bakgrunn i sosiale endringsprosesser. Men utslaget kommer vesentlig innenfor etterkrigsgenerasjonen. Den er berørt av endringene på en helt annen måte enn eldre generasjoner. En uforholdsmessig stor del av de unge har gått inn i de nye middelklasseyrkene. Den enorme ekspansjonen i utdanningstilbudet er først og fremst kommet etterkrigsgenerasjonen til gode. Det er også innenfor denne generasjonen vi har hatt den sterkeste økning i antallet av yrkesaktive kvinner. Generelt har de som er født etter 1945, vokst opp under bedre økonomiske vilkår enn tidligere generasjoner. Forutsetningen for de unges avvikende mønster ligger i karakteren av deres tilknytning til sosial struktur. Det er nærliggende å spå at dersom denne utviklingen fortsetter, vil det tradisjonelle konfliktmønster tape mye av sin betydning ettersom etterkrigsgenerasjonen øker i andel av velgerskaren.

Generasjonsforklaringen har likevel sine begrensninger. Et viktig funn i foregående analyse gjelder den økte betydning av politiske holdninger som motivasjon for velgeratferden. Slik holdningene er målt, knytter de seg til konkrete stridsspørsmål, men de avspeiler samtidig underliggende ideologiske dimensjoner i opinionen. Disse dimensjonene er forbløffende stabile over tid til tross for at aktuelle stridsspørsmål skifter fra valg til valg (s. 63). Mest bemerkelsesverdig er den økte vekt som knytter seg til høyre-venstreholdninger. Med et visst avvik for oppslutningen om høyrepartiene, er reaksjonsmønsteret det samme for den unge generasjon som for eldre kohorter. Det samme gjelder holdninger til vekst og vern. Det er praktisk talt ingen forskjell mellom generasjonene i effekten av slike holdninger, i hvert fall ikke i skillet mellom sosialistiske og borgerlige partier.

Politiske holdninger har fått større betydning ved valgene samtidig med at gruppetilknytning veier mindre enn før. Førstnevnte tendens viser nesten ingen forskjell mellom ulike generasjoner. Gruppetilknytningen derimot ser ut til å være mest svekket for de unges vedkommende. Men også her er det bare spørsmål om gradsforskjell. Det er karakteristisk at den tradisjonelle klassebevisstheten blant arbeiderne er blitt betydelig svekket i senere år. Tendensen er ganske visst sterkest hos etterkrigsgenerasjonen, men den er også særdeles klar innenfor de eldre kohortene. Like bemerkelsesverdig er mangelen på klassebevissthet innenfor de nye middelklasseyrkene. Her er den unge generasjon sterkt representert, men klasseidentifikasjonen er ikke nevneverdig sterkere hos eldre generasjoner.

KlasseføleIser så vel som andre gruppeidentifikasjoner utgjør sentrale elementer i bevisstgjøringen om politiske motsetninger. Sosialistiske partier har således tradisjonelt brukt klassebegrepet som et viktig symbol i sin politiske kamp. Vårt materiale viser at klasseidentifikasjon fortsatt har betydelig effekt på stemmegiving. Nedgangen i bevisst tilknytning til grupper og klasser utgjør likevel et tankekors: Signaliserer disse tendenser at tradisjonelle motsetninger er på vei ut? En alternativ forklaring er at motsetningene i økende grad finner sitt uttrykk i politiske holdninger, særlig i synet på offentlig styring og kontroll versus privat initiativ, eller det vi her har kalt høyre-venstreposisjon. Spørsmålet er om nye samfunnsformer har endret motsetningenes karakter. Eller er det gamle motsetninger som kommer til uttrykk i nye former?

Litteratur

Achen 1983
C.A. Achen: Interpreting and using regression. Series: Quantitative Application in the Social Sciences, Sage Publications, Beverly Hills.

Berg 1988
L. Berg: Studenter før og nå. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. Forhåndsdokumentasjon til Utdanningspolitisk konferanse. Okt.

Goodman 1976
L.A. Goodman: Analyzing Qualitative Categorical Data: Log-linear Models and Latent Structure Analysis. San Fransisco, Jossey-Bass Publishers.

Inglehart 1977
R. Inglehart: The Silent Revolution, Princeton, N.J. The Princeton University Press.

King 1986
G. King: "How not to lie with statistics: Avoiding Common Mistakes in Quantitative Political Science". American Journal of Political Science, vol.30, no.3, August.

Myklebost 1979
H. Myklebost: Bosettingsutviklingen i Norge 1960-1970. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Niemi & Weisberg 1984
R.G. Niemi and H.R. Weisberg (eds.): Controversies in Voting Behavior. Washington, D.C. CQ Press.

Rokkan 1970
S. Rokkan: Citizens, Elections, Parties. Bergen, Universitetsforlaget.

Valen & Rokkan 1974A
H. Valen and S. Rokkan: "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery" in R. Rose (ed.). Comparative Electoral Behavior. New York, The Free Press, s. 315-370.

Valen 1981
H. Valen: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget.

Valen & Aardal 1983
H. Valen and B. Aardal: Et valg i perspektiv. Oslo, Statistisk sentralbyrå, Samfunnsøkonomiske studier, nr. 54.

11. GEOGRAFI OG POLITIKK

Allerede de første resultater som tikket inn valgnatten i 1985 avspeilte en ny og overraskende tendens: Resultatene som kom fra små kommuner, særlig i kyststrøkene, viste massiv framgang for Arbeiderpartiet og en tilsvarende tilbakegang for Høyre og til dels for Kristelig Folkeparti. Bildet ble et helt annet da de større bysentra i Sør-Norge begynte å komme inn. Her viste det seg at "høyrebølgen" var godt befestet. Høyre og Fremskrittspartiet holdt stillingen fra valget i 1981, og hadde til og med framgang i enkelte kommuner. Kontrasten mellom kyststrøk og urbane strøk, ble et dominerende trekk ved stortingsvalget i 1985. I grove trekk svarer dette til en motsetning mellom landsdeler, kyst-Norge mot Østlandsområdet. Men en nærmere analyse viser at bildet er mer nyansert. Innenfor samtlige landsdeler kan vi spore det samme mønster, dog i varierende grad: partiene på høyresiden holdt stillingen i urbane strøk, særlig i storbyene, men gikk tilbake i utkantstrøkene. For Arbeiderpartiets vedkommende var resultatet diametralt motsatt: Framgangen var størst i utkantområdene.

Sett i lys av tidligere valgresultater var Arbeiderpartiets framgang i Nord-Norge ikke spesielt overraskende, ettersom partiet tradisjonelt har hatt en sterk stilling i denne landsdelen. Det stiller seg helt annerledes med kyststrøkene på Vestlandet, for de har nettopp utmerket seg med svak oppslutning om Arbeiderpartiet og andre sosialistiske partier. Valgresultatet avspeiler den gamle senter-periferimotsetningen i ny versjon.

Det mønster som kom til syne ved stortingsvalget i 1985, er langt fra et særnorsk fenomen. I Sverige var tendensen den samme ved riksdagsvalgene både i 1985 og i 1988. De borgerlige partiene hadde framgang i storbyområdene, mens sosialdemokratene gjorde størst innhogg i mindre urbaniserte strøk. En tilsvarende trend kan spores i Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland. Et av de siste eksempler er parlamentsvalget i Storbritannia i juni 1987. Her ble resultatet som kjent en dundrende valgseier for Margaret Thatchers Konservative parti i Sør-England, men markert tilbakegang i Nord-England, Skottland og Wales. Det kan vel være litt problematisk å overføre betegnelsen senter-periferimotsetninger på de nevnte land. Nord-England f.eks. med byer som Manchester og Liverpool kan neppe betegnes som "utkant". Vi står likevel overfor en interessant tverrnasjonal trend som fortjener oppmerksomhet. Antakelig har vi å gjøre med økonomiske og sosiale endringsprosesser som gir seg mer eller mindre parallelle utslag fra land til land.

Vi vil i det etterfølgende konsentrere oss om utviklingen i Norge, og spørsmålet er hvordan den nye tendens forholder seg til den gamle senter-periferikontrasten. Hvorfor er territoriale motsetninger på ny blitt aktuelle i norsk politikk?

Norsk valgforskning

Det finnes knapt noe enkelt tema som har opptatt norske valgforskere så sterkt som nettopp begrepet regionale motsetninger. Det hele begynte i slutten av forrige hundreår. Utvidelsen av stemmeretten og innføringen av rene partivalg viste klart at de eksisterende partier hadde høyst varierende tilslutning i ulike landsdeler. Venstre hadde sin hovedtyngde på Sør- og Vestlandet og i Nord-Norge, mens Høyre hadde sin høyborg i Østlandsområdet, særlig rundt Oslofjorden. En statistiker som Havstad (1882) var tydelig fascinert av tendensene. I Norge som i andre land var det geografene som først oppfattet de territoriale variasjonene som en utfordring til forskning. Geografen Andreas M. Hansens bok om Norsk Folkepsykologi (1897) er til tross for åpenbare svakheter et pionérarbeid, og det første forsøk på en systematisk analyse av norske valg. De geografiske variasjoner ble framstilt i form av kart, basert på opplysninger fra valgstatistikken for de enkelte kommuner. Et halvt århundre senere ble hans arbeid ført videre av geografen Gabriel Øidne. Hans artikkel Litt om Motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet (1957) er blitt en klassiker.

Motsetningene mellom landsdelene så vel som geografenes utforskning av nevnte fenomen lå der som en sterk inspirasjon da et norsk valgforskningsprogram ble utformet i 1957. Men metoden var ikke uproblematisk. Amerikanske sosiologer hadde vist at det kan være direkte misvisende å trekke slutninger om individers atferd på grunnlag av økologiske data (Robinson 1950). Problemet kunne unngås ved bruk av individdata. Valgforskning basert på den moderne intervjumetoden ble derfor vårt andre forbilde. Det ble derfor besluttet å prøve med en kombinasjon av de to metodene: Det ble foretatt intervjuundersøkelser, dels på landsomfattende basis, dels i et lokalsamfunn (Stavangerområdet), og det ble opprettet et dataarkiv med opplysninger for de enkelte kommuner vedrørende politiske, kulturelle og sosiale forhold. Materialet ble for det meste hentet fra valgstatistikk og annen offentlig statistikk. Opplegget fra 1957 ble fulgt opp i studiet av senere valg. Det materiale som presenteres i dette kapitlet er også basert på en kombinasjon av intervjuforskning og valggeografiske analyser.

Den tradisjonelle senter-periferimotsetningen

Senter-periferimotsetningen i Norge er blitt beskrevet som en kontrast mellom på den ene siden det sentrale Østlandsområdet og på den andre siden to distinkte periferier, den nordnorske og den sørvestnorske (Rokkan & Valen 1964, Rokkan 1970, Valen & Rokkan 1974). Nord-Norge er karakterisert ved politisk polarisering. Siden begynnelsen av inneværende hundreår, har sosialistiske partier holdt en dominerende stilling i landsdelen, mens Høyre har vært det største ikke-sosialistiske parti. I den sørvestlige periferi har de såkalte motkulturene, avholdssak, målsak og religiøs legmannsbevegelse sin høyborg. Tradisjonelt har Venstre og utbryterpartier fra Venstre hatt sin største tilslutning nettopp i denne landsdelen, mens både Høyre og sosialistiske partier har hatt vansker med å slå igjennom.

Dette er imidlertid grove inndelinger. I forskningsprogrammet har vi stort sett fulgt fylkesgrensene for å beskrive regionene. Det er ikke helt korrekt. Kart over partifordelinger ved valgene viser således at sørvestregionen også omfatter tilgrensende dalstrøk og fjellområder på Østlandet.

Innenfor hver av regionene foreligger det videre betydelig avvik fra de beskrevne hovedtendenser. Mest interessant er variasjonene etter graden av urbanisering i sørvestregionen. For Østlandets og Nord-Norges vedkommende er polariseringen, altså den samlede oppslutning om Høyre og sosialistiske partier, omtrent den samme i by og bygd. På Sør- og Vestlandet derimot er polariseringen i byer og ladesteder omtrent på høyde med resten av landet. Det er det sørvestnorske bygdesamfunn som viser det mest avvikende mønster (Rokkan & Valen 1964). Her har både motkulturene og mellompartiene sin største tilslutning.

Motkulturenes betydning for stemmegivingen er behandlet i en rekke publikasjoner (Øidne 1957, Rokkan & Valen 1964, Valen & Rokkan 1974, Valen 1981, Aarebrot 1982). Når velgerne grupperes etter standpunkt til målstrid, avholdssak og religiøs legmannsbevegelse er mønsteret entydig: De som sogner til motkulturene er sterkt tilbøyelige til å stemme for mellompartiene, mens Høyre, og i senere år Fremskrittspartiet, har størst tilslutning blant dem som oppgir et klart engasjement på bykultursiden, dvs. er riksmålsfolk, inntar et liberalt standpunkt til alkoholpolitikken og er religiøst passive. Arbeiderpartiet og andre sosialistiske partier har størst appell til velgere som er lite opptatt av målsak og avholdssak og som er religiøst passive. De tre motkulturene er til en viss grad interkorrelert. Det gjelder særlig avholdssak og legmannsbevegelse (Valen 1981, Aarebrot 1982). Men selv om de ikke alltid trekker i samme retning, har de det til felles at de motvirker sentraliserende tendenser i samfunnsutviklingen.

Polariseringen i det vestnorske bysamfunn tyder på at det politiske atferdsmønster for arbeidere og middelklassegruppene i store trekk er det samme over hele landet. Det blir ytterligere bekreftet hvis vi ser på isolerte industristeder på Vestlandet, f.eks. Odda, Årdal og Sunndal. Her har de sosialistiske partiene en helt dominerende stilling. Likevel er andelen sosialiststemmer blant arbeidere og funksjonærer langt større i tettbygde strøk enn i det rene bygdesamfunn (Rokkan & Valen 1964, Valen & Rokkan 1974). Denne forskjellen viser at påvirkningen i lokalsamfunnet er av stor betydning. Motkulturene har innpass i alle yrkesgrupper, men sterkest i de rene bygdeyrker, dvs. gårdbrukere og fiskere.

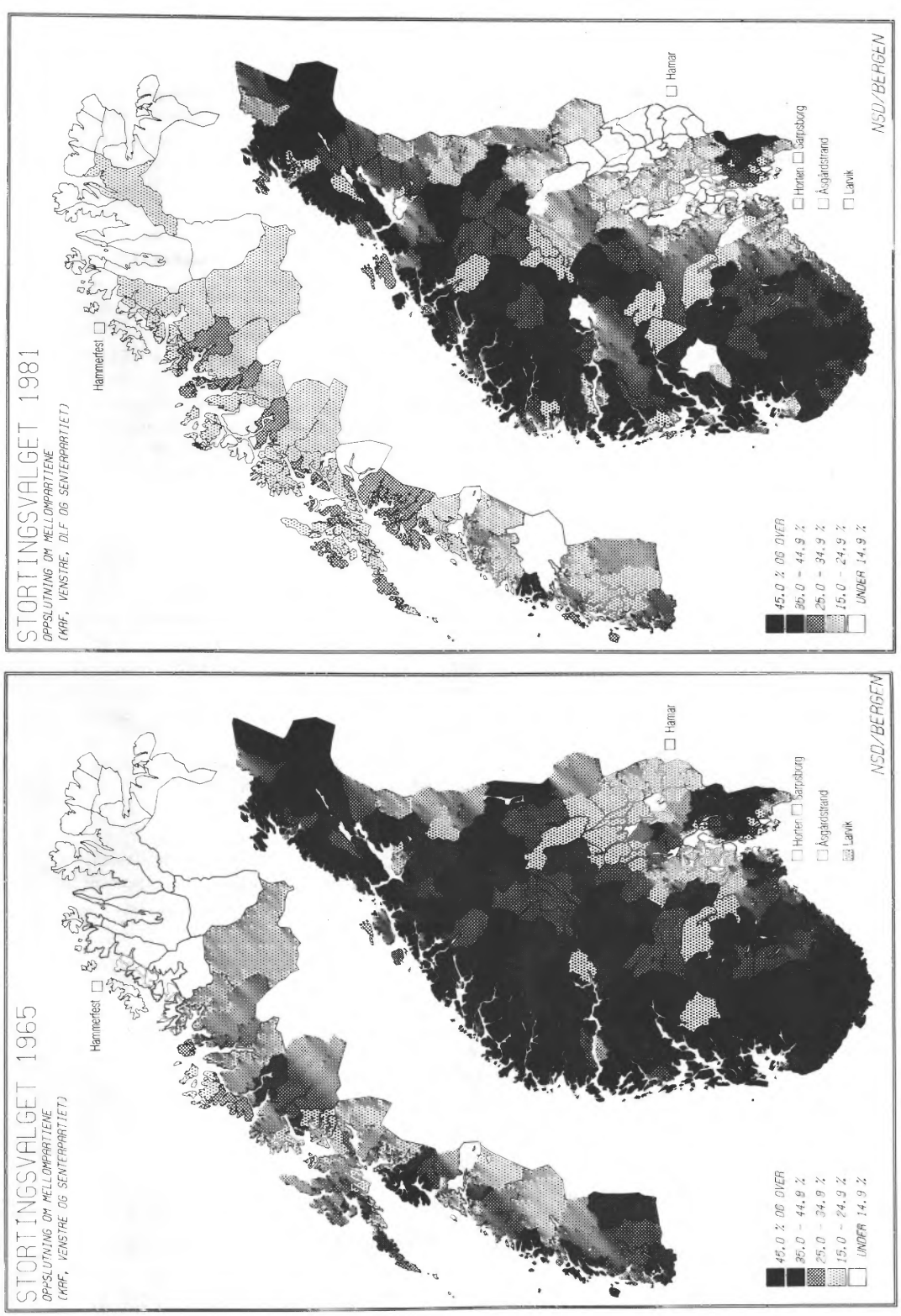
Vi kan slå fast at de regionale avvik i stemmegivingen er betinget av et samspill mellom økonomiske og kulturelle forhold. Følgelig må endringer i stemmegivingen analyseres i lys av økonomiske og kulturelle endringsprosesser. Det er slike sammenhenger vi skal se på i neste avsnitt.

Avregionalisering

I løpet av de siste to tiårene har norsk politikk endret karakter. Det har særlig slått ut i den store framgang for Høyre og naboen på høyrefløyen, Fremskrittspartiet. Hvordan har endringene slått ut regionalt? - La oss begynne med å se på noen kart over partifordelingene i 1965 og i 1981.[1]

[1] De samme kart er tidligere trykt i Valen og Urwin 1985. De gjengis her med Kunnskapsforlagets tillatelse.

Figur 11.1. Geografi og oppslutning om mellompartiene

Først mellompartiene. Som kartet for 1965 viser, hadde de tradisjonelt sin sterkeste basis i Vest-Norge fra Agderfylkene i sør til Trøndelag i nord. Men de hadde fortsatt betydelig tilslutning i dalstrøkene øst for Langfjellene, særlig i Telemark og Oppland. I det øvrige Østlandsområdet stod mellompartiene atskillig svakere, bortsett fra enkelte "lommer", med indre Østfold som den viktigste. Også i Nord-Norge hadde mellompartiene enkelte sterke lommer, for eksempel i Helgeland og Salten, men ellers var deres tilslutning i landsdelen moderat. Et nærmere studium av kartet viser betydelige variasjoner mellom byer og tettbygde strøk på den ene siden og de rene landdistrikter på den annen side. Mellompartiene har alltid stått svakere i byene enn i bygdesamfunnet. Skillet kommer klarest til syne i vestregionen. Byer som Kristiansand, Stavanger, Haugesund, Bergen og Ålesund avviker med betydelig svakere tilslutning enn de omkringliggende landdistrikter.

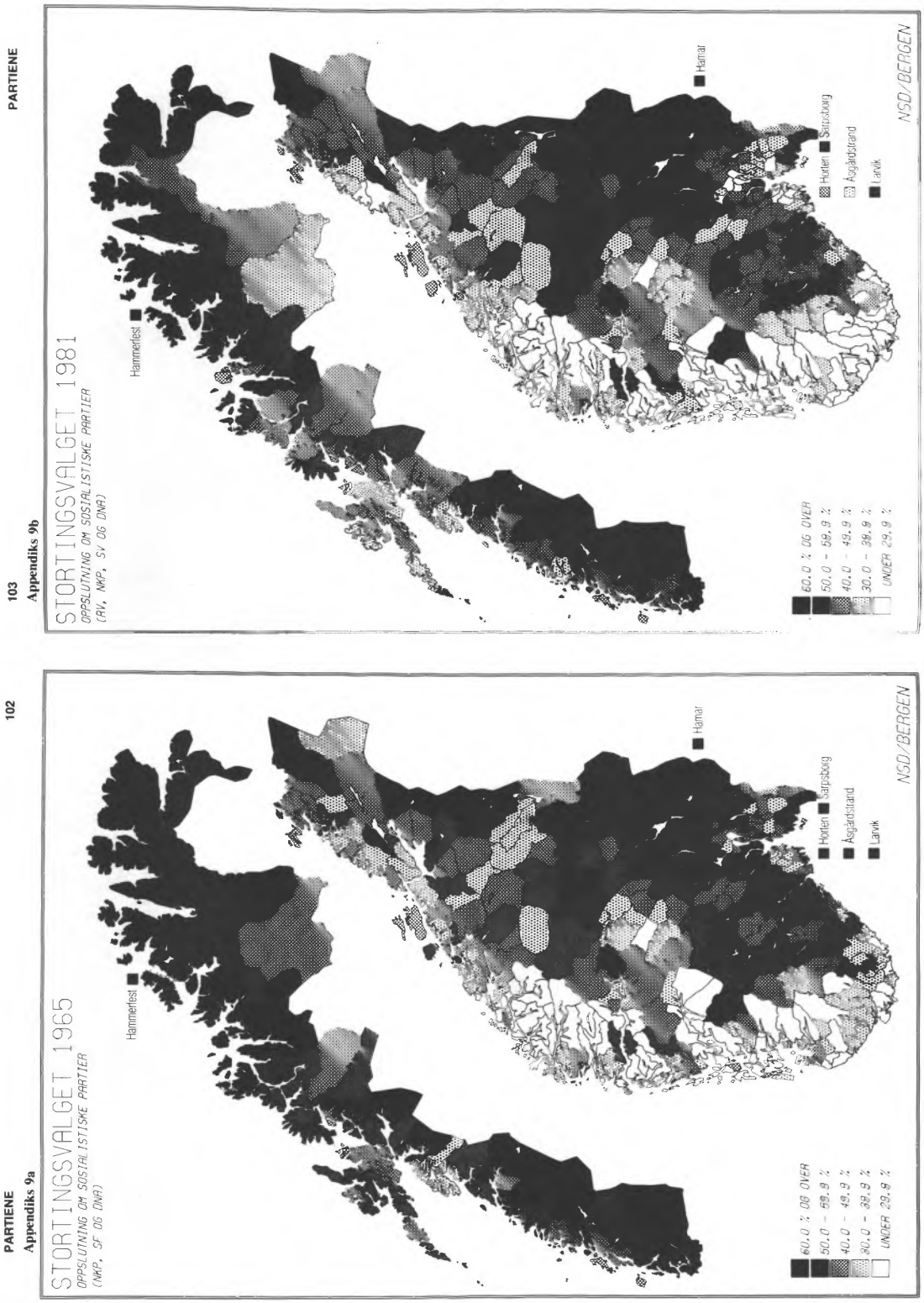
En sammenligning med valget i 1981 viser at det gamle mønsteret har holdt seg, til tross for at mellompartienes samlede tilslutning på landsbasis sank fra 28 prosent av de avgitte stemmer i 1965 til 21 prosent i 1981. Partiene har fortsatt sin største tilslutning i vestregionen. Men tilbakegangen i senere år har rammet dem sterkest nettopp i denne regionen. Det skyldes ikke minst den sterke nedgangen for Venstre etter splittelsen i 1972. Resultatet er at den regionale motsetning for mellompartienes vedkommende har avtatt.

Kristelig Folkeparti er det eneste av mellompartiene som hadde omtrent uendret oppslutning ved valgene i 1965 og i 1981 (omtrent 9 prosent). Partiet har hatt en viss tilbakegang i enkelte fylker, for eksempel i Telemark, men stabiliteten i velgerunderlaget er det dominerende trekk. Kristelig Folkeparti er et utpreget kystparti. Det er en tydelig videreføring av tradisjonen fra Moderate Venstre i slutten av forrige hundreår (Hansen 1897, Øidne 1957). Partiet får stadig sin største tilslutning i kystkommunene fra Oslofjorden i sør til Nordland og Troms i nord, men tyngden ligger i Agderfylkene og på Vestlandet. Indre Østfold danner imidlertid et interessant avvik. Kristelig Folkeparti bidrar sterkt til mellompartienes sterke stilling i dette fylket.

Senterpartiet, er det parti som er forholdsvis minst berørt av regionale forskjeller. Men partiet har sin forholdsvis største tilslutning i landdistriktene i Trøndelagsfylkene og i Hedmark og Oppland. Mønsteret i det geografiske underlag har ikke endret seg stort til tross for partiets sterke tilbakegang i senere år.

Vi skal nå se på Høyre, motpolen til Venstre fra forrige hundreår. Kartet for 1965 kan gi et litt misvisende inntrykk. De tynt befolkede landdistriktene dominerer på et slikt kart.

Figur 11.2. Geografi og oppslutning om Høyre

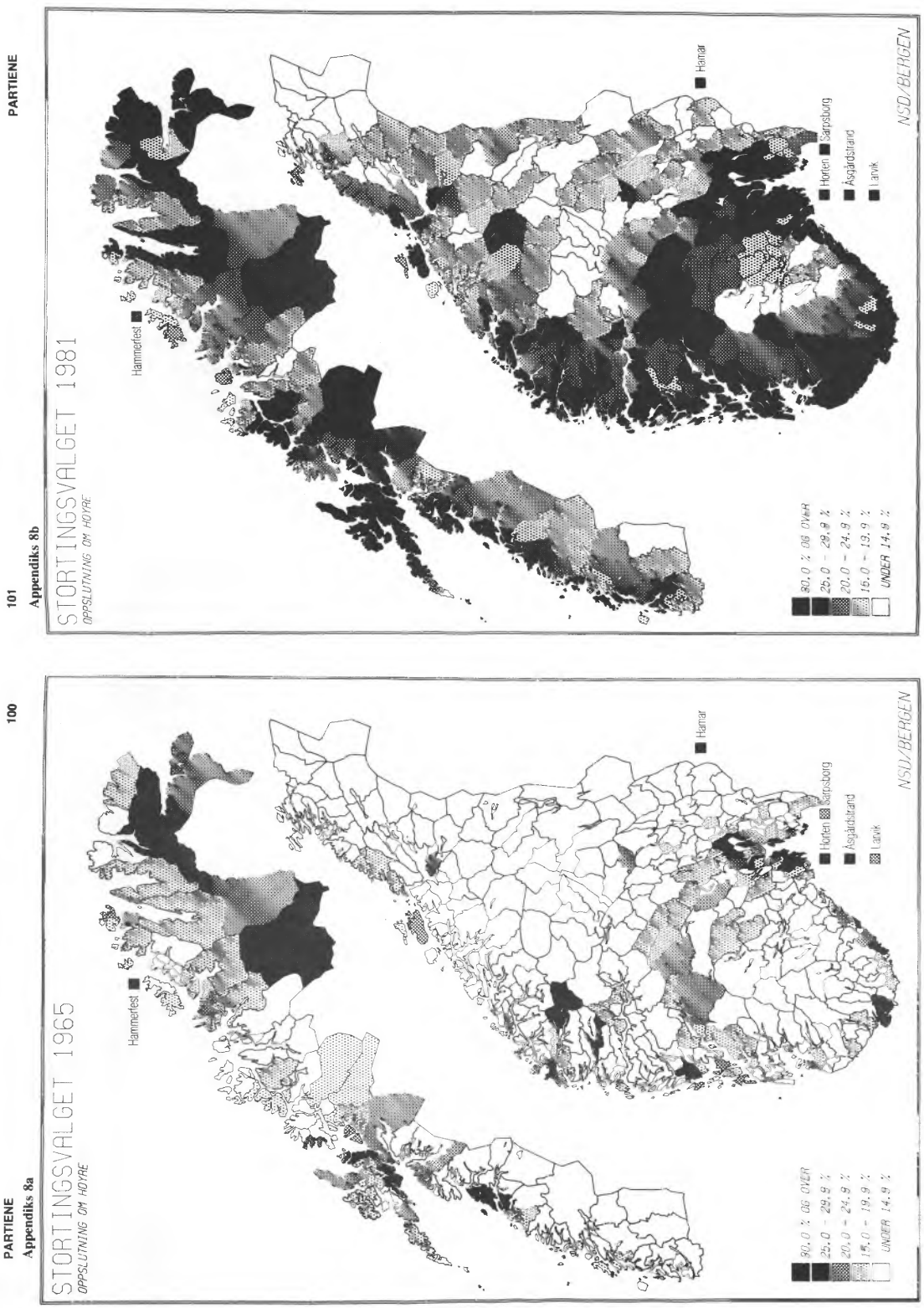

Høyre som på dette tidspunktet oppnådde omtrent 20 prosent av de avgitte stemmer, stod imidlertid langt sterkere i byene enn i bygdene. For byenes vedkommende var oppslutningen størst på Østlandet, med Sør- og Vestlandet på en god annenplass. Ellers forteller kartet at Høyre hadde forholdsvis størst oppslutning i Oslofjordområdet, samt i landdistriktene i Finnmark, Troms og de nordlige deler av Nordland fylke. Partiet stod derimot svakt i landdistriktene og på Vestlandet. Tilslutningen var også beskjeden i bygdesamfunnet på Indre Østlandet, men her dannet deler av Buskerud fylke et interessant avvik.

En sammenligning med kartet for 1981 viser at Høyres sterke framgang under den såkalte "høyrebølgen" stort sett har forplantet seg over hele landet. Svakest har framgangen vært på Indre Østlandet (Hedmark og Oppland) og i Trøndelagsfylkene. Størst framgang har det vært i Agderfylkene og på Vestlandet, opp til Møre og Romsdal, altså i mellompartienes gamle høyborg. Høyres framgang på Sør- og Vestlandet som har skjedd både i byer og i landdistrikter har utvilsomt sammenheng med den sterke tilbakegang for Venstre. En måling av individuelle skiftninger mellom 1969-1977 har vist at Høyre var det parti som overtok den største andel av velgere som stemte Venstre før dette parti ble splittet (Valen & Urwin 1985: 63). I forholdet mellom Høyre og mellompartiene har det altså skjedd en nedbrytning av det gamle skillet mellom Østlandet og Vestlandet.

For de sosialistiske partiene kan vi registrere følgende:
Kartet for 1965 viser at partiene tradisjonelt hadde sin største tyngde på Østlandet, i Nord-Norge og - i litt svakere grad - i Trøndelag. Derimot stod sosialistene svakt på Sør- og Vestlandet. I sistnevnte landsdeler stod de imidlertid langt sterkere i byer og industristrøk enn i landdistriktene. I resten av landet var det små forskjeller mellom by og land. Sosialistpartienes (dvs. Arbeiderpartiets) tilbakegang i senere år har stort sett vært jevn over hele landet. Men de har holdt stillingen best i Hedmark og Oppland samt i Nord-Norge.

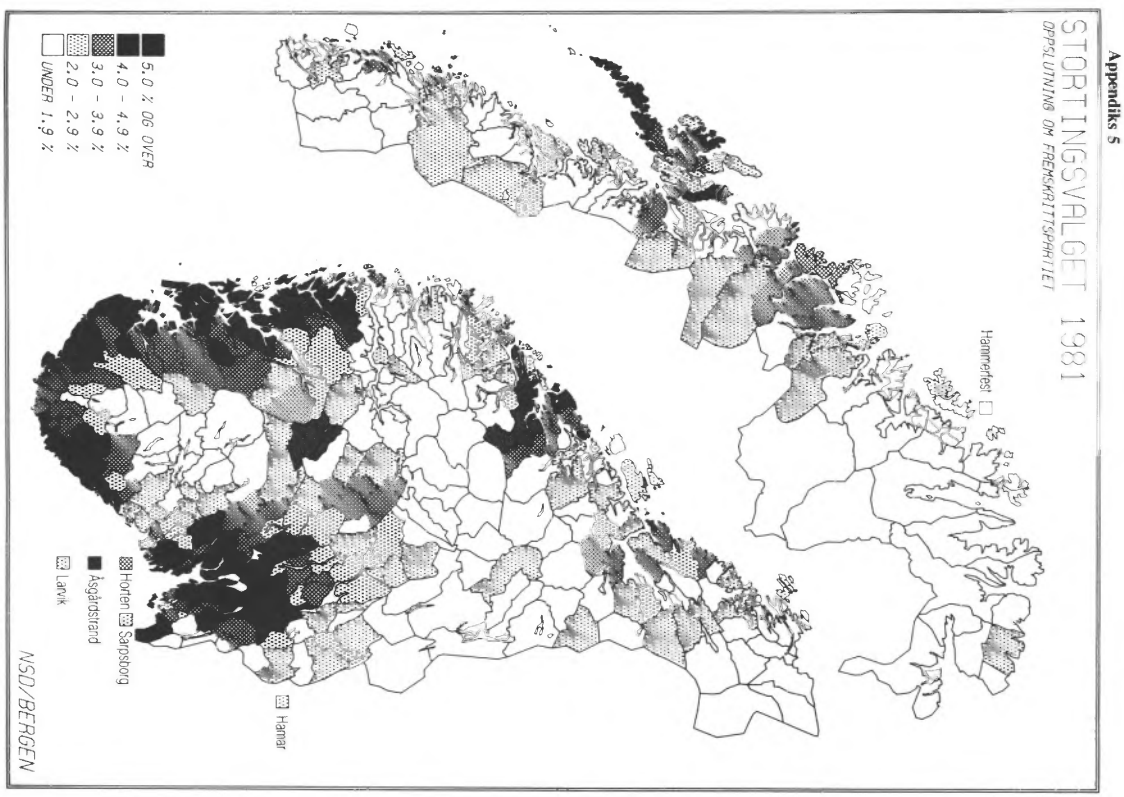
Figur 11.3. Geografi og oppslutning om de sosialistiske partiene

Endelig skal vi se på det nyeste av partiene, Fremskrittspartiet, som ble dannet i 1973. Kartet viser at partiet har en geografisk basis som minner om Høyres, før "høyrebølgen" satte inn (jf. figur 11.2). Tyngden ligger i urbane strøk rundt Oslofjorden samt i Rogaland og Hordaland. Partiet oppstod i sentrum av systemet. Andre nye partier har stort sett hatt sitt gjennombrudd i periferien. Det gjelder Kristelig Folkeparti, Senterpartiet (Bondepartiet) og Arbeiderpartiet. Fremskrittspartiet kan ikke betraktes som et utbryterparti fra Høyre, men de to partiene konkurrerer om velgergruppene på høyresiden i systemet.

Som en oppsummering kan vi slå fast at den viktigste endring i det regionale mønsteret fra 1965 til 1981 er massiv framgang for Høyre og Fremskrittspartiet på Sør- og Vestlandet. Skjønt mellompartienes stilling er svekket har de stadig sin største tilslutning i denne landsdelen.

Figur 11.4. Geografi og oppslutning om Fremskrittspartiet

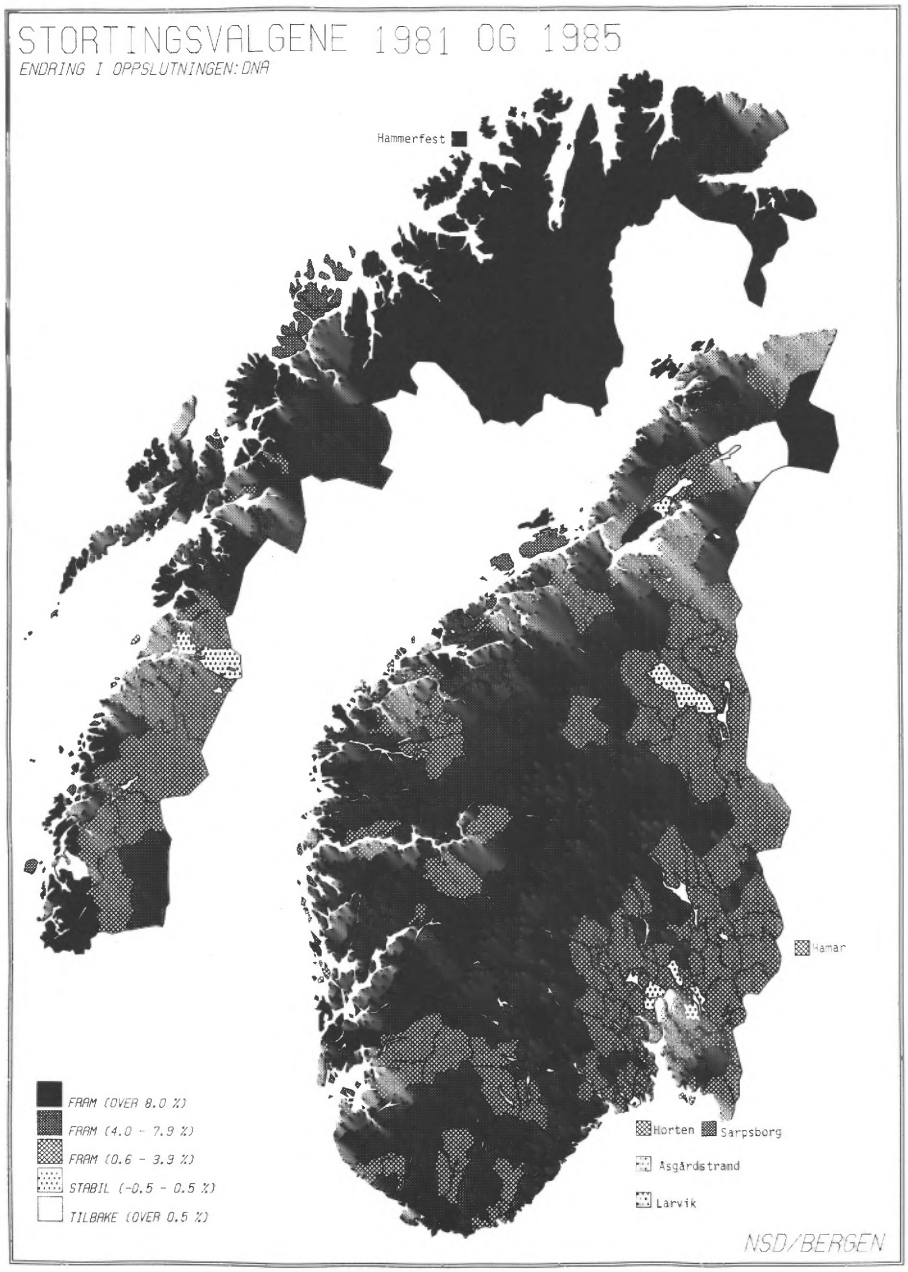

Stortingsvalget i 1985

Vi går nå over til forskyvningene fra 1981-1985. Valget resulterte i en framgang for Arbeiderpartiet på 3,6 prosentpoeng sammenlignet med 1981. De største taperne var Høyre og Kristelig Folkeparti som gikk tilbake henholdsvis 1,3 og 1,1 prosentpoeng (jf. tabell 8.1). Valgstatistikken for 1985 beskriver endringene i partienes styrkeforhold på fylkesbasis (Stortingsvalget 1985 Hefte I: 17-20). Høyre hadde stort sett status quo i Østlandsfylkene, men betydelig tilbakegang på kysten, særlig i Nord-Norge, i Hordaland og i Sogn og Fjordane. Kristelig Folkeparti gikk tilbake i alle fylker, men mest på Vestlandet. Arbeiderpartiet hadde betydelig framgang i alle kystfylkene, samt i Oppland. På resten av Østlandet lå framgangen på 1-2 prosentpoeng. Bildet blir langt mer nyansert når vi ser på forskyvningene i de enkelte kommuner. Det er framstilt i kartene nedenfor.

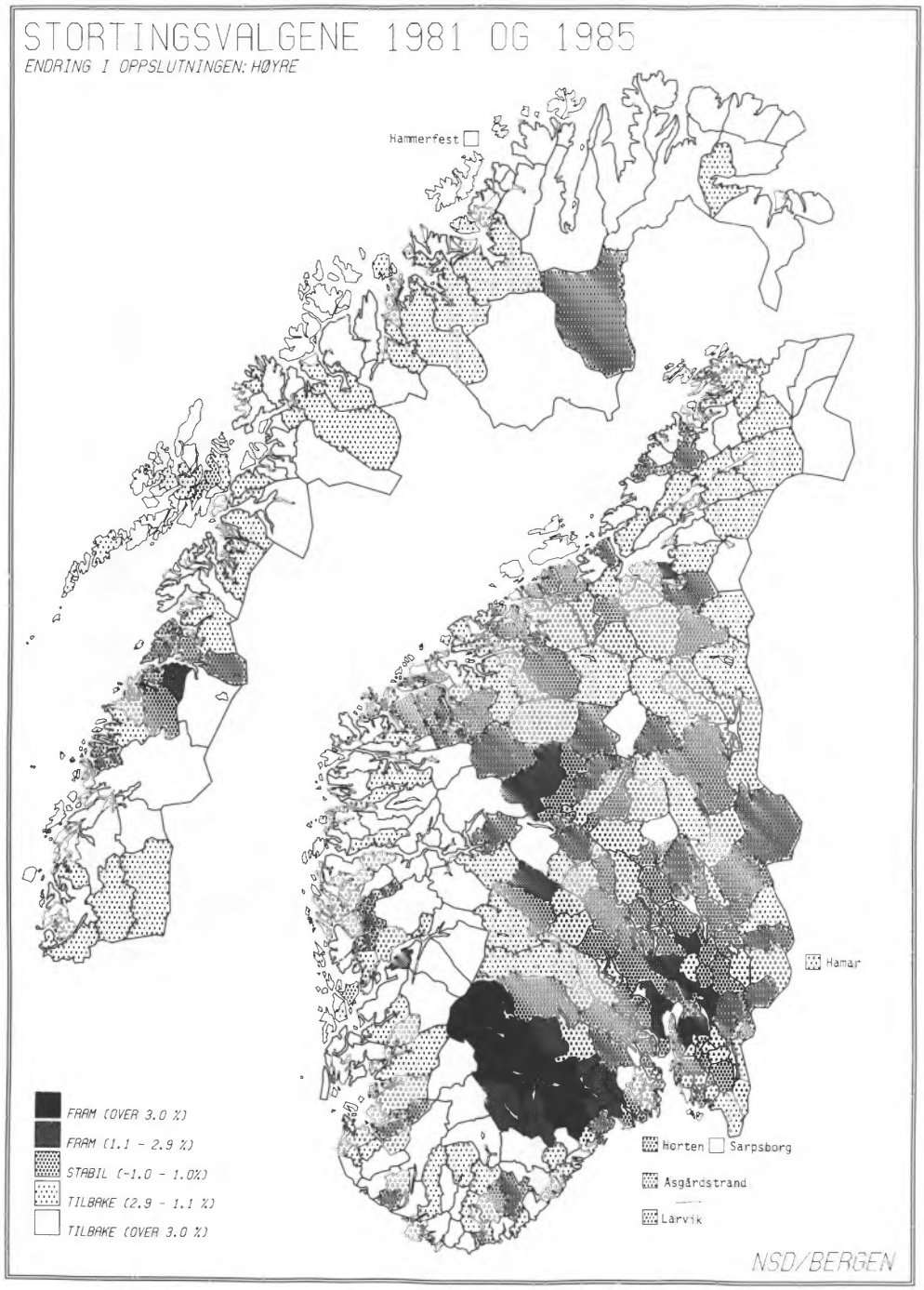
Arbeiderpartiets framgang er desidert størst i Finnmark fylke. Den er også markert i kyststrøkene i resten av Nord-Norge, i Trøndelag og på Vestlandet ned til Stavanger. Partiets framgang er svakest i de folkerike fylkene rundt Oslofjorden, samt i Hedmark og indre deler av Trøndelagsfylkene.

Figur 11.5. Endring i 1981-1985. Arbeiderpartiet

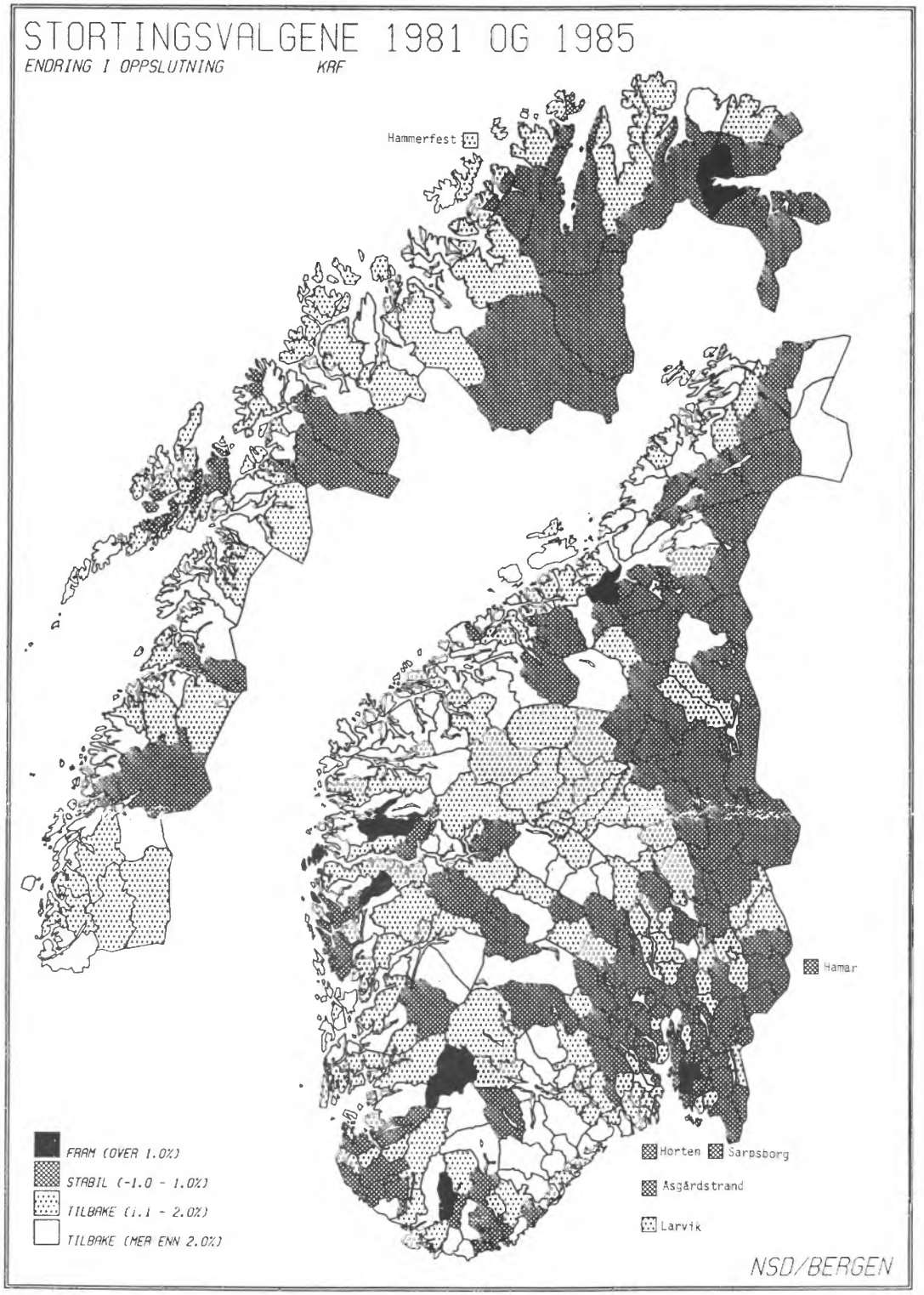

Bortsett fra Telemark var det få steder Høyre kunne notere vesentlig framgang. Men partiet holdt stillingen bra i urbaniserte strøk i Sør-Norge, særlig rundt Oslofjorden.

Figur 11.6. Høyre

Figur 11.7. Kristelig Folkeparti

Kristelig Folkepartis tilbakegang i kyststrøkene er påfallende. Det er et innhogg i partiets grunnfjell.

Kartene viser stort sett framgang for Arbeiderpartiet i strøk der de to andre partiene gikk tilbake. Vi skal søke etter forklaringer i økonomisk og sosial struktur. Men først er det grunn til å rette søkelyset på den beskrevne avregionalisering i bygdesamfunnet på Sør- og Vestlandet. Her har Høyre styrket sin stilling ved en rekke valg, og i 1985 kunne Arbeiderpartiet notere betydelig framgang, til tross for at motkulturene tradisjonelt har virket som en bremse mot begge partiene.

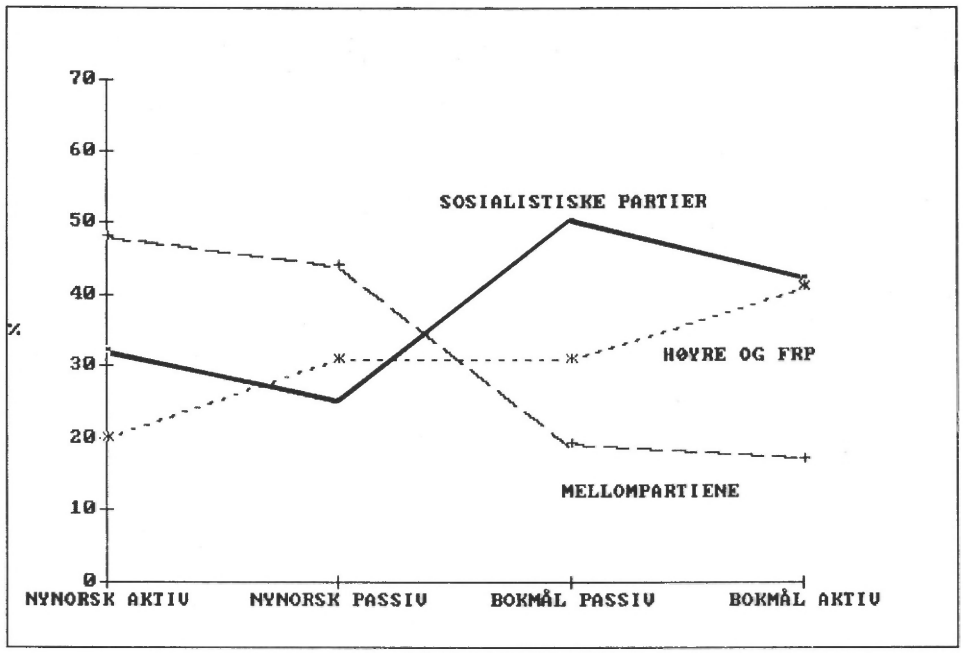
Motkulturene

De politiske utslag av velgernes standpunkt til de ulike kulturformene kan framstilles i enkle grafer.[2] De er basert på data fra intervjuundersøkelsen i 1985. Venstre og andre mellompartier har tradisjonelt fått størst tilslutning blant nynorskfolk. Høyre, og i senere år Fremskrittspartiet, har størst appell på bokmålssiden, mens de sosialistiske partiene står sterkest blant velgere som har et passivt forhold til målstriden, særlig på bokmålssiden. Det er et tilsvarende mønster for alkoholpolitikken. Mellompartiene får flest stemmer blant avholdsfolk, mens partiene på høyresiden er forholdsvis mest populære blant ikke-avholdsfolk, særlig blant personer som inntar et liberalt syn på alkoholpolitikken (protesterer mot reguleringene). Sosialistene står sterkest i midtgruppene, blant passive avholdsfolk og blant ikke-avholdsfolk som aksepterer den nåværende alkoholpolitikk. Skillet mellom partigrupperingene er imidlertid størst med hensyn til religiøs aktivitet. Her er hovedtendensen at mellompartienes tilslutning øker med stigende religiøs aktivitet, og de, særlig Kristelig Folkeparti, har en helt dominerende stilling blant de mest aktive, dvs. medlemmer av den religiøse legmannsbevegelsen. For partiene på høyresiden så vel som for de sosialisiske partiene er mønsteret omvendt: Deres tilslutning avtar med stigende religiøs aktivitet.

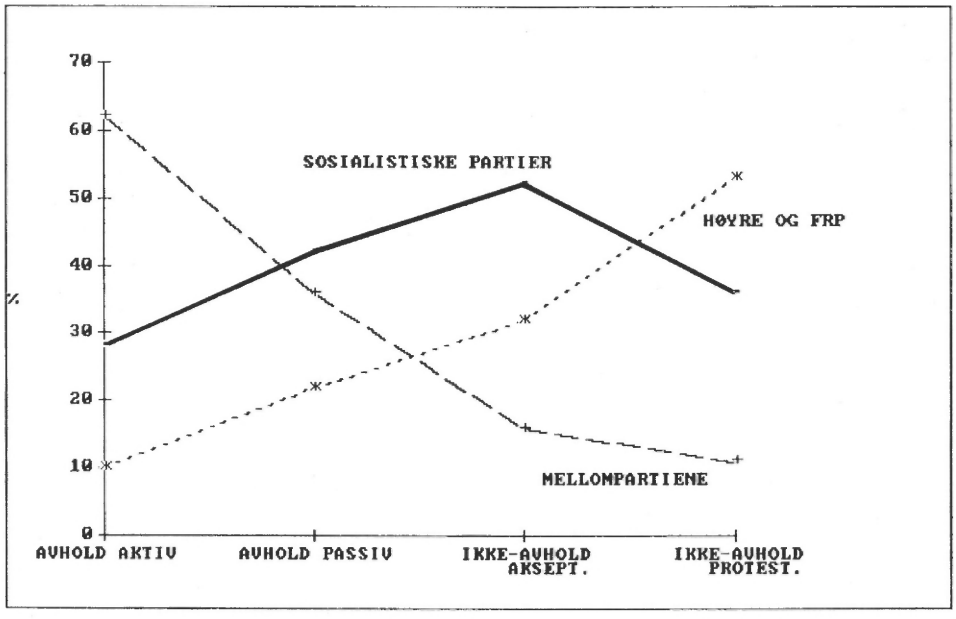
---

[2] De spørsmål som er brukt i analysen er følgende: "Hvilken målform liker du å bruke når du skriver, bokmål eller nynorsk?" "Hvor interessert er du i språkspørmålet, vil du si at du er meget interessert, nokså interessert eller lite interessert?" Velgere som sier at de er meget eller nokså interessert er blitt klassifisert som aktive på henholdsvis bokmåls- og nynorsksiden. De som er lite interessert er betegnet passive. "Regner du deg som avholdsmann (-kvinne) eller smaker du alkohol fra tid til annen?" De som svarer avhold blir deretter spurt om hvor sterkt interessert de er i avholdssaken, meget interessert, nokså interessert eller lite interessert. De to første gruppene er blitt klassifisert som aktive avholdsfolk, mens de lite interesserte er betegnet som passive. Ikke-avholdsfolk har fått følgende spørsmål: "Her i landet har som kjent myndighetene satt i verk mange tiltak som regulerer bruken av alkohol. Hvordan ser du på disse reglene, synes du de er for strenge eller er de for lempelige?" Velgere som synes reglene er for strenge er betegnet "protesterende ikke-avholdsfolk", mens de som synes reglene er passe eller eventuelt for lempelige er betegnet "aksepterende ikke-avholdsfolk". Indeksen for religiøs aktivitet er basert på følgende spørsmål: "Er du medlem av noen religiøse foreninger eller organisasjoner?" "Hvor mange ganger i løpet av siste måned har du: (a) Vært til stede ved gudstjeneste i kirken, (b) vært til stede på andre religiøse møter eller (c) hørt andakter og gudstjeneste i radio og TV?"

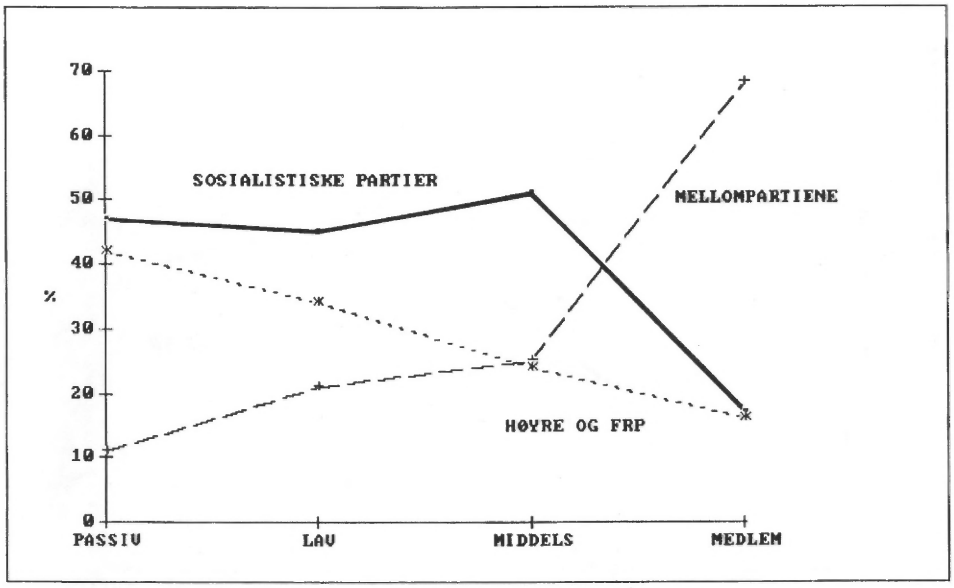
Figur 11.8. Parti og målform 1985. Kurvene viser prosent av de spurte som stemmer på de respektive partier

Figur 11.9. Parti og synet på alkoholpolitikken 1985. Prosent som stemmer

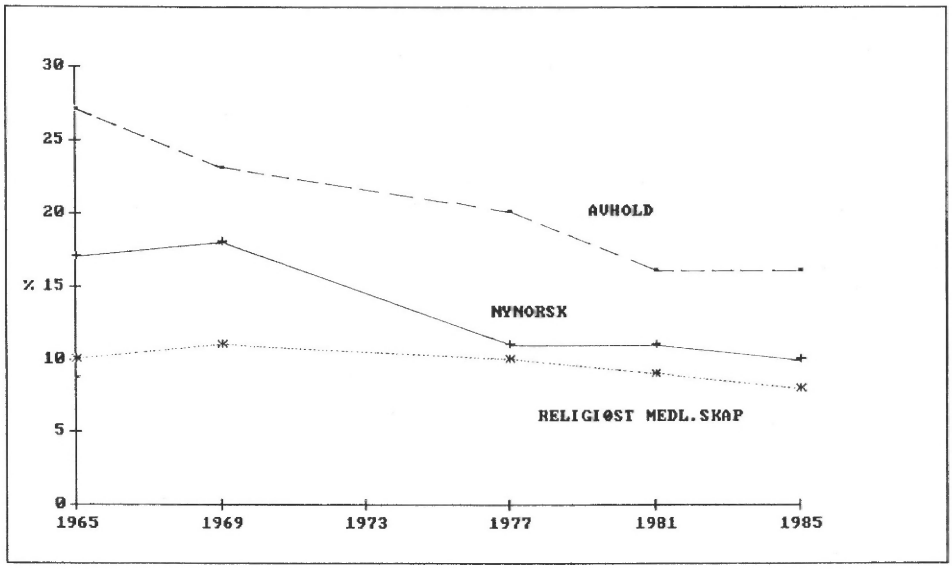
Figur 11.10. Parti og religiøs aktivitet 1985. Prosent som stemmer

Det beskrevne mønster har holdt seg bemerkelsesverdig stabilt over tid (Valen 1981: 168-182). Kulturmotsetningene var med å forme partisystemet, særlig i de tidligere faser av partiutviklingen (Rokkan 1967). De samme motsetningene bidrar stadig til å definere de enkelte partienes velgerunderlag. Således gir de tre motkulturenes sterke stilling på Sør- og Vestlandet en del av forklaringen på mellompartienes sterke stilling i denne landsdelen. Det er ikke lett å beskrive motkulturenes geografiske utbredelse. Men kart over andelen av skoleelever med nynorsk som hovedmål viser at denne målformen har sin største utbredelse i sørvestregionen. På samme måte demonstrerer kart over resultatene fra folkeavstemningen i 1926 om alkoholforbud at avholdsbevegelsen har sin tyngde i samme landsdel (Valen 1981: 154-155).

I studiet av regionale kontraster må det derfor være et sentralt spørsmål i hvilken grad motkulturene har beholdt sin tilslutning. Utviklingen for landet som helhet er framstilt i figur 11.11, som er basert på opplysninger fra valgundersøkelsene fra 1965-1985.

Figur 11.11. Tilslutningen til motkulturene 1965-1985. Kurvene viser prosentandel som oppgir nynorsk, avhold og medlemskap i religiøse organisasjoner (hovedsakelig legmannsbevegelsen)

Tilslutningen til den religiøse legmannsbevegelsen viser størst stabilitet, mens det har vært betydelig nedgang både for nynorsk og avholdssak.[3] Det skjedde en nedgang i 1960- og 1970-årene. Derimot har det skjedd små endringer mellom 1981-1985. Vi er mest interessert i utslagene etter landsdel, og det er vist i tabell 11.1.

For å sikre et brukbart tallunderlag er materialet splittet opp på to regioner, Sør-Vestlandet mot resten av landet. Vi er nødt til å følge fylkesgrensene, skjønt vestregionen også strekker seg innover til dalstrøkene øst for Langfjellene (jf. figur 11.1). Våre beregninger blir likevel tilnærmet riktige.

[3] Legg merke til at nynorsken har vist synkende kurve i en rekke intervjuundersøkelser i senere år. Derimot viser skolestatistikken at andelen skoleelever med nynorsk som hovedmål har holdt seg stabil siden 1960-årene.

Tabell 11.1. Oppslutning om motkulturene i 1965 og 1985. Prosent av de spurte som oppgir. Region

	Sør-Vestlandet			Resten av landet		
	Nynorsk	Avhold	Legmanns-bevegelse	Nynorsk	Avhold	Legmanns-bevegelse
1965	48	45	16	4	20	8
1985	26	23	11	3	13	7

De store endringene har skjedd på Sør- og Vestlandet. Oppslutningen om nynorsk og avholdssak er nesten halvert. Andelen som tilhører legmannsbevegelsen er redusert med 1/3. I resten av landet, der motkulturene har langt svakere tilslutning, har det nesten ikke skjedd endringer over tid, bortsett fra at avholdsbevegelsen har tapt noe av sin styrke. Heller ikke denne tabellen viser nevneverdige endringer siden begynnelsen av 1980-årene. Det er foretatt en grundig analyse av materialet. De beskrevne tendenser slår ut med omtrent samme styrke i ulike undergrupper: Blant kvinner og menn, i by og bygd, hos folk med lav og høy utdanning. Svingningen bort fra motkulturene er imidlertid sterkere blant yngre enn blant eldre velgere.

Materialet så langt viser at Sør- og Vestlandet er blitt mer likt det øvrige land, ikke bare politisk, men også i kulturelt henseende. Moderne nasjonsbyggingsteori (Rokkan 1970) går ut på at kulturelle og moralske standarder som har sin tyngde i det nasjonale sentrum, vil bre seg ut over territoriet og bryte ned avvikende kulturformer. Man kan undre seg over at de norske motkulturene har holdt stillingen så lenge. Men det har altså skjedd betydelige endringer siden 1960-årene. Hva ligger bak denne utviklingen? - Uten å foreta en systematisk analyse, skal tre mulige forklaringer antydes:

(1) Kommunikasjonslinjene i samfunnet er blitt mer åpne. Nyheter og annen mediekommunikasjon fra de nasjonale sentra når ut på dagen til det som tidligere var isolerte utkantstrøk. Videre har turisme og annen reisevirksomhet i inn- og utland ført til sterk økning i personlig kommunikasjon mellom folk fra ulike deler av landet, og mellom nordmenn og utlendinger. Det må være en rimelig hypotese at den økende kommunikasjonen har bidratt til kulturell standardisering.

(2) Urbanisering og økonomisk vekst har endret befolkningsstrukturen på Sør- og Vestlandet. Som følge av oljevirksomhet og industriutvikling har det vært forholdsvis sterk økonomisk vekst i landsdelen. Det har blant annet gitt seg uttrykk i stor innflytting fra andre deler av landet, særlig til storbyområder som Kristiansand, Stavanger og Bergen. Hypotesen er at den økonomiske utvikling har svekket sørvestregionens kulturelle særpreg.

(3) Effekt av politiske beslutninger. Gjennom sin langvarige kamp på den politiske arena har organisasjoner med utspring i motkulturene oppnådd store resultater i form av lover og reguleringer. Det gjelder særlig

Noregs Mållags kamp for språklig likestilling og avholdsorganisasjonenes aktivitet for å begrense produksjon og omsetning av alkohol. En organisasjon som oppnår å få viktige sider av sine krav tilgodesett ved utformingen av offentlig politikk, står overfor det paradoks at den overflødiggjør seg selv. I alle fall svekker den sin appell i forhold til potensielle tilhengere. Det er vanskelig å skape begeistring for en sak som langt på vei har funnet sin løsning. Hypotesen er altså at politiske vedtak som berører kulturmotsetningene har påvirket opinionen og ført til en svekkelse av motkulturene.

Det er mulig at det endrede kulturbildet har sin bakgrunn i en kombinasjon av de nevnte forklaringer, men det spørsmålet lar vi ligge i denne omgang. Derimot er det grunn til å se nærmere på de politiske konsekvenser av de kulturelle endringene.

Økt polarisering i vest

Motkulturenes tilbakegang i sørvestregionen har svekket mellompartienes velgerpotensiale. Det innebærer indirekte en styrkelse av ytterpartienes valgsjanser. Som diskutert foran, har skiftningene ved valgene vært forholdsvis store nettopp i denne regionen. Det er ikke overraskende at partiene på høyrefløyen har hatt betydelig framgang ettersom disse partiene har sin styrke innenfor bykulturene. Økonomisk har de sin basis innenfor bynæringene (Valen 1981). Den sterke økonomiske vekst på Sør-Vestlandet, med urbanisering, oljevirksomhet og vekst i industri og handel, må ha virket som en sterk stimulans for de samme partiene.

Men det knytter seg minst like stor interesse til Arbeiderpartiets framgang i kyststrøkene ved valget i 1985. Svekkelsen av motkulturene må ha gjort det lettere for partiet å få gjennomslag i bygdesamfunnet på Sør- og Vestlandet. Men det kan umulig være en direkte årsakssammenheng mellom disse tendensene, ettersom den kulturelle endringsprosessen kan spores helt tilbake til 1960-årene, mens omslaget for Arbeiderpartiet kom først ved valget i 1985. Dessuten var partiets framgang i kyststrøkene ikke begrenset til sørvestregionen. Tendensen var den samme langs hele kysten. Det er derfor tydelig at vi må søke den umiddelbare forklaring i økonomiske endringsprosesser. I det etterfølgende skal vi rette søkelyset på et hovedtema i valgresultatet i 1985: Kontrasten mellom kyststrøk og bysamfunn.

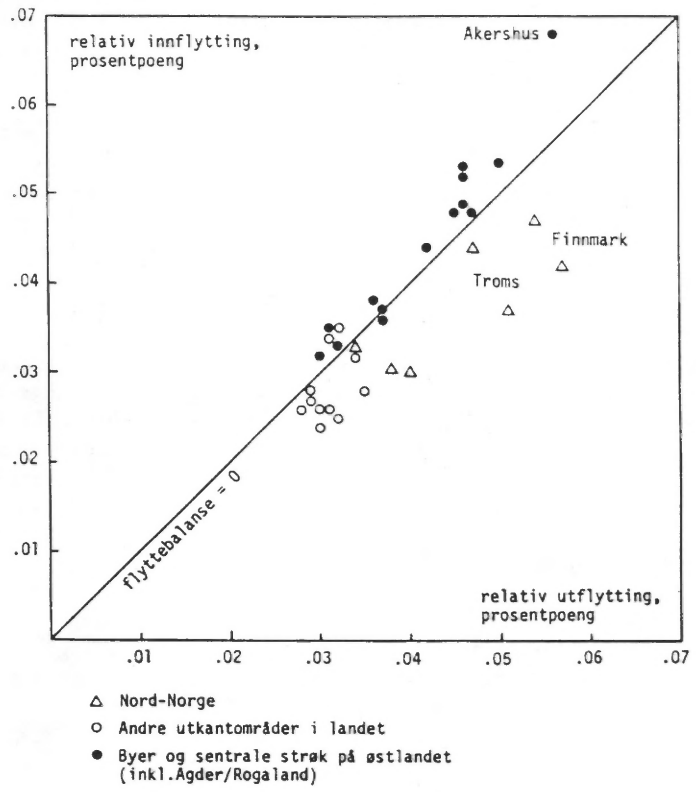
All vekst i storbyene

Hvis man skal beskrive samfunnsutviklingen i senere år med et stikkord, er det nærliggende å bruke uttrykket "sentralisering". Det går ikke minst fram av befolkningsutviklingen. Fødselsoverskuddet har, som kjent, avtatt sterkt. Derimot skjer det en omfattende flyttevirksomhet, og tendensen går entydig i retning av de store byene. En forskningsrapport fra NIBR (1987) om den demografiske utvikling bærer karakteristisk nok tittelen All vekst i storbyer.[4] Forfatterne har beregnet endringer i kommunenes størrelse på basis av fire hovedkomponenter: Antall fødsler, dødsfall, innflytting og utflytting. Nettotilveksten går så ubetinget i favør av pressområdene rundt de fem største byene. Aller sterkest er

[4] Foss, O. et al.: All vekst i storbyer! Sentralisering av flytting og folketilvekst på 1980-tallet. NIBR-rapport 1987: 4.

veksten i Akershus fylke, eller mer presist, i kommuner som ligger i inntil to timers reiseavstand fra Oslo. Derimot er det nedgang i folketallet i Finnmark, men også i mange utkantkommuner i Nordland, Troms og - i litt svakere grad - i Trøndelagsfylkene, Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane. Balansen mellom innflytting og utflytting er vist i figur 11.12 som er hentet fra den omtalte NIBR-rapporten. Diagonalen representerer null i nettoutflytting siden innflytting og utflytting er målt relativt til folketall. Avstand fra diagonalen viser henholdsvis positive og negative flyttebalanser. Avstanden fra nullpunktet illustrerer det samlede "mobilitetsnivå", idet figuren viser utflytting og innflytting samtidig. Akershus har den høyeste nettoinnflytting, men fylket har også betydelig utflytting. Nord-Norge har størst nettoutflytting. Det betyr ikke at flyttestrømmen går i bare én retning. Også innflyttingen er stor, men den er altså betydelig mindre enn utflyttingen. Utkantområdene på Østlandet ligger forholdsvis lavt både i innflytting og utflytting, men utflyttingen er størst.

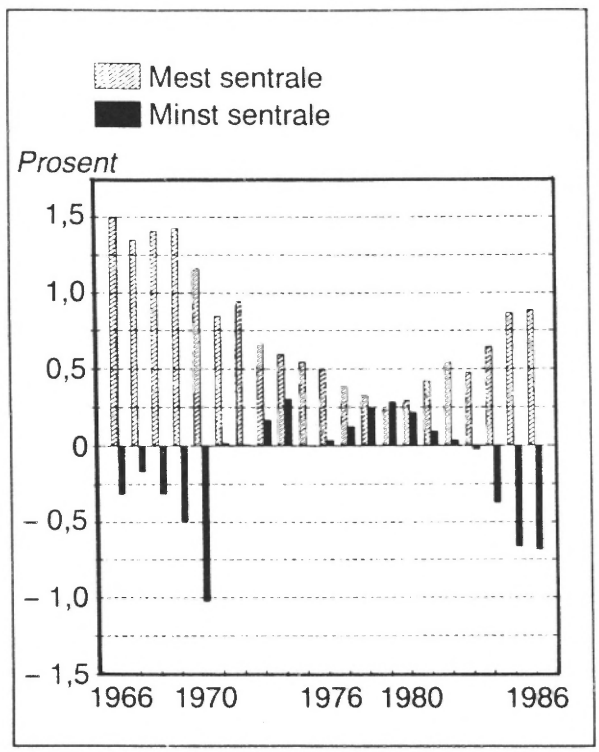
Figur 11.12. Sammenheng mellom relativ utflytting, relativ innflytting og sentralitet. Flyttere over kommunegrense. 1984

K i l d e: O. Foss et al.: All vekst i storbyer! NIBR-rapport 1987, 4:30.

Figur 11.12 er basert på data fra 1984. Trenden over tid er imidlertid mest interessant. Det foregikk en sterk sentralisering i 1960-årene, den bremset opp i begynnelsen av 1970-årene, men kom atter i gang omkring 1980 (Foss et al. 1987, Byfuglien 1988). Utviklingen over tid er klart framstilt av Byfuglien, som har beregnet innflytting og utflytting i forhold til kommunenes sentralitet[5]. Han har sett på kontrasten mellom de rene utkantkommuner (dvs. kommuner utenfor arbeidsreiseomland til tettsteder med minst 5 000 innbyggere) og de mest sentrale kommuner (arbeidsreiseavstand til tettsteder med minst 50 000 innbyggere, dvs. de fem storbyregionene). Fra hans analyse har vi hentet figur 11.13, som viser den prosentvise befolkningsendring i de to typer av kommuner fra 1966-1986. Figur 11.13 forteller om eksplosiv befolkningsøkning i siste halvdel av 1960-årene i sentrale strøk og tilbakegang i utkantkommunene. Etter en mer balansert vekst i 1970-årene kommer 1980-årene med ny vekst i sentrum og tilsvarende tilbakegang i periferien. Den viktigste komponent i denne

Figur 11.13. Befolkningsutvikling i kommuner etter sentralitet. Prosent. 1966-1986

K i l d e: J. Byfuglien: "Avfolkes distrikts-Norge?" Samfunnsspeilet 1/88: 14.

[5] En 7-punkts indeks for sentralitet er etablert av Statistisk sentralbyrå. Den er basert på yrkesstruktur og kommunenes geografiske avstand i forhold til ett eller flere sentra. Standard for kommuneklassifisering. Oslo, Statistisk sentralbyrå 1985.

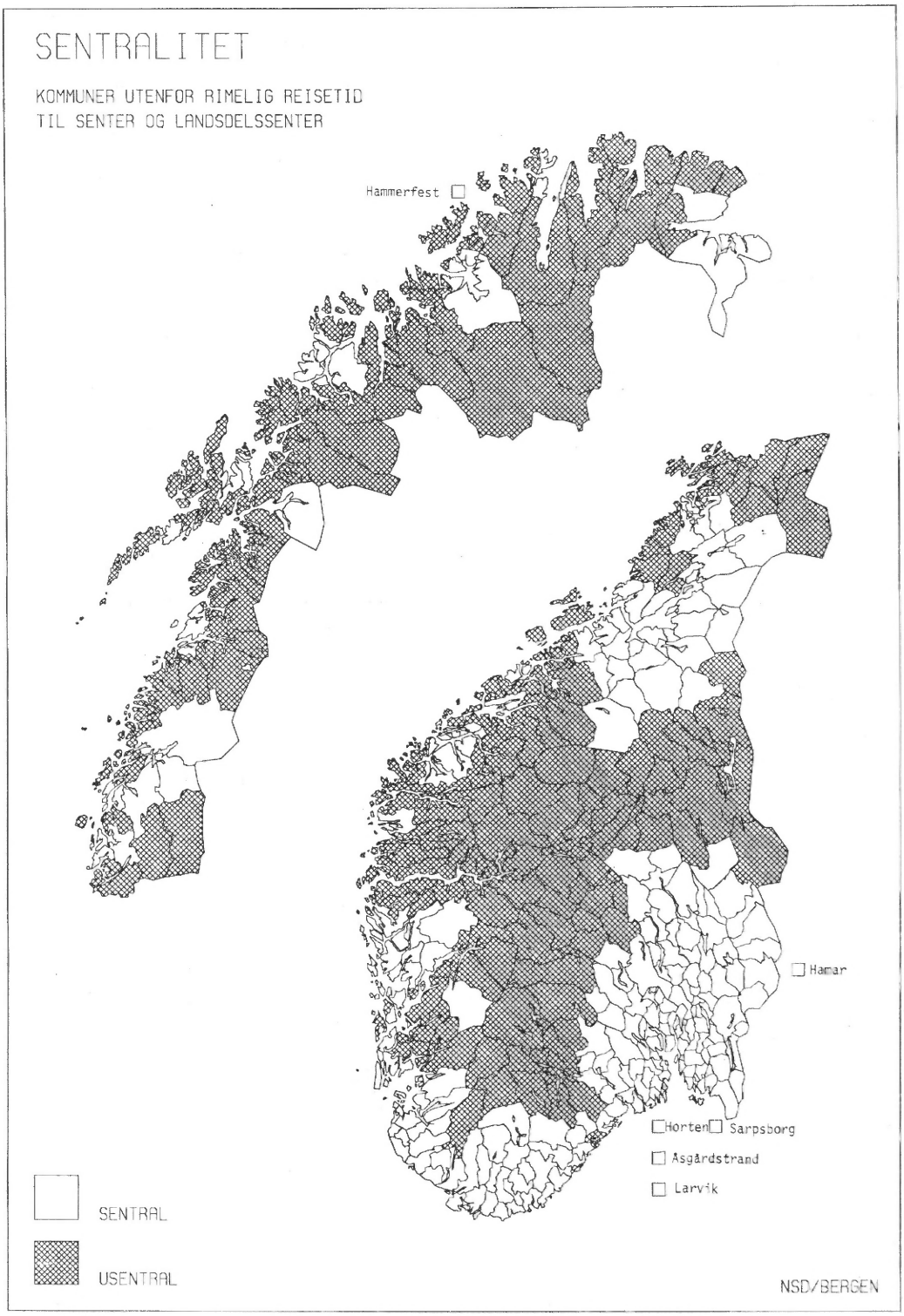
utviklingen er utvandring/innvandring. Flyttingen mellom kommunene har stor betydning for befolkningens demografiske sammensetning i ulike regioner. Yngre mennesker, særlig kvinner, utgjør en stor del av flytterne til sentrale strøk. Derfor blir det underskudd på kvinner i utkantstrøkene og samtidig en forholdsvis sterk økning i andelen av eldre mennesker. Den samme tendens kom til uttrykk i 1970-årene til tross for at dette tiåret var preget av mer balanse mellom innflytting og utflytting. Tall for 1980-årene illustrerer skjevheten i befolkningsutviklingen. I 1980 var 14 prosent av befolkningen i utkantkommunene over 67 år, mens andelen var 12 prosent i storbyregionene. De tilsvarende tall for 1987 var henholdsvis 16 og 13 prosent. I utkantkommunene var det i 1980 i gjennomsnitt 86 kvinner pr. 100 menn i alderen 20-39 år, mens det tilsvarende forholdstall for storbyregionene var 98 kvinner pr. 100 menn (Byfuglien 1988: 14). "Både tendensen til aldring og kvinneunderskuddet i "kritiske" årsklasser, er et økende problem i mange utkantkommuner"(1988: 14). Utviklingen vil nødvendigvis få langsiktige virkninger på fødselshyppigheten, noe som igjen forsterker skjevheten i bosettingsmønsteret. For å få et inntrykk av endringsprosessen i et regionalt perspektiv er det hensiktsmessig å vise den geografiske plassering av utkantkommunene. Som kartet viser, finnes det utkantkommuner i nesten samtlige fylker. Men tyngden ligger i kystfylkene og i de indre fjell- og dalstrøk på Østlandet. Det dreier seg hovedsakelig om kommuner med sterkt innslag av primærnæringene (se note 5). Figur 11.14 viser påfallende likhetstrekk med figurene 11.5-11.7. Med få unntak er det i utkantstrøkene vi finner de største endringene ved valget i 1985. Denne sammenhengen er temaet for neste seksjon.

Bosetting og politisk endring

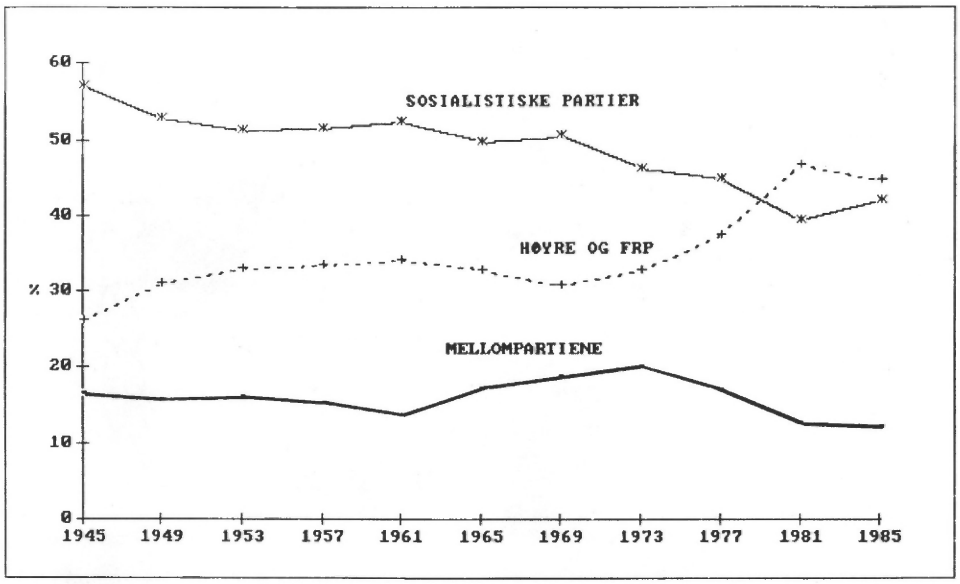
Flyttestrømmen forteller om økonomisk ekspansjon i storbysamfunnet. Mulighetene for bedre livsvilkår virker som en magnet på befolkningen i utkant-Norge. De økonomiske endringer som er beskrevet i kapittel 10, med stigende utdanningsnivå, sterk vekst i tertiærsektoren og stigende inntekt er særlig kommet til uttrykk i de større bysentra. Utviklingen har nødvendigvis påvirket styrkeforholdet mellom partiene. For storbyenes vedkommende har langtidstrenden siden slutten av 1960-årene gått i favør av partiene på høyresiden. Som figur 11.15 viser har Høyre og Fremskrittspartiet økt sin andel av det samlede stemmetall i de seks største byene fra 31 prosent i 1969 til nesten 45 prosent i 1985. I samme tidsrom har den sosialistiske blokken gått tilbake med 7 prosentenheter. Ved valget i 1985 hadde sosialistene en svak framgang og høyresiden en tilsvarende tilbakegang, men endringene er små sammenlignet med utslaget for landet som helhet (jf. kapittel 8).

Midt i en periode med vekst og stigende velstand opplevde utkantstrøkene økonomisk stagnasjon. Da arbeidsledigheten var på topp i 1984, var det først og fremst kystfylkene som ble rammet (jf. Arbeidsmarkedstatistikk nr. 4/85). På Østlandet var arbeidsledigheten stort sett lav, med unntak for Østfold fylke. I Oslo og Akershus var det nesten ingen arbeidsledighet. Bildet blir mer nyansert hvis vi ser på ledigheten på kommunenivå. Figur 11.16 viser den gjennomsnittlige arbeidsledighet for 1984 i forhold til kommunenes sentralitet.

Figur 11.14. De minst sentraliserte kommuner. (Verdi 1 på SSBs kommune-standard for sentralitet.)

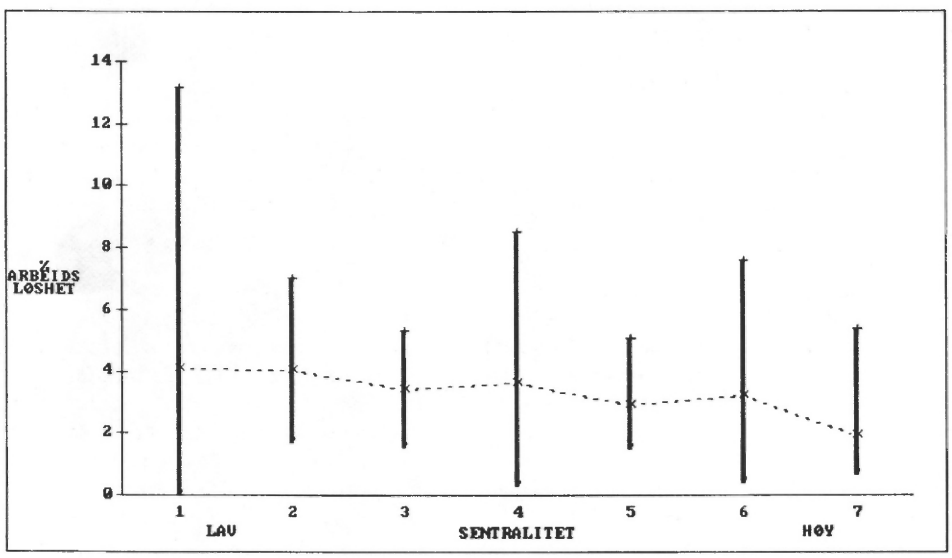

Figur 11.15. Partiblokkene i de seks største byene ved valgene 1945-1985

K i l d e: Offisiell valgstatistikk.

Figur 11.16. Arbeidsledighet i 1984 i ulike typer av kommuner

Det er betydelige variasjoner innenfor samtlige typer, men sentraltendensen (medianverdien) viser at de minst sentraliserte kommunene ble sterkest rammet. Legg spesielt merke til at halvparten av utkantkommunene (verdi 1) hadde en ledighet fra 4 til 13 prosent. Med få unntak var ledigheten ubetydelig i kommuner med høy sentralitet.

Skjevheten i økonomisk utvikling mellom utkant- og pressområder faller sammen med problemer i helse- og sosialsektoren, som var høyaktuelle ved valget i 1985 (jf. kapittel 3). Riktignok meldes det om sykehuskøer og sviktende eldreomsorg over hele landet, men problemene må ha vært mest presserende i utkant-Norge, dels på grunn av den forholdsvis høye andel av eldre mennesker, dels fordi det offentlige servicetilbud er svakest utbygd i utkantområdene. Det siste kommer blant annet til uttrykk i form av mangel på høykvalifisert arbeidskraft, for eksempel leger og annet helsepersonale.

Regresjonsanalyse

For å få et mer presist uttrykk for de politiske virkninger av sentraliseringsprosessen skal vi se på endringer i stemmefordelingen for de to største partiene fra 1981-1985 i forhold til sosial og økonomisk struktur i de enkelte kommunene. Vi har valgt ut følgende bakgrunnsvariable som antas å karakterisere utkantkommuner sammenlignet med sentrale[6]:

- Gjennomsnittlig inntekt pr. skattyter 1983.
- Arbeidsledighet: Prosent av yrkesbefolkningen, gjennomsnitt for 1984.
- Andel av befolkningen uføretrygdet, gjennomsnitt for 1983.
- Antall ansatte i helsesektoren pr. 1 000 innbyggere 1983, beregnet på fylkesbasis.
- Prosent av yrkesbefolkningen sysselsatt i tertiærnæringene 1980.
- Sentralitetsindeksen 1980.

For å få tak i virkningene av de nevnte variable under ett anvendes en regresjonsanalyse. Resultatet er framstilt i tabell 11.2. Vi minner om at det er de enkelte kommuner, og ikke individene, som er enhet i denne analysen.

Framgang for Arbeiderpartiet faller i betydelig grad sammen med tilbakegang for Høyre. Det er derfor et gjennomgående trekk at regresjonskoeffisientene viser motsatt fortegn for de to partiene. Betakoeffisientene viser den relative vekt som kan tillegges hver enkelt variabel. Utsalget er størst for sentralitet. Materialet bekrefter at Høyre har klart seg best i de mest sentrale strøk, mens Arbeiderpartiets framgang er størst i utkantkommunene. Allerede på valgnatten ble det observert at Arbeiderpartiet hadde stor framgang i kommuner med forholdsvis stor arbeidsledighet, mens Høyre hadde tilbakegang i slike kommuner. Men arbeidsledigheten var bare ett at flere symptomer på økonomiske og sosiale problemer som førte til skifte i Arbeiderpartiets favør. Som tabell 11.2 viser, økte partiets framgang med stigende andel uførepensjonister, med økende nettoutflytting, og med avtakende antall helsearbeidere. Videre økte partiets framgang med synkende gjennomsnittlig inntekt og med avtakende andel av befolkningen sysselsatt i tertiærnæringene. Men for de to siste variablene er utslaget ikke statistisk utsagnskraftig. Det skyldes

[6] Materialet er hentet fra NSDs kommunedataarkiv.

Tabell 11.2. Endringer i Arbeiderpartiets og Høyres stemmetall fra 1981-1985 og sosial struktur i kommunene. Regresjon

	Arbeiderpartiet		Høyre	
	B	Beta	B	Beta
Uførepensjonister	0,10*	0,12	0,01	0,01
Helsepersonell	-3,53*	-0,19	0,40	0,03
Utflytting	0,24*	0,11	-0,12	-0,06
Arbeidsledighet	0,30*	0,20	-0,14*	-0,10
Sentralitet	-0,40*	-0,34	0,34*	0,33
Inntekt	-0,001	0,001	0,01	0,04
Andel i tertiærnæringene .	-0,004	-0,01	-0,31	-0,12
R^2	0,38		0,14	

* Statistisk utsagnskraftig på minst 0,05 nivået.

at begge er sterkt korrelert med sentralitet, som derfor overskygger virkningen av inntekt og tertiærnæring. Men tendensen for samtlige variable faller inn i et generelt mønster. Den forklarte varians (R^2) på 38 prosent forteller at økonomiske og sosiale problemer på kommunenivå bidrog sterkt til partiets framgang ved valget.

For Høyres vedkommende er utslagene langt svakere. Den samlede virkning eller forklart varians (R^2), er bare 14 prosent. Som allerede berørt er sentralitet særdeles viktig. Arbeidsledighet er statistisk utsagnskraftig, men bare så vidt. Partiets tilbakegang har økt med stigende arbeidsledighet. Ingen av de andre variablene er statistisk utsagnskraftige.

Vi går nå tilbake til spørsmålet om regionale forskjeller. Som bakgrunn er det hensiktsmessig å se på totale endringer fra 1981-1985 for de to partiene etter kommunetype. Det er vist i tabell 11.3, som bekrefter det generelle mønster: Arbeiderpartiets framgang er størst i utkantkommunene og minst i sentrale kommuner, mens Høyre har holdt stillingen best i sentrale strøk. Tabell 11.3 viser at tendensen er helt klar for Østlandet, Trøndelag og Nord-Norge. Derimot er den bare så vidt synlig for sørvestregionen.

Tabell 11.3. Endringer i andel av stemmene for Arbeiderpartiet og Høyre fra 1981-1985. Forskyvninger i prosentenheter av avgitte stemmer*. Region

Sentralitet	Arbeiderpartiet			
	Riket	Østlandet	Sør-Vest-landet	Trøndelag og Nord-Norge
Lav (verdi > 1)	6,2	4,9	5,7	7,4
Middels (2-6)	4,2	3,2	5,2	5,1
Høy (7)	2,6	1,5	4,6	3,7
	Høyre			
	Riket	Østlandet	Sør-Vest-landet	Trøndelag og Nord-Norge
Lav (verdi > 1)	-2,7	0,0	-3,5	-3,3
Middels (2-6)	-1,7	-0,6	-2,6	-2,9
Høy (7)	-0,5	+0,8	-2,5	-1,9

* Tallene er veiet for befolkningens størrelse innenfor de respektive kommunetyper.

Analysen av endringer ved valget i forhold til egenskaper ved de enkelte kommuner (tabell 11.2) er hittil gjort for hele landet. I tabell 11.4 har vi gjentatt den samme analysen etter region. Materialet er inndelt i to grupper, sørvestregionen versus resten av landet. Ettersom endringsmønsteret er noenlunde ensartet for Østlandet, Trøndelag og Nord-Norge, må det være berettiget å behandle disse landsdelene under ett. Tabell 11.4 viser at sørvestregionen avviker vesentlig fra resten av landet. I begge partiene er det slik at den forklarte varians er langt svakere i sørvest enn i andre regioner. Dessuten er det ytterst få av våre variable som gir utslag i sørvest, mens utslaget i andre regioner er betydelig sterkere enn for hele landet (jf. tabell 11.2). Arbeiderpartiets framgang på Sør-Vestlandet er klart betinget av arbeidsledighet i kommunene. Det er også utslag i forventet retning når det gjelder sentralitet, men her er utslaget bare så vidt statistisk utsagnskraftig. I resten av landet veier sentralitet atskillig sterkere. Videre er det markerte utslag for mangel på helsepersonell, arbeidsledighet, antall uførepensjonister og utflytting.

Tabell 11.4. Endringer i Arbeiderpartiets og Høyres stemmetall og sosial struktur. Regresjon. Region

	Arbeiderpartiet			
	Sør-Vestlandet		Resten av landet	
	B	Beta	B	Beta
Uførepensjonister	-0,04	-0,05	0,15*	0,17
Helsepersonell	0,19	0,01	-3,80*	-0,20
Utflytting	0,04	0,02	0,21*	0,13
Arbeidsledighet	0,44*	0,33	0,37*	0,16
Sentralitet	-0,16*	-0,19	-0,41*	-0,31
Inntekt	0,19	0,10	-0,18	-0,05
Andel i tertiærnæringene ..	-0,02	-0,10	0,01	0,02
R^2	0,14		0,47	

	Høyre			
	Sør-Vestlandet		Resten av landet	
	B	Beta	B	Beta
Uførepensjonister	-0,08	-0,09	-0,05	-0,07
Helsepersonell	-1,78	-0,11	0,10	0,01
Utflytting	0,31	0,16	-0,41*	-0,23
Arbeidsledighet	0,16	0,10	-0,17*	-0,14
Sentralitet	0,28*	0,29	0,21*	0,22
Inntekt	-0,13	-0,06	-0,02	-0,01
Andel i tertiærnæringene ..	-0,01	-0,03	-0,02	-0,07
R^2	0,09		0,24	

* Statistisk utsagnskraftig på minst 0,05 nivået.

For Høyres vedkommende er sentralitet den eneste utsagnskraftige variabel på Sør-Vestlandet. I resten av landet er det derimot utsagnskraftige utslag for sentralitet, arbeidsledighet og utflytting. For alle disse variablene er effekten omvendt for de to store partiene: Høyre har opprettholdt sin stilling i sentrum av systemet, men har gått markert tilbake i utkant-Norge, der Arbeiderpartiet har hatt det meste av sin framgang. I sørvestregionen er forskyvningene for de to partiene i langt mindre grad betinget av egenskaper ved de enkelte kommuner (jf. tabell 11.3). Tabell 11.4 viser likevel at Høyre også i denne regionen har klart seg best i storbyområdene. Derimot er Arbeiderpartiets framgang i liten grad betinget av utkantproblemer. Det siste er mest overraskende. Man må gå ut fra at økonomiske og sosiale problemer i utkantkommuner er av omtrent samme karakter uansett deres plassering på kartet. I et valg der slike problemer står i fokus, skulle man vente noenlunde ensartede politiske reaksjoner over hele landet. Men utkanten på Sør- og Vestlandet viser altså et noe avvikende mønster.

Forklaringen ligger trolig i at de kulturfaktorer som ble diskutert tidligere i dette kapitlet også i 1985 har virket som en bremse mot Arbeiderpartiets framgang. Selv om nynorsk, avholdssak og legmannsbevegelse i senere år har tapt terreng i det sørvestnorske bygdesamfunn, har de fortsatt betydelig utbredelse. Vi er avskåret fra å gå inn på en mer detaljert analyse av deres politiske virkninger, ettersom det ikke foreligger relevante data om motkulturene på kommunenivå. Men det er nærliggende å gjette at de - særlig legmannsbevegelsen - har sin største tilslutning i grissgrendte kyststrøk. Kristelig Folkeparti som er den klareste eksponent for motkulturene, får flest stemmer nettopp i slike strøk.

Avslutning

Den geografiske hovedtendens ved valget i 1985 var at partiene på høyresiden holdt stillingen i storbyområdene, men gikk sterkt tilbake i utkantkommunene. For Arbeiderpartiet, valgets seierherre, var tendensen omvendt: Partiet hadde betydelig framgang i utkantstrøkene, mens framgangen i sentrale strøk var beskjeden. Tendensen minner på mange måter om den gamle senter-periferimotsetningen. Utslagene i Arbeiderpartiets favør var bemerkelsesverdige i kyststrøkene fra Finnmark i nord til Rogaland i sør, altså i områder som tradisjonelt har vært regnet som periferi. Men tendensen i 1985 kan ikke forklares som en motsetning mellom landsdeler. Arbeiderpartiet gikk også fram i utkantstrøk i de østlige deler av landet. På den andre siden var storbytendensen ikke begrenset til Østlandet. Den var like sterk på Sør-Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge. Den beskrevne politiske tendens må således karakteriseres som en motsetning mellom ulike typer av lokalsamfunn.

Formålet med dette kapitlet har vært å studere forutsetningene for tendensen. Utgangspunktet ligger i foreliggende statistiske analyser av befolkningsutviklingen i Norge i senere år. Flyttestrømmen fra utkantstrøkene til storbyområdene har ført til skjevhet i befolkningens sammensetning med hensyn til alder og kjønn. Utkantstrøkene har fått en uforholdsmessig høy andel av eldre mennesker og synkende fødselshyppighet. Sentraliseringsprosessen har ført til en relativ utarming av utkantstrøkene: Synkende inntekt, mangel på arbeidsplasser og mangelfullt tilbud på offentlig service, f.eks. med hensyn til skoler, barnehager, eldreomsorg og helsestell. Det er ikke rart at slike problemer får politiske konsekvenser.

Vår analyse av endringene ved valget i 1985 basert på data for de enkelte kommuner bekrefter at Arbeiderpartiets framgang er størst i kommuner med lav sentralitet, stor arbeidsledighet, mangel på helsepersonale, stort antall uføretrygdede og stor nettoutflytting. Høyre på den andre siden har klart seg best i kommuner med motsatte fortegn, det vil særlig si storbyområdene. Utkantreaksjonen er svakere på Sør- og Vestlandet enn i andre landsdeler. Arbeiderpartiets framgang er blitt motvirket dels av motkulturene nynorsk, avholdssak og religiøs legmannsbevegelse, som har sin største tyngde i bygdesamfunnet på Sør- og Vestlandet, dels av den regionale motsetning som stadig eksisterer uavhengig av sosial og kulturell struktur (jf. kapittel 10).

Storbytendensen i favør av partiene på høyresiden knytter seg til en trend som går helt tilbake til begynnelsen av 1970-årene. Den henger utvilsomt sammen med den moderniseringsprosess som ble behandlet i kapittel 10. Høyrepartienes framgang er betinget av veksten i den nye middelklassen, det økte utdanningsnivå og den stigende levestandard. Alle disse tendenser kommer sterkest til uttrykk i sentrale byområder.

Utkantproblemene, som slo ut til fordel for Arbeiderpartiet i 1985, er tydeligvis et resultat av en langvarig sentraliseringsprosess. Men de politiske virkninger har tidligere vært mindre entydige. I utkantkommunene har det faktisk skjedd forholdsvis store skiftninger i styrkeforholdet mellom partiene fra valg til valg.[7] Utslaget i 1985 må ses i lys av situasjonen ved dette spesielle valget. Velferds- og omsorgsproblemer stod øverst på dagsordenen i valgkampen (kapittel 3). Det var Arbeiderpartiet som førte an i debatten på dette område. Ettersom velferdsproblemene ganske sikkert var større i utkantstrøkene enn i sentrale strøk, er det ikke rart at partiet vant størst tilslutning nettopp i utkanten. Men det er ikke opplagt at utkantprotesten vil gi seg samme utslag ved senere valg.

Analysen på de foregående sider er basert på opplysninger for de enkelte kommuner. Hvordan skal vi tolke resultatene sammenlignet med funn i andre kapitler, basert på individdata? Vi påstår at de to tilnærmingsmåtene har gitt tilnærmet samme resultater. I kapittel 10 behandlet vi

[7] Spørsmålet om skiftninger i partienes styrkeforhold over en rekke valg blir for tiden analysert i en hovedoppgave i statsvitenskap av Bjørn Olsen. Hans materiale viser at svingningene er størst i fraflytningskommuner i kyststrøkene.

utviklingen generelt i forholdet mellom politikk og sosial struktur. Inneværende kapittel som har fokusert geografiske trekk i utviklingsprosessen, må oppfattes som et supplement til den foregående analyse.

Likevel sitter vi igjen med et spørsmål om betydningen av nærmiljøet: Har den geografiske plassering en verdi i seg selv for individenes handlingsmønster? Eller er det slik at de statistiske sammenhenger i økologiske data bare avspeiler variasjoner i sosial struktur? Som eksempel, la oss se på Arbeiderpartiets framgang i kommuner med stor arbeidsledighet. Betyr det at folk som ble direkte eller indirekte berørt av arbeidsledighet, skiftet over til Arbeiderpartiet? - Vi kan ikke trekke en slik slutning på grunnlag av tabellene foran. Det ville i så fall være et eksempel på "økologisk feilslutning" (Robinson 1950). Vi vet bare at partiets stemmetall har økt i vedkommende kommuner, men vi har ingen informasjon om hvilke individer det er som har skiftet parti. Det kan selvfølgelig være personer som har vært arbeidsledige eller deres pårørende. Men forklaringen kan også være at arbeidsledigheten har skapt krisestemning i lokalsamfunnet, og at det politiske reaksjonsmønsteret omfatter langt bredere sjikt i befolkningen.

Disse spørsmål kan best studeres ved en kombinasjon av de to typer data: Gjennom en landsomfattende intervjuundersøkelse kan vi studere den direkte sammenheng mellom arbeidsledighet og stemmegiving på individuelt plan. Intervjumaterialet kan deretter kobles til data som kjennetegner intervjupersonenes bostedskommuner, såkalt "kontekstuell" analyse. Den kan fortelle i hvilken grad partivalget er bestemt av lokale forhold. En slik analyse som er gjennomført av Ola Listhaug og Bernt Aardal i forbindelse med stortingsvalget i 1985[8], tyder på at arbeidsledigheten først og fremst spilte en rolle for de som selv hadde vært berørt av problemet. Den "kontekstuelle effekt" på kommuneplan var minimal. Selv om en slik kobling av individ- og kommunedata reiser metodologiske problemer, tyder analysen på at de observerte utslagene på kommunenivå må bero på omfanget av arbeidsledighet i de enkelte kommuner.

---

[8] Ola Listhaug og Bernt O. Aardal: "Welfare State Issues in the Norwegian 1985 Election: Evidence from Aggregate and Survey Data". Paper prepared for the ECPR Joint Sessions of Workshops, Rimini, April 1988.

Litteratur

Arbeidsdirektoratet 1985
Arbeidsdirektoratet: Arbeidsmarkedstatistikk nr. 4/85. Oslo.

Byfuglien 1988
J. Byfuglien: "Avfolkes distrikts-Norge", Samfunnsspeilet 2 (1), s. 12-17.

Foss, Sørlie og Texmon 1987
O. Foss, K. Sørlie og I. Texmon: All vekst i storbyer! Sentralisering av flytting og folketilvekst på 1980-tallet. Oslo, NIBR-rapport, s. 4.

Hansen 1897
A. M. Hansen: Norsk Folkepsykologi. Kristiania. Jacob Dybwads forlag.

Havstad 1882
L. A. Havstad: "Stortingsvalgene i 1882", Nyt Tidsskrift 1: 587-595.

Havstad 1883
L. A. Havstad: "De politiske partiers fordeling i Norge", s. 490-502 og "Adressene til ministeriet Selmer", Nyt Tidsskift 2: 595-600.

Listhaug og Aardal 1988
O. Listhaug og B. O. Aardal: Welfare State Issues in the Norwegian 1985 Election: Evidence from Aggregate and Survey Data. Paper prepared for the ECPR Joint Sessions of Workshops, Rimini, April. Under trykking i Scandinavian Political Studies.

Robinson 1950
W. S. Robinson: "Ecological Correlations and the Behaviour of Individuals". American Sociological Review, 15: 351-357.

Rokkan 1967
S. Rokkan: "Geography, religion and social class. Crosscutting cleavages in Norwegian Politics", i S. M. Lipset & S. Rokkan (eds.), Party Systems and Vote Alignments, New York, Free Press.

Rokkan 1970
S. Rokkan: Citizens, Elections, Parties, Bergen, Universitetsforlaget.

Rokkan og Valen 1964
S. Rokkan og H. Valen: "Regional Contrasts in Norwegian Politics" i E. Allardt & Y. Littunen (eds.) Cleavages, Ideologies and Party Systems.

Statistisk sentralbyrå 1985
Statistisk sentralbyrå: Standard for kommuneklassifisering. Standarder for norsk statistikk 4. Oslo.

Valen 1981
H. Valen: Valg og politikk. Oslo, NKS-forlaget.

Valen og Rokkan 1974
H. Valen og S. Rokkan: "Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery" i R. Rose (ed.) Comparative Electoral Behaviour. New York, Free Press.

Valen og Urwin 1985
H. Valen og D. Urwin: "Partiene" i T. Nordby (red.) Storting og regjering 1945-1985. Oslo, Kunnskapsforlaget, Bind II.

Øidne 1957
S. Øidne: "Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet", Syn og Segn 63 (3). Opptrykt i samme tidsskrift 1975.

Aarebrot 1982
F. Aarebrot: "Norway: Centre and Periphery in a Peripheral State" i S. Rokkan and D. Urwin: The Politics of Territorial Identity. London, Sage Publications.

12. KVINNENES VENSTREDREINING

Innledning

Det er ikke noe nytt at kvinner og menn avviker fra hverandre når det gjelder valg av parti. Allerede i forbindelse med stortingsvalget i 1957 registrerte Valen & Katz (1964: 155-157) at partiene i ulik grad rekrutterte kvinnelige og mannlige velgere. Fra 1957 til 1981 var det en klar, om ikke stor, forskjell i andelen kvinner og menn som stemte sosialistisk. Den politiske retning på denne kjønnsforskjellen var imidlertid motsatt av det den er i dag. Flere menn enn kvinner stemte sosialistisk (Listhaug, Miller & Valen 1985: 191). Lignende tendenser har man funnet i en rekke andre land (Dahlerup 1984: 255). Det er endog blitt hevdet at: "påvisningen af, at kvinder er mere konservative, er en af valgforskningens klassikere" (Goul Andersen 1984: 11).[1] Selv om det alt i 1973 var flere kvinner enn menn som stemte på Arbeiderpartiet (Martinussen 1975: 558), var det først i begynnelsen av 1980-årene at det for alvor var tegn på at kjønnsbalansen i forbindelse med stemmegiving var i ferd med å endres. Meningsmålinger i 1982 og kommune- og fylkestingsvalget i 1983 viste en overvekt av kvinner blant de sosialistiske velgerne. Valget i 1985 representerer imidlertid et markert skille og er det første stortingsvalg der et flertall av kvinnene stemte sosialistisk.[2] I tillegg førte valget til en rekordhøy representasjon av kvinner på Stortinget og i Regjeringen. Vi har berørt kjønnsforskjeller i politiske preferanser flere steder i denne boken. I kapittel 3 viste vi at kvinner har en annen profil enn menn når det gjelder hvilke spørsmål som opptok dem mest i valgkampen i 1985. Kvinnene er betydelig mer opptatt av helse- og sosialspørsmål og moralske spørsmål enn menn. I kapittel 4 viste vi at kvinner generelt er mer venstreorienterte enn menn i den betydning at de i større grad går inn for offentlige løsninger av viktige samfunnsspørsmål. Unge kvinner går videre sterkt inn for likestilling mellom kjønnene, mens eldre kvinner er mer negative til dette. Det er imidlertid større forskjell mellom unge kvinner og unge menn. Unge menn er mer skeptiske både til offentlig virksomhet og velferd, omsorg og likestilling. Kjønn spiller gjennomgående en sentral rolle for generelle ideologiske orienteringer. I kapittel 8 dokumenterte vi at det er et økende gap i partipreferansene til kvinner og menn. Kvinner er tilbøyelige til å bevege seg i venstreretning, mens menn går i høyreretning. Det er særlig blant etterkrigsgenerasjonen at denne tendensen har gjort seg gjeldende. I de yngre årsklasser har et flertall av kvinnene faktisk stemt sosialistisk helt siden 1965 (Listhaug, Miller & Valen 1985: 193, Bjørklund 1986: 438). For de eldre generasjoner er mønsteret mindre klart, men ved valget i 1985 skjedde det en interessant dreining i venstreretning også i disse gruppene. Kohortanalysen viser at både i den eldste og den yngste gruppen har menn i større grad svingt til høyre, mens kvinnene har vært mer stabile i sitt partivalg.

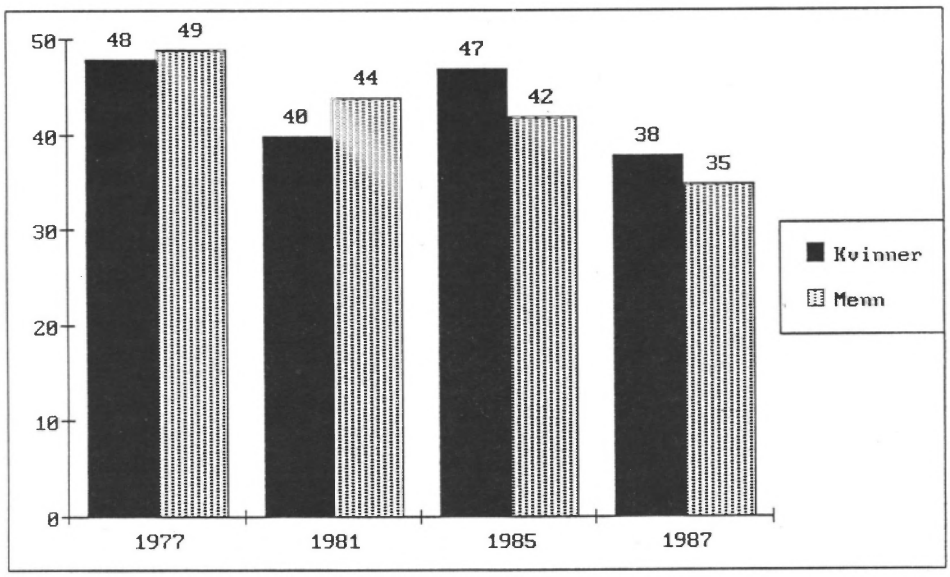
---

[1] Blant annet med referanse til Duverger (1955).
[2] 47 prosent av kvinnelige velgere stemte sosialistisk, mot 42 prosent av mannlige velgere.

Sosialistisk stemmegiving etter kjønn 1977-1987

Det var ikke bare foran valget i 1985 at det var et spenningsmoment om kjønnsforskjellene i stemmegiving ville holde seg. Det samme gjaldt lokalvalgene i 1987. Figur 12.1 viser andelen som stemmer sosialistisk blant kvinner og menn fra 1977 til 1987.[3] I 1987 har vi bare opplysninger om stemmegiving for de personer som også ble intervjuet i valgundersøkelsen i 1985. Det betyr at 1987-resultatene ikke inkluderer velgere som fikk stemmerett etter 1985.[4]

Figur 12.1. Andel som stemmer sosialistisk, etter kjønn. Prosent. 1977-1987

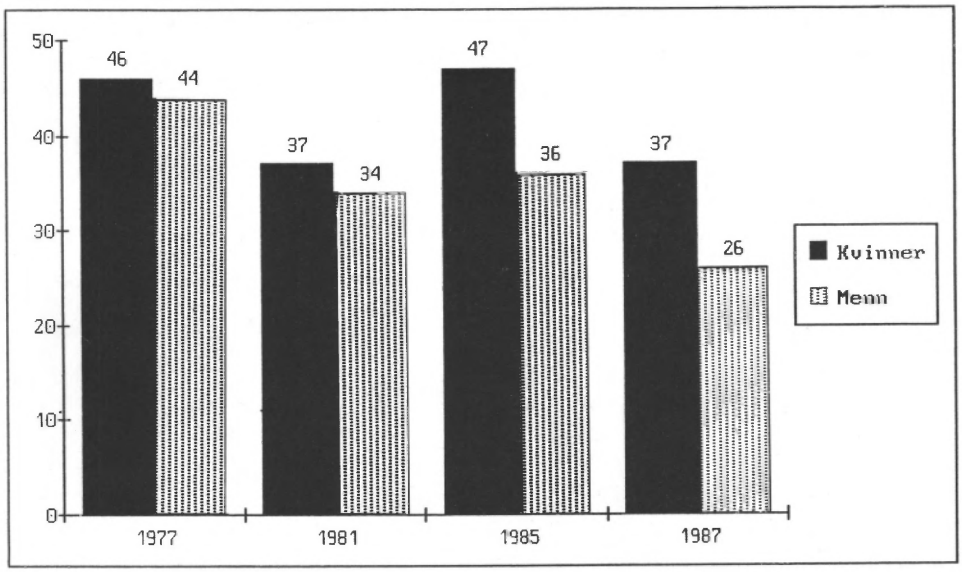
Tendensen til at kvinner i større grad enn menn stemmer sosialistisk har holdt seg fra 1985 til 1987, selv om forskjellen er noe mindre ved sistnevnte valg. Disse tallene gjelder alle velgere uansett alder. Forskjellene blir betydelig større når vi bare ser på den yngste aldersgruppen. I figur 12.2 ser vi at forskjellen mellom kvinner og menn under 30 år er 11 prosent både i 1985 og i 1987.

---

[3] Prosentueringsbasis i tabellen inkluderer bare de som stemte ved valgene. Partiene er Rød Valgallianse, Norges Kommunistiske Parti, Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet.

[4] Skolevalgene i 1987 tyder på at hvis førstegangsvelgerne i 1987 hadde vært med i materialet, ville forskjellen mellom kvinner og menn ha vært enda større.

Figur 12.2. Andel som stemmer sosialistisk, etter kjønn. Velgere under 30 år. Prosent. 1977-1987

Ved skolevalgene i 1987 var forskjellen på 14 prosent, altså noe større enn i vårt 1987-materiale.[5]

De sosialistiske partiene blir ofte sett under ett når man studerer kvinners partivalg. Dette har vært gjort blant annet fordi man har funnet at endringer i kjønnssammensetningen hos Sosialistisk Venstrepartis velgere har vært en spesielt viktig faktor bak kvinnenes venstredreining. Data fra meningsmålinger i 1982 og 1983 viser at Sosialistisk Venstreparti hadde endret seg fra å være et parti dominert av mannlige velgere til et parti med et flertall kvinnelige velgere (Listhaug, Miller & Valen 1985: 201). Data fra MMIs målinger viser at det i perioden 1982 til 1985 var et lite, men stabilt overskudd av kvinnelige SV-velgere (Bjørklund 1986: 420). Data fra valgundersøkelsene gir et noe annet bilde.[6] Som tabell 12.1 viser er det først og fremst blant Arbeiderpartiets velgere vi finner et overskudd av kvinner.

[5] Oppslutningen om sosialistiske partier ved skolevalgene var 42 prosent blant jentene og 28 prosent blant guttene.
[6] Det kan ha skjedd en reell endring i partimønsteret i denne perioden. Skolevalgene viste imidlertid at i 1987 var det flere jenter enn gutter som stemte på Sosialistisk Venstreparti. Oppslutningen om Sosialistisk Venstreparti var 10 prosent blant jenter og 6 prosent blant gutter.

Tabell 12.1. Andel kvinner og menn som stemmer på Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Prosent. 1977-1987

		1977	1981	1985	1987
Arbeider-	Menn	44	39	36	30
partiet	Kvinner	44	36	41	38
	Differanse	0	+3	-5	-8
Sosialistisk	Menn	5	5	6	5
Venstreparti	Kvinner	4	4	6	4
	Differanse	+1	+1	0	+1

For begge partier var oppslutningen omtrent lik blant kvinnelige og mannlige velgere i 1977 og 1981. I 1985 og 1987 var det imidlertid en overvekt av kvinnelige velgere for Arbeiderpartiets vedkommende, men ikke for Sosialistisk Venstrepartis. Selv om kjønnsforskjellene i 1985-materialet først og fremst gjelder oppslutningen om Arbeiderpartiet, vil vi av hensyn til sammenligninger med tidligere undersøkelser også ta med Sosialistisk Venstreparti.[7]

Hvordan forklare kjønnsforskjellene?

Når vi analyserer kjønnsforskjeller i partipreferanser, er det viktig å være klar over at vi egentlig har å gjøre med to stikk motsatte tendenser. På den ene side yngre kvinners dreining i sosialistisk retning, og på den andre side eldre kvinners sterke oppslutning om Kristelig Folkeparti (Listhaug, Miller & Valen 1986: 202).[8] Kvinnenes tilknytning til religiøse partier er for øvrig ikke et særnorsk fenomen, men kan påvises i flere andre europeiske land (Dahlerup 1984: 255). Selv om kvinners partivalg avviker fra menns i flere retninger, skal vi i dette kapitlet holde oss til den nyeste tendensen, nemlig kvinnenes dreining i venstreretning.

"Gender Gap"

Kvinnenes forholdsvis store oppslutning om de sosialistiske partiene har i den senere tid fanget oppmerksomheten både til forskere og politiske journalister. I USA har man i lengre tid vært opptatt av tendensen til at kvinner og menn stemmer forskjellig. "Gender Politics" og "Gender Gap" er betegnelser som er brukt til å beskrive dette fenomenet (Miller 1983, Miller 1986, Miller 1988, Listhaug, Miller & Valen 1985, Klein 1984, Mueller 1988). Norris (1988: 217-235) finner at reverseringen av kvinnenes partipreferanser i favør av radikale eller sosialistiske partier har gjort seg gjeldende i en rekke land. Goul Andersen (1984: 255-282) ser visse tendenser til at danske kvinner ligger til venstre for menn i sitt

[7] I den videre analyse omfatter derfor "sosialistisk stemmegiving" bare disse to partiene, og ikke de to små partiene til venstre for Sosialistisk Venstreparti.

[8] Upublisert materiale fra 1985-undersøkelsen viser imidlertid at bildet av Kristelig Folkeparti som de eldre kvinners parti ikke er like dekkende som tidligere.

partivalg, men utslagene er svake. Til gjengjeld finner han sterkere kjønnsforskjeller når det gjelder saksprioritering og holdninger til stridsspørsmål. Han finner imidlertid liten sammenheng mellom venstre-orienterte holdninger og stemmegiving (Goul Andersen 1984: 294).

Tidligere analyser har fokusert på forskjeller i kvinners og menns yrkesaktivitet og verdiforskjeller som mulige forklaringer (Listhaug, Miller & Valen 1985). Andre har lagt vekt på alders- eller generasjons-forskjeller og aktuelle stridsspørsmål (Bjørklund 1986). Skjeie (1987) reiser en rekke kritiske spørsmål til en del tidligere forskning på dette området. Spesielt gjelder dette kvinnenes tilslutning til såkalte "omsorgsverdier". Ved å fokusere på slike verdier overser man ofte viktige variasjoner i kvinners livssituasjon, politiske interesser og prioriteringer som måtte følge av slike forhold. Det kan gjelde kvinners plassering i arbeidslivet, tilknytning til offentlig eller privat sektor og forholdet mellom heltids- og deltidsarbeid.[9] Når det gjelder skillet mellom offentlig og privat sektor, er det også viktig å ta hensyn til plassering i yrkesstrukturen innenfor sektorene. Skjeie foretar ingen empirisk analyse for å teste noen av hypotesene om hva som forklarer kjønnsforskjellene i stemmegiving. Vårt siktepunkt i dette kapitlet er å forsøke å finne svar på i hvert fall noen av de mest sentrale spørsmålene i denne forbindelse.

Vi kan oppsummeringsvis skissere tre ulike forklaringer på tendensen til at kvinner i større utstrekning enn menn foretrekker partier på venstresiden. For det første kan det være forhold knyttet til arbeidslivet (produksjonen), for det andre forhold som spesielt berører familien, privatlivet og barna (reproduksjonen) og for det tredje den politiske bevisstgjøring som har funnet sted blant annet gjennom kvinnebevegelsen. Bevisstgjøringen gjelder dels ideologiske orienteringer og dels holdninger til aktuelle stridsspørsmål. Disse tre forklaringene går til dels over i hverandre, men de kan likevel være et fruktbart utgangspunkt for den videre analyse.

Endringer i yrkesmønsteret

Samtidig som det har skjedd endringer i kvinnenes politiske preferanser, har det foregått omfattende endringer i kvinners forhold til arbeidslivet og produksjonen. For det første har andelen kvinner som er yrkesaktive utenfor hjemmet økt sterkt. Uansett hvilke definisjoner av yrkesaktivitet vi benytter, var det betydelig flere kvinner som var yrkesaktive i 1980-årene enn i 1970-årene (Skrede 1986: 145). For det andre var det i perioden 1970 til 1980 en sterk vekst i de "kvinnevennlige" næringene, først og fremst i helse- og sosialsektoren (Skrede 1986: 151). Dette er næringer som i hovedsak er knyttet til offentlig virksomhet. Mens enkelte har betegnet veksten i offentlig sektor som en "offentlig revolusjon" (Tarchys 1978), legger andre vekt på at det på mange måter dreier seg om en "kvinnerevolusjon" (Skrede 1986: 158). For å foregripe datamaterialet noe finner vi i valgundersøkelsen i 1985 at 44 prosent av yrkesaktive kvinner er sysselsatt i offentlig sektor, mot 26 prosent av menn. En viktig faktor når det gjelder kvinners prioritering av offentlige løsninger kan derfor være deres rolle som arbeidstakere i offentlig

[9] Flere av de faktorer Skjeie nevner har for øvrig vært trukket inn i tidligere analyser, men åpenbart på en annen måte en det hun har ønsket.

sektor. Dels for å forsvare egne interesser, men også ved at de gjennom sitt arbeid får større innsikt i behovet for offentlig innsats (Gilljam & Nilsson 1985: 128).

Tidligere analyser har vist at yrkesaktivitet alene ikke kan forklare kjønnsforskjeller i stemmegivingen (Listhaug, Miller & Valen 1985: 193-194). Bjørklund (1986: 440) viser riktignok at "yrkesstatus/yrkestilknytning" gir utsagnskraftige utslag i en analyse av sosialistisk stemmegiving, men den yrkesvariabelen som benyttes i denne analysen er en kombinasjon av status, sektor og yrkesaktivitet, og er vanskelig å tolke. Derimot har det tidligere vært indikasjoner på at tilknytning til offentlig eller privat sektor, spiller en viss rolle for valg av parti (Valen & Aardal 1983: 113). Knutsen (1986) legger for sin del avgjørende vekt nettopp på sammenhengen mellom sektortilknytning og partipreferanse. I den grad yrkesaktivitet bringes inn i analysen, vil det være interessant å se om det er forskjellige utslag mellom heltids- og deltidsarbeidende kvinner (jf. Skjeie 1987: 18). Deltidsarbeid kan ha en helt annen karakter og status enn heltidsarbeid, er ofte dårligere betalt og kan dermed ha andre føringer på partivalg.

Et viktig moment når det gjelder kvinners forhold til arbeidslivet, er at kvinner gjennomgående har lavere status enn menn. For igjen å foregripe 1985-materialet, viser det seg at 19 prosent av yrkesaktive kvinner mot 13 prosent av yrkesaktive menn, har en inntekt under 90 000 kroner. Videre har 55 prosent av yrkesaktive menn høyere utdanning, mot bare 35 prosent av yrkesaktive kvinner.[10] Det er riktignok flere menn enn kvinner som er kategorisert som arbeidere (39 prosent mot 34 prosent), men til gjengjeld er det betydelig flere kvinner enn menn som er lavere funksjonærer (51 prosent mot 29 prosent). Selv om andelen kvinner i arbeidslivet har økt sterkt i de senere år, er det viktig å være klar over at kvinnene i stor grad innehar lavere "posisjoner" enn menn.

Uten å gå i detalj om de enkelte hypoteser som kan utledes av kvinners og menns sosiale bakgrunn, kan vi kort si at det er rimelig å vente at lav status, det vil si lav inntekt, det å være arbeider eller lavere funksjonær og ha deltidsarbeid, vil føre til økt oppslutning om sosialistpartiene. Også blant offentlig ansatte venter vi å finne flere som stemmer sosialistisk enn borgerlig. Vi venter også at utslagene er sterkere for kvinner enn for menn, ettersom lav status og offentlig tilknytning i størst grad preger kvinnenes livs- og arbeidssituasjon.

Offentliggjøring av reproduksjonen

En viktig forutsetning for kvinners yrkesaktivitet er at det eksisterer et tilbud på barnehager, daghjem og omsorg for eldre og syke familiemedlemmer. Dette er oppgaver som kvinner tradisjonelt har hatt ansvar for. Kvinners positive holdning til offentlig sektor kan derfor også ses fra et "konsument"- eller klientperspektiv som faktiske eller potensielle mottakere av støtte eller tjenester fra det offentlige (Hernes 1984, Gilljam & Nilsson 1985: 124). Ofte vil det være tale om et tosidig

[10] Høyere utdanning er her utdanning utover videregående skole.

forhold når det gjelder kvinnenes forhold til det offentlige. Goul Andersen (1984: 34) hevder at: "først og fremmest er erhversarbejdet den væsentlige årsag til (men også en effekt af) det offentliges overtagelse af en række reproduktive funktioner". Helga Hernes beskriver den prosess som har funnet sted som en "offentliggjøring av reproduksjonen" (Hernes 1982: 36). Hun bruker begrepet sosialt kjønn for å få fram at biologisk forskjell er grunnlag for systematiske forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder økonomisk, sosial og politisk makt. I denne analysen vil vi særlig ta for oss spørsmålet om i hvilken grad forhold knyttet til familiesituasjonen, privatlivet og omsorg for hjemmeværende barn har betydning for partivalget. Utbygging av barnehager og omsorgs- og pleieinstitusjoner har ikke like stor betydning for alle kvinner når det gjelder "frigjøring" fra omsorgsarbeid. Det er først og fremst de yngre kvinnene som har fordel av en slik utbygging. På den annen side kan man si at det er de yngre menn som er mest direkte "truet" av likestillingspolitikken (Skjeie 1987: 14-15).[11]

Det kan være vanskelig å formulere presise hypoteser om sammenhengen mellom familie- og omsorgssituasjon og stemmegiving. På bakgrunn av sosialistpartienes engasjement i forbindelse med utbygging av barnehager, daghjem og tiltak for enslige mødre, kan det være rimelig å vente at de som selv har omsorg for hjemmeværende barn, eller som er kommet i en vanskelig familiesituasjon, i større grad enn andre vil foretrekke Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti.

Tradisjonelle verdier og politisk bevisstgjøring

Når man skal studere kvinnenes venstredreining, er det ikke bare faktorer som kan forklare hvorfor kvinnene "trekkes" i denne retning som er relevante. Vel så viktig kan det være å forstå hvorfor kvinnene tidligere i så stor grad ikke stemte på sosialistiske partier. En viktig faktor i denne forbindelse er spesielt eldre kvinners forankring i tradisjonelle, ofte religiøse verdinormer. Som en illustrasjon av dette forholdet viser vi i figur 12.3 andelen som enten er medlemmer av religiøse foreninger/organisasjoner eller som deltar aktivt i religiøse møter, etter kjønn og alder.

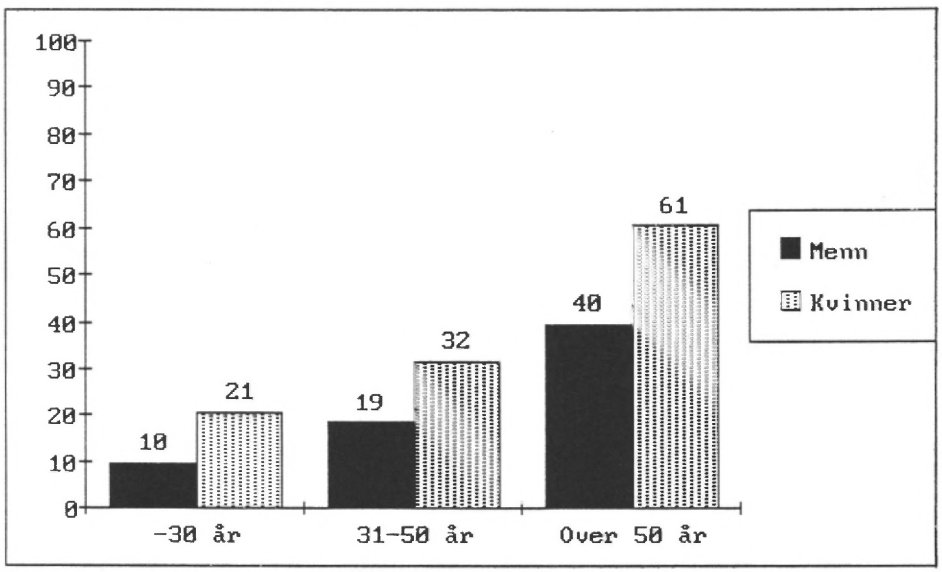
Figuren illustrerer godt både forskjellene mellom kvinner og menn og utslagene for alder. Andelen som er religiøst aktiv er tre ganger så høy blant kvinner over 50 år som blant kvinner under 30 år. Rekrutteringspotensialet for religiøse partier er med andre ord mye større blant eldre kvinner enn blant yngre kvinner, noe som kan forklare hvorfor det først og fremst er blant de yngste kvinnene sosialistpartiene får støtte. Vi ser for øvrig at kvinner i alle aldersgrupper er mer religiøse enn jevnaldrende menn.

Selv om utslagene for religiøs aktivitet kan si noe om lavere barrierer mot sosialistpartiene blant ungdom, sier det lite om hvilke orienteringer som trekker i favør av disse partiene. I valgundersøkelsen i 1981 ble det stilt tre spørsmål om utjevning av økonomiske forskjeller, likhet

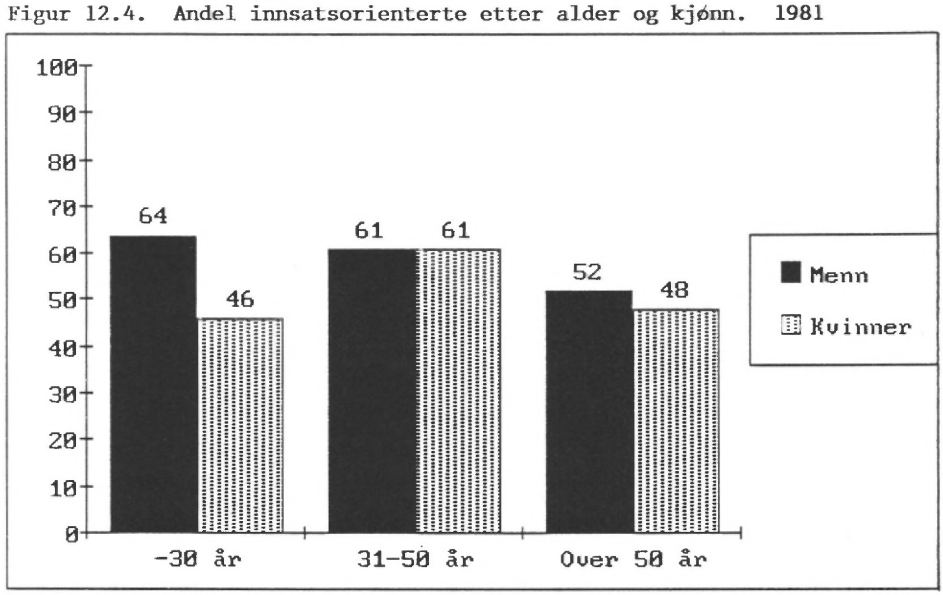
[11] Selv om det selvsagt ikke bare er unge kvinner som har direkte fordeler av slike tiltak, er det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret ennå så sterkt at mange unge oppfatter dette som en interessekonflikt mellom kvinner og menn.

og innsatsvilje og premiering av utdanning og ansvar.[12] Med basis i disse spørsmålene ble det konstruert en indeks for "innsatsorientering".[13] Figur 12.4 viser andelen som var mest innsatsorientert etter alder og kjønn.[14]

Figur 12.3. Andel religiøst aktive etter alder og kjønn. 1985

Figur 12.4. Andel innsatsorienterte etter alder og kjønn. 1981

[12] Spm. 46/1981, 47/1981 og 48/1981.
[13] Indeksen er bygd opp som en Guttmanskala, og går fra verdien 0 - mest innsatsorientert - til verdien 3 - minst innsatsorientert. Reproduserbarhetskoeffisienten er lik 0.87 og skalabilitetskoeffisienten er lik 0.65. Se for øvrig Valen & Aardal 1983: 140-152.
[14] Verdiene 0+1 på indeksen.

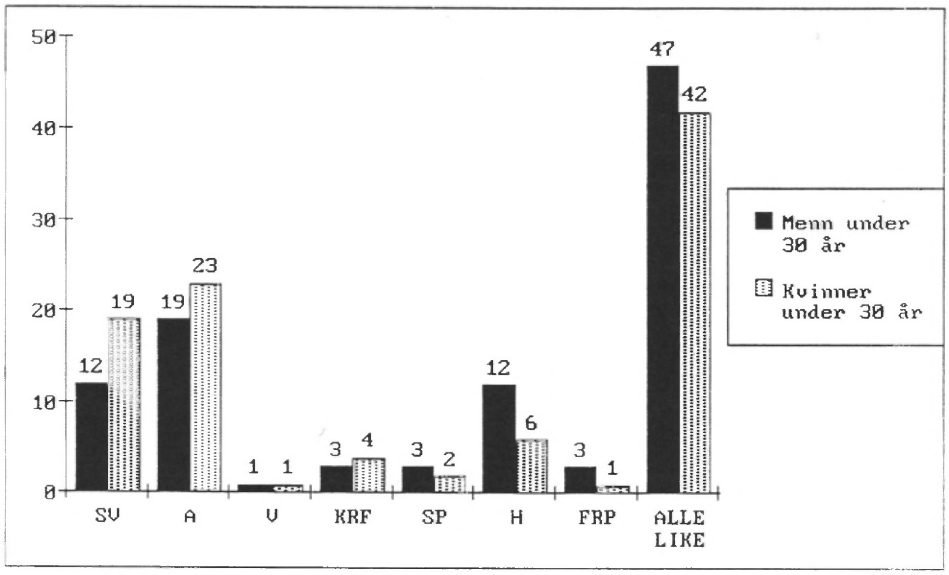
Figuren viser små eller ingen forskjeller mellom kvinner og menn, unntatt i den yngste aldersgruppen. Unge menn var mest innsatsorienterte av alle, mens unge kvinner var minst innsatsorienterte. Vi har i en tidligere analyse vist at det er en meget klar sammenheng mellom innsatsorientering og partipreferanse (Valen & Aardal 1983: 146-147). De som er mest innsatsorienterte stemmer i større grad enn andre på Høyre og Fremskrittspartiet. Dette er dermed en faktor som kan være med på å trekke kvinnene i sosialistisk retning. Riktignok er data hentet fra undersøkelsen i 1981, men de gir likevel en interessant indikasjon på forskjeller i kvinners og menns verdier og grunnleggende ideologiske preferanser.

Parallelt med kvinnebevegelsens framvekst er flere spørsmål som berører kvinners interesser og verdier blitt satt på den politiske dagsorden. Det gjelder blant annet spørsmål om kjønnskvotering, abort og likestilling. Ideologiske orienteringer eller verdier kan i enkelte tilfeller være knyttet til aktuelle enkeltspørsmål, men det kan også være tale om mer grunnleggende orienteringer som f.eks. motsetninger langs høyre-venstreaksen. Listhaug, Miller & Valen (1986: 204-206) legger vekt på verdiforskjeller mellom kvinner og menn som en viktig forklaring på forskjeller i partivalg. Det er imidlertid viktig å skille mellom yngre og eldre kvinners holdninger til likestillingsspørsmål, fordi disse gruppene berøres på helt forskjellig måte (jf. Skjeie 1987: 18). Det er stor forskjell mellom unge og eldre kvinner på en rekke sentrale områder som utdanningsnivå og yrkesaktivitet. Ettersom vi allerede har dokumentert at det finnes klare forskjeller mellom kvinner og menn både når det gjelder prioritering av saksområder, standpunkt til aktuelle stridsspørsmål og ideologiske orienteringer, er vi spesielt interessert i å undersøke hvilken rolle disse faktorene spiller for kvinners og menns valg av parti.

Kobling til partiene

En viktig forutsetning for at holdninger og verdier skal kunne spille noen rolle for partivalg, er at velgerne er i stand til å skille mellom de enkelte partienes posisjoner i de aktuelle spørsmål. Hvis alle partier blir vurdert som like gode eller like dårlige når det gjelder likestillingspolitikken, tyder dette på at saksområdet ikke spiller noen avgjørende rolle for konkurransen mellom partiene. Sosialistiske partier blir i større grad enn andre partier identifisert med utbygging av offentlige tjenester, og en aktiv likestillingspolitikk (jf. kapittel 4). I kapittel 6 viste vi at betydelig flere velgere sa at Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet lå nærmest deres eget standpunkt når det gjaldt spørsmålet om å bedre kvinnenes stilling, enn de borgerlige partiene. Det er overraskende nok ikke særlig store forskjeller mellom kvinner og menn i vurderingen av partiene på dette feltet. Holder vi oss imidlertid til aldersgruppen under 30 år, finner vi betydelig større forskjeller mellom kjønnene. Figur 12.5 viser hvor stor andel som sier at vedkommende parti ligger nærmest deres eget standpunkt.

Figur 12.5. Parti nærmest mht. å bedre kvinnens stilling. Kvinner og menn under 30 år. 1985

Til sammen sier 42 prosent av kvinnene at Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet ligger nærmest deres eget standpunkt i denne saken, mot 31 prosent av menn. På motsatt fløy sier betydelig flere menn (15 prosent) at Høyre og Fremskrittspartiet ligger nærmest, enn det kvinnene gjør (7 prosent). Selv om det er noen færre unge kvinner enn menn som sier at alle partier er like, er det en bemerkelsesverdig høy andel selv blant ungdom som ikke ser forskjell på partienes standpunkter i likestillingsspørsmål.

På denne bakgrunn venter vi at de som er positive til fortsatt likestilling, kjønnskvotering, barnehageutbygging og selvbestemt abort i større grad enn andre vil slutte opp om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Det kan også være rimelig å vente at disse holdningene vil ha en selvstendig effekt på stemmegivingen og ikke bare gå gjennom sosial situasjon og plassering i arbeidslivet.

For å gå inn på de berørte problemstillinger er følgende variable spesielt interessante: Yrkesstatus, sektortilknytning, arbeidstid (heltid/deltid), familiesituasjon og holdning til aktuelle stridsspørsmål og ideologisk orientering. I tillegg kommer kontroll for utdanning og alder som spiller en viktig rolle i analysen av kjønnsforskjeller.

Empiri: Sosial situasjon og partivalg

Vårt første spørsmål er hvorvidt forskjellen mellom kvinner og menn kan forklares ut fra forskjeller i disse gruppenes sosiale bakgrunn eller

status, sektortilknytning, omsorgsansvar eller familiesituasjon. Tabell 12.2 viser andelen som stemmer på Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti etter en rekke slike forhold.[15]

Tabell 12.2. Andel kvinner og menn som stemmer Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti i ulike sosiale grupper. 1985

		Menn	Kvinner	Differanse
Yrke	Arbeider	60	60	0
	Lavere funksjonær	34	48	-14
	Høyere funksjonær	22	26	-4
	Selvstendig	24	23	+1
	Bonde/fisker	19	17	+2
	Student/elev	23	50	-27
	Pensjonist	59	44	+15
	Husmor	-	46	-
Sektor	Offentlig	48	49	-1
	Privat	45	52	-7
Arbeids-tid	Under 20 timer i uken	30	48	-18
	20-39 timer i uken	43	52	-9
	40 timer eller mer i uken	39	41	-2
Alder	Under 30 år	36	47	-11
	31-50 år	39	45	-6
	Over 50 år	49	47	+2
Barn under 16 år	Ja	37	46	-9
	Nei	45	47	-2
Sivil-stand	Ugift	37	44	-7
	Gift	42	45	-3
	Samboer	48	63	-15
	Enke/enkemann	62	47	+15
	Separert/skilt	42	49	-7
Utdan-ning	Grunnskole	63	61	+2
	Gymnas I	45	42	+3
	Gymnas II	34	43	-9
	Universitet/høgskole	21	27	-6
Inntekt	Lav	43	51	-8
	Middels	50	57	-7
	Høy	34	37	-3

La oss først se på yrke, som her omfatter intervjupersonens egen, nåværende status. Den eneste gruppen der vi finner en større overvekt av mannlige sosialistiske velgere er blant pensjonistene, det vil si velgere som ikke lenger er yrkesaktive. Dette gjenspeiler det tradisjonelle mønsteret for kvinners og menns oppslutning om sosialistpartiene. Det er først og fremst blant lavere funksjonærer og studenter vi finner en over-

[15] Også i denne tabellen holder vi oss til de som stemte ved valget.

vekt av kvinner som stemmer sosialistisk. For de øvrige yrkesgruppene ser det ut til å være mindre forskjeller. Det er for øvrig interessant å merke seg at den prosentvise oppslutning om sosialistene blant kvinner er omtrent like høy blant husmødre som blant lavere funksjonærer og pensjonister. Sektortilknytning gjelder egen tilknytning, nåværende eller tidligere. Når det gjelder den betydning sektor har for partivalg, kan det dels være tale om at oppslutningen om sosialistpartiene er større blant kvinner i offentlig enn i privat sektor, og dels kan det være at forskjellene mellom kvinner og menn er størst i offentlig sektor. Tabellen over viser at det er noe større oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti i privat sektor enn i offentlig sektor blant kvinnene, og at det også er størst kjønnsforskjell i privat sektor. Dette er overraskende resultater på bakgrunn av de hypoteser vi har lagt til grunn. Ser vi på arbeidstidens lengde, er det et klart mønster. Jo kortere arbeidsuke man har, jo større forskjeller er det i kvinners og menns oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Dette er helt i tråd med forventningene. Blant de som arbeider under 20 timer i uken, er det 18 prosent større oppslutning om sosialistene blant kvinner enn blant menn.[16]

Det er særlig blant yngre velgere vi finner en overvekt av kvinner som stemmer sosialistisk. Det at oppslutningen om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti er omtrent like stor blant begge kjønn i gruppen over 50 år, tyder på at det må ha skjedd en utjevning også blant de eldre ettersom det tidligere var flere menn enn kvinner som stemte sosialistisk i denne gruppen. Nå er forskjellen bare 2 prosent i "favør" av menn. Forskjellen mellom kvinner og menn er videre større blant de som har omsorg for barn under 16 år enn blant de som ikke har det. Men det er ikke slik at de som har omsorg for hjemmeværende barn er mer sosialistiske enn andre. Det er menn med mindreårige barn i huset som skiller seg ut ved at oppslutningen om sosialistpartiene er lavere enn i de andre gruppene. Familiesituasjonen kan ha stor betydning for hvilke kår den enkelte kvinne og mann lever under. Det er først og fremst blant samboere og dels også ugifte og skilte/separerte at vi finner den forventede kvinneovervekt. For samboere gjenspeiler dette trolig at vi har å gjøre med yngre velgere, selv om utslagene er større enn for alder. Utdanning betyr ikke særlig mye for "kjønnsbalansen", men det er en meget sterk sammenheng mellom utdanningsnivå og stemmegiving både for kvinner og menn. I begge tilfeller synker oppslutningen om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti sterkt når utdanningsnivået øker. SVs sterke stilling blant folk med høyere utdanning klarer ikke å oppveie denne tendensen. Det er visse utslag også for inntekt.[17] Overvekten av kvinnelige sosialistvelgere er større blant de med lavere og midlere inntekt enn blant de med høyere inntekt. Både for kvinner og menn synes imidlertid inntekt å bety mer for stemmegivingen enn kjønn gjør alene. Inntekt vil i betydelig grad korrelere med alder. Vi har derfor sett på kjønnsforskjellene i ulike inntektsgrupper kontrollert for alder. Det er størst overvekt av kvinnelige sosialistvelgere i aldersgruppen under 50 år med lav inntekt. Den laveste oppslutning om

[16] Modus i fordelingen av spørsmålet om arbeidstidens lengde er 40 timer. Nedkortingen av arbeidstiden til 37,5 time skjedde to år etter at denne undersøkelsen ble gjennomført.

[17] Inntekt er delt inn som følger: Lav inntekt=opp til 90 000 kr, middels inntekt=90 000-160 000 kr, høy inntekt=over 160 000 kr.

Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti finner vi blant kvinner over 50 år med høy inntekt. I denne inntekts- og aldersgruppen er det flere menn enn kvinner som stemmer sosialistisk. Oppslutningen om sosialistpartiene varierer for øvrig mest med inntekt blant menn og kvinner mellom 31 og 50 år. Et annet interessant spørsmål gjelder forholdet mellom alder og utdanning og hvilken betydning disse faktorene samlet har for stemmegivingen.

Tabell 12.3. Oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Tall for alder, utdanning og kjønn. 1985

	Menn			Kvinner		
	-30 år	31-50 år	51- år	-30 år	31-50 år	51- år
Grunnskole	48	73	63	54	65	62
Gymnas I	44	48	44	51	40	40
Gymnas II	35	32	37	48	39	-
Universitet/ høgskole	13	21	28	27	34	12

Merk: Cellen merket "-" inneholder for få personer til å beregne prosent.

Tabellen over inneholder en stor mengde informasjon som vi ikke skal ta tid til å kommentere i detalj. De største forskjellene mellom kvinner og menn finner vi blant de som har universitets- eller høgskoleutdanning. I aldersgruppen over 50 år er det imidlertid en overvekt av menn som stemmer sosialistisk i denne utdanningsgruppen. I de yngre aldersgruppene er det derimot en klar overvekt av kvinner. De yngre universitetsutdannede kvinnene er betydelig mer sosialistiske enn menn. Det er flere kvinner enn menn som stemmer sosialistisk i gruppen under 30 år uansett utdanningsnivå, men forskjellene er størst blant de med høyest utdanning. En nærmere analyse avslører store forskjeller mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti med hensyn til utslagene for utdanning og alder. Sosialistisk Venstreparti rekrutterer flere velgere fra universitetsmiljøet enn Arbeiderpartiet, mens kvinneovervekten for Arbeiderpartiets vedkommende kan føres tilbake til grupper med lavere utdanning. Blant kvinner med lav utdanning har imidlertid Arbeiderpartiet sterk konkurranse blant annet fra Kristelig Folkeparti. Religiøs aktivitet og engasjement er større i disse gruppene enn blant kvinner med høyere utdanning. Sammenhengen mellom utdanning, alder, kjønn og stemmegiving er relativt komplisert. Gjennomgående ser det ut til at utdanning spiller en større rolle for stemmegivingen enn både alder og kjønn, men dette spørsmålet kommer vi tilbake til senere i kapitlet.

Et hovedmønster i tabell 12.2 er at tilknytning til offentlig sektor ikke betyr så mye for kvinnenes stemmegiving som tidligere antatt. Dette er et overraskende funn på bakgrunn av de plausible argumenter som kan føres i marken for at sektortilknytning har betydning for stemmegivingen. På den annen side slår yrkesstatus, det å arbeide deltid og det å være skilt/separert, noe sterkere ut. En indikasjon på at yrke og sektortilknytning ikke spiller så stor rolle som antatt, fant vi for øvrig også i skolevalgene foran siste kommune- og fylkestingsvalg. Skolevalgene omfatter velgergrupper som ennå ikke har gått ut i yrkeslivet og dermed ikke

har utviklet preferanser knyttet til arbeidsplass og arbeidssituasjon. Jenter og gutter ble telt opp hver for seg, og resultatene var interessante. Det var nemlig en klar tendens til at jentene i større grad enn sine jevnaldrende mannlige medelever foretrakk partier på venstrefløyen.

Egen og ektefelles stemmegiving

I forlengelsen av spørsmålet om hvilken betydning yrkesstatus og sektortilknytning har for partivalget, kommer spørsmålet mer direkte om ektefellens status og partivalg. Det kan være flere grunner til at ektefeller foretrekker samme parti. Felles politisk syn kan være en av mange årsaker til at man fant hverandre, og ektefellen kan øve et visst press i favør av eget partivalg. Lik sosial bakgrunn er fortsatt det vanligste for folk som gifter seg (Dahlerup 1984: 263). Spørsmålet om i hvilken grad ektefellens partivalg "farger" eget valg er også et interessant spørsmål med henblikk på forskjeller mellom kvinner og menn. I og for seg er det godt mulig at kvinnens valg kan påvirke mannens partivalg, men ut fra tradisjonell kjønnsrolletenkning er det rimelig å vente at den sterkeste påvirkningen skjer fra mannens partivalg til kvinnens. Valen & Katz fant i 1957 at: "when women marry they tend to move from their attachment to the Liberal Party and Christian People's Party to the Labor Party. They probably assume the party preference of their husbands" (Valen & Katz 1964: 156). I valgundersøkelsene er det bare to ganger blitt stilt spørsmål om ektfellens partivalg, nemlig i 1957 og i 1985. På bakgrunn av de relativt store omveltninger vi har vært gjennom i disse 28 årene, særlig med hensyn til likestilling mellom kvinner og menn, er det rimelig å vente at andelen kvinner som stemmer på samme parti som ektemannen har sunket. Et metodologisk problem her er om vi kan stole på rapporteringen av ektefelles stemmegiving. I enkelte tilfeller vet intervjupersonen ikke hva ektefellen har stemt. I andre tilfeller tror man at man vet det, men det er ikke sikkert at denne antakelsen er korrekt. Det er mulig at vi får en overrapportering av sammenfallende partivalg, ettersom vi ikke har hatt tilgang til direkte informasjon fra intervjupersonenes ektefeller. Ettersom spørsmålet er stilt på samme måte i de to valgene, er det likevel rimelig å tro at vi i hvert fall kan sammenligne målingene i 1957 og 1985.

Spørsmålet er om dette kan være en forklaring på at kvinner har endret partipreferanse fra borgerlig til sosialistisk i de senere år. Er det i mindre grad tilfelle at ektefeller stemmer på samme parti i 1985 enn de gjorde i 1957? Tabell 12.4 viser i hvilken grad intervjupersonen oppgir at ektefellen har stemt på samme parti som en selv.[18]

Tabell 12.4. Andel som oppgir å ha stemt på samme parti som ektefellen. 1957 og 1985

	1957			1985		
Eget parti	Menn	Kvinner	Diff.	Menn	Kvinner	Diff.
A	84	91	-7	96	93	+3
KrF	78	51	+24	96	63	+33
Bp/Sp	85	97	-12	70	80	-10
H	76	91	-15	82	87	-5
Alle	82	85	-3	83	81	+2

[18] De som er usikre på hvilket parti ektefellen stemte på, er holdt utenfor i tabellen.

Det mest interessante i tabellen er at prosentandelen som sier at ektefellen stemte på samme parti ikke er gått vesentlig tilbake fra 1957 til 1985. Fortsatt sier over 80 prosent at ektefellen stemmer på samme parti.[19] Derimot er det visse variasjoner mellom partiene og mellom kvinner og menn. I de fleste partiene er det flere kvinner enn menn som sier at de stemmer på samme parti som ektefellen. Unntaket er Kristelig Folkepartis velgere. Både i 1957 og i 1985 er det relativt mange kvinnelige KrF-velgere som oppgir at de stemte på et annet parti enn ektefellen. Når det derimot gjelder mannlige KrF-velgere, sier nesten alle at ektefellen også stemte Kristelig Folkeparti. På mange måter får vi bekreftet at det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret fortsatt gjelder forholdet mellom ektefellers partivalg. Det har skjedd forbausende små endringer i dette mønsteret de siste 30 årene. Dette synes å stå i motsetning til funn fra f.eks. Danmark om at det er tendenser til at kvinner ikke følger mannens partivalg i så høy grad som tidligere (Goul Andersen 1984: 285-286). Det er rimelig å vente at det er forskjeller mellom unge og eldre i denne forbindelse. En nærmere undersøkelse viser imidlertid at selv om yngre velgere under 30 år i mindre grad enn eldre sier at de stemmer på samme parti som ektefellen, er forskjellene mellom kvinner og menn i yngre aldersgrupper ubetydelige. For Arbeiderpartiets vedkommende sier 89 prosent av kvinnene under 30 år i 1985 at de stemte på samme parti som ektefellen. Selv om hele 96 prosent av mannlige A-velgere i samme aldersgruppe sier at de stemte på samme parti som ektefellen, er nivået likevel relativt høyt for unge kvinner.[20] En nærmere analyse av betydningen av ektefellenes sosiale status eller klasseposisjoner (ikke tatt med her), viser at mannens klasse eller status spiller større rolle for den kvinnelige ektefellens partivalg enn omvendt. Dette stemmer overens med svenske funn (Holmberg 1981: 316-321).

Vi har nå analysert sammenhengen mellom stemmegiving og kjønn ut fra en rekke forhold som berører individuelle forhold, sosial status og familiesituasjon. En annen type faktorer som kan tenkes å påvirke partipreferansene, gjelder holdninger til stridsspørsmål som berører forholdet mellom kvinner og menn på en spesiell måte, eller som var spesielt oppe i den politiske debatt i forbindelse med valget.

Bevisstgjøring, ideologi og stridsspørsmål

I tilknytning til den politiske bevisstgjøring som har funnet sted i forbindelse med kvinnebevegelsen, er det flere saksområder som er kommet i fokus. Det gjelder blant annet synet på likestillingspolitikken. I 1985 stilte vi følgende spørsmål:

> "I de senere år er det lagt vekt på å skape likestilling mellom kvinner og menn. Vil du si at likestillingspolitikken bør føres videre, er den ført langt nok, er den ført for langt, eller har du ingen mening om denne saken?" (Spm. 55, 1985.)

---

[19] En norsk Gallupundersøkelse i 1947 viste for øvrig at 89 prosent av de som var gift stemte på samme parti som ektefellen (jf. Dahlerup 1984: 265).

[20] Som nevnt kan det være metodologiske problemer i disse målingene. I enkelte tilfeller vet ikke den ene ektefellen hva den andre har stemt, i andre tilfeller kan det skje en mer eller mindre bevisst forskyvning i retning av eget partivalg. Det er likevel ingen grunn til å tro at slike forhold spiller en større rolle i denne undersøkelsen enn i andre undersøkelser.

I tabell 12.5 viser vi andelen som ønsker at likestillingen bør føres videre, fordelt på kvinner og menn. I tillegg tar vi med de som er positive til barnehageutbygging. Spørsmålet var formet som et forslag om "å bygge flere barnehager" (spm. 46a/1985). Videre de som er enige i at "kvinner bør utgjøre halvparten av medlemmene i offentlige styrer og råd" (spm. 68b/1985). Det siste spørsmål i tabellen gjelder andelen som går inn for selvbestemt abort (spm. 20/1985).

Tabell 12.5. Andel positive til likestilling, barnehageutbygging, kjønnskvotering og selvbestemt abort. Tall for kjønn og alder. 1985

	-30 år		31-50 år		51- år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Likestilling	51	60	63	61	55	45
Barnehageutbygging	81	91	74	77	58	60
Kjønnskvotering	55	70	50	68	57	59
Selvbestemt abort	57	61	59	56	44	34

De mest konsistente forskjellene mellom kvinner og menn finner vi i synet på kvotering ("halvparten kvinner i offentlige styrer og råd"). Når det derimot gjelder likestilling og abort, går utslagene i motsatt retning i den yngste og eldste aldersgruppen. Tabellen dokumenterer likevel at det er betydelige forskjeller i synet på disse stridsspørsmålene mellom kvinner og menn.

Spørsmålet gjelder nå sammenhengen mellom holdning til disse stridsspørsmålene og stemmegiving. Er det slik at kvinners og menns valgatferd varierer systematisk med holdning til likestilling, kvotering osv.?

I tabell 12.6 viser vi oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti etter positiv eller negativ holdning til de samme saker som vi har sett på ovenfor.

Det er noe større forskjell mellom kvinners og menns oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti blant de som er negative til likestilling og negative til kjønnskvotering. Når det gjelder synet på abort, er kjønnsdifferansene like store uansett standpunkt. Mest markert er kanskje utslagene for spørsmålet om kvotering. Det er ikke tale om store forskjeller, men blant de som er negative til likestilling, kvotering og barnehageutbygging er det betydelig lavere oppslutning om Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet enn blant de som er positivt innstilt. Vi ser imidlertid at holdninger til disse spørsmålene spiller en viktig rolle for oppslutningen om de to partiene. Ser vi på holdning til abort, er det en meget sterk tendens til at oppslutningen om sosialistpartiene øker jo mer liberalt standpunkt kvinnene har i denne saken. Utslagene er sterkere for kvinner enn for menn.

Tabell 12.6. Andel kvinner og menn som stemmer sosialistisk, etter holdning til likestilling, barnehager, kjønnskvotering og abort. 1985

		Menn	Kvinner	Differanse
Holdning til likestilling	Positiv	48	52	-4
	Negativ	33	40	-7
Holdning til at det bygges flere barnehager	Positiv	45	49	-4
	Negativ	29	32	-3
Holdning til at kvinner skal utgjøre halvparten av off. råd	Positiv	53	52	+1
	Negativ	26	31	-5
Holdning til abort	Selvbestemt abort	48	55	-7
	Sosiale og medisinske indikasjoner	37	44	-7
	Medisinske indikasjoner	27	33	-6
	Aldri abort	-[1]	36	-

[1] For få personer til å beregne prosent.

Valgkampens viktigste tema

Et annet viktig spørsmål er om kvinner og menn reagerer likt på de temaer som dominerer den aktuelle valgkamp. I 1985 var det et overveldende flertall av velgerne som sa at helse- og sosialomsorg var viktigst i valgkampen. Vi har tidligere vist at flere kvinner enn menn sa at dette spørsmålet var viktigst (jf. kapittel 3). Dette spørsmålet spiller imidlertid ingen rolle for forskjellene mellom kvinners og menns oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti slik tabell 12.7 viser.

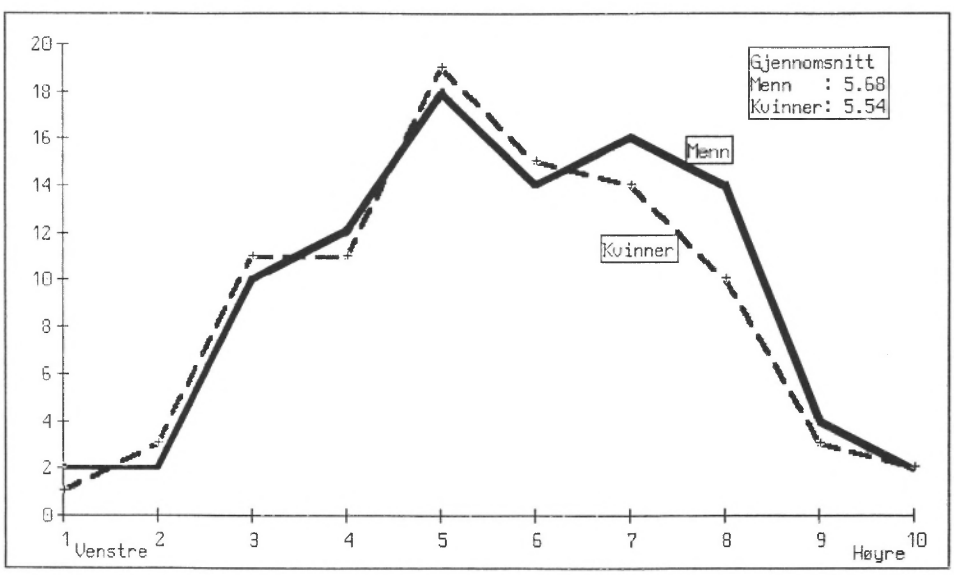
Tabell 12.7. Oppslutning blant kvinner og menn om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, etter helse-/sosialomsorg som viktigste sak. 1985

	Menn	Kvinner	Differanse
Helse-/sosialomsorg nevnt	54	54	0
Ikke nevnt	29	35	-6

Det å være mest opptatt av helse- og sosialomsorg trekker som vi ser oppslutningen om de to sosialistiske partiene sterkt opp. Utslaget er en del større for menn enn for kvinner. Det betyr at selv om prosentandelen sosialiststemmer er like stor for kvinner og menn blant de som nevner helse- og sosialomsorg, er det flere kvinner enn menn som stemmer sosialistisk blant de som ikke er opptatt av denne type spørsmål. Konklusjonen er at det ikke er engasjement i helse- og sosialpolitikken som i første rekke gjør at kvinner i større grad enn menn stemmer sosialistisk. Men det at flere kvinner enn menn er opptatt av disse spørsmålene bidrar likevel til å øke kjønnsforskjellene i partivalget.

Til nå har vi vært mest opptatt av holdninger til enkeltspørsmål. Hva med forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder ideologisk orientering? En dominerende ideologisk dimensjon i forbindelse med partivalg har lenge vært høyre-venstreorientering. Selv om vi har vist at oppslutningen om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti varierer relativt sterkt med holdning til stridsspørsmål, kan det likevel tenkes at f.eks. høyre-venstreposisjon korrelerer med holdninger til disse spørsmålene. Først gjelder det imidlertid spørsmålet om høyre-venstreorientering kan forklare forskjellene mellom kvinners og menns oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Er kvinner mer venstreorienterte enn menn? Summerer vi prosentandelen av velgerne som plasserer seg til venstre for sentrum på høyre-venstreskalaen, finner vi at 48 prosent av mennene mot 52 prosent av kvinnene gjør det (jf. kapittel 2). Med andre ord er det en viss overvekt av kvinner som plasserer seg til venstre, men forskjellene er ikke store. Figur 12.6 viser at kvinner og menn i meget stor grad fordeler seg på samme måte langs høyre-venstreskalaen.

Figur 12.6. Plassering på høyre-venstreskalaen, etter kjønn. 1985

Det er en noe større andel menn enn kvinner som plasserer seg på høyresiden av skalaen. På den annen side er det flere kvinner enn menn som ikke vil eller kan plassere seg på skalaen.[21] Det at kvinner, og spesielt yngre kvinner, er noe mer venstreorienterte enn menn kan spille en rolle for deres oppslutning om de sosialistiske partiene, men det er ikke snakk om dramatiske utslag. Hovedpoenget er at kvinnene i liten grad skiller seg fra menn når det gjelder høyre-venstreplassering. I den etterfølgende analysen vil det likevel være et poeng å kontrollere for velgernes posisjon på denne skalaen.

Det store spørsmål er hvilken rolle strukturelle og ideologiske forhold spiller når vi ser alle disse faktorene samlet. I neste avsnitt skal vi gå løs på en multivariat analyse der vi trekker inn både sosial bakgrunn og status, familiesituasjon, holdninger og ideologisk orientering. Vi har berørt svært mange forskjellige aspekter med henblikk på å forklare Arbeiderpartiets og Sosialistisk Venstrepartis sterke stilling blant kvinnene. For oversiktens skyld vil vi arbeide videre med en noe forenklet modell. Det betyr at vi ikke tar med alle de variable som vi har sett på tidligere i kapitlet. Det gjelder blant annet ektefellens stemmegiving.

Multivariat analyse av sosialistisk stemmegiving

Vi kan stille opp en rekke forskjellige modeller eller forklaringstyper. Dels er det forklaringer knyttet til (lav) status i arbeidsmarkedet, dels tilknytning til offentlig kontra privat sektor, dels generasjonsbaserte prioriteringer knyttet til utdanning, dels omsorg for barn, deltidsarbeid, familiesituasjon (sivilstand), og holdning til aktuelle stridsspørsmål og ideologi. Mange av problemstillingene i forbindelse med politiske kjønnsforskjeller er knyttet til arbeidslivet. Vi har derfor valgt å presentere en multivariat analyse der vi bare tar med den yrkesaktive del av befolkningen, men vel å merke også de som har deltidsarbeid (jf. Dahlerup 1984: 260). Analysen er kjørt som en blokkvis regresjon, men vi presenterer her bare to blokker. Først alle variable unntatt høyre-venstreplassering, og dernest en blokk som også inkluderer denne variabelen.[22]

Vi skal først kommentere resultatene fra blokk 1. For kvinner ser vi at lav status, dvs. å være arbeider, lavere funksjonær, ha lav inntekt og lav utdanning, trekker i retning av å stemme sosialistisk. For menn er det derimot bare yrke arbeider og utdanning som er utsagnskraftig av disse variablene. Vi ser videre at det å være arbeider i større grad fører til sosialistisk stemmegiving for kvinner enn det gjør for menn. Tabellen viser derfor at lav sosial status i sterkere grad trekker i sosialistisk retning for kvinner enn det gjør for menn. Offentlig sektortilknytning er ikke utsagnskraftig for kvinnenes vedkommende, mens det øker oppslutningen om sosialistpartiene blant menn. Arbeidstidens lengde spiller derimot ingen rolle verken for kvinner eller menn. Det å ha omsorg for hjemmeværende barn er kun utsagnskraftig for menn. Menn med hjemmeværende barn stemmer i mindre grad på sosialistiske partier enn andre. Det å være skilt eller separert trekker noe overraskende kvinner bort fra å stemme sosialistisk. Holdning til abort, likestilling osv. slår ut i forventet retning, men det er bare selvbestemt abort som slår ut for begge kjønn.

[21] 11 prosent av kvinnene og 6 prosent av mennene.
[22] Koeffisientene i tabell 12.8 er ustandardiserte regresjonskoeffisienter.

Holdning til barnehager og kjønnskvotering er utsagnskraftig bare for menn, og holdning til likestilling slår bare ut for kvinner. Det å være opptatt av helse- og sosialpolitikk som viktigste sak, spiller derimot en meget sentral rolle både for menns og kvinners tendens til å stemme sosialistisk, men det forklarer ikke forskjellene dem i mellom.

Tabell 12.8. Multivariat analyse av oppslutning om Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti, separat for kvinner og menn. 1985

Variabel	Kvinner		Menn	
	Blokk 1 b	Blokk 2 b	Blokk 1 b	Blokk 2 b
Arbeider	0,24*	0,09	0,11*	0,03
Lavere funksjonær	0,15*	0,08	-0,00	-0,03
Høy inntekt	-0,06*	-0,03*	0,00	0,01
Off. sektor	0,03	-0,06	0,12*	0,03
Høy alder	0,04	0,03*	-0,01	-0,01
Høy utdanning	-0,08*	-0,08*	-0,09*	-0,08*
Arbeidstid 21-39 t	0,05	0,04	0,09	0,06
Arbeidstid -20 t	-0,08	-0,01	-0,05	-0,03
Barneomsorg	0,07	0,06	-0,09*	-0,08*
Skilt/separert	-0,24*	-0,02	-0,17	-0,26*
Selvbest. abort	0,22*	0,18*	0,13*	0,08*
Mot barnehageutb.	-0,01	-0,00	-0,07*	-0,05*
Mot mer likestilling	-0,11*	-0,00	-0,04	0,02
Mot kvotering	-0,03	0,02	-0,06*	-0,02
Helse viktigst	0,25*	0,17*	0,30*	0,17*
Høyreorientert		-0,17*		-0,14*
R^2	0,249	0,599	0,370	0,602

Merk: Koeffisienter merket med * er signifikante på 5 prosentsnivå.

Går vi videre til blokk 2, ser vi at høyre-venstreorientering spiller en avgjørende rolle både for kvinner og menn. Den forklarte varians blir fordoblet når vi inkluderer denne variabelen.[23] Når vi kontrollerer for høyre-venstreplassering, forsvinner den direkte effekt av en rekke av variablene som var utsagnskraftige i blokk 1.[24] Effekten av sosial status blir for eksempel sterkt redusert. For kvinner er det bare inntekt og utdanning som fortsatt er utsagnskraftige, mens det for menn bare gjelder

[23] Man skal imidlertid være noe varsom med tolkninger av R^2 når man som her foretar en regresjonsanalyse med en dikotom avhengig variabel.

[24] Det kan innvendes at høyre-venstreskalaen er for nært knyttet til partivalget til at den kan betraktes som en selvstendig forklaringsvariabel. Vi mener dette ikke er en tungtveiende innvending, blant annet fordi validering av høyre-venstreskalaen ved hjelp av andre indikatorer, viser meget godt resultat (jf. figur 4.5, kapittel 4). For å være på den sikre siden har vi likevel gjennomført den samme analysen som ovenfor med unntak av at høyre-venstreskalaen er skiftet ut med den tidligere beskrevne ideologiske offentlig-privat dimensjonen. Rent teknisk benytter vi faktorskårene som utgangspunkt for en egen variabel. Resultatet blir det samme som ved å bruke høyre-venstreskalaen.

utdanning. Effekten av sektortilknytning for menn forsvinner i kontrollen for høyre-venstreorientering. Av holdningsspørsmålene holder abortstandpunkt fortsatt stand både for kvinner og menn, og for menn også holdning til barnehageutbygging. Opptatthet av helse- og sosialpolitikk er utsagnskraftig selv når vi tar hensyn til høyre-venstreplassering. Det "ønskelige" i en analyse som dette, ville være å vise til variable som f.eks. spiller en viktig rolle for kvinner, men ikke for menn. Analysen viser imidlertid at mønsteret er forbausende likt både for kvinner og menn. Når det gjelder sosiale bakgrunnsforhold, synes disse likevel å spille en større rolle for kvinner enn for menn. Kvinnenes tilslutning til Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti ved valget i 1985 var betinget av (lav) sosial status, men ideologisk venstreposisjon og oppslutning om selvbestemt abort spilte også inn. Det er interessant at en tradisjonell ideologisk motsetning som høyre-venstreorientering også slår sterkt ut for kvinner. Alder spiller ingen direkte rolle verken for kvinner eller menn før kontrollen for høyre-venstreposisjon. Etter denne kontrollen, slår derimot alder noe ut for kvinner, og da slik at eldre kvinner stemmer sosialistisk. Utslagene er imidlertid for små til at de kan tillegges særlig vekt.

Det er tydelig at spørsmålet om kvinnenes venstredreining ikke kan baseres på enfaktorsforklaringer, men må ses i sammenheng med en rekke forskjellige forhold. Det gjelder både sosial status, utdanning og delvis også familiesituasjon, holdning til likestilling og ideologisk posisjon. Det er ikke tale om dyptgripende forskjeller i mønsteret for kvinner og menn. På denne bakgrunn kan det være grunn til å reise spørsmål om hvilken betydning kjønn egentlig hadde som politisk skillelinje ved valget i 1985.

Utgjør kjønn en ny politisk skillelinje?

Spørsmålet om kjønn som en ny skillelinje har interesse langt utover valget i 1985. Hvis det er slik at kvinner har andre politiske prioriteringer og partipreferanser enn menn, uansett individuelle særtrekk, må blant annet partiene forholde seg til dette i tiden framover på en helt annet måte enn tidligere. Det kan bety at kvinnepolitiske spørsmål tillegges større vekt enn før (Klein 1984: 140). En måte å undersøke betydningen av kjønn, er å inkludere kjønn i den multivariate analysen, i stedet for å gjennomføre analysene separat for kvinner og menn. Vi tar ikke plass til å vise disse analysene her, men resultatene av en slik analyse er entydige. Kjønn er ikke utsagnskraftig når vi kontrollerer for sosial status og øvrige forklaringsvariable.[25] Utdanning spiller en viktigere rolle for stemmegivingen enn kjønn. Dette gjelder alle aldersgrupper sett under ett. Ettersom vi har vist at det særlig er blant ungdom vi finner kjønnsforskjeller, har vi også kjørt analysen bare for aldersgruppen under 30 år. Heller ikke blant de under 30 år holder kjønn stand mot kontroller for status, holdninger og ideologi. Den største forskjellen mellom de yngste velgerne og de andre, er at lav status betyr mer for sosialistisk stemmegiving i eldre aldersgrupper enn i yngre. Dette er for øvrig fullt i samsvar med sentrale funn i valgforskningen i de senere år (jf. kapittel 10).

[25] Dette gjelder både når vi ser på oppslutning om Arbeiderpartiet alene og Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti samlet.

Forestillingen om "sosialt kjønn" legger hovedvekten på at det er kvinnenes lavstatusposisjon i arbeids- og samfunnsliv som først og fremst danner utgangspunkt for systematiske forskjeller mellom kvinner og menn. Langt på vei bekrefter vår analyse at lav status spiller en viktig rolle for kvinnenes oppslutning om sosialistpartiene. Det synes imidlertid som om sosial status spiller en mindre rolle for de yngre kvinnene enn for de eldre. Unntaket er utdanning, der lav utdanning trekker i sosialistisk retning både for unge og eldre.

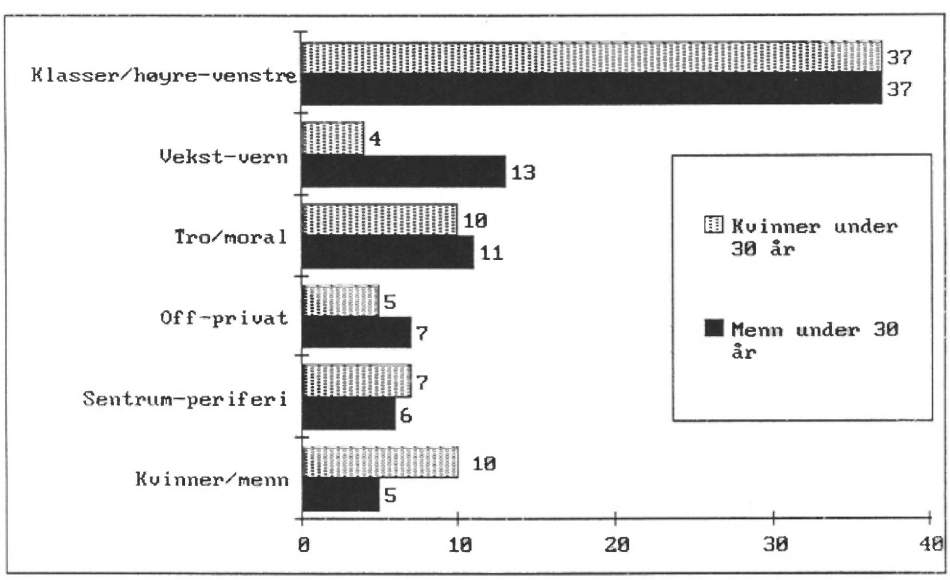
Vi så tidligere i dette kapitlet at det var en meget stor andel også av yngre kvinner som ikke så forskjell på partiene i saker som berører forholdet mellom kvinner og menn. Dette viser at denne motsetningen, for en betydelig andel av velgerne, ikke spiller noen rolle for konkurransen mellom de eksisterende partier.

En tredje måte å undersøke betydningen av motsetninger mellom kvinner og menn som politisk skillelinje, er å spørre direkte om hvilke motsetninger den enkelte mener er viktigst. I 1985-undersøkelsen ble spørsmålet stilt slik:

"En rekke motsetninger eller brytninger kommer til uttrykk i det politiske liv. Vi vil gjerne vite hvordan du ser på noen slike motsetninger. Kan du si hvilken av motsetningene på dette kortet du personlig mener er viktigst?"

Spørsmålet gjelder altså ikke hva de spurte tror er mest viktig i samfunnet under ett, men hva de selv legger mest vekt på. Figur 12.7 viser andelen av kvinner og menn under 30 år som mener at de respektive motsetningene er viktigst. Vi holder oss til denne aldersgruppen nettopp for å kartlegge situasjonen der vi burde vente størst gjennomslag for nye politiske konfliktlinjer.

Figur 12.7. Viktigste politiske motsetninger blant kvinner og menn under 30 år. 1985

Vi har i figuren slått sammen motsetninger mellom sosiale klasser og grupper og mellom den politiske høyre- og venstresiden. Dette er den overlegent viktigste motsetningen både for kvinner og menn i den yngste aldersgruppen. Noe overraskende er det flere som sier at denne motsetningen er viktigst blant de under 30 år enn det er i andre aldersgrupper. Hovedpoenget i denne sammenhengen er at motsetningen mellom kvinner og menn ikke skiller seg ut fra de andre motsetningene i betydning. Riktignok er det dobbelt så mange unge kvinner som unge menn som sier at kjønnsmotsetningen er viktigst, men det er like mange unge kvinner som sier at motsetninger i synet på kristen tro og moral spiller størst rolle.[26]

Oppsummering og diskusjon

1. Tilknytning til offentlig sektor forklarer ikke hvorfor kvinner i større grad enn menn stemmer sosialistisk. Kvinnenes venstredreining er i betydelig grad et lavstatusfenomen. Det gjelder både for yrke, inntekt og særlig utdanning.

2. Høyre-venstreposisjon betyr mer for både kvinners og menns oppslutning om sosialistpartiene enn sektor, status og holdninger til stridsspørsmål.

3. Folk oppgir fortsatt i stor grad at ektefellen stemmer på samme parti som dem selv. Det har skjedd små forandringer siden 1957.

4. Motsetningen mellom kvinner og menn spiller en underordnet rolle som politisk skillelinje for begge kjønn. Dette gjelder også de yngre kvinnene.

I innledningen til dette kapitlet tok vi utgangspunkt i kvinnenes forhold til produksjonen, reproduksjonen og den politiske bevisstgjøring for å forklare kjønnsforskjellene i stemmegiving. Analysen viser at elementer fra alle disse tre områdene spiller en rolle for kvinnenes oppslutning om sosialistpartiene. Det ser likevel ut til at sosiale strukturforhold (produksjonen) og politiske stridsspørsmål (bevisstgjøring) spiller større rolle enn familiesituasjon, privatliv og omsorg for barn (reproduksjonen). Kvinnenes venstredreining kan i betydelig grad knyttes til lav sosial status ("sosialt kjønn"). Sektortilknytning spiller mindre rolle enn det man ofte har gått ut fra. Når det gjelder ideologisk bevisstgjøring, er det viktig å ta med i bildet den politiske mobilisering spesielt av kvinner som har foregått de senere år. Abortsaken har spilt en sentral rolle i denne forbindelse. Ved stortingsvalget i 1985 førte oppmerksomheten rundt helse- og sosialpolitikken til at både kvinner og menn i stor grad sluttet opp om sosialistpartiene, men som sak var kvinner likevel mer opptatt av dette enn menn.

[26] I aldersgruppen 31-50 år er det faktisk flere kvinner som sier at tro/moral er viktigst (12 prosent) enn det er som sier at motsetningen mellom kvinner og menn er viktigst (8 prosent).

Det er lite belegg i våre data for påstander om at kjønn er blitt en politisk skillelinje på linje med andre sentrale konflikter i det politiske system. Selv blant de yngste kvinnene spiller kjønn en underordnet rolle i forhold til tradisjonelle konflikter knyttet til høyre-venstre-aksen. Dette utelukker selvsagt ikke at kjønn kan komme til å spille en større rolle for partivalget i tiden framover. Selv om analysen har vist at kvinnenes venstredreining følger et relativt sammensatt mønster, er det interessant å merke seg at gapet mellom kvinners og menns stemmegiving holdt seg på samme nivå ved kommune- og fylkestingsvalgene i 1987, i hvert fall blant de yngste velgerne. Dette kan tyde på at kjønn etter hvert kan spille en viktigere rolle også for partivalget enn det har gjort til nå, og at vi ikke bare har å gjøre med en potensiell politisk konfliktlinje slik Martinussen (1975: 558) har antydet.

Litteratur

Bjørklund 1986
Tor Bjørklund: "Kvinners og menns partipreferanse", Tidsskrift for samfunnsforskning, bd.27: 417-443.

Dahlerup 1984
Drude Dahlerup: "Kvinderne - en ny vælgergruppe?" i Elklit & Tonsgaard (red.): Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik, Forlaget Politica, Århus.

Duverger 1955
Maurice Duverger: The political role of women, UNESCO, Paris.

Gilljam & Nilsson 1985
Mikael Gilljam och Lennart Nilsson: "Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn - två förklaringsansatser", Statsvetenskaplig Tidsskrift, nr.2: 123-139.

Goul Andersen 1984
Jørgen Goul Andersen: Kvinder og politik, Politica, Århus.

Hernes 1982
Helga Maria Hernes: Staten - Kvinner ingen adgang?, Universitetsforlaget, Oslo.

Hernes 1984
Helga Hernes: "The Transition from Private to Public Dependence" in H. Holter: Patriarchy in a Welfare Society, Universitetsforlaget, Oslo.

Holmberg 1981
Søren Holmberg: Svenska väljare, Liber Förlag, Stockholm.

Klein 1984
Ethel Klein: Gender Politics. From Consciousness to Mass Politics, Harvard University Press, Cambridge.

Knutsen 1986
Oddbjørn Knutsen: "Offentlig ansatte: Mulige årsaker til partipolitisk særpreg", Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, nr.4: 21-44.

Listhaug et al. 1985
Ola Listhaug, Arthur H. Miller and Henry Valen: "The Gender Gap in Norwegian Voting Behaviour", Scandinavian Political Studies, vol.8, no.3, 187: 206.

Martinussen 1975
Willy Martinussen: "Politiske skillelinjer og politisk deltakelse" i N. Rogoff Ramsøy og M. Vaa (red.): Det norske samfunn, bd. 2 Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, s. 543-580

Miller 1983
Arthur H. Miller: "The Emerging Gender Gap in American Elections", Election Politics, 1: 7-12.

Miller 1986
Arthur H. Miller: "Gender Politics in the United States", Report #20, Department of Political Science, The University of Iowa. Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Gøteborg, 1-6 April.

Miller 1988
Arthur H. Miller: "Gender and the Vote:1984" i Carol M. Mueller (ed.): The Politics of the Gender Gap. The Social Construction of Political Influence: 258-282, Sage Publications, Newbury Park, Beverly Hills, London, New Dehli.

Mueller 1988
Carol M. Mueller (ed.): The Politics of the Gender Gap. The Social Construction of Political Influence, Sage Publications, Newbury Park, Beverly Hills, London, New Dehli.

Norris 1988
Pippa Norris: "The Gender Gap: A Cross-National Trend?" in Carol M. Mueller (ed.): The Politics of the Gender Gap. The Social Construction of Political Influence, Sage Publications, Newbury Park, Beverly Hills, London, New Dehli.

Skjeie 1987
Hege Skjeie: Kjønnsforskjeller i partipreferanser - Hvordan forklares de? Arbeidsnotat nr. 6, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Skrede 1986
Kari Skrede: "Gifte kvinner i arbeidslivet" i Lars Allden, Natalie Rogoff Ramsøy og Mariken Vaa (red.): Det norske samfunn, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Tarschys 1978
D. Tarschys: Den offentliga revolutionen, Liber Förlag, Stockholm.

Valen & Katz 1964
Henry Valen and Daniel Katz: Political Parties in Norway, Universitetsforlaget, Oslo.

Valen & Aardal 1983
Henry Valen og Bernt Aardal: Et valg i perspektiv. En studie av Stortingsvalget i 1981, Samfunnsøkonomiske studier 54, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

13. TILLIT TIL PARTIER OG POLITISKE LEDERE

Ordet "politikerforakt" er blitt et standarduttrykk i norsk politisk debatt i de siste par årene. Det blir hevdet at partier og politikere er uansvarlige i bruken av offentlige midler, at de er lite handlekraftige, at de mangler kontakt med sine velgere (grasrota), og dessuten at de er opportunistiske i den betydning at de gir fagre løfter for å vinne stemmer, men gjør lite for å innfri løftene. Som et resultat er velgernes følelser i forhold til de styrende preget av mistillit og forakt.

Budskapet om den manglende tillit til partier og ledere blir nesten daglig formidlet gjennom massemediene. Konkrete politiske begivenheter er blitt trukket fram for å belyse påstandene. Et typisk eksempel er den såkalte "garasjesaken" fra høsten 1988, da Stortinget vedtok å bygge en garasje under stortingsbygningen til bruk for representanter og stab. Det hersket neppe tvil om behovet for parkeringsplassen. Likevel utløste vedtaket en storm av protester ut fra den betraktning at Stortinget ikke burde tilgodese seg selv med et kostbart byggeprosjekt i en tid da landets økonomi krevde innskrenkninger på alle kanter. Det går som en rød tråd gjennom kritikken at politikerne bruker sin makt til å mele sin egen kake. Det gjelder for eksempel lønnsforhøyelse til stortingsrepresentanter og medlemmer av regjeringen, stortingsrepresentantene reiser for meget, det er i strid med likhetsprinsippet når kvinnelige statsråder blir prioritert ved tildeling av barnehageplasser. Uttrykket "skandale" er blitt en gjenganger i middagsavisenes beskrivelser av tilstandene på politisk ledernivå. Selv om det er delte meninger om de fleste saker som kjøres fram, har den kritiske holdning til politikere og partier fått betydelig gjennomslag også i den øvrige presse, samt i radio og fjernsyn.

Det er selvsagt ikke noe nytt at institusjoner og ledere må tåle offentlighetens søkelys. Det bemerkelsesverdige er den sterke oppblomstringen og den skarpe form som kritikken har fått i senere år, særlig siden 1985. En rimelig forklaring på denne trenden finner man i medienes endrede karakter og i den nye pågående journalistikk (Ranney 1983). Det gjelder ikke minst den sterkt personlige form som kritikken har fått. Det er blitt tøffere å være politiker.

Det spørsmål man sitter igjen med, gjelder grunnlaget for kritikken. Er påstanden riktig om velgernes svekkede tillit til partier og ledere? - Vi skal ikke ta opp problemkomplekset om politisk tillit i sin fulle bredde. Men vi vil prøve å demonstrere endringer over tid og bruker data fra valgforskningsprogrammet fra 1973-1985, samt en meningsmåling (MMI) offentliggjort i Bergens Tidende (29. juli 1987). Tre typer av spørsmål vil bli lagt til grunn: (1) Tillit til systemet, (2) Politisk kynisme og (3) Partiidentifikasjon.

Spørsmål om nedgang i tillit til politikere og partier har opptatt forskere over hele verden, og stort sett har de funnet en synkende kurve.[1] I den utstrekning det foreligger målinger med identiske spørsmål skal vi foreta sammenligningen mellom Norge og andre land.

Tillit

Det mest generelle spørsmål om politisk tillit har vært stilt i alle valgundersøkelser fra og med 1977: "Hvordan ser du på måten demokratiet virker på her i landet? Vil du si at du er meget fornøyd, ganske fornøyd, ikke særlig fornøyd, eller overhodet ikke fornøyd?" Svarfordelingen er presentert i tabell 13.1.

Tabell 13.1. Tilfredshet med demokratiet. Prosent. 1977-1987

	1977	1981	1985	Juni 1987
I alt	100	100	100	100
Meget fornøyd	26	20	25	19
Ganske fornøyd	57	68	64	65
Ikke særlig fornøyd	10	9	6	10
Overhodet ikke fornøyd	1	1	1	2
Vet-ikke	6	3	4	5
N	1 730	1 596	2 180	1 217

Et overveldende flertall har hele tiden erklært seg meget fornøyd eller ganske fornøyd. Tilfredsheten nådde et høydepunkt i 1985. Det er en viss nedgang fra 1985 til 1987, men utslaget er ikke sterkt.

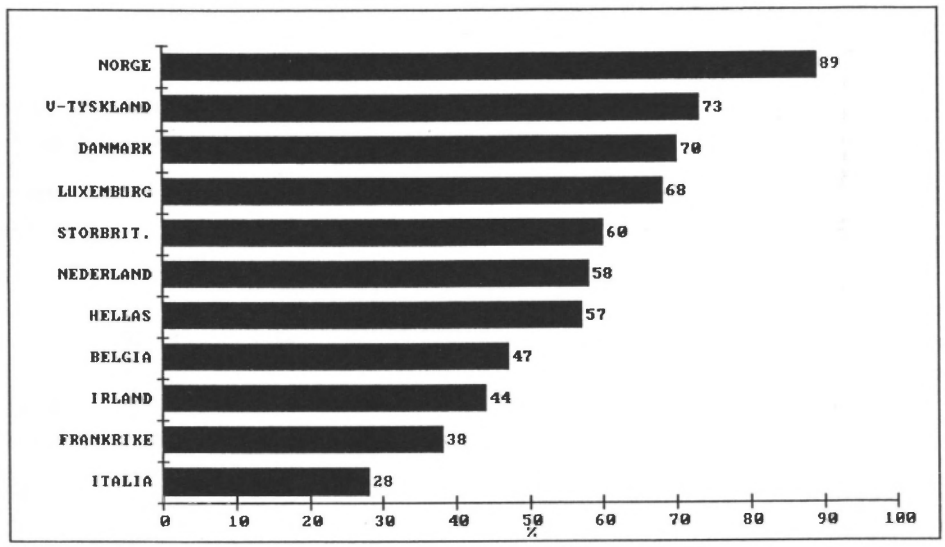
Spørsmålet om tilfredshet med demokratiet er hentet fra de regelmessige undersøkelser som blir foretatt innenfor De europeiske fellesskap (EF), det såkalte Eurobarometret. Sammenlignet med EF-landene er tilliten til systemet høy i Norge. I figur 13.1 er de norske data for 1985 sammenlignet med Eurobarometrets tall for 1984. Tendensen har vært den samme så lenge målingene har foregått. Til tross for nedgang i 1987 (tabell 13.1) ligger Norge fortsatt et hestehode foran EF-landene.

Det motsatte av tillit er den direkte mistillit. I internasjonal fagsjargong går den under navnet "politisk kynisme".

---

[1] Interesserte henvises til: Gamsom, W. A. Power and Discontent. Homewood, Ill., The Dorsey Press, 1968. Lipset, S. M. and Schneider, W.: The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind. N.Y., The Free Press, 1983. Miller, A. H.: "Political Issues and Trust in Government" 1964-1970, American Political Science Review 1974(68):951-972.

Figur 13.1. Tilfredshet med demokratiet. Prosentandel som er helt tilfreds eller ganske tilfreds

Politisk kynisme

Tre spørsmål er brukt for å måle politisk kynisme:

1. "Mener du at de fleste av våre politikere er troverdige, at politikerne stort sett er troverdige, eller at få norske politikere er troverdige?"

2. "Føler du det slik at de fleste norske politikere er dyktige folk som vanligvis vet hva de foretar seg, eller tror du at mange av dem har lite kjennskap til de saker de er satt til å behandle?"

3. "Mener du at de som styrer, sløser bort en stor del av de pengene vi betaler i skatt, sløser de bort noe av dem, eller sløser de i virkeligheten bort svært lite av pengene?"

Materialet er presentert i tabell 13.2.

Tabell 13.2. Politisk kynisme

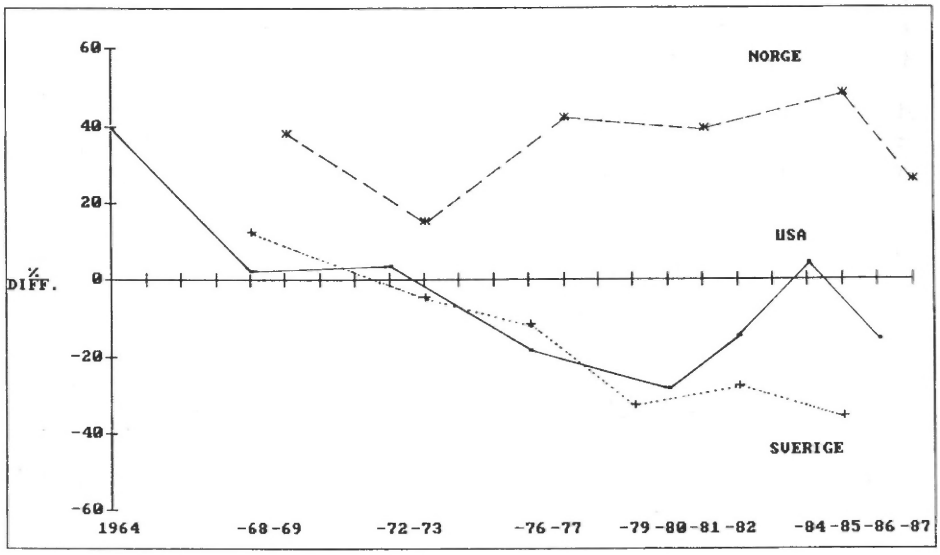
	1973	1977	1981	1985	1987
Sløsing med skattemidler					
I alt	100	100	100	100	100
Politikere sløser en god del	32	22	25	16	32
Noe	53	53	58	54	47
Svært lite	8	17	13	22	12
Vet-ikke	7	8	4	8	9
Politikernes troverdighet					
I alt	100	100	100	100	100
De fleste troverdige	26	33	30	31	25
Stort sett troverdige	52	52	56	54	52
Få troverdige	15	9	11	10	14
Vet-ikke	7	6	3	5	9
Ledernes dyktighet					
I alt	100	100	100	100	100
De fleste dyktige	55	67	68	68	55
Mange har lite kjennskap til sakene	32	26	27	27	35
Andre svar	5	-	-	-	-
Vet-ikke	8	7	5	5	10
N	1 225	1 730	1 596	2 180	1 217

Mønsteret er det samme for alle tre spørsmål: Mangelen på tillit (kynismen) er forholdsvis stor i 1973, under etterdønningene av EF-striden. Så skjer det en markert forbedring ved valget i 1977 da det blir etablert et nytt nivå som holder seg til og med 1985, men så avtar tilliten kraftig fram til 1987. Tabell 13.2 viser således at andelen som sier at politikerne sløser en god del med offentlige midler er blitt fordoblet fra 1985-1987. Det er også markert økning blant dem som sier at politikernes troverdighet er lav og at politikerne har lite kjennskap til de saker de steller med. I 1987 har det skjedd en svingning tilbake til nivået fra 1973. Tallene for de to årene er nesten identiske.

Spørsmålene vedrørende politisk kynisme ble utarbeidet ved Universitetet i Michigan i begynnelsen av 1960-årene, og de er brukt i omtrent identisk form i en rekke undersøkelser. På basis av disse spørsmålene har Arthur Miller og Ola Listhaug utarbeidet en indeks og studert utviklingen i USA, Norge og Sverige.[2] Fra deres arbeid har vi tatt figur 13.2, supplert med våre tall for 1987.

[2] Se A. H. Miller & O. Listhaug, Political Support in Norway and the United States. Paper presented at the Annual Meetings of the American Political Science Association, Washington D.C., Aug. 30 - Sept. 2, 1984, og A. H. Miller & O. Listhaug, Political Parties and Confidence in Government: Norway, Sweden and the United States. Paper presented at the Annual Meetings of the American Political Science Association, Chicago, September 1987. Kynismeindeksen har følgende form: For hvert av spørsmålene er lav tillit kodet som 1 og høy tillit som 0. Ved å addere skårene får man en indeks som går fra 0 (høy tillit) til 3 (lav tillit).

Figur 13.2. Tillit til politikerne

Generelt viser materialet at velgernes tillit er langt høyere i Norge enn i USA og Sverige. Men hver av de tre kurvene har sin egenart. Den sterke nedgangen i tillit i USA i 1960-årene faller sammen med protestene mot krigen i Vietnam. I Nixons første periode finner det sted en stabilisering, men fra 1972 er det igjen synkende kurve helt fram til 1980. Den sterke stigningen fra 1980-1984 støtter påstanden om at president Reagan gjenreiste amerikanernes selvtillit, men i hans andre presidentperiode har det atter vært et sterkt fall.

I Sverige har det vært en jevnt synkende kurve helt siden 1968 (jf. Holmberg og Gilljam 1987: 235-240). I Norge avtar tilliten markert fra 1969-1973.[3] Deretter skjer det en stigning fram til 1977 og et markert fall fra 1985-1987.

[3] Legg merke til at spørsmålene om politisk kynisme ikke ble stilt i 1969-undersøkelsen. Miller & Listhaug har estimert verdien for 1969 på grunnlag av andre spørsmål som ble stilt både i 1969 og 1973, og som viser høy korrelasjon med kynismespørsmålene (se Miller & Listhaug 1984: 53).

Kurvene i figur 13.2 som viser graden av tillit på bestemte tidspunkter, antyder stor stabilitet for Norges vedkommende fram til 1985. Som et supplement kan vi se på individuelle skiftninger i tilliten fra 1981-1985. Vi bruker panelmaterialet (jf. s. 19). I tabell 13.3 er velgerne inndelt i to grupper etter graden av tillit. Et overveldende flertall (77 prosent) gir uttrykk for høy tillit på begge tidspunkter, mens bare 4 prosent uttrykker konsekvent mistillit. Resten (omtrent 20 prosent) har skiftet. Hovedinntrykket er at tilliten til politikerne er grunnfestet blant norske velgere i første halvdel av 1980-årene.

Tabell 13.3. Endringer i tillit fra 1981-1985. Omfatter bare velgere som ble intervjuet på begge tidspunkter

		1981 Høy*	1981 Lav*
1985	Høy	77	13
	Lav	6	4

100 pst.

* Velgere som gav uttrykk for mistillit på ett eller flere av de tre spørsmålene om kynisme (s. 279) er klassifisert som "lav" i tillit, resten er "høy".

Partiidentifikasjon

De mål vi har brukt hittil gjelder velgernes tillit til systemet generelt. Vi går nå over til å se på graden av tilknytning til eget parti, eller "partiidentifikasjon". Begrepet er et typisk produkt av Michiganskolen i valgforskningen (Campbell et al. 1960, Budge et al. 1976). Velgernes følelse av tilknytning til et bestemt parti er naturligvis ikke ensbetydende med generell tillit til systemet, skjønt det er en viss statistisk sammenheng mellom de to fenomenene (Holmberg & Gilljam 1987: 239). "Partiidentifikasjon" hører likevel naturlig med i denne analysen, idet partiidentifikasjonen virker stabiliserende på det politiske atferdsmønster (Campbell et al. 1960, Butler & Stokes 1969, Valen & Katz 1964).

"Partiidentifikasjon" er målt med følgende spørsmål: "Mange føler seg som tilhengere av et bestemt parti, mens andre føler seg mer ubundet av partiene. Vil du si at du i alminnelighet tenker på deg selv som en høyremann (-kvinne), en arbeiderpartimann (-kvinne), SV-mann (-kvinne) osv. eller føler du deg ikke knyttet til noen av partiene?" De som indikerte tilknytning til et bestemt parti ble videre spurt: "Betrakter du deg som en sterkt overbevist tilhenger av ditt parti, eller er du ikke særlig sterkt overbevist?" Resultatet er presentert i tabell 13.4. Langtids-

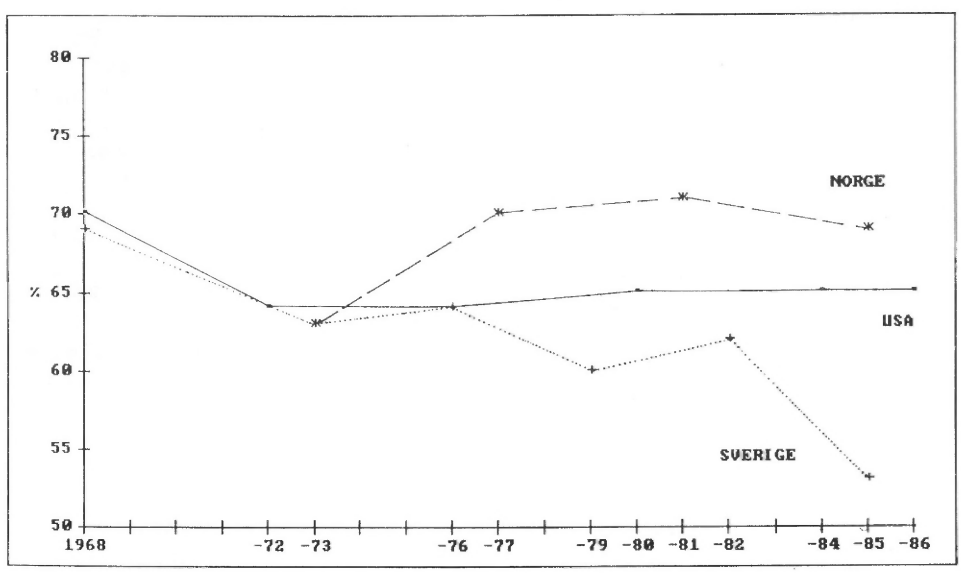
Tabell 13.4. Partiidentifikasjon 1973-1985. Prosent

	1973	1977	1981	1985
Total	100	100	100	100
Sterk	32	36	36	40
Svak	30	31	32	27
Ikke tilhenger	37	29	28	31
A-politisk	1	4	4	2
N	1 225	1 730	1 596	2 180

tendensen er den samme som i foregående tabeller. I 1973 var andelen av faste partitilhengere forholdsvis lav, og det er rimelig nok tatt i betraktning at valget dette året fant sted i skyggen av EF-striden som gjorde en betydelig andel av velgerskaren politisk hjemløs (Valen & Rokkan 1974, Gleditsch & Hellevik 1977). Men fra og med 1977 har andelen av tilhengere ligget på rundt 70 prosent.

Også her kan vi foreta en sammenligning med Sverige og USA, idet spørsmålsformuleringen er omtrent identisk i de tre landene. Materialet er vist i figur 13.3, som er lånt fra Miller og Listhaug (1987). Etter et markert fall i partiidentifikasjonen i de foregående år, er nivået omkring 1972-1973 omtrent likt i de tre landene. Fra da av har det vært stabilitet i USA. I Norge er det stigning fra 1973-1977 og deretter stabilitet. I Sverige har det vært betydelig nedgang, skjønt trenden har vært lite regelmessig (jf. Holmberg & Gilljam 1987: 242). Hovedresultatet er at siden midten av 1970-årene har partiidentifikasjonen ligget høyere i Norge enn i de to andre landene.

Figur 13.3. Partiidentifikasjon i Norge, Sverige og USA. Prosentandel som oppgir at de er faste partitilhengere

Politisk bakgrunn

De beskrevne tendensene peker blant norske velgere i samme retning: Tilliten til politikk og politikere var forholdsvis høy inntil 1985, men den falt betraktelig fra 1985-1987. Det kunne være interessant å gå nærmere inn på spørsmålet om bakgrunnsfaktorer som har bidratt til denne utviklingen. Men en oppsplitting av materialet etter sosial og demografisk bakgrunn tyder på en nokså jevn endring fra den ene gruppen til den annen. Derimot er utslagene høyst varierende innenfor ulike partier. I tabell 13.5 er velgerne inndelt etter oppgitt parti i 1985 og i juni 1987.

Tabell 13.5. Politisk tillit og parti. Indeksverdier for 1985 og juni 1987 (jf. figur 13.2)

	Parti oppgitt							
	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP	Total
1985	34	45	40	75	54	58	37	49
1987	6	38	29	49	37	27	-35	26
Diff.	28	7	11	26	17	31	72	23

På begge tidspunkter er tilliten lavest blant tilhengere av fløypartiene, Sosialistisk Venstreparti og Fremskrittspartiet. For de andre partienes vedkommende er det en forskjell mellom regjeringspartiene og opposisjon. Velgere som har sine partier ved makten er tilbøyelige til å være mindre negative i målinger av tillit (Holmberg & Gilljam 1987: 237). I 1985 er tilliten størst blant tilhengere av de tre koalisjonspartiene. I 1987 er tilliten forholdsvis høy blant arbeiderpartifolk. Men det er forskjellen mellom 1985-1987 som påkaller den største interesse i tabell 13.4. Der er nedgang i tillit innenfor alle partigrupper, men variasjonen mellom partiene er enorme. Forskjellen er minst for Arbeiderpartiets vedkommende, og det er ikke overraskende ettersom partiet har skiftet fra opposisjon til posisjon mellom de to målingene. Det suverent største skifte finner vi i Fremskrittspartiet. Dette partiet har samlet opp det meste av misnøyen. Materialet for 1987 ble innsamlet i dagene 1.-10. juni. På det tidspunkt var det stor spenning i det politiske miljø grunnet trusselen om regjeringskrise i forbindelse med landbruksoppgjøret. Mistillitsforslaget mot regjeringen Gro Harlem Brundtland ble nedstemt i Stortinget 12. juni. Tendensen i tabell 13.4 peker klart henimot valgresultatet i september 1987 (se neste kapittel).

Avslutning

Vi har i dette kapitlet prøvd å teste påstanden om at norske velgere har mistet tilliten til partier og politikere. Materialet består dels av målinger av generell tillit, dels av spørsmål som utrykker politisk kynisme, dels av partiidentifikasjon som virker stabiliserende på systemet. Resultatet av disse målingene går alle i samme retning:

1. Vi har følgende langtidstendens i Norge: Umiddelbart etter EF-striden var velgernes tillit forholdsvis svak, men den steg mot slutten av 1970-årene og holdt seg på et høyt nivå fram til og med 1985. Deretter skjedde det en markert nedgang.

2. Velgernes tillit er høyere i Norge enn i andre land som vi har sammenlignbare data for. Legg spesielt merke til at til og med målingen for 1987 viser et forholdsvis høyt tillitsnivå i Norge.

Er det da riktig som massemediene påstår at tilliten svikter her i landet? - Det er i hvert fall riktig at det har skjedd en betydelig forverring siden 1985. Skjønt tendensen er av ny dato har den hatt ringvirkninger i det politiske miljø. Meningsmålingene forteller om uro og store svingninger i velgerskaren. Og den skarpe kritikken gjør det mindre attraktivt å være politiker.

Hvordan skal man forklare nedgangen i tillit siden 1985? Er det riktig, som mange har hevdet, at den økende mistilliten er et resultat av medienes virksomhet? - Påstanden er neppe holdbar. Mediene har alltid vært opptatt av å avsløre uetterretteligheter, motsetninger og eventuelle skandaler i det politiske liv. Det kan så være at den moderne pågående journalistikk har stimulert deres interesse i denne retning. Men deres virksomhet er neppe blitt vesentlig forandret i løpet av de siste par årene. Så sent som i 1985 var velgernes tillit til ledere og partier meget høy. Mediene har selvsagt bidratt til å markedsføre misnøyen, men selve grunnlaget for misnøyen må søkes på annet hold.

Misnøyen kan heller ikke føres tilbake til nedgang i kvaliteten hos det politiske lederskap. For det er intet som tyder på at politikernes dyktighet og hederlighet plutselig er blitt drastisk forverret i løpet av en stortingsperiode.

Vi må derfor søke forklaringen i situasjonsbestemte forhold. To aspekter ved den foreliggende situasjon bør framheves. For det første er det landets økonomiske problemer som følge av fallet i oljepriser og den synkende dollarkurs. Problemene meldte seg med full tyngde i 1986 i form av overforbruk og underskudd på betalingsbalansen i forhold til utlandet. Et gammelt ord sier at når krybben er tom, bites hestene. Hos politikerne slo fenomenet ut i form av anklager og motanklager om skyldspørsmålet. Hvordan er den økonomiske utvikling blitt påvirket av uansvarlige vedtak eller av uansvarlige løfter i den foregående periode? Og hvem står bak de respektive utspill? Debatt av denne typen hører med i det politiske spill, men fraskrivelse av ansvar løser ingen problemer.

Dermed kommer vi til det annet aspekt, den vanskelige parlamentariske situasjon som ble skapt ved stortingsvalget i 1985. Det har vært umulig å skape flertall for en mer langsiktig politikk til løsning av landets problemer. De regjeringsalternativer som forelå ved stortingsvalget i 1985, skapte forventninger om politisk styring og en handlekraftig regjering. Men begge alternativene led skibbrudd. Velgerne opplevde en regjeringskrise, og flere "nesten"-kriser. Det parlamentariske spill måtte etterlate et sterkt inntrykk av uro, mangel på styring og handlekraft, og utallige kompromisser som ingen var helt tilfreds med. I en slik situasjon er det behov for syndebukker, og politikerne stod laglig til for hogg. Den såkalte "politikerforakten" bærer bud om forventninger som ikke er blitt innfridd.

Helt til slutt kan vi reise spørsmålet om norsk politikk er inne i en legitimitetskrise, eller er den foreliggende mistillit et situasjonsbestemt fenomen. Hvor dypt misnøyen stikker er det for tidlig å bedømme, men sammenligningen med andre land tyder ikke på at det hersker krisetilstand i Norge. Det er ikke mulig å forutsi hvor lenge den foreliggene situasjon med uklare politiske alternativer vil vare. Men nettopp denne situasjonen skaper forvirring og mistillit blant velgerne. Det fikk vi et bevis på ved kommune- og fylkestingsvalgene i 1987. Disse valgene vil bli behandlet i neste kapittel.

Litteratur

Budge, Crewe & Farlie 1976
I. Budge, I. Crewe & D. Farlie (eds.): Party Identification and Beyond. John Wiley & Sons, London.

Butler & Stokes 1971
D. Butler & D. Stokes: Political change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice, Macmillan, London 1969. Pelican Books (paperback).

Campbell, Converse, Miller & Stokes 1960
A. Campbell, P. Converse, W. Miller & D. Stokes: The American Voter. John Wiley & Sons, New York.

Gamsom 1968
W. A. Gamsom: Power and Discontent. The Dorsey Press, Homewood, Ill.

Gleditsch & Hellevik 1977
N. P. Gleditsch & O. Hellevik: Kampen om EF. Pax Forlag, Oslo.

Holmberg & Gilljam 1977
S. Holmberg & M. Gilljam: Väljare och val i Sverige. Bonniers, Stockholm.

Lipset & Schneider 1983
S. M. Lipset & W. Schneider: The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind. The Free Press, New York.

Miller 1974(68)
A. H. Miller: "Political Issues and Trust in Government" 1964-1970, American Political Science Review, s. 951-972.

Miller & Listhaug 1984
A. H. Miller & O. Listhaug: Political Support in Norway and the United States. Paper presented at the Annual Meetings of the American Political Science Association, Washington D.C., Aug. 30 - Sept. 2.

Miller & Listhaug 1987
A. H. Miller & O. Listhaug: Political Parties and Confidence in Government: Norway, Sweden and the United States. Paper presented at the Annual Meetings of the American Political Science Association, Chicago, September.

Ranney 1983
A. Ranney: Channels of Power. Basic Books, New York.

Valen & Katz 1964
H. Valen & D. Katz: Political Parties in Norway. Universitetsforlaget, Oslo.

Valen & Rokkan 1974
H. Valen & S. Rokkan: "The elections to the Storting in September 1973", Scandinavian Political Studies 9: 205-218.

14. KOMMUNE- OG FYLKESTINGSVALGENE I 1987

Kommune- og fylkestingsvalgene 14. september 1987 resulterte i et valgskred i favør av Fremskrittspartiet. Valgdeltagelsen ble rekordlav. Valgresultatet i 1987 kan oppfattes som en stemningsmåling av den situasjon som ble skapt ved stortingsvalget to år tidligere. Oppgaven i dette kapitlet er dels å beskrive skiftningene blant velgerne fra 1985 til 1987, dels å studere betingelsene for at skiftningene kom i stand.

I utgangspunktet kan det være hensiktsmessig å se på spørsmålet om hvilke valgmuligheter som foreligger for personer som av en eller annen grunn er kommet i utakt med det parti som de opprinnelig tilhørte. De har flere muligheter: De kan la være å stemme på partiet, og i så fall har de valget mellom enten å sitte hjemme, eller å skifte til et annet parti. Men de kan også fortsette å stemme på sitt gamle parti, enten fordi de vil søke å påvirke partiets politikk i samsvar med egne oppfatninger og interesser, eller fordi de føler seg sterkt identifisert med partiet, med andre ord, deres lojalitet er sterkere enn følelsen av ubehag ved å være i opposisjon. Disse mulighetene svarer godt til de opsjoner som er diskutert av professor A. O. Hirschmann (1970) i hans berømte bok Exit, Voice and Loyalty (Utgang, påvirkning og lojalitet). En analyse av disse mulighetene forutsetter at vi kjenner velgernes forhold til eget parti, både når det gjelder følelsen av lojalitet og oppfatningen av enighet med partiets politikk. Videre kreves det at vi kjenner motivasjonen hos velgere som holder fast ved partiet til tross for uenighet. På sistnevnte punkt savner vi informasjon. Derimot er begrepene "enighet med eget parti" og "partiidentifikasjon" operasjonalisert i undersøkelsen av 1985-valget.

Begge begrepene vil bli sentrale i analysen av individuelle skiftninger fra 1985 til 1987. Spørsmålet er i hvilken grad partiidentifikasjon har dempet frafallet fra de respektive partier. Målingen av enighet/uenighet gjelder en rekke spesifiserte saksområder (kapittel 6). Et beslektet tema er mistillit til politikerne, og kan også oppfattes som en form for uenighet. Alle som har kommentert kommune- og fylkestingsvalgene i 1987 har karakterisert dem som "protestvalg". Data om velgernes mistillit (kapittel 13) kan fortelle om i hvilken grad karakteristikken er treffende.

Endelig vil vi se på holdninger til enkelte saker som var aktuelle ved stortingsvalget i 1985 (kapitlene 3 og 4). Vi har vist (kapittel 5) at underliggende holdningsmønstre i opinionen er forbløffende stabile over tid, selv om enkeltsaker som inngår i disse kan skifte i betydning. Vi skal i denne forbindelse se på de fire holdningsdimensjoner som framkom i analysen av materialet for 1985. Dersom de samme knipper av holdninger fortsatt var aktuelle ved kommune- og fylkestingsvalgene i 1987, må man vente at de har hatt direkte virkning på endringene mellom de to tidspunktene.

Valgresultatet

Det mest oppsiktsvekkende ved valget i 1987 var Fremskrittspartiets store framgang. Ved stortingsvalget i 1985 måtte partiet tåle tilbakegang, og det fikk bare 3,7 prosent av de avgitte stemmer. To år senere kunne partiet notere over 12 prosent av stemmene ved fylkestingsvalget og over 10 prosent ved kommunevalget. Meningsmålingene hadde på forhånd signalisert at Fremskrittspartiet ville gå fram, men det var knapt noen som hadde regnet med et så formidabelt utslag.

I tabell 14.1 har vi presentert fordelingene av stemmene ved kommune- og fylkestingsvalgene.

Tabell 14.1. Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987. Stemmer etter parti/valgliste. Prosent

	Kommune-valg	Fylkes-tingsvalg	Stortings-valg 1985	Diff. stor-tingsvalg 1985 - fylkes-tingsvalg 1987
I alt	100,0	100,0	100,0	
RV	1,2(+0,1)	1,3(+0,1)	0,6	+0,7
K	0,1(-0,1)	0,3(+0,1)	0,2	0,1
SV	5,5(-0,4)	5,7(+0,4)	5,5	0,2
A	35,9(-3,0)	35,9(-3,0)	40,8	-4,9
V+DLF*.....	4,1(-0,9)	5,0(-0,1)	3,6	1,4
KrF	7,8(-0,7)	8,1(-0,7)	8,3	-0,2
Sp	7,1(-0,4)	6,8(-0,4)	6,6	-0,2
H	23,3(-2,6)	23,7(-2,7)	30,4	-6,7
FRP	10,4(+5,3)	12,3(+6,0)	3,7	8,6
Ikke-sos. felleslister	1,4(+1,0)	0,0	-	-
Andre samt upolitiske og lokale lister	3,1(+1,0)	0,9(+0,7)	0,3	+0,6
Valgdel-tagelse	69,4(-2,7)	66,2(-3,8)	83,8	-17,6

* Omfatter summen av stemmer for de to partiene samt en fellesliste ved fylkestingsvalget.
K i l d e: Offisiell valgstatistikk.

Hovedresultatet er at Fremskrittspartiets framgang har skjedd på bekostning av Høyre og Arbeiderpartiet. Derimot var det stort sett status quo for partiene i sentrum og partiene til venstre for Arbeiderpartiet. Hvis vi ser på stemmetallet for Høyre og Fremskrittspartiet sammenlagt, representerer valget en ytterligere svingning i høyreretning.

Utslaget for de enkelte partier varierer imidlertid med sammenligningsgrunnlaget. Hvis vi sammenligner med kommune- og fylkestingsvalgene i 1983, er tilbakegangen størst for Arbeiderpartiet. Hvis vi derimot sammenligner med stortingsvalget i 1985, er det Høyre som har tapt mest.

Tendensen i 1987 er i store trekk den samme for kommune- og fylkestingsvalgene. Men det er visse uoverensstemmelser i tallene for de enkelte partier ved de to valg. Det skyldes i hovedsak at listesituasjonen er forskjellig. Alle partier stiller rene lister ved fylkestingsvalgene, men ved kommunevalgene hender det i mange kommuner at enkelte partier unnlater å stille liste, eller at flere (borgerlige) partier går sammen i felleslister. Som tabell 14.1 viser, er avviket størst for Fremskrittspartiet, mens Arbeiderpartiet, som stiller rene lister i alle kommuner, er det eneste parti som har identisk stemmeandel på landsbasis i de to valg. Fordi listesituasjonen er identisk ved stortingsvalg og fylkestingsvalg, vil den etterfølgende analyse bli konsentrert om en sammenligning mellom stortingsvalget i 1985 og fylkestingsvalget i 1987.

Materialet

Utvalget fra 1985 ble etter valget i 1987 tilskrevet med spørsmål om de stemte og eventuelt på hvilket parti de stemte sistnevnte år. Vi har således informasjon om stemmegivingen hos det samme utvalg ved to etterfølgende valg. "Panelet" gir et godt grunnlag for å studere valgendringene mellom partiene fra det ene tidspunktet til det annet. Men materialet har sine begrensninger. Den første gjelder mulighetene for å forklare hvorfor mange velgere skiftet parti. Her må vi holde oss til informasjon fra intervjuet i 1985, til tross for at det utvilsomt har skjedd endringer i velgernes holdninger og tilliten til partiene i løpet av de etterfølgende to år.

En annen begrensning ligger i selve utvalget. Alle de 2 180 velgere som ble intervjuet ved valget i 1985 (se kapittel 1, s. 19), ble tilskrevet i 1987. Henvendelsen ble besvart av 1 739 eller omtrent 80 prosent. Man må akseptere et visst bortfall i enhver undersøkelse, og en svarprosent på 80 er meget brukbar. Likevel medfører bortfallet usikkerhet om resultatet.

I tabell 14.2 er det foretatt en sammenligning av stemmefordelingen ved fylkestingsvalget etter offentlig statistikk og etter undersøkelsen.

Tabell 14.2. Resultatet fra undersøkelsen i 1987 sammenlignet med offisiell valgstatistikk. Godkjente stemmer etter parti. Prosent

	Fylkestingsvalg 1987	Undersøkelsen
I alt	100,0	100,0
RV	1,3	1,0
K	0,3	0,3
SV	5,7	5,4
A	35,9	35,0
V+DLF*	5,0	5,4
KrF	8,1	9,5
Sp	6,8	6,5
H	23,7	25,4
FrP	12,3	10,9
Andre	0,9	0,7

* Heri inngår stemmer avgitt på fellesliste mellom Venstre og Det Liberale Folkepartiet.

Samsvaret er meget bra. Størst er avviket for Fremskrittspartiet som er underrepresentert med 2 prosentenheter. Derimot er valgdeltagelsen altfor høy i utvalget. Ifølge valgstatistikken var frammøteprosenten ved fylkestingsvalget i 1987 66,2 prosent. I vårt utvalg er den 80,4 prosent. Det er en forskjell på omtrent 14 prosentenheter. Den generelle tendens er ikke overraskende for det er alltid forholdsvis vanskelig å oppnå intervju med passive velgere.[1] Det store avviket i 1987 kan dels bety at mange velgere som har oppgitt parti, faktisk har unnlatt å stemme. Dels kan det bety at hjemmesitterne har vært minst tilbøyelige til å svare på vår henvendelse.

Individuelle forskyvninger

Vi går nå over til å se på forskyvningene blant velgerne slik de kommer til uttrykk i vårt utvalg. I tabell 14.3 vurderes stemmegivingen i 1987 når velgerne er gruppert etter sin stemmegiving i 1985.

Stabiliteten varierer betydelig mellom velgergruppene. Fremskrittspartiet og Arbeiderpartiet har størst stabilitet: Tre av fire av deres velgere i 1985 holdt fast ved sitt gamle parti i 1987. På det motsatte ytterpunkt står Venstre, der bare to av fire holdt fast ved partiet.

Tabell 14.3. Stemmegiving i 1987 i forhold til 1985. Prosent

	1985									
	RV	K	SV	A	V+ DLF	KrF	Sp	H	FrP	Stemte ikke
1987										
Total	-	-	100	100	100	100	100	100	100	100
RV	-	-	2	0,0	3	0	0	0	0	1
K	-	-	0	0,0	0	0	0	0	0	0
SV	-	-	[57]	2	5	0	1	0,0	0	2
A	-	-	14	[73]	7	1	4	3	4	13
V+DLF	-	-	7	1	[49]	3	5	2	0	2
KrF	-	-	0	1	5	[68]	4	2	0	2
Sp	-	-	0	0,0	0	2	[62]	1	0	3
H	-	-	1	1	3	6	6	[62]	17	10
FrP	-	-	4	4	5	1	3	13	[75]	7
Andre	-	-	0	1	3	2	0	1	0	0
Stemte ikke	-	-	15	17	20	17	15	16	4	[60]
N	8*	1*	89	544	61	151	108	463	48	168

* For få tilfelle til å beregne prosenter.

[1] I det utvalg som ble intervjuet i 1985, var frammøtet 87,7 prosent mot 83,8 prosent ifølge valgstatistikken, altså et avvik på 4 prosent.

Som berørt foran, er den store hjemmesittergruppen i 1987 sterkt underrepresentert i materialet. Derfor gir tabell 14.3 ikke et pålitelig bilde av overgangene fra stemmegiving i 1985 til hjemmesitting i 1987. Men det er interessant å merke at andelen som unnlot å stemme, varierer lite fra parti til parti. Fremskrittspartiet, valgets seierherre, danner et unntak idet bare 4 prosent av partiets velgere i 1985 gikk over til passivitet i 1987. Det er også bemerkelsesverdig at 40 prosent av hjemmesitterne i 1985 oppgir at de har stemt i 1987 - til tross for den lave deltagelsen ved sistnevnte valg. Det viser at det alltid skjer store bevegelser ut og inn av hjemmesitternes rekker.

Det mest interessante trekk ved tabell 14.3 gjelder imidlertid mønsteret i skiftningene mellom partiene. Vi har å gjøre med tre hovedgrupper av nabopartier med forholdsvis hyppige skiftninger: Den første er Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Den andre er de tre tidligere koalisjonspartiene, Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Endelig er det Høyre og Fremskrittspartiet. Venstre ligger i en mellomstilling, og har avgitt omtrent like mange stemmer til den sosialistiske og den borgerlige siden. Det beskrevne mønster svarer bra til hypotesen om at velgere som skifter parti, har en tendens til å gå til nærmeste nabo i partisystemet. Men på tvers av dette mønsteret kommer overgangene til Fremskrittspartiet, som befinner seg på høyrefløyen i systemet. Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre har avgitt omtrent 4 prosent av sine velgere fra 1985 til Fremskrittspartiet. Disse skiftningene er likevel små sammenlignet med overgangen på 13 prosent fra Høyre til Fremskrittspartiet. Minst er overgangene fra Kristelig Folkeparti og Senterpartiet til Fremskrittspartiet. Det er helt i samsvar med diskusjonen i kapitlene 2 og 6 om den store politiske avstand mellom Fremskrittspartiet på den ene siden og partiene i sentrum på den andre siden. Velgere som skifter parti, foretrekker å ta små sprang.

Tabell 14.3 forteller for øvrig om større eller mindre skiftninger i nesten alle retninger mellom partiene. Men for å bedømme betydningen av skiftningene må partienes størrelse tas i betraktning. Tabellen viser for eksempel at 4 prosent av Arbeiderpartiets velgere er gått over til Fremskrittspartiet. Samtidig har 4 prosent av Fremskrittspartiets velgere fra 1985 skiftet til Arbeiderpartiet. Ettersom Arbeiderpartiets tilslutning er langt større enn Fremskrittspartiets, betyr dette en betydelig gevinst for Fremskrittspartiet. For å få et eksakt bilde av nettoforskyvningene skal vi beregne partifordelingen ved de to valg for hele panelet (jf. kapittel 8, s. 161). Materialet er presentert i tabell 14.4.

De skraverte celler langs diagonalen i tabellen angir velgere som har holdt fast ved sitt standpunkt fra 1985-1987. I alt 65,8 prosent av de spurte faller i disse cellene. Det betyr at en av tre velgere har skiftet standpunkt mellom de to valgene, enten fram og tilbake mellom partiene, eller ut og inn av hjemmesitternes rekker. Det er en betydelig økning i skiftningene sammenlignet med 1981-1985 (se s. 162). Nettoovergangene mellom to partier får vi ved å sammenligne cellene som ligger i skjæringspunktet mellom rader og kolonner for vedkommende partier. Tabellen viser for eksempel at 3,5 prosent av velgerne har skiftet fra Høyre til Fremskrittspartiet mens bare 0,5 prosent har beveget seg i motsatt retning, altså en nettoforskyvning på 3 prosent i Fremskrittspartiets favør.

Tabell 14.4. Valgene i 1985 og 1987. Overgangsmatrise

	1985										
	RV +K	SV	A	V+ DLF	KrF	Sp	H	FrP	Andre	Stemte ikke	Total
1987											
Total	0,7	5,4	33,0	3,7	9,2	6,6	28,1	2,9	0,4	10,2	100,0
RV+K	[0,5]	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,9
SV	0,1	[3,1]	0,7	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,2	4,4
A	0,1	0,7	[24,2]	0,2	0,1	0,2	0,9	0,1	0,1	1,3	28,0
V+DLF	0,0	0,3	0,4	[1,9]	0,3	0,4	0,7	0,0	0,1	0,3	4,3
KrF	0,0	0,0	0,2	0,2	[6,2]	0,3	0,5	0,0	0,0	0,2	7,7
Sp	0,0	0,0	0,1	0,0	0,2	[4,1]	0,4	0,0	0,0	0,3	5,0
H	0,0	0,1	0,2	0,2	0,5	0,4	[17,5]	0,5	0,0	1,0	20,3
FrP	0,0	0,2	1,4	0,2	0,1	0,2	3,5	[2,2]	0,1	0,7	8,6
Andre	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	0,0	0,1	0,0	[0,0]	0,0	0,5
Stemte ikke	0,0	0,8	5,6	0,8	1,6	1,0	4,4	0,1	0,1	[6,1]	20,4
											(N=1 647)

Partienes tap i stemmetall som følge av nedgang i valgdeltagelsen framkommer av balansen mellom på den ene siden det antall av partiets velgere fra 1985 som unnlot å stemme i 1987, og på den andre siden de velgere partiet greide å mobilisere av hjemmesittere fra 1985. En sammenligning av de to tallrekker i tabell 14.4 antyder at samtlige partier unntatt Fremskrittspartiet har tapt på den lave valgdeltagelsen i 1987. Arbeiderpartiet har antakelig tapt noe mer enn andre partier, men fordi datamaterialet er usikkert, skal vi være forsiktig med å trekke slutninger på dette punkt.

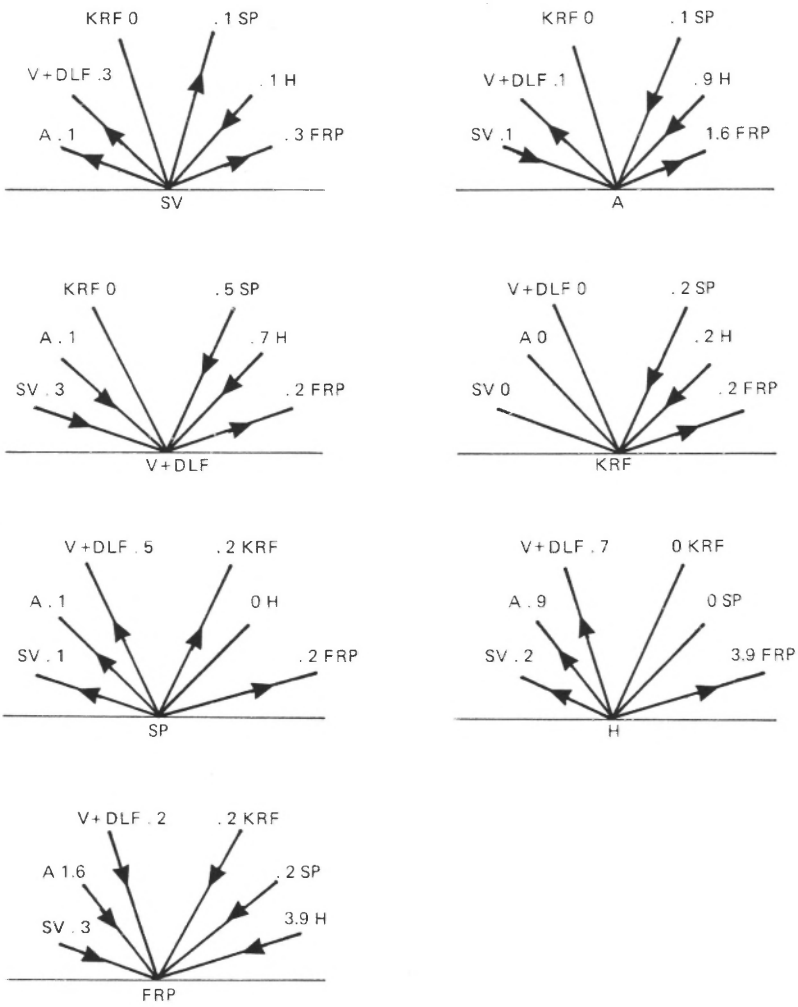
Vi går over til å se på forskyvningen blant velgere som oppgav at de stemte ved begge valg. Stabiliteten (diagonalverdiene) er omtrent 79 prosent. Det tilsvarende tall for 1981-1985 var 80 prosent (s. 162). Omfanget av skiftninger mellom partiene var altså bare litt høyere i 1987 enn i 1985. Derimot er retningen i skiftningene langt klarere i 1987. Det vil framgå av tabell 14.5 som viser hva de enkelte partier har vunnet og tapt i prosent av den aktive velgerskare. Framskrittspartiet har en nettogevinst på nesten 7 prosent. Den største taper er Høyre med et frafall på 6 prosent. Foruten Fremskrittspartiet er det bare Venstre (+ DLF) som har nettogevinst på svingningene. De andre partiene har tap av varierende størrelse.

Tabell 14.5. Nettoskiftninger for de enkelte partiene 1985-1987. Prosent av totalt antall velgere

	SV	A	V+ DLF	KrF	Sp	H	FrP
Vunnet	1,5	3,4	2,7	1,6	0,9	2,4	7,5
Tapt	2,1	4,3	1,6	1,8	2,0	8,4	0,8
Netto	-0,6	-0,9	1,1	-0,2	-1,1	-6,0	6,7

Den sterke tendens i 1987 i retning av et enkelt parti står i skarp kontrast til mønsteret i 1985 da skiftningene stort sett viste balanse mellom partiene (jf. tabell 8.4, s. 162). Tendensen i 1987 kan også framstilles i form av nettosvingninger fram og tilbake mellom partiene parvis. Det er temaet i figur 14.1. Kilden er (fortsatt) matrisen for totale overganger i den aktive velgerskare. Fremskrittspartiet har overskudd i forhold til alle andre partier, men bortsett fra Høyre og Arbeiderpartiet er utslagene ubetydelige. Nettoovergangen fra Høyre til Fremskrittspartiet er mer enn dobbelt så stor som overgangen fra Arbeiderpartiet til Fremskrittspartiet.

Figur 14.1 Nettooverganger mellom partiene fra 1985-1987*

* Pilen peker i retning av det parti som hadde gevinst i bytteforholdet.

Høyre har også følelige tap i forhold til Arbeiderpartiet og Venstre. Arbeiderpartiets tap til Fremskrittspartiet oppveies langt på vei av overskudd i forhold til Høyre. For de andre partiene er endringene små, bortsett fra et tap på 0,5 prosent fra Senterpartiet til Venstre. Nettoforskyvningene gir imidlertid ikke et treffende mål på omfanget av skiftninger (jf. tabell 14.4). De forholdsvis store svingningene fram og tilbake mellom de tre koalisjonspartiene oppveier hverandre. Det samme gjelder svingningene mellom partiene på venstrefløyen.

Den tendens som har vært utslagsgivende for valgutfallet, er skiftningene i favør av Fremskrittspartiet. Det er først og fremst Høyre og Arbeiderpartiet som har blødd. I den etterfølgende analyse vil hovedvekten bli lagt på disse to partiene, dels fordi det er her vi finner de største endringene, dels fordi deres tallunderlag i panelet tillater en oppsplitting på undergrupper.

De unges valg

Sammenlignet med stortingsvalget i 1985 hadde Høyre i 1987 en tilbakegang på nesten 7 prosentenheter, mens Arbeiderpartiet gikk tilbake 5 prosentenheter (tabell 14.1). Det kan virke paradoksalt når Høyre ifølge panelmaterialet har tapt 6 prosentenheter på skiftningene mellom partiene, mens Arbeiderpartiet har tapt mindre enn 1 prosent (tabell 14.5). Forklaringen er at det er flere forhold som påvirker partienes andel av stemmene fra valg til valg. Foruten skiftninger mellom partiene er det skiftninger mellom stemmegiving og hjemmesitting, samt endringer i partipreferansene hos førstegangsvelgerne (se s. 158). Vi har allerede berørt spørsmålet om partienes relative tap som følge av nedgangen i valgdeltagelsen i 1987 (tabell 14.4). Arbeiderpartiet ser ut til å ha tapt mer enn andre partier, men materialet gir ikke grunnlag for en pålitelig beregning av utslagene for de enkelte partier.

Tilbake står spørsmålet om stemmegivingen blant de unge. De to årsklassene som nådde stemmerettsalder fra 1985 til 1987 er ikke representert i vår undersøkelse. Tendensen blant de yngste kan imidlertid registreres i skolevalgene. Resultatet av disse for hele landet er presentert i tabell 14.6.

Tabell 14.6. Resultat av skolevalgene

	1985	1987	Diff.
Samlet sosialistisk	43,0	35,5	-7,5
RV	1,4	2,2	0,8
K	0,7	0,8	0,1
SV	8,7	8,2	-0,5
A	32,2	24,3	-7,9
V	5,1	5,8	0,7
DLF	0,6	0,5	-0,1
KrF	4,8	4,7	-0,1
Sp	4,6	6,0	1,4
H	31,8	25,6	-6,2
FrP	9,5	20,2	10,7
Andre	0,7	1,7	1,0

K i l d e r: Skolevalgundersøkelsen 1987, Arbeidernes Ungdomsfylking/ Unge Høyres Landsforbund.

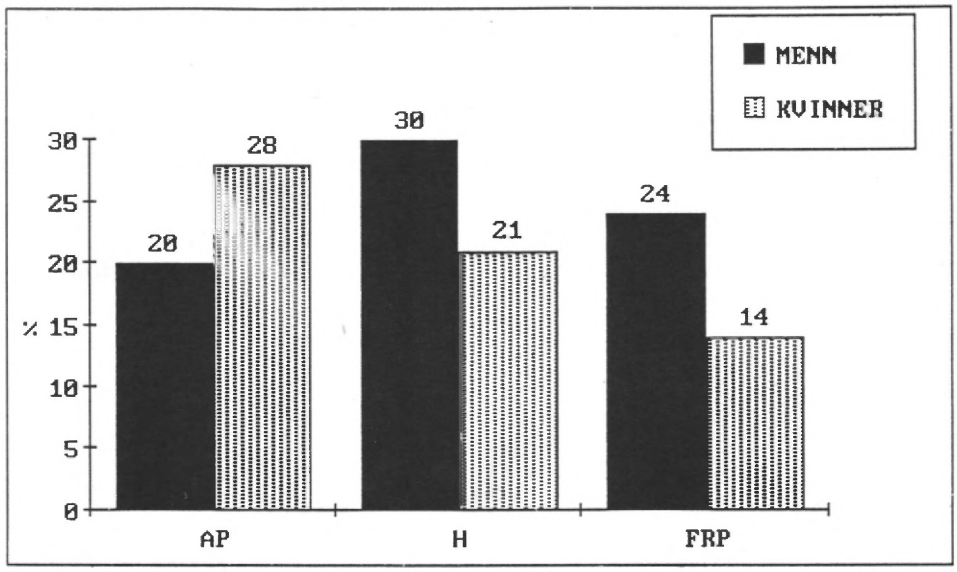
Skolevalgene blir, som kjent, gjennomført i de nærmeste par ukene foran valget. De omfatter dels skoleungdom med stemmerett, dels elever som ennå ikke har nådd stemmerettsalder. Skolevalgene er ikke statistisk representative for norsk ungdom. Likevel har det vist seg ved en rekke valg at det er god overensstemmelse mellom resultatet fra skolevalgene og fra intervjuundersøkelser vedrørende førstegangsvelgernes stemmegiving. Jf. rekken for 1985 i tabell 14.6 med tallene for 1985 i tabell 8.8 (s. 168). En sammenligning av resultatene fra skolevalgene avspeiler under alle omstendigheter tendensen i de vanlige valgene særdeles klart. Tabell 14.6 viser således en enorm framgang for Fremskrittspartiet fra 1985-1987 og tilbakegang for Høyre og Arbeiderpartiet. Sistnevnte parti har gått mest tilbake sammenlignet med 1985. I kapittel 8 ble det vist at oppslutningen om Arbeiderpartiet blant førstegangsvelgerne nådde en ny topp i 1985, noe som antakelig bidrog sterkt til partiets framgang ved det valget. Pendelsvingningen tilbake i 1987 er langt sterkere i skolevalgene enn ved valgurnene, og det antyder at Arbeiderpartiets tilbakegang i stor grad skyldes svekket oppslutning blant de unge. En analyse av skiftningene innenfor ulike aldersgrupper i panelmaterialet støtter denne tolkningen.

Tabell 14.7. Stemmegiving i 1987 og alder, etter stemmegiving i 1985. Prosent (bare Høyre og Arbeiderpartiet)

	Stemte i 1985. Alder					
	A			H		
	20-30	31-50	51-	20-30	31-50	51-
1987						
Total	100	100	100	100	100	100
Stabile	55	75	80	54	63	68
FrP	8	2	4	16	11	12
Andre partier	10	6	4	7	13	7
Hjemmesittere	27	17	12	23	13	13
N	112	197	235	118	203	142

Tabell 14.7 framstiller endringer blant ulike aldersgrupper i Arbeiderpartiet og Høyre fra 1985 til 1987. Skjønt stabiliteten er langt høyere i Arbeiderpartiet enn i Høyre (jf. tabell 14.3), viser endringene i forhold til alder det samme mønster i de to partiene. I begge partiene går det et klart skille mellom unge velgere (20-30 år) og eldre årskull. Bare litt over halvparten av de unge har holdt fast ved det parti de stemte på sist. Overgangen til Fremskrittspartiet er spesielt stor i denne gruppen, skjønt utslaget er dobbelt så stort i Høyre som i Arbeiderpartiet. Andelen som har gått over til hjemmesitting, er nesten dobbelt så høy blant de unge som blant eldre grupper. Tabell 14.7 viser at de to partiene har mistet omtrent like meget av sin støtte i aldersgruppen 20-30 år.

Figur 14.2. **Partifordeling i aldersgruppen 20-30 år. Andelen av kvinner og menn som i 1987 stemte på Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Høyre**

Resultatet av endringene blant de unge kan framstilles i en enkel figur. Vi holder oss til oppslutningen om de tre største partiene i 1987. Arbeiderpartiet står markert svakere enn både Høyre og Fremskrittspartiet blant unge menn. Derimot får Arbeiderpartiet den største andel av stemmene blant unge kvinner.

Skolevalgene tyder på at frafallet blant de aller yngste, det vil si de som har fått stemmerett etter 1985, har vært noe større for Arbeiderpartiets enn for Høyres vedkommende. Derimot har Høyre mistet mest i aldersgruppen over 30 år.

Partiidentifikasjon

Vi går nå over til spørsmålet om betingelsene for at folk har skiftet parti og begynner med betydningen av partilojalitet eller partiidentifikasjon (s. 281). Materialet deles inn i tre grupper i sterke partitilhengere, svake partitilhengere og ikke-tilhengere. I den første gruppen har 76 prosent av velgerne inntatt samme standpunkt i 1987 som i 1985, heri medtatt folk som satt hjemme ved begge valg. De tilsvarende tall for svake partitilhengere er 63 prosent og for ikke-tilhengere 50 prosent. Partiidentifikasjonen bidrar således i høy grad til å stabilisere valgatferden.

Tabell 14.8. Skifte fra 1985-1987 og partiidentifikasjon. Arbeiderpartiet og Høyre. Prosent

	A			H		
	Sterke tilhengere	Svake tilhengere	Ikke-tilhengere[1]	Sterke tilhengere	Svake tilhengere	Ikke-tilhengere[2]
1985-1987						
Total	100	100	100	100	100	100
Stabile	80	69	59	74	65	41
Skiftet til FrP	5	3	5	13	11	14
Skiftet til andre partier	3	6	13	2	11	20
Hjemmesittere 1987	12	22	23	11	13	25
N	294	156	94	191	140	132

[1] Oppgav at de ikke tilhørte noe bestemt parti, men stemte på Arbeiderpartiet i 1985.
[2] Oppgav at de ikke tilhørte noe bestemt parti, men stemte Høyre i 1985.

Neste skritt er å se hvordan virkningen er innenfor de to store partiene. Materialet er presentert i tabell 14.8. Materialet bekrefter at stabiliteten i valgatferden stiger med økende partiidentifikasjon. Men skiftningene har vært langt mer hyppige i Høyre enn i Arbeiderpartiet, det gjelder særlig for gruppen ikke-tilhengere (ubundne velgere). Overgangene til Fremskrittspartiet har imidlertid vært like hyppige innenfor de respektive partiene uansett graden av partitilknytning. I begge partiene er overgangen til hjemmesitting minst blant sterke tilhengere.

Vi går over til et beslektet tema: Graden av enighet med eget parti. Har velgerne skiftet fordi de er uenige med det parti de stemte på i 1985?

Uenighet med eget parti

Utvalget i 1985 ble spurt om hvilket parti som stod dem nærmest i synet på en del sentrale saker (i alt 9). Omtrent halvparten av svarene viste avvik fra eget parti (kapittel 6). På dette grunnlag er utvalget blitt inndelt i to grupper: Lav enighet betyr at den spurte oppgir enighet med eget parti i mindre enn fem spørsmål, mens høy enighet betyr enighet i fem eller flere spørsmål. Som rimelig kan være, har velgere med lav enighet vært mest tilbøyelige til å skifte standpunkt fra 1985-1987. Stabiliteten i stemmegivingen er 77 prosent for gruppen med høy enighet, men bare 55 prosent når enigheten er lav.

Spørsmålet er imidlertid om graden av enighet er ensbetydende med partiidentifikasjon. Koblingen av enighet og partiidentifikasjon som vist i tabell 14.9 kan bidra til en avklaring av de empiriske mulighetene.

Tabell 14.9. Partiidentifikasjon og grad av enighet med eget parti. Prosent

Enighet	Partitilhengere	
	Ja	Nei
Totalt	72	28
Høy (enighet i 5 eller flere spm.)	43	8
Lav (enighet i færre enn 5 spm.)	29	20

Som rimelig kan være er partitilhengere mer tilbøyelige enn velgere uten spesiell partitilknytning til å være enig i sak med det parti de stemte på i 1985, men avvikene er betydelige. Materialet gir derfor grunnlag for fortsatt diskusjon og analyse.

Celle 1 i firefeltstabellen nedenfor, som omfatter 2/5 av materialet, består av velgere som er faste tilhengere og dessuten overveiende enige med sine respektive partier. Velgere som befinner seg i denne situasjon har liten grunn til å skifte parti. I celle 2 vil det rimeligvis forekomme noe mer skiftninger. Her er enigheten stor, men denne gruppen er ubundet av partilojalitet. Cellene 3 og 4 må antas å være mest interessante ut fra Hirschmans (1970) resonnement. Begge er preget av lav enighet med eget parti. Velgere i celle 4 er dessuten ubundet av partilojalitet. I denne cellen må vi vente massiv utgang (exit). Et stort antall velgere vil simpelthen bryte med sitt parti fra 1985 på grunn av saklig uenighet. Det kan også forekomme utgang i celle 3, men i mindre grad enn i celle 4 fordi lojaliteten kan virke sterkere enn uenigheten. De beskrevne muligheter kan oppsummeres i firefeltstabellen nedenfor.

Enighet:	Partitilhengere: Ja	Nei
Høy	1 Stor stabilitet	2 Noe svakere stabilitet. Svak utgang
Lav	3 Påvirkning, Lojalitet. Moderate skiftninger	4 Utgang. Hyppige skiftninger

Hypotesen er at omfanget av skiftninger øker ettersom vi beveger oss fra celle 1 til celle 4 i figuren.

Hypotesen får støtte i materialet. Andelen av stabile velgere er størst i celle 1 med 80 prosent. Den er nøyaktig halvparten (40 prosent) i celle 4. Derimot er det nesten ingen forskjell på cellene 2 og 3, der henholdsvis 65 og 63 prosent er stabile velgere. De to variablene påvirker endringsprosessen uavhengig av hverandre.

Tabell 14.10. Partiindentifikasjon, enighet med eget parti og stabilitet. 1985-1987

Enighet	Arbeiderpartiet Identifikasjon Ja	Arbeiderpartiet Identifikasjon Nei	Diff.	Høyre Identifikasjon Ja	Høyre Identifikasjon Nei	Diff.
Høy	80	74	6	76	61	15
Lav	69	48	21	60	29	31
Diff.	11	26		16	32	

Vi skal nå se på typen av skiftninger på bakgrunn av betingelser som er spesifisert i tabell 14.9, og vi holder oss fortsatt til Arbeiderpartiet og Høyre. Som tabell 14.10 viser, er mønsteret stort sett det samme i begge partiene. For samtlige grupper er imidlertid stabiliteten høyere i Arbeiderpartiet enn i Høyre. Frafallet i Høyre er spesielt stort i celle 4, altså blant velgere som ikke er tilhengere og dessuten uenig med partiet. Her har 7 av 10 velgere forlatt Høyre. Det tilsvarende tall for Arbeiderpartiet er 5 av 10.

Ellers er det interessant å sammenligne prosentforskjellene i rekkene under og i kolonnen til høyre i tabellen. Den første måler virkningen på stabiliteten av partiidentifikasjon, mens den andre måler virkningen av enighet. For Arbeiderpartiets vedkommende bidrar enighet med partiet sterkest til stabiliteten i stemmegivingen. I Høyre veier partiidentifikasjon og enighet like meget.

Det er vanskeligere å få tak i mønsteret i skiftningene. For hver av de spesifiserte cellene er overgangen til hjemmesitting omtrent like stor i de to partiene. Størst er andelen blant velgere som ikke er partitilhengere og som heller ikke er enig med sitt parti (celle 4). Overgangene til andre partier er også størst nettopp i denne gruppen. Men materialet gir lite informasjon til forklaring av Fremskrittspartiets store framgang. For Høyres vedkommende er andelen som skifter til Fremskrittspartiet omtrent like stor i alle cellene. I Arbeiderpartiet er overgangene ubetydelige (3 prosent) blant velgere som er enige med eget parti (cellene 1 og 2), og omtrent dobbelt så store blant velgere som er uenige med partiet (cellene 3 og 4).

Under alle omstendigheter tyder materialet på at uenighet med eget parti har vært en viktig kilde for valgutfallet. Vi skal derfor se på skiftningene i forhold til substansen i politiske holdninger.

Politiske holdninger

I kapitlene 3 og 4 har vi analysert et stort antall politiske holdninger ved valget i 1985. De er knyttet sammen i fire underliggende knipper eller syndromer: (1) Holdninger til offentlig kontroll versus privat initiativ, (2) Velferd, omsorg, likestilling, (3) Moral, religion og (4) Vekst, vern, energi. For hver av disse dimensjonene har vi beregnet faktorskåre for de enkelte personer.[2] Vi har så sett på skiftninger mellom 1985 og 1987 ut fra velgernes plassering på disse dimensjonene. Analysen viser at for tre av dimensjonene er det overhodet ingen statistisk sammenheng med skiftninger fra 1985 til 1987, men for den fjerde, synet på velferd, omsorg og likestilling, er det et klart utslag. De spørsmål som inngår i denne dimensjonen knytter an til synet på velferdsstaten, og var spesielt aktuelle ved valget i 1985 (jf. kapittel 3). Resultatet svarer godt til en separat undersøkelse gjennomført av Markeds- og Mediainstituttet i forbindelse med kommune- og fylkestingsvalgene i 1987. Den bekrefter at velgerne også på dette tidspunkt var sterkt opptatt av spørsmål i velferdssektoren, inkludert innvandring (Bjørklund 1988:219). I store trekk er det enighet om de prinsipper som velferdsstaten bygger på (Kuhnle 1983). Men en del kritiske synspunkter kom til uttrykk i 1985, og de ble først og fremst artikulert av Fremskrittspartiet (se figur 4.2). Selv om vi hovedsakelig holder oss til den underliggende dimensjonen, kan det være interessant å se nærmere på de enkeltspørsmål som inngår i denne:

- Støtte til innvandrernes kultur.
- Likestillingen blant kvinner og menn.
- Utbygging av barnehager.
- Stanse handelen med Sør-Afrika.
- Synet på u-hjelp.
- Misbruk av trygder.
- Videre utbygging av trygdene.

Vi skal gruppere velgerne etter standpunkt til de nevnte sakene og se spesielt på overgangene til Fremskrittspartiet fra Arbeiderpartiet og Høyre.

---

[2] Faktorskåre er et mål på hvilken verdi eller plassering hver enkelt person har på den underliggende dimensjonen. Jf. kapittel 4.

Tabell 14.11. Holdninger til sosial omsorg og likestilling og overgang til Fremskrittspartiet fra 1985-1987. Tabellen viser andel av Arbeiderpartiets og Høyres velgere i 1985 som skiftet til Fremskrittspartiet i 1987

	Arbeiderpartiet		Høyre	
	Pos.	Neg.	Pos.	Neg.
Utbygging av trygdene	4	6	12	16
Trygder misbrukes	4	3	9	15
Likestillingen bør føres videre	3	16	12	12
Bygge flere barnehager	3	7	12	23
Støtte innvandrernes kultur	4	6	10	17
Stoppe handelen med Sør-Afrika	2	13	11	19
Synet på u-hjelpen	5	11	10	24

Merk: Personer som har gitt uttrykk for nøytrale mellomstandpunkter til de respektive saker er holdt utenfor.

Mønsteret i tabell 14.11 er nesten uten unntak det samme for samtlige holdninger: Folk som stiller seg positivt til omsorg, velferd og likestilling er lite tilbøyelige til å skifte til Fremskrittspartiet, mens personer med negative holdninger i større grad tar spranget. Men utslagene varierer mellom de to partiene. I Arbeiderpartiet er forskjellen størst i synet på likestilling, stoppe handelen med Sør-Afrika og reduksjon av u-hjelpen. De to siste spørsmålene gir også sterke utslag i Høyre, men i dette partiet er forskjellen stor også i synet på bygging av barnehager, støtte til innvandrerne og misbruk av trygder. De registrerte holdninger var tilpasset situasjonen i 1985, og de kan selvsagt ha endret seg fra 1985-1987. Det gjelder særlig spørsmålet om innvandrerne. I 1985 diskuterte man om innvandrerne skulle få offentlige tilskudd for å bevare sin kulturelle egenart. To år senere kom det til uttrykk en mer direkte uvilje mot innvandring, og den var tydeligvis koblet sammen med økonomiske og sosiale spørsmål. Det er en alminnelig oppfatning at nettopp innvandringssaken spilte en stor rolle ved valget i 1987. Vi mangler direkte målinger som kan fortelle i hvilken grad dette er riktig. Vårt spørsmål fra 1985 registrerer positive og negative følelser overfor innvandrerne. Tabell 14.11 bekrefter derfor at nevnte holdninger har spilt en rolle to år senere. Men med en mer treffende formulering for situasjonen i 1987, ville utslaget trolig ha blitt langt sterkere.

Den generelle indeks som knytter sammen holdningene til enkeltspørsmål er studert i forhold til stabilitet versus skifte i partipreferansene. Utslaget er minimalt når hele utvalget ses under ett. Men for valgets tapere Arbeiderpartiet og Høyre er bildet annerledes.

Tabell 14.12. **Holdninger til velferd, omsorg, likestilling og endringer i valgatferden fra 1985-1987. Arbeiderpartiet og Høyre**

	Stemte i 1985 Arbeiderpartiet		Høyre	
	Velferdsholdninger			
	Pos.	Neg.	Pos.	Neg.
Endring 1985-1987				
Total	100	100	100	100
Stabile	72	75	65	59
Skiftet til FrP	2	6	9	16
Skiftet til andre	7	4	12	7
Hjemmesittere	19	15	14	18
N	287	257	237	226

Selve stabiliteten varierer lite fra den ene gruppen til den annen, men overgangen til Fremskrittspartiet er størst blant velgere med negative holdninger til velferden. I samsvar med tidligere tabeller er tapet til Fremskrittspartiet langt større for Høyre enn for Arbeiderpartiet.

Konklusjonen må derfor bli at synet på velferd og likestillingspolitikken har spilt en avgjørende rolle. Fremskrittspartiet har i stor grad økt sin tilslutning blant velgere med en negativ innstilling til velferdspolitikken. Holdninger av denne typen kan til en viss grad tolkes som protestholdninger. Det ligger for eksempel et klart protestelement i reaksjonene mot innvandrere. Men temaet protest er også behandlet i spesielle spørsmål som vil bli analysert i neste avsnitt.

Protestvalg

For å teste påstanden om at valget i 1987 var et protestvalg, går vi tilbake til målingene av tillit til partier og politikere i 1985 (tabell 13.2, s. 279). Tilliten blir regnet som "lav" for velgere som uttrykker mistillit i et eller flere av de tre berørte spørsmål. Resten av utvalget klassifiseres som "høy" i tillit. Denne målingen kobles sammen med partiidentifikasjon som vist i tabell 14.13. Materialet viser at stabiliteten er høyest blant partitilhengere, og tilhengere med høy tillit har bare litt høyere stabilitet enn de med lav tillit. For ikke-tilhengere spiller graden av tillit overhodet ingen rolle. For Arbeiderpartiets og Høyres vedkommende har vi sett på overgangen av deres velgere fra 1985-1987 (jf. tabell 14.10). Variasjonene i andelen stabile velgere følger samme mønster som i tabell 14.13. En formodning om at velgere med lav tillit ville være mest tilbøyelige til å skifte til Fremskrittspartiet i 1987, får bare svak støtte. I Høyre er det overhodet ingen forskjell mellom de ulike gruppene. I Arbeiderpartiet er overgangen til Fremskrittspartiet størst (10 prosent) blant velgere som er ubundet av partiet og dessuten uttrykker lav tillit. I denne gruppen er overgangen mer enn dobbelt så stor som i de andre tre gruppene.

Tabell 14.13. Tillit til politikere, partiidentifikasjon og stabilitet i stemmegiving fra 1985-1987. Tallene angir prosentandel med uforandret standpunkt

Tillit	Partiidentifikasjon	
	Ja	Nei
Høy	73	51
Lav	68	50

Tabell 14.13 støtter ikke påstanden om protestvalg i 1987. Men her må det tas et forbehold. Vår måling av tillit er hentet fra 1985, da tilliten var meget høy. Vi har vist (tabell 13.5) at det fant sted et markert fall i tilliten fra 1985-1987, og Fremskrittspartiet ser ut til å ha skåret mest på nedgangen. Hvis vi hadde vært i stand til å bruke tallene fra juni 1987 i herværende analyse, er det sannsynlig at resultatet ville ha blitt et helt annet. Det er nettopp nedgangen i tillit fra 1985-1987 som må antas å ha vært utslagsgivende ved valget i 1987 (jf. tabell 13.5, s. 283).

Regresjonsanalyse

Vi har hittil studert skiftningene fra 1985-1987 i forhold til en rekke bakgrunnsvariable, og vi har funnet til dels sterke utslag for eksempel når det gjelder partiidentifikasjon og graden av enighet med eget parti. Svakheten ved en slik analyse er at flere av bakgrunnsfaktorene er innbyrdes avhengige av hverandre. Det er således vanskelig å fastslå hvor meget av skiftningene som kan tilbakeføres til hver enkelt variabel. For å svare på dette spørsmålet bruker vi en multivariat teknikk, som måler de ulike variablenes relative betydning. Det som skal forklares er omfanget av skiftninger fra 1985-1987. Under hvilke forhold var folk stabile? Hva

fikk dem til å skifte? - Våre forklaringsvariable er[3]:

- Kjønn
- Alder
- Partiidentifikasjon
- Enighet med eget parti
- Tillit til systemet
- Synet på omsorg, velferd og likestilling
- Stabilitet 1981-1985.

Stabilitet 1981-1985 er tatt med som en kontrollvariabel. Den uttrykker det som i fagsjargongen kalles "politisk immunisering". Begrepet refererer til den iaktagelse at politisk erfaring etablerer og vedlikeholder den enkelte velgers tilbøyelighet til å delta i demokratiske valg og til å stemme for et bestemt parti (K. Andersen 1979:13). Nye velgere, det være seg innvandrere eller førstegangsvelgere, er ikke immuniserte. De som har stemt ved flere valg er derimot mindre tilbøyelige til å bli berørt av kortsiktige situasjonsbestemte strømninger.

---

[3] Våre variable er operasjonalisert på følgende måte:

Avhengig variabel: 1 = Skiftet standpunkt
0 = Stabil

Uavhengige variable: Alder: 1 = 18-21 år
2 = 22-29 "
3 = 30-39 "
4 = 40-49 "
5 = 50-59 "
6 = 60-69 "
7 = 70- år

Kjønn: 1 = Kvinne, 0 = Mann

Enighet med eget parti: Målt ved 9 spm.
Indeksverdier fra 0 til 9.

Partiidentifikasjon: 1 = Sterk eller svak tilhenger
0 = Ikke-tilhenger

Tillit til systemet: 1 = Mistillit fra 1 - 3 spm.
0 = Tillit

Synet på omsorg og velferd: Faktorskåre for hvert enkelt individ (faktor 2), se s. 300.

Endring 1981-1985: 1 = Skifte
0 = Stabilitet

Legg merke til at siste variabel er basert på spm. i 1985 om stemmegivingen i 1981 (recall).

Tabell 14.14. Stabilitet 1985-1987 og politisk bakgrunn. Regresjonsanalyse. Regresjonskoeffisienter og betaverdier

	B	Beta
Kjønn	-0,06*	-0,07
Alder	-0,01	-0,02
Partiidentifikasjon	-0,10*	-0,09
Enighet med eget parti	-0,03*	-0,17
Tillit	0,04	0,04
Syn på omsorg, velferd	0,00	0,01
Endringer 1981-1985	0,29*	0,25
Konstant	0,54	
Forklart varians (R^2)	0,16	

* Statistisk signifikant på minst 0,05-nivået.

Tabell 14.14 viser en regresjonsanalyse av skiftningene fra 1985-1987 i forhold til nevnte bakgrunnsfaktorer for hele utvalget. Forklart varians (R^2) viser at det foreligger en betydelig samvariasjon mellom skiftninger og de spesifiserte bakgrunnsfaktorer. Men bare fire av disse er statistisk utsagnskraftige. Det er tidligere endringer, enighet med eget parti, partiidentifikasjon og kjønn. Betakoeffisienten kan oppfattes som et mål på den relative betydning som kan tillegges hver enkelt variabel. Viktigst er tidligere skiftninger. Det betyr at en god del av skiftningene i 1987 kan føres tilbake til velgere som også tidligere har vært i bevegelse. På en god annenplass kommer enighet med eget parti. Jo mer enig med partiet, desto mindre tilbøyelige er velgerne til å skifte standpunkt. Partiidentifikasjonen virker som en klar bremse mot skiftning. Utslaget for kjønn betyr at menn har vært mer tilbøyelige enn kvinner til å skifte parti. Den samme analysen er også kjørt separat for Arbeiderpartiets og Høyres velgere i 1985. Resultatet er stort sett det samme som for hele utvalget. Men på et par viktige punkter er det forskjell mellom de to partiene. Skiftninger i 1987 er langt sterkere bundet til tidligere skiftninger i Arbeiderpartiet enn i Høyre. På den andre siden er partiidentifikasjon i 1987 forholdsvis viktigere i Høyre enn i Arbeiderpartiet. Det beror på at Arbeiderpartiets framgang i 1985 var til dels situasjonsbestemt. Materialet viser også at andelen av faste partitilhengere er betydelig større i Arbeiderpartiet enn i Høyre. Den store tilstrømningen til sistnevnte parti under den såkalte "høyrebølgen" omfatter en god del velgere som foreløpig ikke er blitt sterkt knyttet til partiet. Alder har bidratt mer til skiftningene i Arbeiderpartiet enn i Høyre. Det skyldes Arbeiderpartiets uforholdsmessig store tilbakegang blant de helt unge i 1987. Men alder er ikke statistisk utsagnskraftig for noen av partiene. Betydningen av alder som er korrelert med partiidentifikasjon og tidligere skiftninger, blir betydelig redusert i multivariat sammenheng av de to sistnevnte variable.

Tabell 14.14 svarer på vesentlige punkter til tendensene i det tallmaterialet som er presentert foran i dette kapitlet. Således viser mistillit til systemet ingen utslag på stabiliteten. Det samme gjelder synet på omsorg, velferd og likestilling. En annen sak er at sistnevnte variabel viser klar sammenheng med overgangene til Fremskrittspartiet fra Arbeiderpartiet og Høyre (jf. tabellene 14.12 og 14.13), men det kommer selvsagt ikke til uttrykk i tabell 14.14 som omhandler stabiliteten ved valget.

Oppsummering og konklusjon

Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987 er blitt analysert ved hjelp av data fra valgundersøkelsen i 1985 supplert med en forespørsel til utvalget om deres stemmegiving i 1987. Det foreliggende materiale gir et godt grunnlag for å bedømme skiftningene mellom partiene fra 1985-1987, men det har begrenset verdi for studiet av skiftninger i valgdeltagelsen. Resultatet av analysene kan oppsummeres:

1. Omtrent hver tredje velger skiftet standpunkt fra 1985-1987. Dette tallet, som også omfatter svingninger ut og inn av hjemmesittergruppene, ligger høyere enn tallet for skiftningene fra 1981-1985.

2. Men den viktigste forskjell mellom disse to valgene er at i 1985 hadde skiftningene mellom partiene en tendens til å oppheve hverandre. I 1987 hadde skiftningene en klar retning: De gikk overveiende i favør av Fremskrittspartiet.

3. Nettoovergangene til sistnevnte parti kom vesentlig fra Arbeiderpartiet og - særlig - Høyre. Derimot var skiftningene mellom på den ene siden Fremskrittspartiet og på den andre siden Sosialistisk Venstreparti samt partiene i sentrum av begrenset omfang. Mønsteret bekrefter betydningen av politisk avstand når det gjelder bevegelse i velgerskaren: Jo større avstanden er mellom to partier, desto mindre hyppige er skiftningene mellom de samme partiene.

4. Høyres tap ved valget i 1987 kan i stor utstrekning føres tilbake til skiftninger i den aktive velgerskare. Arbeiderpartiet hadde derimot forholdsvis små tap på skiftningene. Fremskrittspartiets valgskred har tydeligvis sin bakgrunn i alle typer av endringer: Store nettosvingninger fra andre partier, enorm tilslutning blant de unge, og forholdsvis svak nedgang i valgdeltagelsen blant tidligere velgere.

5. Partiidentifikasjonen har virket som en bremse mot skiftninger ved valget.

6. Velgere som i 1985 var mer eller mindre saklig uenige med eget parti, har vært mest tilbøyelige til å skifte parti i 1987.

7. Den registrerte mistillit til politikerne i 1985 har ikke berørt endringene ved valget to år senere. Det er likevel berettiget å tale om et "protestvalg" i 1987. Det er annetsteds i denne boken (kapittel 13) vist at tilliten sank merkbart fra 1985-1987 og at den økende mistillit særlig kom til uttrykk blant Fremskrittspartiets velgere.

8. Politiske holdninger i 1985 kan ikke i nevneverdig grad forklare omfanget av skiftninger ved valget 1987. Men det er et bemerkelsesverdig avvik når det gjelder velgernes syn på spørsmål vedrørende velferd, omsorg og likestilling. Velgere med kritisk syn på slike spørsmål har beveget seg over til Fremskrittspartiet fra Arbeiderpartiet og Høyre. Tendensen kan oppfattes både som et uttrykk for protest og som en svingning i høyreretning.

Hvordan skal vi forstå valgresultatet i 1987 i lys av den situasjon som ble skapt ved stortingsvalget to år tidligere? - Mangelen på klare regjeringsalternativer skapte forvirring og motsetninger som forplantet seg nedover i det politiske system, til fylker og kommuner. Temaet ble kraftig manifestert i valgkampen i 1987, ikke minst i form av uenighet mellom partiene i spørsmålet om hvordan man skulle løse landets økonomiske problemer. Velgerne ble daglig konfrontert med den nye situasjonen gjennom massemediene. Først var det regjeringskrisen i april 1986. Så fulgte et år med stadige trusler om ny regjeringskrise. Utviklingen kulminerte i juni 1987 da det ble forsøkt med en borgerlig overtagelse av regjeringsmakten på grunnlag av landbruksoppgjøret. Krisen ble forhindret av Fremskrittspartiets leder Carl I. Hagen, som i et overbevisende innslag i fjernsynet avslo støtte til koalisjonspartiene. Denne begivenheten bidrog til å gjøre Fremskrittspartiet stuerent i folks bevissthet. Fra nå av viste meningsmålingene en stadig stigende kurve for Fremskrittspartiet, som fanget opp velgernes protest og mistillit til partier og ledere. Uroen kom til uttrykk på to måter i valget, dels i form av lav valgdeltagelse, dels i form av støtte til protestpartiet. Det er et velkjent funn fra valgforskningen at når de politiske alternativene er uklare, blir valgdeltagelsen lav (Campbell et al. 1966: 40-62). Uklare alternativer medfører at velgerne ikke ser noen hensikt i å delta. De har en følelse av at deres stemme ikke vil endre situasjonen verken i den ene eller den annen retning, og de mister derfor interessen for valget. Det var nettopp dette som hendte i 1987. Valgkampen dreide seg bare i liten grad om lokale og fylkespolitiske problemer. Det var den rikspolitiske situasjon som stod på dagsordenen.

Med sine stadige angrep på "politikere og byråkrater" traff Fremskrittspartiet tonen hos misfornøyde og skuffede velgere. Velferdsstatens problemer var et aktuelt tema under valget i 1985. To år senere ble disse problemene forsterket, dels på grunn av økonomiske innstramninger, dels fordi køene ved sykehus og aldershjem var like lange i 1987 som i 1985, dels fordi innvandringen som hadde økt betydelig de siste par årene, plutselig ble et stridsspørsmål i norsk politikk. Vi har ikke materiale til å fastslå i hvilken grad reaksjonene var et uttrykk for rasisme. Men det er klart at en sterkt økende innvandring betød en skjerpet konkurranse om knappe ressurser i omsorgssektoren.

Det er ikke rart at Fremskrittspartiets framgang kom til å gå ut over Høyre. Sistnevnte parti var nærmeste nabo på høyre-venstreaksen, og det er rimelig å anta at en del av overgangene mellom disse to partiene var ideologisk betinget. Det var mange velgere fra Høyres næringsliberalistiske fløy som foretrakk Fremskrittspartiet heller enn den sentrumspolitikk som partiet hadde gitt seg inn på gjennom koalisjonen med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Dessuten er uviljen mot velferdsstatens omkostninger størst nettopp på høyrefløyen av systemet (kapittel 4).

Det er vanskeligere å forklare Arbeiderpartiets tilbakegang. Det var naturligvis en belastning å sitte med regjeringsmakten i en nedgangstid, selv om partiet kunne hevde at det var det eneste regjeringsdyktige parti i den foreliggende situasjon. Overgangene til andre partier var imidlertid moderate. Bemerkelsesverdig er det at overgangen til Fremskrittspartiet var av omtrent samme omfang fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre. Det meste av Arbeiderpartiets tilbakegang må være betinget av den store nedgang i valgdeltagelsen. Hjemmesitterne kan riktignok ikke inndeles i partibåser. Men Arbeiderpartiet har den største andel av velgere med lav utdanning, lav status og påfølgende lav politisk interesse (Martinussen 1972: 77). Det er derfor rimelig at partiet ble uforholdsmessig hardt rammet da den politiske interesse nådde bunnivå i 1987. Dessuten har Arbeiderpartiets appell til ungdommen vært sviktende helt siden 1973 (kapittel 8). Etter en "midlertidig" økning i oppslutningen i 1985 kom et drastisk tilbakeslag i 1987. Dette må indirekte ha påført partiet store tap. Ungdommens svingning i favør av Fremskrittspartiet er en bemerkelsesverdig tendens. Tradisjonelt har unge velgere vært tilbøyelige til å støtte radikale partier. Til tross for at Fremskrittspartiet befinner seg på høyresiden i systemet, har det tydeligvis greid å formidle en forestilling om å være radikalt, et parti i protest og opposisjon til dagens makthavere i politikk og byråkrati.

Litteratur

Andersen 1979
K. Andersen: The creation of a Democratic majority 1928-1936. Chicago, University of Chicago Press.

Bjørklund 1988
T. Bjørklund: "The 1987 Norwegian Local Elections: A Protest Election with a Swing to the Right", i Scandinavian Political Studies, Vol. II - No. 3.

Campbell, Converse, Miller and Stokes 1966
A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller and D. E. Stokes: Elections and the Political Order. N.Y., Wiley.

Hirschman 1970
A. O. Hirschman: Exit, Voice and Loyalty. Cambridge, Mass. Harvard University Press.

Kuhnle 1983
S. Kuhnle: Velferdsstaten, Bergen, Tiden Norsk Forlag.

Martinussen 1972
W. Martinussen: Fjerndemokratiet. Oslo, Gyldendal.

Statistisk sentralbyrå
Statistisk sentralbyrå: Fylkestingsvalget 1987. Norges offisielle statistikk, B 771, Oslo.

Statistisk sentralbyrå
Statistisk sentralbyrå: Kommunestyrevalget 1987. Norges offisielle statistikk, B 765, Oslo.

15. TENDENSER I NORSK POLITIKK

Stortingsvalget i 1985 kan betegnes som et status quo-valg i den betydning at det førte til små endringer i partifordelinger og valgdeltagelse sammenlignet med foregående stortingsvalg. Forskyvningene i mandatfordelingene førte likevel til en helt ny situasjon på det parlamentariske plan. Det forelå to konkurrerende regjeringsalternativer ved valget: Enten en fortsatt koalisjon mellom Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, eller en mindretallsregjering av Arbeiderpartiet basert på et sosialistisk flertall. Ingen av disse regjeringsalternativene fikk et flertall bak seg i Stortinget. Fremskrittspartiet med sine to mandater kom i vippeposisjon. Den etterfølgende stortingsperiode har vært den mest urolige siden 2. verdenskrig, med parlamentarisk ustabilitet og store bevegelser i velgerskaren. Det siste er kommet klart til uttrykk ved kommune- og fylkestingsvalgene i 1987 og i tallrike meningsmålinger.

Sett i lys av politiske begivenheter i den forløpne fireårsperiode, virker valget i 1985 både fjernt og lite aktuelt. Likevel knytter det seg fortsatt stor interesse til dette valget. Et nasjonalt valg utgjør den beste arena for å studere brytninger og motsetninger i samfunnet. Ved valget i 1985 finner vi dessuten kimen til mange av de tendenser som har preget den senere utvikling.

I denne boken har vi rettet søkelyset både på kortidstendenser betinget av situasjonen i 1985, og på mer langsiktige trender som har sin bakgrunn i sosial og politisk struktur. Resultatene av analysen er oppsummert ved slutten av de enkelte kapitler.

I dette kapitlet skal vi prøve å diskutere betydningen av enkelte sentrale funn. Fire temaer vil stå i forgrunnen:

(1) Aktuelle problemstillinger ved valget i 1985.
(2) Konfliktmønsteret i politikken.
(3) Avstanden mellom partiene.
(4) Politikkens tillitskrise.

Aktuelle trekk ved valget

Tre tendenser kom til å prege stortingsvalget i 1985: Helse- og sosialpolitikken kom i forgrunnen under valgkampen; kvinnene markerte sin uavhengighet i forhold til mennene; og utkant-Norge viste et avvikende mønster sammenlignet med sentrale strøk. For hver av disse tendensene har undersøkelsen gitt verdifull informasjon. Sosialpolitikkens store betydning ble bekreftet gjennom spørsmål om hvilke saker som opptok velgerne mest. Et overveldende flertall nevnte trygder, helsetiltak og eldreomsorg. Betydningen av disse beslektede temaer kom også til uttrykk i analysen av politiske holdninger. Et sett av spørsmål som falt sammen i en enkelt ideologisk dimensjon kalt "velferd, omsorg og likestilling", refererer tydelig til velferdsstatens problemer. Til tross for stor grad av enighet i befolkningen, forelå det en markert opposisjon på høyrefløyen. Enkelte

av disse spørsmålene stod også i forgrunnen ved kommune- og fylkestingsvalget i 1987. Reaksjonene på sosialpolitiske spørsmål i 1985 var tydelig betinget av hvordan de enkelte velgere selv var berørt av problemene. Det var først og fremst eldre og til dels middelaldrende velgere som var opptatt av helsestell og eldreomsorg. Utslaget blant de unge var langt svakere. Her var det til gjengjeld markert forskjell mellom kvinner og menn. Uansett alder viste kvinnene stor interesse for sosialpolitiske spørsmål. For menn økte interessen sterkt med stigende alder. Det samme mønster gjorde seg gjeldende i holdninger til "velferd, omsorg og likestilling". De unge menn var mest kritiske, mens unge kvinner var tilbøyelige til å innta en positiv holdning. Mønsteret faller i tråd med det økende gap i stemmegivingen mellom kvinner og menn. Tendensen som overveiende gjør seg gjeldende blant velgere født etter 1945, viser at kvinnene er mest tilbøyelige til å stemme sosialistisk, mens mennene er langt mer tiltrukket av partiene på høyresiden. Det er ikke nødvendigvis årsak- virkningsforhold mellom stemmegiving og sosialpolitiske holdninger, men sammenhengen er symptomatisk for aktuelle strømninger i samfunnet.

I 1985 dukket motsetninger mellom senter og periferi opp i ny skikkelse. Arbeiderpartiet hadde stor framgang i utkantstrøkene mens høyrepartiene beholdt sin sterke stilling i sentrale strøk. Men utslagene fulgte i liten grad grensene mellom landsdelene. Det var mer et spørsmål om forskjell mellom by og land, og den kom til uttrykk i alle landsdeler, dog sterkest i kystfylkene på Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge. Vår analyse bekrefter at de politiske utslag ved valget hadde sammenheng med de sosialpolitiske problemene. Kommuner der velgerne skiftet i retning Arbeiderpartiet, var preget av arbeidsledighet, fraflytting, samt svakere tilbud i helse- og skolesektoren. Derimot rullet høyrebølgen videre i byområder preget av tilflytting og en ekspansiv økonomi. Det kan således hevdes at det var en viss indre sammenheng mellom de tre hovedtendenser i 1985. Problemer vedrørende velferd og likestilling dominerte, og utslagene ved valgurnene var størst for de grupper som var mest berørt av problemene.

Spørsmålet melder seg: Hvorfor ble velferdsproblemene så påtrengende nettopp i 1985? Valget inntraff jo i en tid med høye oljeinntekter og stigende levestandard. Valgkampens fokusering på de uløste oppgaver i helsesektoren stod i sterk kontrast til en positiv økonomisk utvikling for den enkelte og for landet som helhet. Denne kontrasten kan ha bidratt til å forsterke virkningen av helse- og sosialpolitikken som politisk stridsspørsmål for velgerne. Problemene i velferdsstaten er imidlertid ikke begrenset til Norge. I de fleste land kom det en sterk ekspansjon i velferdspolitiske tiltak og institusjoner i 1950- og 1960-årene. Velferdsstatens problemer som for alvor begynte å melde seg i 1970-årene, er blitt et høyaktuelt tema i samfunnsvitenskapelig forskning (Kuhnle & Solheim 1985, Flora (ed.) 1986). En vanlig forklaring er at velferdsordningene som ble skapt i en tid med sterk økonomisk vekst, legger beslag på en større andel av samfunnets ressurser enn opprinnelig planlagt. Det henger dels sammen med en indre dynamikk i velferdsinstitusjonene: Økt velferd skaper nye krav. Dels ligger forklaringen i forbedret teknologi som har gitt mulighet for nye behandlingsformer med påfølgende store utgiftsøkninger. Den norske "hjertebroen" er et utmerket eksempel. Endelig skaper den såkalte "eldrebølgen" store problemer for velferdsstaten: Pensjonistene

utgjør en stigende andel av befolkningen. Omkostningene til eldreomsorg og helsestell som allerede er svært høye, vil nødvendigvis øke i årene framover. Samtidig avtar den yrkesaktive befolkningen som skal bære omkostningene. En viktig forutsetning for den betydning helse- og sosialpolitikk fikk i 1985 var det faktum at Arbeiderpartiet var i opposisjon og kunne artikulere svakheter og mangler ved systemet. Den moderne velferdsstat blir i stor grad identifisert med Arbeiderpartiets politikk, til tross for at de fleste velferdsordninger er skapt i fellesskap mellom alle partiene. Under valgkampen i 1985 kunne Arbeiderpartiet appellere til et lydhørt publikum. Problemer i forbindelse med velferd og omsorg vil utvilsomt prege den politiske debatt i mange år framover. Men ingen kan i dag forutsi hvor de politiske frontlinjer vil gå eller hvilke løsninger som vil bli funnet.

Konfliktmønsteret i politikken

I senere år har det skjedd et markert skifte i studiet av valg. I 1950- og 1960-årene var forskerne mest opptatt av å forklare velgernes atferdsmønster i lys av sosiale gruppetilknytninger. Gruppene ble klassifisert i forhold til en konfliktmodell med lange røtter i samfunnsutviklingen. Individets plassering i konfliktstrukturen ble identifisert ved sosiale bakgrunnsforhold. Ikke minst i Norge og andre skandinaviske land var modellen fruktbar i den betydning at den fanget inn en stor del av variasjonene i det politiske atferdsmønsteret. I senere år er denne tilnærmingen kommet under kritikk, dels fordi sammenhengen mellom stemmegiving og sosial bakgrunn har avtatt markert, dels fordi politiske holdninger antas å spille en langt større rolle enn før når velgerne treffer sitt valg mellom konkurrerende partier. Valgforskerne har tatt hensyn til denne utviklingen. Målinger av opinion og politiske stridsspørsmål blir viet langt større oppmerksomhet enn før.

Analysen i denne boken bekrefter de generelle tendenser som er beskrevet ovenfor. De store politiske endringene satte inn i begynnelsen av 1970-årene. Analysen viser at holdninger til en rekke ulike stridsspørsmål knytter an til underliggende grunnholdninger eller dimensjoner. Selv om de aktuelle stridsspørsmål varierer fra valg til valg, er det tale om forbausende stabile holdningsmønstre over tid. Den viktigste ideologiske dimensjon gjelder forholdet mellom privat og offentlig virksomhet, og den er klart forankret langs høyre-venstreaksen. I tillegg finner vi motsetninger som berører velferd, omsorg og likestilling, videre moralsk-religiøse orienteringer samt vekst-vern-prioriteringer. Disse dimensjonene svarer godt til de temaer som velgerne selv har vært opptatt av. Til sammen utgjør dimensjonene et ideologisk "rom" der de ulike velgergrupper inntar forskjellige posisjoner. Studier av velgernes skiftninger fra 1981 til 1985 og fra 1985 til 1987 tyder på at vandringer mellom partiene i stor grad er betinget av velgernes ideologiske plassering i forhold til partiene. Studier av politisk opinion er interessant ikke bare fordi den uttrykker standpunkt til aktuelle stridsspørsmål, men også fordi den gir informasjon om det underliggende mønster i velgernes holdninger.

Et viktig element i utviklingen gjelder forskjellen mellom ulike generasjoner. Dette har lenge vært et hett tema i den faglige debatt. Båndene mellom stemmegiving og sosial bakgrunn er sterkt svekket hos velgere født etter 2. verdenskrig, men de er nesten uforandret hos eldre generasjoner. Likevel er tradisjonelle gruppelojaliteter, særlig klassebevissthet, blitt svekket i senere år. Dette omfatter samtlige generasjoner. Likeledes har holdninger til stridsspørsmål og ideologiske orienteringer fått økende betydning også blant eldre velgere.

Generasjonsforskjeller står sentralt blant annet i Ingleharts verdimodell (Inglehart 1977). Ifølge dette perspektivet tilegner ulike generasjoner seg forskjellige verdier som en følge av variasjoner i oppvekstmiljøet. Disse verdiene antas å være stabile innenfor de ulike generasjoner, og styrer i betydelig grad det politiske handlingsmønster. Vi har i denne analysen ikke lagt vekt på skillet mellom såkalte materialistiske og postmaterialistiske verdier slik Inglehart gjør, men heller fokusert på temaer som har stått sentralt på den politiske dagsorden. Vår tilnærming er mer åpen enn verdimodellen og fanger lettere opp nye politiske motsetninger.

En annen mulig forklaring på generasjonsforskjeller refererer seg til sosiale og økonomiske endringsprosesser. Endringer i yrkesstruktur, utdanningseksplosjonen og den stigende yrkesaktivitet blant kvinnene, har berørt den unge generasjon på en helt annen måte enn den eldre. For eksempel har den unge generasjon uansett yrke et gjennomsnittlig utdanningsnivå som ligger langt høyere enn hos eldre velgere. Etterkrigsgenerasjonen har i betydelig grad gått inn i posisjoner som kjennetegner det postindustrielle samfunn. De yngres avvikende atferdsmønster er ikke nødvendigvis begrenset til forskjeller i verdier eller ideologiske prioriteringer, men kan også være betinget av plassering i en ny sosial struktur.

Politiske avstander

Begrepet "politisk avstand" står sentralt i denne boken. Det er brukt dels for å klargjøre betingelsene for samarbeid mellom politiske partier på det parlamentariske plan, dels for å analysere velgernes vandringer mellom partiene. Det dreier seg om to nivåer som er forbundet med hverandre. En endring i avstand mellom partier i parlamentarisk virksomhet, får virkninger for velgernes forhold til partiene og kan slå ut ved valgene.

Siden 1986 har vi hatt den paradoksale situasjon at landet er styrt av en mindretallsregjering av Arbeiderpartiet, til tross for at det er borgerlig flertall på Stortinget. Forklaringen er at Fremskrittspartiet står så fjernt i forhold til de andre partiene på borgerlig side at et samarbeid mellom disse er særdeles lite tenkelig. Det fundamentale skille langs høyre-venstreaksen går mellom de sosialistiske og borgerlige partiene. I så måte burde alt ligge til rette for en samling på borgerlig side. Men på andre dimensjoner har Fremskrittspartiet en klart avvikende profil innenfor den borgerlige leir. Det skyldes ikke minst partiets liberalistiske og monetaristiske idéer. De står spesielt i skarp kontrast til Senterpartiets

krav om store offentlige overføringer for å trygge jordbrukets og utkantstrøkenes interesser. Det er et tilsvarende gap mellom Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti i synet på kulturpolitikken. Kristelig Folkeparti er den fremste eksponent for de tre motkulturene, avholdssak, nynorsk og religiøs legmannsbevegelse, mens Fremskrittspartiet markerer de skarpeste motsetningene til de nevnte kulturformer på bykultursiden. Avstanden er også markert i synet på utviklingshjelp som er en såkalt hjertesak for Kristelig Folkeparti. Fremskrittspartiet er det parti som viser den mest kritiske holdning til u-hjelpen.

Med de foreliggende avstander er det overhodet ingen forutsetning for et borgerlig parlamentarisk samarbeid som også omfatter Fremskrittspartiet. Avstanden mellom Arbeiderpartiet og de to mellompartiene er kortere enn avstanden mellom mellompartiene og Fremskrittspartiet. For så vidt er det en rasjonell løsning når Arbeiderpartiets mindretallsregjering styrer med parlamentarisk støtte fra Senterpartiet og Kristelig Folkeparti.

Kommune- og fylkestingsvalgene i 1987 resulterte i et valgskred til fordel for Fremskrittspartiet. Vi har tidligere hevdet (kapittel 8) at velgere som skifter standpunkt ved et valg foretrekker det parti som står dem nærmest i synet på aktuelle saker eller i forhold til en eller annen ideologisk dimensjon. Endringene ved valget i 1987 kan langt på vei tolkes i en slik retning. Det var et protestvalg og Fremskrittspartiet var hoveddeksponenten for protesten. Velgere som i 1985 inntok negative standpunkter til spørsmål vedrørende omsorg og velferd, var mest tilbøyelige til å skifte til Fremskrittspartiet.

Valgresultatet i 1987 fikk betydelige virkninger på forholdet mellom partiene. Valget innebar en svingning i høyreretning og representerte til en viss grad et brudd med sentrumspolitikken. Utfordringen fra Fremskrittspartiet tvang de andre partiene til å markere et klarere standpunkt i synet på en del av de saker som skapte grunnlag for protest, ikke minst innvandringspolitikken. Virkningene ble størst for Høyre som lekket på sin høyrefløy. For å demme opp mot Fremskrittspartiet, flyttet Høyre seg i høyreretning - i hvert fall symbolsk. Det førte automatisk til økt avstand mellom Høyre og partiets tidligere koalisjonspartnere i sentrum. I sin tur har dette svekket mulighetene for en ny borgerlig koalisjon.

De store skiftningene i velgerskaren som meningsmålingene forteller om, vitner om at turbulensen på det parlamentariske plan har rokket alvorlig med velgernes lojaliteter i forholdet til partiene. Fraværet av klare regjeringsalternativer har bidratt til uroen blant velgerne. I spørsmålet om hvilke retninger skiftningene vil ta er vi foreløpig henvist til gjetning. Ved å signalisere klare standpunkter i høyreretning, har Høyre sjansen til å øke sitt stemmetall på høyrefløyen. Men samtidig kan dette bety en belastning på partiets venstrefløy. Her kan det bli tale om lekkasjer til fordel for både Arbeiderpartiet og partiene i sentrum.

Politikken har sin egen dynamikk. Den situasjon som ble skapt ved valget i 1985, har resultert i utviklingstendenser som ingen på det daværende tidspunkt kunne ha forutsett. Og ingen kan i dag forutse hvordan denne høyst uvanlige situasjon vil påvirke velgernes reaksjoner ved stortingsvalget i 1989.

Politikkens tillitskrise

Den uklare politiske situasjon som ble skapt av valgresultatet i 1985, førte ikke bare til parlamentarisk ustabilitet og uro blant velgerne, den gav også støtet til en stemning av mistillit rettet mot politikere og partier. Det var først og fremst massemediene som målbar kristestemningen. Ifølge mediene har det aldri forekommet så mange overtramp og så mange skandaler blant norske politikere som nettopp i årene etter 1985. Våre målinger gir et mer avdempet bilde. De viser ganske riktig at det har skjedd en viss nedgang i tilliten, men endringen er ikke dramatisk. Inntil 1985 nøt norske politikere høy grad av tillit sammenlignet med forholdene i andre land. Til tross for nedgangen i de siste par årene ligger den politiske tillit i Norge fortsatt forholdsvis høyt. Den registrerte nedgang er imidlertid en interessant tendens. Den henger neppe sammen med et kvalitativt forfall blant politikerne som profesjon. Det kan riktignok tenkes at endringer i utvelgelsen av kandidater har framelsket enkelte uheldige karaktertrekk hos politikerne. Således er det vist (Valen 1988) at det i dag legges større vekt enn før på kandidatenes evne til å opptre i massemediene. Det kan bety at popularitetsjakt er blitt et mer framtredende trekk i politikken. Men det må i tilfelle dreie seg om en langsiktig tendens som ikke kan forklare den brå endring etter 1985. Forklaringen må snarere ligge i strukturelle eller situasjonsbestemte forhold som politikerne arbeider under. Så lenge velgerne hadde den oppfatning at det var god politisk styring i landet, og vekst i økonomien, var de stort sett fornøyd med sine politikere. På begge disse områdene kom det et kraftig omslag etter 1985, med økonomisk tilbakeslag og svekkelse av regjeringsmakten. De forventninger som var bygd opp foran valget, kunne ikke innfris. I stedet kom det krav om innskrenkninger i offentlig aktivitet og nedskjæring av det generelle forbruk. Den nye parlamentariske situasjon gjorde det vanskelig for regjeringen å legge opp et program for å løse problemene. Det ble regjeringskrise, og det kom en ny regjering som også hadde vansker med å få parlamentarisk støtte for sin politikk - særlig det første året av sin regjeringstid. Mangelen på klare alternativer ble et dominerende trekk i den politiske debatt. Velgerne følte frustrasjon, og mange mistet tilliten til de styrende.

Kommune- og fylkestingsvalget i 1987 manifesterte den nye situasjon. Det er med rette blitt karakterisert som et protestvalg. Protesten kom til uttrykk dels gjennom økt oppslutning om Fremskrittspartiet, dels i form av rekordlav valgdeltagelse. Nettopp nedgang i valgdeltagelse så vel som i andre former for politisk aktivitet er en naturlig følge av svekket tillit til politikerne. Proteststemninger er ikke egnet til å stimulere politisk interesse. De etterlater snarere det inntrykk at politisk virksomhet er uten hensikt. Folk mister simpelthen troen på at de kan påvirke den politiske utvikling gjennom sin bruk av stemmeseddelen. Tendensen til svekket valgdeltagelse er langt fra et særnorsk fenomen. Den kan blant annet observeres i våre nordiske naboland i de senere valg. Den samsvarer med en synkende kurve for politisk tillit.

Et beslektet problem gjelder rekrutteringen av politikere. De er utsatt for hårdt skyts i disse tider. Det ligger mye uvilje og mistenkeliggjøring i uttrykket "politikerforakt" som nærmest er blitt et moteord i enkelte medier. I et samfunn der det er få belønninger ved å være politiker, kan denne åpenbare mangel på respekt føre til at folk mister lysten til å søke seg en politisk karriere. Hittil har det visstnok ikke vært vanskelig å finne kandidater til listene ved stortingsvalg. Derimot er den gjennomsnittlige funksjonstid blitt kortere. Dagens politikere blir forholdsvis fort oppbrukt. I lokalpolitikken og til dels i fylkespolitikken er rekrutteringsproblemene helt synlige.

Kritikk av politikere og partier er en viktig ingrediens i det demokratiske system, men hvis kritikken går over til å uttrykke nærmest generell mistillit til de styrende, rokker man også ved tilliten til selve systemet. Ingen kan påstå at vi i dag står overfor en legitimitetskrise i norsk politikk. Men en fortsatt nedgang i tilliten til de styrende, betyr indirekte en svekkelse av selve systemet.

Litteratur

Flora 1986
Peter Flora (ed.): Growth to Limits: The Western European Welfare States since World War II, Walter de Gruyter, Berlin.

Inglehart 1977
Ronald Inglehart: The Silent Revolution, Princeton University Press, Princeton.

Kuhnle & Solheim 1985
Stein Kuhnle og Liv Solheim: Velferdsstaten - vekst og omforming, Tano, Oslo.

Valen 1988
Henry Valen: "Norway: desentralization and group representation" i Michael Gallgher & Michael Marsh: Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret Garden of Politics, Sage Publications, London.

Prosentandel av stemmene i 1977, 1981 og 1985 til Arbeiderpartiet og Høyre. Separat for kvinner og menn

Født	Arbeiderpartiet					
	Menn			Kvinner		
	1977	1981	1985	1977	1981	1985
-1909	45	49	35	35	27	42
1910-1919	48	52	51	50	39	43
1920-1929	51	48	41	48	45	50
1930-1939	52	47	40	45	40	42
1940-1949	37	32	35	45	39	40
1950-1959	33	24	27	38	27	35
1960-	-	24	31	-	31	35

	Høyre					
	Menn			Kvinner		
	1977	1981	1985	1977	1981	1985
-1909	16	26	22	24	31	19
1910-1919	27	29	22	19	31	22
1920-1929	24	33	32	22	26	26
1930-1939	25	29	30	21	33	30
1940-1949	28	32	36	23	31	31
1950-1959	30	42	40	23	29	26
1960-	-	29	36	-	31	32

Tabell B 1. Region og parti i 1969, 1977 og 1985, etter folketetthet. Prosent

Parti	Tettbygde strøk. Region								
	Østlandet			Sør- og Vestlandet			Trøndelag og Nord-Norge		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	59	54	44	47	42	39	63	58	60
K	1	1	1	1	1	1	2	1	0,0
SV	6	7	6	2	5	4	3	7	11
A	52	46	37	44	36	34	58	50	49
V	7	2	3	30	5	8	2	1	3
DLF	-	1	1	-	4	0,0	-	0	0
KrF	4	7	6	8	16	16	10	4	5
Sp	2	2	4	4	4	3	12	8	5
H	28	33	37	12	27	31	13	28	24
FrP	-	1	5	-	2	3	-	1	3
N	440	353	624	101	191	314	67	99	249

	Spredtbygde strøk. Region								
	Østlandet			Sør- og Vestlandet			Trøndelag og Nord-Norge		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	53	55	55	36	35	26	60	51	52
K	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0	0
SV	2	3	5	0,0	3	4	3	3	6
A	51	52	50	36	32	22	57	48	46
V	6	2	2	12	6	4	6	7	2
DLF	-	1	0	-	1	1	-	1	0
KrF	3	8	5	19	23	19	5	11	11
Sp	27	14	11	20	15	14	19	13	14
H	12	19	24	12	19	32	11	15	19
FrP	-	1	3	-	1	4	-	1	2
N	261	374	276	308	248	269	208	180	103

Tabell B 2. Kulturvariabler og parti i 1969, 1977 og 1985. Prosent

Parti	Nynorsk			Bokmål			Avhold		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister ...	38	35	28	55	51	46	39	38	31
K	0,0	2	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
SV	1	2	4	4	5	6	1	2	2
A	37	31	23	51	46	40	38	36	29
V	14	7	6	9	3	4	9	3	3
DLF	-	2	0	-	1	0,0	-	2	1
KrF	15	26	24	6	10	8	29	41	42
Sp	23	21	17	12	8	6	16	9	10
H	10	8	24	18	26	32	7	7	12
FrP	-	1	1	-	1	4	-	0	1
N	230	168	216	1 056	1 264	1 624	295	289	290

	Ikke-avhold			Religiøse organisasjoner					
				Medlemmer			Ikke-medlemmer		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister ...	56	53	47	17	18	16	56	53	48
K	0,0	1	1	0	0	0	0,0	1	1
SV	4	5	6	0,0	1	2	3	5	6
A	52	46	40	17	17	14	53	47	41
V	10	4	4	9	2	4	9	4	4
DLF	-	1	0,0	-	2	2	-	1	0,0
KrF	1	4	4	46	58	58	3	6	5
Sp	13	9	7	18	6	4	13	10	7
H	19	28	34	9	14	14	18	25	32
FrP	-	2	4	-	0	2	-	1	4
N	1 019	1 153	1 541	144	150	170	1 179	1 295	1 663

Tabell B 3. Yrke og parti i 1969, 1977 og 1985 (eget yrke eller forsørgers yrke). Prosent

Parti	Arbeidere			Lavere funksjon.			Høyere funksjon.		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	74	69	64	53	43	43	26	31	22
K	1	0,0	1	0,0	1	1	0,0	2	0
SV	4	5	5	4	5	8	1	3	4
A	69	64	58	49	37	34	25	26	18
V	7	3	3	14	5	5	16	2	2
DLF	-	1	0	-	2	1	-	3	1
KrF	7	10	8	7	12	10	9	8	9
Sp	6	6	3	5	8	5	8	4	6
H	6	9	18	22	27	34	39	52	54
FrP	-	2	4	-	2	2	-	0,0	6
N	634	589	592	251	292	551	214	169	161

	Selvstendig nær.dr. u/leid hjelp			Selvstendig nær.dr. m/leid hjelp			Bønder og fiskere		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	42	32	27	22	29	27	19	13	22
K	0	1	0	0	0,0	1	0	0,0	1
SV	0,0	0,0	5	0	1	3	1	1	2
A	42	31	22	22	28	23	18	12	19
V	8	6	2	7	4	2	4	4	1
DLF	-	0,0	0	-	3	0	-	1	0
KrF	8	18	9	10	11	9	8	12	15
Sp	6	6	18	12	0,0	0	60	58	45
H	33	36	41	48	53	58	9	12	18
FrP	-	2	2	-	0,0	4	-	0,0	0
N	36	87	87	58	106	93	184	97	96

Tabell B 4. Privat versus offentlig virksomhet og parti (kun funksjonærer). Prosent. 1969, 1977 og 1985

Parti	Privat			Offentlig		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialister	37	31	32	43	47	45
K	0,0	0,0	0,0	0,0	2	1
SV	5	1	6	1	9	8
A	32	30	26	42	36	36
V	12	4	2	16	4	8
DLF	-	2	0,0	-	3	1
KrF	5	6	8	7	15	12
Sp	4	5	6	7	8	4
H	41	50	47	26	23	28
FrP	-	2	5	-	0,0	2
N	139	220	386	190	225	326

Tabell B 5. Utdanning og parti. Prosent. 1969, 1977 og 1985

Parti	Antall år på skole								
	Lav (9 år)			Middels (10-12 år)			Høy (13 år)		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	62	58	63	44	43	41	20	33	26
K	0,0	0	0,0	1	1	0,0	0,0	1	3
SV	3	2	5	3	3	5	3	13	10
A	59	56	58	40	39	36	17	19	13
V	7	3	1	11	4	3	19	6	10
DLF	-	1	0,0	-	1	0,0	-	3	2
KrF	8	14	9	8	10	10	8	8	11
Sp	15	10	7	14	9	7	6	8	6
H	8	13	17	23	31	34	47	41	43
FrP	-	1	3	-	2	5	-	1	3
N	883	792	516	314	343	978	188	310	320

Tabell B 6. Kjønn og parti. Prosent. 1969, 1977 og 1985

Parti	Kvinner			Menn		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialister	51	49	47	53	49	43
K/RV.....	0,0	1	1	1	0,0	1
SV	2	4	6	4	5	5
A	49	44	40	48	44	37
V	9	4	3	9	3	4
DLF	-	0,0	0,0	-	2	0,0
KrF	11	15	13	5	8	7
Sp	12	9	6	15	10	7
H	16	21	28	18	26	34
FrP	-	1	3	-	1	5
N	646	720	920	739	725	1 000

Tabell B 7. Alder og parti. Prosent. 1969, 1977 og 1985

Parti	-30 år			31-50 år			51- år		
	1969	1977	1985	1969	1977	1985	1969	1977	1985
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sosialister	54	47	43	57	52	43	48	48	48
K/RV	0,0	1	1	1	1	1	0,0	0,0	0
SV	5	12	9	3	3	6	2	3	3
A	49	34	33	53	48	36	46	45	45
V	8	5	5	10	3	5	9	3	1
DLF	-	2	0,0	-	2	0,0	-	1	1
KrF	5	7	6	6	10	8	11	15	14
Sp	12	12	4	13	8	7	15	10	9
H	20	24	35	15	23	34	17	23	25
FrP	-	3	7	-	2	3	-	0,0	2
N	262	270	467	526	548	700	597	627	666

Tabell B 8. Yrke, utdanning og stemmegiving, etter kohort. Prosent. 1969 og 1985

Parti	Arbeidere					
	Lav utdanning			Høy utdanning		
	-1929	1930-1945	1946-	-1929	1930-1945	1946-
1969						
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialister	76	85	78	57	63	58
K	1	1	0	0	6	3
SV	3	5	8	6	3	7
A	72	79	70	51	54	48
V	7	2	0	14	6	7
DLF	-	-	-	-	-	-
KrF	8	7	6	9	0	10
Sp	6	5	8	5	17	3
H	3	1	8	15	14	21
FrP	-	-	-	-	-	-
N	376	96	36	66	35	29

	Arbeidere					
	Lav utdanning			Høy utdanning		
	-1929	1930-1945	1946-	-1929	1930-1945	1946-
1985						
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialister	77	79	65	55	59	48
K	0	0	1	0	0	1
SV	5	6	7	0	6	5
A	72	73	57	55	53	42
V	0	0	1	3	6	7
DLF	0	0	0	0	0	0
KrF	11	8	2	21	17	7
Sp	3	0	2	3	0	5
H	8	12	22	15	19	28
FrP	1	1	8	3	0	6
N	134	88	149	33	36	154

Tabell B 8 (forts.). Yrke, utdanning og stemmegiving, etter kohort. Prosent. 1969 og 1985

Parti	Funksjonærer					
	Lav utdanning			Høy utdanning		
	-1929	1930-1945	1946-[1]	-1929	1930-1945	1946-
1969						
I alt	100	100	-	100	100	100
Sosialister	57	70	-	26	31	43
K	1	0		0	1	0
SV	3	4		1	1	10
A	53	66		25	29	33
V	11	9		18	16	20
DLF	-	-		-	-	-
KrF	10	4		9	8	6
Sp	5	4		7	6	8
H	17	13		40	39	23
FrP	-	-		-	-	-
N	97	47	12	67	93	49

	Funksjonærer					
	Lav utdanning			Høy utdanning		
	-1929	1930-1945	1946-	-1929	1930-1945	1946-
1985						
I alt	100	100	100	100	100	100
Sosialister	62	58	47	24	32	35
K	0	0	0	0	0	2
SV	1	6	6	4	5	11
A	61	52	41	20	27	21
V	1	2	3	1	5	8
DLF	1	0	0	1	1	0,0
KrF	9	7	5	17	12	8
Sp	3	4	4	7	6	5
H	23	23	38	49	41	41
FrP	1	6	3	1	3	4
N	76	52	66	95	153	272

[1] For lite tallunderlag til å beregne prosenter.

Utkommet i serien Sosiale og økonomiske studier (SØS)
Issued in the series Social and Economic Studies (SES)

* Utsolgt Out of sale

Nr. 6* Bedriftsskatter i Danmark, Norge og Sverige Corporate Taxes in Denmark, Norway and Sweden 1958 Sidetall 101 Pris kr 4,00

\- 7* Det norske skattesystemet 1958 The Norwegian System of Taxation 1958 Sidetall 159 Pris kr 6,50

\- 8* Produksjonsstruktur, import og sysselsetting Structure of Production, Imports and Employment 1959 Sidetall 129 Pris kr 5,50

\- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 Input-Output Analysis of Norwegian Industries 1960 Sidetall 614 Pris kr 10,00

\- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856 - 1955 Trend of Mortality and Causes of Death in Norway 1962 Sidetall 246 Pris kr 8,50

\- 11 Kriminalitet og sosial bakgrunn Crimes and Social Background 1962 Sidetall 194 Pris kr 7,00

\- 12 Norges økonomi etter krigen The Norwegian Post-War Economy 1965 Sidetall 437 Pris kr 15,00

\- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 Marriages, Births and Migrations in Norway 1965 Sidetall 221 Pris kr 9,00

\- 14* Foreign Ownership in Norwegian Enterprises Utenlandske eier-interesser i norske bedrifter 1965 Sidetall 213 Pris kr 12,00

\- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 Statistical Tax Incidence Investigation 1966 Sidetall 95 Pris kr 7,00

\- 16* Langtidslinjer i norsk økonomi 1955 - 1960 Trends in Norwegian Economy 1966 Sidetall 150 Pris kr 8,00

\- 17 Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901 - 1963 Infant Mortality in Norway 1966 Sidetall 74 Pris kr 7,00

\- 18* Storbyutvikling og arbeidsreiser En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området Metropolitan Growth, Commuting and Urbanization in the Oslo Area 1966 Sidetall 298 Pris kr 12,00

\- 19 Det norske kredittmarked siden 1900 The Norwegian Credit Market since 1900 Sidetall 395 Pris kr 11,00

\- 20 Det norske skattesystemet 1967 The Norwegian System of Taxation 1968 Sidetall 146 Pris kr 9,00

\- 21 Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959 - 1967 Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri 1971 Sidetall 226 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0014-8

Nr. 22 Forsvarets virkninger på norsk økonomi The Impact of the Defence on the Norwegian Economy 1972 Sidetall 141 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0149-7

- 23 Prisutvikling og prisatferd i 1960-årene En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961 - 1969 The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts 1974 Sidetall 478 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0279-5

- 24* Det norske skattesystemet I Direkte skatter 1974 The Norwegian System of Taxation I Direct Taxes 1974 Sidetall 139 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0399-6

- 25* Friluftsliv, idrett og mosjon Outdoor Recreation, Sport and Exercise 1975 Sidetall 114 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0469-0

- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag National Accounts, Models and Analysis to Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday 1975 Sidetall 320 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0530-1

- 27 Den repræsentative undersøgelsesmethode The Representative Method of Statistical Surveys 1976 Sidetall 64 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0538-7

- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876 - 1976 Central Bureau of Statistics 100 Years 1976 Sidetall 128 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0557-3

- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum Prolog og taler ved festmøtet i Universitetets aula 11. juni 1976 Central Bureau of Statistics Prologue and Addresses at the Centenary Celebration, University Hall 1976 Sidetall 32 Pris kr 7,00 ISBN 82-537-0637-5

- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et fordelingssynspunkt - En modell for empirisk analyse Taxation of Income and Consumption from a Distributional Point of View - A Model for Empirical Analysis 1976 Sidetall 148 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0647-2

- 31* Det norske skattesystemet II Indirekte skatter og offentlige trygdeordninger 1976 The Norwegian System of Taxation II Indirect Taxes and Social Security Schemes 1977 Sidetall 124 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0713-4

- 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemma Income and Consumer Expenditure of Disabled Persons 1977 Sidetall 166 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0732-0

- 33 Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser Sampling Methods Applied by the Central Bureau of Statistics of Norway 1977 Sidetall 105 Pris kr 11,00 ISBN 82-537-0771-1

- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 Survey of Migration Motives 1978 Sidetall 233 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0783-5

- 36 Konjunkturbølger fra utlandet i norsk økonomi International Cycles in Norwegian Economy 1979 Sidetall 141 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0910-2

- 37 Norske lytter- og seervaner Radio Listening and Television Viewing in Norway 1979 Sidetall 216 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0931-5

Nr. 38* Analyse av investeringsatferd Problemer, metoder og resultater Analysing Investment Behaviour Problems, Methods and Results 1979 Sidetall 91 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0952-8

- 39 Kvinners yrkesdeltaking i Norge Female Labour Activity in Norway 1979 Sidetall 162 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0961-7

- 40 Framskriving av befolkningens utdanning til år 2000 Projections of the Education Characteristics of the Population to the Year 2000 1979 Sidetall 112 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0998-6

- 41 Nordmenns feriereiser Holiday Trips by Norwegians 1979 Sidetall 222 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0999-4

- 42 Analyse av sammenhengen mellom forbruk, inntekt og formue i norske husholdninger Analysing the Relationship between Consumption, Income and Wealth in Norwegian Households 1980 Sidetall 95 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1012-7

- 43 MODIS IV A Model for Economic Analysis and National Planning MODIS IV Modell for økonomisk analyse og nasjonal planlegging 1980 Sidetall 189 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1014-3

- 44 Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet Attitudes and Behaviour in the Labour Market 1980 Sidetall 223 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1186-7 ISSN 0085-4344

- 45 Nasjonalregnskapet i Norge System og beregningsmetoder National Accounts of Norway System and Methods of Estimation 1980 Sidetall 313 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1191-3 ISSN 0085-4344

- 46 Inntektsfordeling og levekår Income Distribution and Level of Living 1980 Sidetall 263 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1195-6 ISSN 0085-4344

- 47 Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier Norge i et internasjonal perspektiv Trends and Theories in Fertility Norway in an International Context 1981 Sidetall 120 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1236-7 ISSN 0085-4344

- 48 Framskriving av arbeidsstyrken 1979 - 2000 Labour Force Projections 1981 Sidetall 109 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1556-0 ISSN 0085-4344

- 49 Fruktbarhet blant norske kvinner Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 Fertility among Norwegian Women Results from the Fertility Survey 1981 Sidetall 349 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1621-4 ISSN 0085-4344

- 50 Flyttemønstre Norge 1971 - 1974 Patterns of Migration Norway 1971 - 1974 1982 Sidetall 238 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1709-1 ISSN 0085-4344

- 51 Utdanning og sosial bakgrunn Education and Social Background 1982 Sidetall 210 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1759-8 ISSN 0085-4344

- 52 Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in Norwegian Households 1975 - 1977 Økonometrisk analyse av ufullstendige tverrsnitts/tidsserie data: Konsumetterspørselen i norske husholdninger 1982 Sidetall 307 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1782-2 ISSN 0085-4344

- 53 Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy Analyse av tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi 1983 Sidetall 334 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1815-2 ISSN 0085-4344

Nr. 54 Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981 1983 Sidetall 285 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1932-9 ISSN 0085-4344

- 55 Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger Changes in Women's Employment Patterns 1984 Sidetall 371 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2039-4 ISSN 0085-4344

- 56 An Economic Model of Fertility, Sex and Contraception En økonomisk modell for fruktbarhet, seksuell aktivitet og prevensjonsbruk 1984 Sidetall 334 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2094-7 ISSN 0085-4344

- 57 Uformell omsorg for syke og eldre Informal Care of Sick and Elderly 1984 Sidetall 265 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2101-3 ISSN 0085-4344

- 58 Individual Labour Supply in Norway Individenes tilbud av arbeidskraft 1984 Sidetall 177 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2114-5 ISSN 0085-4344

- 59 Økonomi, befolkningsspørsmål og statistikk Utvalgte arbeider av Petter Jakob Bjerve Economy, Population Issues and Statistics Selected works by Petter Jakob Bjerve 1985 Sidetall 431 Pris kr 50,00 ISBN 82-537-2236-2 ISSN 0085-4344

- 60 Framskriving av befolkningens utdanning Revidert modell Projections of the Educational Characteristics of the Population A Revised Model 1985 Sidetall 95 Pris kr 25,00 ISBN 82-537-2296-6 ISSN 0085-4344

- 61 Vannkvalitet og helse Analyse av en mulig sammenheng mellom aluminium i drikkevann og aldersdemens Water Quality and Health Study of a Possible Relation between Aluminium in Drinking Water and Dementia. 1986 Sidetall 77 Pris kr 30,00 ISBN 82-537-2370-9 ISSN 0085-4344

- 62 Dødelighet blant yrkesaktive Sosiale ulikheter i 1970-årene Mortality by Occupation Social Differences in the 1970s. 1986 Sidetall 54 Pris kr 40,00 ISBN 82-537-2398-9 ISSN 0085-4344

- 63 Levekår blant utenlandske statsborgere 1983 Living Conditions among Foreign Citizens. 1987 Sidetall 299 Pris kr 55,00 ISBN 82-537-2432-2 ISSN 0085-4344

- 64 Tidsbruk og aktivitet i nærmiljø Neighbourhood Activity and the Use of Time 1987 Sidetall 91 Pris kr 45,00 ISBN 82-537-2534-5 ISSN 0801-3845

- 65 Natural Resource Accounting and Analysis The Norwegian Experience 1978 - 1986 Naturressursregnskap og analyser Norske erfaringer 1978 - 1986 1987 Sidetall 71 Pris kr 40,00 ISBN 82-537-2560-4 ISSN 0801-3845

- 66 Støy og helse Analyse av støyopplevelser i Norge Noise and Healt Study on Noise Annoyance in Norway 1988 Sidetall 71 Pris kr 45,00 ISBN 82-537-2574-4 ISSN 0801-3845

- 67 Modeling Demand for Natural Gas A Review of Various Approaches Etterspørsel etter naturgass En oversikt over ulike modellopplegg 1988 Sidetall 81 Pris kr 40 ISBN 82-537-2665-1

- 68 Miljøstatistikk 1988 Naturressurser og miljø Environmental Statistics Natural Resources and the Environment 1988 Sidetall 291 Pris kr 70,00 ISBN 82-537-2664-3

Pris kr 125,00
Publikasjonen utgis i kommisjon hos H. Aschehoug & Co. og
Universitetsforlaget, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere.

ISBN 82-537-2762-3
ISSN 0801-3845